www.nanafghan.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ ژمی

Ketabton.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

وري ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروابناد سید مجیب احمد لمر د شهادت د ثلورم تلین په ویاړ

د مقالو ټولګه

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ لمریز لېږدیز

د تاریخ ننداره

ژباړن:	اسدالله غضنفر
ډیزاین:	سید عبدالله ولي زی
خپرندوی:	په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه
مالي ملاتړ:	سادات مرستندویه ټولنه
د چاپ نوبت:	لومړی
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای:	کابل
چاپچاري:	سهر مطبعه
چاپ کال:	۱۳۸۸ لمریز لېږدیز
ای ایس بی این:	ISBN 978-9936-21-069-1

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندويې ټولنې يـــادښت

د لوی څښتن په نامه

درنو هېوادوالو ! تاسو ته پته ده، چې زموږ هېواد په وروستيو دېرشو کلونو کې د خپلمنځيو جګړو او د بهرني ښکېلاک ډګر ګرځېدلی، چې دغه غميزې تر ټولو زيات زيان د افغان ولس پوهنيزو او کلتوري ارزښتونو ته رسولی او زموږ ځوان نسل يې د نالوستې له ګواښ سره مخامخ کړی او د ناپوهي کندې ته يې ورټېل وهلی دی.

د افغانستان د دېرش کلنې غميزې په بهير کې د هېواد ګڼشمېر لوستي خلک يا ووژل شول او يا هم دې ته اړ شول، چې بهرنيو ملکونو ته کډوال شي، د هېواد ټول روزنيز او پوهنيز مرکزونه وران شول، چې د هېواد په ټولنيزه برخه کې يې يوه ستره پوهنيزه تشه رامنځ ته کړه، چې د دغې تشې ډکول به د سلهاوو کلونو په ترڅ کې هم بېرته بشپړ نه شي. د افغان-ولس په ټولنيزې، روزنيزې او پوهنيزې وده کې هر جوت ګام غوره ګڼل کېږي، چې د دغه کتاب د ژباړن او ټولونکي هڅې هم د قدر وړ دي او کېدای شي د ځوان نسل په روزنه کې جوتې ټولنيزې او روزنيزې اغېزې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې پښتو ژبه د هېواد ملي او رسمي ژبه ده او د دې ژبې لپاره هر قدم د ستايلو او تقدير وړ دی، دا چې استاد اسدالله غضنفر د ډاکټر مبارک علي ليکنې ژباړلې او هغه يې په دغه شان يوه ټولګه کې را ټولې کړې دي د هېواد د ټولنپوهنې او فلسفې په ډګر کې يوه ستره لاسته راوړنه ده او ده ته د دغه لوی خدمت د ترسره کولو له کبله مبارکي وايي.

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې د يو هېواد پرمختګ د وګړو د لوستو او پوهو خلکو په شمېر او کچې پورې په نېغه تړلې ده. د ماشومانو، ځوانانو او وګړو ښوونه، روزنه او پوهونه د پرمختګ بنسټيزه برخه جوړوي، چې د کتابونو ليکل، ژباړل او خپرول د هېواد پوهنيزه پانګه پياوړې کوي، نو افغاني کلتوري ټولنه افغاني کارپوهانو، څانګپوهانو او ليکوالو ته وړانديز کوي، چې د کتابونو په ژباړه او ليکلو لاس پورې کړي، چې په خپرولو يې د هېواد مرکزي او سيمييز کتابتونونه سمبال شي.

په درنښت

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه

نيوليک

سرليک -- مخونه

يادونه .... ط
د ژباړن خبرې .... ل
د هند د پخوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب ۱
د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي ۴
د اکبر پاچا عبادتخانه ۸
مناظره ۱۲
د پيل تر پښو لاندې ۱۶
جرم او جزا ۲۰
د ټولنې دوه کلتورونه ۲۳
د پاچايانو مېلمستياوې ۲۷
په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه ۳۱
تر ۱۸۵۶ کال د مخه شاه جهان آباد ۳۵
په پرونۍ اروپا کې پاکي ۴۰
د نابرابرۍ اغېز ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بغاوت په تاريخ کې ۴۸
د منځنيو پېړيو په هندوستان کې بغاوتونه ۵۲
انتخابات او استازيتوب ۵۶
دوی په شريکه وده وکړه ۶۱
د شيانو تاريخ ۶۵
د ګلونو کلتور ۶۹
لمر نۀ ډوبېږي ۷۳
مذهب او سياست ۷۷
د فرانسې انقلاب ۸۱
د ډوډۍ خوړلو آداب ۸۵
د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟ ۸۸
بې پرونه دنيا ۹۲
د يوۀ بغاوت خاطرې ۹۶
چنګېزخان ۱۰۰
نظافت ۱۰۴
وصيت ۱۰۸
ګدايي په تاريخ کې ۱۱۱
زوروې وسلې ۱۱۶
د جلاوطنۍ سياست ۱۲۰
خاين او اتل ۱۲۳
جنت په تاريخ کې ۱۲۷

زور او مذهب ۱۳۲
سياست د مذهب په مخالفت کې ۱۳۶
ازادي، مساوات ، وروګلوي ۱۴۱
يو ازې بدلون پاتېدونی دی ۱۴۴
خيرات او ټولنه ۱۴۸
ترک غلامان ۱۵۲
دوزخ په تاريخ کې ۱۵۶
د کمزورو وسله ۱۶۰
د اکبر پاچا ډوډۍ ۱۶۴
انساني عامل ۱۶۷
د ۱۸۵۷ د واقعې تفسير ۱۷۲
مفت خوارۀ او غوړه مالان ۱۷۶
غوړه مالي او تاوانونه يې ۱۸۰
انځورونه بدلېږي ۱۸۴
چچنامه ۱۸۸
د احساساتو ځای په تاريخ کې ۱۹۳
د سترګو شهوت ۱۹۸
کميوناليزم او تاريخ ۲۰۲
بهکتي غورځنګ ۲۰۶
په خوراکي نظام کې تحول ۲۱۰
د محصلانو غورځنګونه ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ او افسانه ۲۱۸
د مغولو دولت ۲۲۱
د قبرونو ډبرليکونه ۲۲۵
تنباکو ۲۲۹
غزنوي محمود ۲۳۳
حقونه او مقاومتونه ۲۳۶
په شمالي هند باندې د ترکو غلبه ۲۳۹
د استـعـماري دوران له تاريخ سره د چلند ډولونه ۲۴۲
د مغولو د زوال برطانوي روايت ۲۴۶
قهوه خانې اوس نشته ۲۵۰
ترکان ۲۵۴
د تمدن په نوم ۲۵۸
د تاريخ کشف ۲۶۱
هندوستان داسې ونيول شو ۲۶۶
اورنګزيب عالمګير ۲۷۰
د وروستيو مغولو مالي مشکلات ۲۷۴
د اتلسمې پيړۍ هندوستان ۲۷۸
د کسات اور ۲۸۲
د زوال د ورځو غـتـان ۲۸۵
د يوه مغول شهزاده کيسه ۲۸۸

يادونه

د لوی او ښښونکي څښتن په نامه

سادات مرستندويه ټولنه وياړي چې د دغه شان فرهنګي کړنو د مالي ملاتړ له لارې د خپل هېواد په کلتوري، پوهنيزو او روزنيزو چارو کې برخه اخلي. د سادات مرستندويې ټولنې دا دويم کتاب دی چې د ارواښاد سيد مجيب احمد لمر په تلين يې چاپوي، لکه څنګه چې نوموړي غوښتل د هېواد د ښوونيزو او روزنيزو چارو په ډګر کې برخه واخلي، خو نيمګړي ژوند د ده دغه هيله پوره نشوای کړی نو اوس سادات مرستندويه ټولنه د دغه شان کتابونو د چاپ مالي ملاتړ د هغه، د ارواح د ښادولو په موخه په غاړه اخلي. دا چې ارواښاد لمر څوک دی په لاندو څو کرښو کې به ورسره وپېژنی:

د ارواښاد سيد مجيب احمد لمـر ژوند ليک

سيد مجيب احمد د سيد عبدالاحمد زوی، د سيد عبدالواحد لمسی، د سيد نور محمد کړوسی، د سيد شېر محمد کودی او د سيد لعل محمد پردی دی، چې د ۱۳۵۹ لمريز لېږديز کال د سلواغې د مياشتې په شپږويشتمه نېټه د جوزجان ولايت د شبرغان په ښار کې زېږېدلی دی او د ۱۳۸۴ هـ ش کال د کوچني مبارک اختر په لومړۍ ورځ چې د ۱۳۸۴ هـ ش کال د لړم له ۱۲ سره سمون لري د بلخ ولايت د خلم ولسوالۍ د کفترخانې په سيمه کې د ګاډي د اوښتلو له کبله په حق ورسېد (اناالله و انا اليه راجعون).

ارواښاد سيد مجيب احمد د افغاني دودونو سره سم لومړی د بغدادي قاعدې په زده کړې په کور کې پيل وکړ او په ۱۳۶۵ هـ ش کال د شبرغان ښار د ابن يمين په ښوونځي کې شامل شو، د ژوند د ناخوالو له امله يې د ښوونځي لوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلته سر ته ونه رسېدل او د زده کړو لپاره د پېښور ښار ته کډه شو، چې په پېښور کې يې د ښوونځي تر څنګ د کمپيوټر او انګرېزي ژبې زده کړو ته هم اوږه ورکړه او په پوره بريالیتوب سره يې د ښو پایلو تر لاسه کولو سره ښوونځی او د کمپيوټر مسلکي زده کړې پای ته ورسولې، چې په پای کې د کمپيوټر او انګرېزي ژبې د ښوونکي په توګه وګومارل شو. سيد مجيب احمد همدا ډول د ګڼشمېر ديني کتابونو زده کړه له پلاره ترلاسه کړې ده.

سيد مجيب احمد د ۲۰۰۲ م کال په پيل کې له مهاجرته بېرته هېواد ته راستون شو او په يوه غير دولتي پولندي موسسه کې يې د کمپيوټر، اداري چارو او پلان جوړونې دنده پر غاړه واخيسته، چې په هېواد کې د ښوونځيو جوړولو او د ښوونې او روزنې په نورو برخو کې په کار بوخت ؤ. سيد مجيب احمد د دغو دندو تر څنګ د کانکور د آزموينې د تر سره کولو وروسته د ښوونې او روزنې پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې پوهنپال هم ؤ.

د پولندي موسسې کارونه د افغانستان په ټولو ولايتونو او لرې پرتو سيمو کې تر سره کېدل او اروانباد سيد مجيب احمد د زړه له تله د هېواد په بيارغاونه کې او د هېواد د بچيانو د خدمت لپاره ملا تړلې وه او د ښوونې او روزنې په بيا رغاونه کې يې هر اړخيز زيار ګاللی دی. د کارونو د ښه سمبالښت لپاره د هېواد بېلابېلو سيمو ته تللی او د ښوونځيو لپاره يې د سيمو حالات خپله څېړل او همدا ډول يې د ښوونې او روزنې د لا ښه والي لپاره د جاپان هېواد په رسمي غوښتنه هغه هېواد ته سفر هم کړی ؤ.

د سيد مجيب احمد په غوښتنه او له پلان سره سم پولندي موسسې د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې د ښوونځيو د جوړولو تر څنګ په ښوونځيو کې د څښاک د اوبو د ستونزو د ليرې کولو لپاره د سلهاو ژورو څاګانو په جوړولو لاس پورې کړی، چې افغان ماشومان ترې برخمن شوي دي.

د يادونې وړ ګڼم، چې کله سيد مجيب احمد په ۲۰۰۲م کال کې هېواد ته راستون شو، نو د افغانستان د اداري سيستم د چارواکو لخوا ورته د کمپيوټري

چارو په برخه کې د لوړپوړي چارواکي په توګه وړاندیز وشو، خو سید مجیب احمد دغه دندې و نه منلې او داسې يې ویل:

«په هېواد کې د ډېرو زیاتو ناخوالو له کبله ما ونشوای کولی چې ښوونځی په خپل هېواد کې پای ته ورسوم، نو ځکه زه ټولې هلې ځلې د ښوونې او روزنې په برخه کې کوم، چې تر څو د هېواد ټول بچیان په دې وتوانېږي چې ښوونځی په خپل ټاټوبي او خپل هېواد کې پای ته ورسوي او له پوهې برخمن شي.»

درنو هېوادوالو ! سادات مرستندویې ټولنې هڅه کړې چې د دغه کتاب د مالي ملاتړ له لارې، د تکړه ښوونکي سید مجیب احمد یادون وکړي او د هغه د هیلو یوه وړه برخه پوره کړي. ټولنه ستاسو څخه یوه هیله لري، چې د دغه کتاب په لوستلو سره ښوونکي سیدمجیب احمد لمر او د نورو وفات شوؤ وګړو روح ته دعا وکړئ !

سادات مرستندویه ټولنه استاد غضنفر او خپروندویې ټولنې ته، د دغه کتاب د چاپېدو له امله مبارکي وايي او د دوی د لا بریاوؤ او کړنو په تمه ده.

أمین

و من الله التوفیق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

دا د ډاکتر مبارک علي د مقالو لومړی کتاب نه دی چې په پښتو ترجمه کېږي. د مبارک علي د مقالو ترجمه شو کاله پخوا ښاغلي محمد نوید پیل کړه. د ښاغلي نوید د ترجمه کړیو مقالو ټولګه په کوټه کې صحاف نشراتي موسسې خپره کړې ده. تېر کال دوبی د صحاف نشراتي موسسې مشر د مبارک علي د پښتو شویو مقالو یوه بله ټولګه راوښوده چې د چاپ انتظار یې کاوهٔ.

مبارک علي د هندوستان تر خپلواکۍ شپږ کاله پخوا د راجستان ایالت په ټونک کې دنیا ته راغی. نهه کلن و چې کورنۍ یې پاکستان ته کډه شوه. دهٔ د لوړو زده کړو لپاره د تاریخ مضمون خوښ کړ، په همدې علم پسې اروپا ته لاړ او په ۱۹۷۶ کال کې یې د جرمني په Ruhr پوهنتون کې دوکتورا واخیسته. د دوکتورا د رسالې موضوع یې په هندوستان کې د مغولو د زمانې مطالعه ده. دهٔ وروسته بیا ډېره موده په پوهنتونونو کې د تاریخ معلمي وکړه او د سند پوهنتون د تاریخ څانګې مشر شو. دهٔ په لاهور کې د ګویته انستیتیوت د ډایرکټر په توګه او د (تاریخ) په نوم درې میاشتنۍ مجلې د چلوونکي په توګه هم کار کړی دی.

مبارک علي د هند براعظمګي په اوسنو مورخانو او مفکرانو کې د خورا لوی نوم څښتن دی.

د دهٔ په فکر کې اعتدال، په بیان کې وضوح، په میتود کې علمي بې طرفي او په سبک کې ایجاز وینو. دغو او څینو نورو ځانګړنو زه هڅولی یم چې د هغه لیکنې ولولم او وژباړم.

زموږ په وطن او شاوخوا وطنونو کې له تاریخه معمولاً د قام د ماضي د شانداره کولو یا د څینو کسانو د ستر ښودلو او یا د مخالفانو د ځپلو لپاره استفاده کېږي. زما په نظر د مبارک علي په لیکنو کې دغسې تمایل نشته. دی د تاریخ د علم لویې موخې ته چې د نن د غوټو د پرانیستلو لپاره د پرون مطالعه ده، خورا وفاداره ښکاري.

دغه راز په افغانستان او شاوخوا سیمه کې تاریخ ته تر ډېره حده د پاچایانو د ماتو او بریو او داسې نورو لویو پېښو د داستان په سترګه کتل شوي دي خو مبارک علي د دې علم په موضوعاتو کې د ډېرې تنوع او وسعت قایل دی. د دهٔ په لیکنو کې د تاریخ د نا اشنا او نا متعارفو ساحو له سپړنې سره دلچسپي وینو. د هغه دې دلچسپي هم هڅولی یم چې د لیکنو په ژباړه کې یې برخه واخلم.

په دې کتاب کې راغونډې شوې مقالې مې د ډان (Dawn) ورځپاڼې د میګزین (Magazine) د دوه زره دویم او دوه زره نهم تر منځ کلونو په ګڼو کې لوستې او له همدې ځایه په مختلفو وختونو کې را ژباړلې دي. دغه مقالې د موضوع وحدت نه لري خو څرنګه چې ټولې له تېر وخت او ماضي سره تعلق لري نو (د تاریخ ننداره) نوم مې ورته غوره کړ.

که د ځوان ژباړن او مهربان ملګري سید عبدالله ولي زي هڅه نه وای نو دا ژباړې به خدا یزده چې په کتابي بڼه چاپ شوې او په اوسني شکل ستاسې لاس ته درغلې وای. ښاغلي ولي زي دا ژباړې ټکي په ټکي ولوستې، چاپ ته یې چمتو کړې او ناشر یې ورته وموند. له دهٔ څخه د مننې په وخت مې په زړهٔ کې دا دعا راګرځي چې کاشکې په وطن کې د دهٔ غوندې د کار و ایثار زلمي لا زیات شي.

والسلام، اسدالله غضنفر

د ۱۳۸۸ شمسي کال د لیندۍ پنځمه، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هنــد د پـخــوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب

په اتلسمه پېړۍ کې چې د هند د مغولو له ګوتو سياسي قدرت ووت او پخوانۍ دبدبه يې ختمه شوه، سردارخېلو يې هڅه وکړه چې د خپل حيثيت د ساتلو لپاره اجتماعي او کلتوري آداب وپالي او په دې ډول ځان تر نورو بر ونښيي. دوی د ډوډۍ د خوړلو په برخه کې هم خپل تشريفات لرل چې پوره پام يې ورته کاوهٔ.

د ډوډۍ دغه کلتور د مغولو د څو پېړيو اوږدهٔ سلطنت په زمانه کې د شاهانه ژوند د تجربو پيداوار و، چې دوی يې ان د سياسي قدرت له زواله وروسته هم ودې ته ادامه ورکړه. له ډوډۍ او دسترخوان او مېلمستيا سره اړوند تشريفات او دودونه يوازې د مسلمانو اشرافو په کورنيو کې نه وو بلکې هندو اشرافو هم د ډوډۍ خوړلو خاصې نخرې او سامانې لرلې چې دوی يې له عادي خلکو بېلول.

د (بزم های اخير) ليکوال منشي فضل الدين په دې باره کې چې د مغولو وروستي پاچا بهادر شاه ظفر به د خپلې کورنۍ له غړيو سره ډوډۍ څنګه خوړه، جالب معلومات راکړي دي. دی وايي، د شاهي کورنۍ غړيو به تر ډوډۍ وړاندې او وروسته لاسونه د چندنو په عطرو وينځل. دسترخوان به په غالۍ باندې اوارېدهٔ. د کورنۍ غړي به د دسترخوان چارچاپېره پټه خولهٔ ناست وو. سترګې غړول او د يو بل د قابونو څارل پکې نه وو.

اشرافو زرين(د سپينو او سرو)، ډبرين او کلالي لوښي استعمالول. وروسته يې بيا له مسي لوښو هم ډېره استفاده کوله. ډوډۍ په دېګونو کې پخېده. دوی غتې، اوږدې څيمڅۍ لرلې چې په ديګ کې يې د ډوډۍ د مزې د څکلو لپاره کار ورنه اخيست. د هغه وخت په هندوستان کې د ډوډۍ د مېزونو، چوکيو، کاچوغو او پنجو رواج نه و.

که به پاچا چا ته ووېل چې پلانی خوراک وخوره، هغه به د مننې لپاره سمدستي پاڅېد، ملا به يې کوږه او سر به يې کوز کړ.

د برټش ميوزيم په کتابتون کې د ميرزا نامې يوه قلمي نسخه موجوده ده. دغه کتاب چې د ليکوال نوم يې نه شته، د هندوستان د اشرافي کورنيو لارښود و. په ميرزا نامه کې د اشرافو له شان سره د مناسب چال چلند او لوړ کلتور اصول بيان شوي دي. دلته لولو چې د ډوډۍ لپاره بايد په باغ کې د فوارې څنګ ته پاک، ستره، ښکلې، ګلداره دسترخوان اوار شي. نوکرانو ته پاکې جامې او روغ صورت پکار دی. په دې کتاب کې د ټولو مېلمنو لپاره د يوهٔ سايز د قابونو او د هر موسم د ډول ډول خوړو لپاره د رنګه کلالي لوښو ذکر راغلی دی. ميرزانامه له باکلتورکسه غوښتنه کوي چې اېشېدلې وريجې تر غوړو هغو بهتره وبولي، ځکه غوړې وريجې ګوتې چټلوي. دغه راز له باکلتوره شخصه غوښتنه شوې ده چې پياز يا سره مولۍ ونه خوري چې د ټېغونو سبب ګرځي او دغه شی ذهن او روح ناکراره کوي. ښهٔ خو دا ده چې ډوډۍ د ګوتو په سرونو وخوړل شي. که اشرافي د چا مېلمه شي نو ورته پکار ده چې تر مړېدو دمخه لاس ونيسي چې کوربه ورباندې د وړ سترګي ګومان ونهٔ کړي. د ميرزانامې په قول، د اصيل او با سليقه کس لپاره ضروري ده چې له اروا وړو او معمولي وګړيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چې بدعادتونه لري، او يا له هغو سره چې په غاښونو کې خلال وهي، او د پان له خوړلو وروسته خبرې کوي او د نورو حساسيت ته نه ګوري، يوځای ډوډۍ ونه خوري.

يوې انګريزې، مېرمن مير حسن علي، چې له يوهٔ هندي مسلمان سره يې واده کړی و، (د هند د مسلمانانو په اړه مشاهدات) په نوم په زړهٔ پورې کتاب ليکلی دی. دې د لکنهو د اشرافي کورنيو د ښځو د ډوډۍ خوړلو عادتونو ته په دقت کتلي دي. دا ليکي چې د ښځو حويلۍ ته به تياره پخه شوې ډوډۍ په کلالي لوښو کې چې په پتنوسونو به ايښې وو، وروړل کېده. دوی چې له کاچوغو او پنجو استفاده نه کوله، د ډوډۍ په پېلولو کې يې چندان ځنډ نه راتهٔ. خورا خوندورو خوړو او عالي اشپزي نورو کيسو ته ضرورت نه را منځ ته کاوه. د ډوډۍ تر شروع دمخه به هرې مېرمن ته اوبهٔ نيول کېدې چې لاسونه ووينځي او خولهٔ کنګال کړي. که به چا داسې ونهٔ کړل هغه په چټل خورو شمار وه. د مېرمن مير حسن علي دې ته هم ورپام شوی و چې دغو مېرمنو به چپ لاس لکه شل چې وي، هيڅ شي ته نه ورتېتاوهٔ. دوی به ډوډۍ ته د ګوتو سرونه وروړل چې لاسونه يې غوړ او ناولي نهٔ شي. ترډوډۍ وروسته هرې مېرمنې لاسونه د چنو په پوډرو وينځل. دغه خلک له صابون سره بلد وو خو استفاده يې ورنه نهٔ کوله.

دا دودونه تر هغو پورې ژوندي وو چې د ډوډۍ خوړلو اروپايي طرز او کلتور ورو ورو غلبه وکړه. اوس مونږ د ډوډۍ کوټه، مېز، کاچوغې، پنجې او چاړې لرو خو له بده مرغه آداب يې نه لرو.

د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي

بنيادم له ډېر پخوا وخته په ټولنه کې د سولې او نظم د ساتلو لپاره اصول لرلي دي. چې چا به دغه اصول او دودونه تر پښو لاندې کول، ټولنې به له ځانه شاړهٔ چې جزا وويني. سرغړوونکی به يوازې په دې شرط معاف کېدهٔ چې ژمنه به يې وکړه چې بيا داسې نه کوي. که به يې ژمنه ونه کړه او يا به يې سرغړاوی د بخښولو نه و نو مجبور به و چې د يوازې ژوند سختې وګالي. خو له ټولنې بېل په تنهايي کې اوسېدل او پاييدل ممکن نه وو، همدا وجه وه چې ډېرو لږو کسانو د سرغړاوي جرات کاوهٔ.

تاريخ راته وايي چې ټولنې ځينې ډلې يا کسان په دې وجه له ځانه بېل کړي او شړلي دي چې سياسي، کلتوري يا اجتماعي نظريات يې د ټولنې له منل شويو اصولو سره په ټکر کې وو. په شړل شويو کې سياسي ډلې، ناراضيان، مجرمان، روڼاندان، لېوني او کله کله خو ان لاعلاجه ناروغان شامل وو. د واکمنوسلوک له هغو کسانو سره د دښمنۍ سلوک و چې د دوی سياسي اقتدار ته يې خطره پېښوله او د حکومت د نسکورېدو هڅه يې کوله. دغه سياسي سرکښان نه يوازې د پاچا خپل غليمان حسابېدل بلکې د سلطنت د ثبات لپاره خورا خطرناک عناصر بلل کېدل. نو، سمدستي به جزا ورکول کېدله. يا به د ټاکلي وخت په مخه بنديخانې ته لاړل چې په خپلو کړو د پښيمانۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا ته د وفادارۍ د ثرګندولو وخت ومومي اويا به د خيانت په تور اعدام شول.

يو بل ډول سرکښان هغه کسان وو چې د ټولنې له اخلاقي اصولو، کلتوري ارزښتونو او دودونو يې انکار کاوهٔ. د غسې وګړي هم غليمان ګڼل کېدل او يوه جزا يې دا وه چې خلکو به ورسره رابطه نه ساتله. د اکثرو په نظر دوی سم کسان نه وو، دوی بې لارې او ښويېدلي وو.

يوناني فيلسوف سقراط د دارنګه خلکو يو مثال دی چې د زلمو د ذهنونو په خرابولو تورن او اعدام شو.

يوه بله ډله د مفرورانو وه، چې غلهٔ او قطاع الطريق وو. داسې هم شوي دي چې دوی د واکمنې طبقې د بې انصافۍ له لاسه د حکومت پر خلاف بغاوت کړی، ځنګلونو ته تښتېدلي، هلته يې پناه اخيستې، له هغه ځايه يې د شتمنو شتهٔ لوټ کړي او د لوټ مالونه يې کله کله په خوارانو چې د دوی ملاتړي او ساتندوی وو، وېشلي دي.

په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې د جذام ناروغان له اجتماعي ژونده په بشپړه توګه محرومېدل. له جذاميانو سره به تبعيض کېدهٔ او کليسا به ناولي بلل. د عيسوي دين عالمانو ته جذام د روح ناروغي ښکارېدله. له همدې کبله جذاميانو اجازه نه لرله چې بازار ته لاړ شي، سودا واخلي، کليسا ته تګ راتګ وکړي اويا داسې بل ځای ته چې خلک ورځي، ورشي. د قانون حکم و چې جذامي د ميراث حق نه لري. د دې لپاره چې خلک جذامي وپېژني، هغه مجبور و چې خاصې جامې واغوندي. وروسته بيا د جذاميانو بېلې کالونۍ جوړې شوې. له نورو خلکو سره به د دې کالونيو د اوسېدونکو رابطه غوڅه وه. د خپلو

کورنيو غړيو به هم لکه هغوی چې بېخي ژوندي نه وي، هيڅ تعلق ورسره نه ساتهٔ.

يو بل هغه ګروپ چې له ټولنې بېل و، د لېونيانو و. البته، ټولنې ليوني زغمل، ځکه ضرر يې نه رسېدهٔ. ليوني چې د راتلونکي وخت په باره کې په غيرواضحه ژبه غږېږي، په هند براغظمګي کې ورته د بزرګانو او غيبګويانو په سترګه کتل شوي دي. عام خلک به تر ليوني راتاو وو، ډول ډول پوښتنې به يې ورځخه کولې چې د خپل تقدير په اړه ځهٔ ورنه واوري. په اوسنۍ زمانه کې ليوني په ليونتونونو، روغتونونو او دارالمساکينونو کې ساتل کېږي.

د مجرمانو په باره کې بايد ووايو چې دوی ته د جرم د نوعيت مطابق ډول ډول سزاګانې ورکول کېدې. لکه اعدام، مريتوب، جلا وطني او شکنجه. اروپايانو د استعمار په زمانه کې مجرمان مستعمرو ته استول او هلته يې په جزايي ډول په کانونو او کروندو کې بې معاشه کارونه ورباندې کول. په دې سلسله کې استراليا ډېره مشهوره وه. د انګلستان حکومت به د وړو جرمونو مرتکبان په بېړيو کې استراااليا ته استول، هورې به يې د ارزانه مزدورانو کار ورنه اخيست.

په اوسنۍ زمانه کې په هغو ځايونو کې چې د صنعت او ديموکراسي ريښې ښې غځېدلې دي، خلکو له خپلو سرکښو غړيو سره سلوک بدل کړی دی. په دغو ټولنو کې د سرکښو کسانو دود- مخالف نظرونه زغمل کېږي او د دوی د فکرونو په بيان باندې بنديزونه نه لګېږي. خو په هغو ټولنو کې چې لا د منځنيو پېړيو سياسي نظام حاکم دی، له سياسي او اجتماعي مخالفانو سره د پخوا زمانو غوندې وحشيانه رويه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنایت کارو په اړه باید ووایو چې په اروپا کې په ۱۸۳۰کې د جرمونو د کمولو او د ټولنې په سم غړي د جنایت کار د بدلولو لپاره د بندیخانو عصري نظام تشکیل شو. د بند یخانو د نوي سیستم لومړی مقصد دا دی چې مجرم د زندان د پنجرو شاته واچوي او په دې ډول د بل جنایت د کولو صلاحیت ورنه واخلي. د مجرم د بندي کولو یو مقصد دا هم د ی چې هغهٔ ته جزا باید حکومت ورکړي، نه د هغهٔ مدعي.

له بده مرغه په دریمه نړۍ کې د محبسونو حال دومره ناوړه دی او له بندیانو سره دومره نا انساني چلند کېږي چې مجرم په سم وګړي نه بلکې په لا بې لارې او بې رحمه وګړي بدلېږي. له بلې خوا په دریمه نړۍ کې ټولنه هم دې ته تیاره نه ده چې بندي شوی کس د توبه کړي او سم شوي غړي په حیث ومني. دلته که یو څوک یو ځل مجرم وپېژندل شو، بیا بل هر وخت د مجرم او بې لارې کس په سترګه ورته کتل کېږي.

دا د ټولنې په تاوان ده چې ګڼ کسان او ګڼ ګروپونه له ځانه وشړي او له ټولنیز حیثیته یې محروم کړي. دغسې ټولنه ځان ژوبلوي، ټوک ټوک کېږي، په اجتماعي و سیاسي لحاظ شړېږي او کلتوري، اجتماعي نظم یې له منځه ځي. د سرکښو، ناراضو، او مخالفو ډلو د شړلو په ځای پکار ده چې هغوی ته د ټولنې په غېږکې ځای ورکړ شي. دا کار به د ټولنې اجتماعي جوړښت او سټرکچر مظبوط کړي.

د اکبر پاچا عبادتخانه

په منځنیو پېړیو کې مذهبي تعصب د تقوا اوفضیلت نخښه وه. که به چا په دین کې زغم او نرمي کوله، دا کار یې د تقوا کمی بلل کېدهٔ. بوسویه چې د منځنیو پېړیو مشهور دیني عالم وو، په فخر ویلي دي چې په کاتولیک مذهب کې تر بل هر دین ومذهب زغم وتحمل کم دی. په هغه زمانه کې د زغم نشتوالی او تعصب، له هر ډول بدعت او ارتداده د مومنانو د راګرځولو تر ګردو ښه وسیله او د دین د ساتلو ترګردو ښه طریقه ګڼل کېدله.

دغه حال یوازې هغه وخت بدل شو چې د عقلانیت (رنشنلیزم) دوران راغی او نویو فکرونو او نظریو د اروپایانو په ایمان کې شکونه پیدا کړل او عقل ته یې د ژوند په هر اړخ باندې د قضاوت کولو صلاحیت ورکړ. د افکارو تنویر، رنسا نس، د صنعت ودې او د سکیولر نظریو خپرېدا، په شریکه، مذهبي عقاید وګواښل.

دیني عقیدې ته تر ګردو لوی خطر کمونیستي ایدیالوژي پېښ کړ. د کمونیزم خطر د ټولو ادیانو علما په دې فکر کې واچول چې د خپلو عقیدو د ساتنې لارې چارې ولټوي. دوی وروسته بیا ، له الحاد سره د مقابلې او د دیني عقیدو د حفاظت په نیت د ادیانو تر منځ مذاکرات پیل کړل څو په دې ډول د بیلو بېلو دینونو د پیروانو روابط سره نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، د ادیانو تر منځ مشترک ټکي راټول شي او د یو بل د زغملو او د یو بل د پوهېدلو امکان زیات شي.

په هغه زمانه کې چې اروپایان د مذهبي تعصب او نه زغم په لاره روان وو، په هند کې اکبر پاچا د صلح کل (له ټولو سره سوله) لار خپله کړه او په خپل نوي پایتخت فتحپورسیکري کې یې په ۱۵۷۵ میلادي کال د اسلام په بېلو بېلو اړخونو د بحث لپاره د عبادتخانې په نوم یوه موسسه جوړه کړه.

اکبر پاچا هره پنجشنبه سادات، مشایخ او اشراف په مذهبي بحث کې د ګډون لپاره عبادتخانې ته دعوتول. مورخ بدایوني په منتخب التواریخ کې لیکي چې: (د پاچا له هدایت سره سم د لمرخاتۀ خوا ته امرا، د قبلې خوا ته سادات، سویل ته علما او شمال ته مشایخ کېناستل. پخپله پاچا به کله په یوه او کله په بله ډله کې ناست و، د دوی خبرې به یې اورېدلې او د دوی د نظریاتو په اړه به یې پوښتنې ګروېږنې کولې.) که به ریفرینس ته اړتیا پېښه شوه د سلطنتي کتابتون کتابونه د دوی په خدمت کې وو.

په عبادتخانه کې به د اسلام د تاریخ، فقهې او احادیثو په باب توند وتېز بحثونه روان وو. علماوو به پر یو بل تور لګاوۀ او پر یوبل به یې د کفر ټاپې لګولې. دوه کسه لوی علما، ملا عبدالله سلطانپوري او عبدالنبي صدر چې یو وخت یې په اکبر پاچا ډېر اثر پروت و، له ابوالفضل سره په مناظره کې پاتې راغلل. ابوالفضل چې د عبادتخانې د جوړېدو په کال دربار ته راغلی و، په بحثونو کې ډېر تکړه و. دۀ به په بحث کې خپل مخالفان لاجوابه کول. دۀ دا خبره د ملنډو او تحقیر په نیت لیکلې ده چې: متعصب علما او معمولي فقها وشرمول شول.)

وروسته بیا د حکیم ابوالفتح ګیلاني او میر شریف آملي په څېر شیعه علماوو په راتلو سره په عبادتخانه کې د اسلام یو بل ډول تعبیر وړاندې شو. د علماوو تر منځ په وړو وړو خبرو شورماشوراو های وهوی که څه

هم د اکبر پاچا طبیعت ورځته کړی و مګر په خپله دا د بحث موضوعاتو ډېر خوند ورکاوۀ.

د بدایوني په قول: دۀ به د پوهانو او مشایخو په ملګرتیا ډېر وخت په عبادتخانه کې تېراوۀ او په تېره بیا د جمعې شپه خو یې تر سهاره پورې د دین د اصلي یا فرعي موضوعاتو په اړه په بحثونو او پوښتنو روڼوله.) اکبر پاچا که دغو متفاوتو تعبیرونو ته حیرانی وړی و، دا بلکل طبیعي وه، دۀ ویلي دي: کاشکي مې د نقلي علومو له ښوونکو د نظریو دومره اختلاف نه وای اورېدلی، او کاشکي د آیتونو او حدیثونو دومره متفاوت تعبیر وتفسیر نه وای حیران کړی.)

دی چې د اسلامي علماوو تر منځ بحثونو قانع نه کړ، نو د نورو دینونو د تعلیماتو په اړه د معلوماتو د حصول لپاره یې عبادتخانې ته د نورو ادیانو لوی علما راوبلل چې په بحثونو کې برخه واخلي.

دلته د هندو دین علما راغلل. دوی د برهمن ایزم اصول او عقاید شرح کړل. ورپسې د جین (دا هم په هند کې یو دین دی چې د ژوندو موجوداتو نه وژلو ته خورا اهمیت ورکوي. له یوې احصاییې سره سم د هند دوه فیصده خلک د جین دین پیروان دي. ژباړن) علما راغلل چې د هغو تر اغېز لاندې اکبر په خاصو ورځو کې د مال حلاله منع کړه. د زردشتي دین عالم، دستور مهرجي رانا هم د خپل دین غوټې پرانیستلې او لکه څنګه چې بدایوني لیکلي دي، په اکبر پاچا باندې زردشتي عقیدې دومره اثر وشیندۀ چې: پر ابوالفضل یې امروکړ چې د زردشتیانو له رواج سره سم باید د ورځې په ټولو ساعتونو کې په دربار کې د مقدس اور د بل ساتلو بندوبست وشي.)

اکبر د لټون د شوق په حکم په ګوا کې استوګن پادریان دربار ته وروبلل چې د عیسایت په باره کې معلومات ورنه واخلي. د مسیحي تبلیغیانو لومړی ډله د پادري اکوا ویوا په مشرۍ فتحپورسیکري ته په ۱۵۸۰ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاړه. د دې ډلې يوه غړي پادري مونسرت د اکبر دربارته د سفر ډېر په زړه پورې راپور ليکلی دی. ده ليکلي دي چې: پادريانو او د مسلمانانو ديني مشرانو په ګڼو مسايلو لکه تثليث، خدای، د خدای زوی، د هغه مرګ... د حساب ورځ، مرګ، بيا ژوند او نورو مختلفو سياسي او فلسفي موضوعاتو پرله پسې بحثونه کول. البته، بې له مبالغې يا کلانکارۍ وايم چې د خدای په مرسته، پادريانو په بحث کې خپل مخالفان داسې غلي کړل چې هردم به يې ويل چې که عيسايت حق وي نو معجزه مو کومه ده.)

که څه هم پادريانو د بحث په وخت خورا ترخه ژبه کاروله خو اکبرپاچا او درباريانو يې حوصله نه بايلله او اجازه يې ورکوله چې خپلې خبرې په ازادۍ سره وکړي.

د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د عبادتخانې تجربه ساری نه لري. دغه تجربه له يوې خوا د ديني علماوو وچ تعصب راښيي چې د نورو عقيدې به يې ردولې او په خپلو عقيدو به يې ټينګار کاوه. له بلې خوا دغو بحثونو داسې چاپېريال رامنځ ته کړ چې ديني پوهانو به خپل نظريات په ازادۍ سره پرته له ممانعته بيانول. د دينونو تر منځ دغو خبرو زغم او تحمل پيدا کړ او له اکبر سره يې مرسته وکړه چې په هندوستان باندې د حکومت کولو لپاره د صلح کل پاليسي خپله کړي.

دا يو عام سو تفاهم دی چې وايي اکبر پاچا نوی دين جوړ کړ. د (دين الهي) کلمه محسن فاني په(دبستان مذاهب) کې له ځانه جوړه کړې ده. دغه کتاب د جهانګير په زمانه کې ليکل شوی دی. ابولفضل د دين الهي په ځای د (آيين رهنموني) اصطلاح راوړې ده چې د لارښوونې مقررات يې معنا ده. د اکبر د مذهبي زغم پاليسي د هند لپاره چې د بېلو بېلو دينونو خلک پکې اوسېدل، مناسبه وه. اکبر وغوښتل د ټولو خلکو پاچا واوسي، که د هرې عقيدې او هر توکم خلک وي.

مناظره

دينونه دوه ډوله دي: يو هغه چې په نړۍ کې د خپلې عقيدې په خپرولو او د نورو اديانو د پيروانو په ماتولو باور لري او دې مقصد ته د رسېدو لپاره خبرې اترې او تبليغ کوي. بل هغه اديان دي چې له نورو سره د خبرو ضرورت نهويني، له خپلو پيروانو بس دا غواړي چې په خپله عقيده کې کلک واوسي. اول ډول اديان چې تبليغي ډلې لري، له يو بل سره يې رقابت وي. دوی د پيروانو د شمېرد ډېرولو لپاره، د تبليغ مختلفې لارې او ستراتېژۍ خپلوي چې هم د کشمکشونو او ټکرونو او هم د فکري ودې او تحرک سبب ګرځي.

اسلام چې هند براعظمګي ته راورسېد، له هندوايزم سره يې ټکر رانغی، ځکه په هندوايزم کې د خبرواترو او بحث مفکوره نه وه. خو کله چې د شرقي هند کمپنۍ د ملاتړ په سيوري کې د عيسوي دين تبليغي ډلې هند ته راورسېدلې نو فعاليتونو يې اسلام ته خطره پېښه کړه چې په نتيجه کې يې د بېلو بېلو دينونو د علماوو تر منځ بحثونه دود شول. دې دود ته مناظره وايي. په مناظره کې چې يا به د خاصو کسانو اويا د عامو خلکو په حضور کې وه، د دين پوهانو په بېلو بېلو ديني مسايلو باندې د خپلې عقيدې په رڼا کې بحث کاوه. چې چا به خپل مقابل لوری بې ځوابه کړ، هغه د مناظرې ګټونکی و. د دې لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مقابل لورى په خپله عقيده کې راګير شي نو مناظره کوونکي ته پکار و چې د حريف له دينه خبر واوسي.

په هندوستان کې د داسې مذهبي مناظرو پيل د اکبر پاچا له درباره هغه وخت وشو چې دۀ په ۱۵۸۰-۱۵۷۹کې عيسوي مبلغانو ته د ورتلو بلنه ورکړه. په دربار کې په هيڅ ژبه د بايبل (د عيسويانو مقدس کتاب) نسخه نه وه خو دغو مبلغانو د بايبل عبري، لاتيني او يوناني نسخې له ځان سره لرلې. مسلمانو علماوو چې بايبل نه وو لوستى نو سم ورنه خبر نه وو، حال دا چې قران کريم په ۱۱۴۳ ميلادي کال کې لادکيتون رابرت (رابرت اف کېتون) په لاتيني ژباړلى وو. عيسايي مبلغانو چې د قران ژباړه ښه لوستې وه، له مسلمانو علماوو سره په بحث کې يې ورنه استفاده کوله. د مسلمانو علماوو د معلوماتو کمى د دې سبب شو چې هغوى د عيسايي مبلغانو سوالونو ته په ځواب ورکولو کې پاتې راشي. يو ځل په يوه مباحثه کې ديني عالم شيخ قطب الدين عيسوي مبلغانو ته وويل چې راځئ اور ته ودانګو، که هر څوک ورنه روغ راووتل، معنا يې دا ده چې په حقه لار روان دى. خو اکبر پاچا دوى له دې چارې په دې دليل راوګرځول چې د اور کار سوځول وي، نه د حق و باطل معلومول.

عيسايي ډلو د د اکبر د زوى، جهانګير په زمانه کې دربار ته تګ راتګ جاري وساتۀ. دوى جهانګير پاچا ته په ۱۶۰۹ کې د بايبل فارسي ژباړه ورکړه.

دغه مذهبي بحثونه ښيي چې که څه هم د مغولو امپراطوري په سياسي لحاظ د خپل عظمت په اوج کې وه مګر د معلوماتو په لحاظ د هغه وخت د مسلمانو علماوو مزه نه وه او له تاريخ، فلسفې، منطق

او نورو دينونو ډېر خبر نه وو. دوى د استدلال په نسبت په پټو سترګو منلې عقيده باندې ډېره تکيه کوله.

کله چې شرقي هند کمپنۍ په سياسي قدرت بدله شوه، نو د هندوستانيانو د احساساتو د پارېدو له وېرې يې د عيسوي مبلغانو په راتلو بنديز ولګاوۀ. خو وروسته په ۱۸۱۳ کې د عيسايانو تبليغي ډلو بيا اجازه وموندله چې هندوستان ته راشي او عيسايت خپور کړي.

سرسيداحمدخان د ۱۸۵۷کال د بغاوت د علتونو په باب په خپله مشهوره رساله کې ليکي چې د دې بغاوت يوه وجه په هند کې د عيسايي مبلغانو تبليغ و ځکه د هند خلک يې د خپلې عقيدې د ساتلو په برخه کې انديښمن کړي وو.

هندوستان ته تلونکو تبليغيانو به عربي، فارسي، اردو او د هند نورې ژبې زده وې او د اسلام او هندوايزم په اړه به يې مطالعه لرله. دوى د عيسايت د خپرولو لپاره د نورو دينونو له علماوو سره د عامو خلکو مخې ته مناظرې پيل کړې. په ۱۸۳۹کال کې يو جرمنى مبلغ چې کارل پفاندر نومېدۀ، د مسلمانانو او هندوانو د عيسايي کولو په شوق هندوستان ته راغى. دۀ د مسلمانانو په اړه فکر کاوۀ چې اوس يې د زوال وخت دى او نور نو شيمه پکې نه ده پاتې. مېرمن اورل پاول په خپل کتاب (تر بغاوت دمخه هندوستان کې مسلمانان او د عيسايانو تبليغي ډلې) کې ليکي: کارل پفاندر چې د اسلامي نړۍ بدې ورځې او د اروپايانو سياسي- اقتصادي قدرت ته وکتل نو دا نتيجه يې واخيسته چې مذهبي ارزښتونه به هم د اروپايانو زورور وي.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پفاندر گومان کاوۀ چې د مسلمانانو اشراف، ملایان او عادي خلک چې د زوال په حالت کې دي، په خپل دین به یې باور کم شوی او په اسانه به عیسایت ته واوړي.

دغه وخت چې په هندوستان کې سیاسي قدرت د عیسوي مبلغانو پرخوا وو، د دوی گواښ تر پخوا پیاوړی وو. خو له بلې خوا مسلمان علما په دې پوه شوي وو چې باید د خپل دین دفاع د دلیل په مټ وکړي نه د احساساتو په زور. نو دوی د بایبل له هغو ژباړو چې عیسوي مبلغانو د خپل دین د خپرولو په نیت کړې وې، پوره گټه واخیسته. هغه ځوک چې په دې زمانه کې د مناظرو د میدان اتل شو، هغه یو ملا نه بلکې یو ډاکتر وو چې وزیر خان نومېدۀ. وزیر خان له عیسوي مبلغانوسره د مقابلې لپاره په اروپا کې چاپ شوي کتابونه چې د عیسایت په اصولو یې نیوکې کړې وې، لوستي وو. دی چې په نوې پوهه پوره سمبال و، کارل پفاندر ته یې په څو بحثونو کې ماته ورکړه. په اخر کې مات شوی پفاندر له هندوستانه ووت.

د نولسمې پېړۍ د مذهبي مناظرو یو اهمیت په دې کې دی چې د دغو بحثونو په نتیجه کې ځینو مسلمانوعلماوو په تېره سرسیداحمدخان او مولوي چراغ علي، له نویو ارزښتونو سره د اسلام د تعلیماتو د تطابق لپاره د اسلام نوی تفسیراو تعبیروړاندې کړ. سرسیداحمدخان او مولوي چراغ علي د عیسوي مبلغانو په وړاندې د خپل دین د دفاع په څنگ کې، اسلام ته له مترقي لید لوري وکتل. خو د دوی نظریاتو د مسلمانانو د اکثریت توجه جلب نه کړه او د دیوبند علماوو له خپلو دودیزو او رواجي مفکورو سره ډېر ژر د هند په مسلمانه ټولنه کې نفوذ وکاوۀ، چې په نتیجه کې زموږ دیني علما یو ځل بیا د اکبر پاچا په زمانه کې خپل دریځ ته ستانۀ شول. د نړۍ په باره کې د دوی لید محدود شو او دلید محدودیت دوی د نوې زمانې د غوښتنو له درکه عاجز کړل.

د پیل تر پښو لاندې

د براعظمگي په تېر تاریخ کې د اعدام جزاگانې له لویه سره په دوه ډوله وې: یو د قتل، غلا، زبرزما (د جبر زنا)او یا اختطاف په څېر اجتماعي جرمونو لپاره او بل د بغاوت لپاره د اعدام جزا وه.

هر هغه چا ته چې د واکمن پرخلاف به یې اقدام کاوۀ، د واکمن د وژلو هڅه به یې کوله او یا به یې د حکومت د نسکورولو دسیسه جوړوله، سخته جزا ورکول کېده. د اجتماعي جرم د جزا ټاکل د قاضي کار و. قاضي به په محکمه کې په دوسیه باندې له غوره وروسته یوه فیصله وکړه. خو د واکمن پر خلاف د جرم دوسیه به واکمن پخپله شارله، ځکه دغسې کس د واکمن شخصي دښمن گڼل کېدۀ. د بغاوت جزا معمولا اعدام وه. البته کله کله به د درباریانو یا لویو اشرافو شفاعت د باغي د بخښلو سبب شو.

د سلطنت د زمانې (د ۱۲۰۶ او ۱۵۲۶ تر منځ) او د هند د مغولو د زمانې(له ۱۵۲۶ څخه تر ۱۸۵۷ پورې) تاریخي شواهد راښيي چې باغیانو او مجرمانو ته جزا څنگه ورکول کېده. د اعدام حکم به د سر غوځولو، په دار کولو، حلالولو، سا تربتولو، ژوندي ښخولو، د کلا له بامه د راخطا کولو او یا د هاتي تر پښو لاندې اچولو په بڼه اجرا کېدۀ. دا دود هم وو چې د محکوم د بدن غړي دې په ژوندوني غوځ او تر هغه وروسته دې ووژل شي. که به محکوم د سلطنتي کورنۍ غړی و نو ممکنه وه چې په زهرجنو خوړو باندې په اسانه ختم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت يا پاچا پرضد باغيانو يا دسيسه جوړوونکو ته خورا سختې جزاوې ورکول کېدلې. د داسې کسانو خپلوانو به د اعدام شوي د ښخولو ا جازه نه لرله. د محکوم مړي به په ورځو ورځو د ښار په چوک يا داسې بل معلوم ځای کې تر هغو ځړېدلی وو چې غوښې به يې وشړېدې اويا به ځناورو او مرغانو وخوړې. په ځينو مواردو کې د محکوم مړی په ښار کې گرځول شوی دی.

سياسي بنديان د واکمن مخې ته اعدامېدل. په پاچهي مانۍ کې به هاتيانو ته روزنه ورکول کېده چې د واکمن په يوه اشاره باندې محکوم چخنې کړي. محکوم به ميدان ته لاس و پښې تړلی راوستل شو. هالۀ به روزل شوی پيل محکوم ته مخامخ ودرېد او د واکمن په اشاره به يې پر محکوم باندې پښه کېښوده. دا دردوونکې جزا وه خو د هند براعظمگي په تېر تاريخ کې ډېره تکرار شوې ده.

همدا جزا د جلال الدين خلجي په دورکې(له ۱۲۹۰ تر ۱۲۹۶ پورې) سيدي مولا ته ورکړه شوه چې د واکمن پرخلاف يوه دسيسه کې د لاس لرلو شک ورباندې و. علاوالدين چې په جلال الدين پسې له ۱۲۶۹ تر ۱۳۱۶پورې پاچهي وکړه، د چنگېزي مغولو د يرغل له تمبولو وروسته ټول جنگي اسيران د پيلانو تر پښو لاندې چخنې کړل. د دې پېښې په اړه د دغه سلطان د زمانې مورخ ضياالدين برني ليکلي دي چې سلطنتي تخت د وينو په درياب کې ډوب شو. چنگېزي لښکرې چې له دا رنگه جزا وېرېدلې وې، پر هند باندې له حملې منصرفې شوې.

جلال الدين محمد اکبر(۱۵۵۸-۱۶۰۶) د خپل رضاعي ورور ادهم خان په اړه چې په قتل متهم وو، حکم وکړ چې د مانۍ د ديوال له سره دې

لاندې راگوزار شي او دا عمل دې تر هغو تکرار شي چې سا يې په تن کې وي.

کله چې د جهانگير پاچا زوی، خسرو، ناکام بغاوت وکړنو جهانگير خپل زوی اوټولو هغوکسانو ته جزا ورکړه چې ملگرتوب يې ورسره کړی وو.

د لاهورد ټکسلي دروازې د باندې د دارونو يو قطار جوړ شو او ټول باغيان د خلکو مخې ته په دار شول. د شهزاده خسرو دوه ملاتړي، حسين بېگ او عبدالرحيم د خرۀ او غويي په پوستکو کې وگنډل شول او د لاهورښار په بازارونو کې په خرو سپاره وگرځول شول. د خرۀ د پوستکي د ژر وچېدو په وجه د حسين بېگ سا تربت شوه، ومړ، خو هغه بل چې د غوايي په پوستکي کې و، د خپلو ملگرو په مرسته وژغورل شو.

د حيوان په پوستکي کې د محکوم گنډل، د چنگېزي مغولو دود و. د بابر اولادې (هندي مغول) دا جزا له هغوی زده کړې وه. البته له همدې خاص مورده وروسته موږ بل داسې سند نه لرو چې د بابر د اولادې بل پاچا دې د دا رنگه جزا حکم کړی وي.

اورنگزېب پاچا د خپل ورور داراشکوه او د داراشکوه د زوی د حلالولو حکم وکړ. د حکم له اجرا وروسته د داراشکوه مړی د پيل په شا د ډيلي په بازارونو کې وگرځول شو. د هغۀ وخت د مورخ خافي خان په قول د ډيلي خلکو د داراشکوه د مړي په ليدو ژړل او د هغۀ پر قاتلانو يې لعنت وايۀ.

د بابر د کورنۍ د وروستيو پاچاهانو په زمانه کې واکمنو د اعدام عصري طريقې خپلې کړې. مثلا په ځينو مواردو کې به محکومان د توپ خولې ته تړلي ودرول شول او توپ به ډز وکړ. دا طريقه انگرېزانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خوښه کړه او په هند کې يې د خپل حاکميت په دوران کې ډېرځله ورنه کار واخيست.

د هند په تاريخ کې دا هم وينو چې مجرمانو ته د اعدام نه بلکې د يوې قلعې په زېرزمينۍ کې د بندي کېدو او تدريجي مرګ سزا ورکول شوې ده. بنديان به په دغو زېرزمينيو کې د ناوړې تغذيې، د تازه هوا د نشتوالي او د بدو صحي شرايطو په علت ورو ورو په زجر مړۀ کېدل. يو ايټاليايي سيلاني، منوچي، چې د ۱۶۵۸ او ۱۷۰۳کلونو تر منځ هند ته تللی و، ليکي چې د هند د مغولو پاچايانو دا عادت دی چې سياسي بنديانو ته داسې زهر ورکوي چې صحت يې ورو ورو خراب شي او په اخر کې ومري.

جرم او جزا

د قانون غوښتنه دا ده چې که څوک له قانوني مقرراتو يا د ټولنې له اصولو غاړه غړوي، جزا يې پکار ده. جرم په هره ټولنه کې له جزا سره غوټه وي.

جزا له وهلو ټکولو، جريمې، جلا وطنۍ او د محکوم له مريي کولو رانيولې تر اعدام او عمري قيده پورې بېلابېلې بڼې لري. په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې منظمې بنديخانې نه وې. مجرمان به يا په کورونو کې حبس وو، يا به په داسې ودانيو کې ساتل کېدل چې د سرکار پيرې به پې ولاړې وې او دا امکان به ډېر کم و چې بنديا ن وتښتي يا د باندې ووځي.

په پخواني يونان کې موږ د دا رنګه قيدوبند يو مثال د سقراط په قضيه کې وينو چې د اعدام د فيصلې له اعلانېدو وروسته بندي شو. که څۀ هم د سقراط ملګرو د هغۀ د تېښتې پلان جوړ کړ خو دۀ تېښته ونه منله، دا يې غوره وبلله چې قانون ته د وفادار تبعه په توګه ومري.

مورخانو په لرغوني مصر کې هم د بنديخانې د يوډول سيستم نخښې ليدلې دي. په دې هېواد کې د بنديانو د چارو د بندوبست لپاره مديران، کاتبان او پيره داران مقرر وو. بنديانو به کار کاوۀ. د بندي تېښته لوی جرم و او تښتېدلي ته سخته سزا ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني روم کې پورورکوونکي حق درلود چې پوروړی بندي کړي، ويې وژني يا يې د مريي غوندې په بل چا وپلوري. د روم د وطن مالکانو کورنۍ بنديخانې لرلې. دوی به خپل نوکران اوغلامان بنديانول چې سم وچلېږي.

په انګلستان کې پاچا ويليم (۱۰۶۰ – ۱۰۸۶) د لندن برج د سلطنتي کورنۍ د قيدي غړيو لپاره جوړ کړ. دغه برج څو پېړۍ د سلطنتي کورنۍ د غړيو، د لويو باغيانو او مشهورو شخصيتونو د قيدېدو ځای و. دلته مثلا والټر رالي او ملکې ان بولين د بند ورځې شپې تېرې کړې دي. له دې برج سره متعلقه يوه جالبه کيسه د دورهام د بيشپ (اسقف) ده. دغه سړی د مالي فساد په تور دلته بندي و. د دهٔ وخت په برج کې ښهٔ تېرېدهٔ ځکه د پيرې کسانو ته يې رشوت ورکاوهٔ او هغوی په مقابل کې ورته هر ډول اسا نتياوې برابرولې. يوه ورځ بيشپ (اسقف، عالي رتبه روحاني) پيره داران مېلمانهٔ کړل، ښهٔ خوندوره ډوډۍ يې ورکړه او بېتوله مشروب يې ورباندې وڅښل. چې دوی سم نشه شول، بيشپ د رسۍ په ذريعه له برجه راکښته شو، وتښتېد.

دويم هانري د خپل قلمرو په ګوټ ګوټ کې بنديخانې جوړې کړې. له مقرراتو سره سم، بندي مکلف و چې د ځای، ډوډۍ او سونګ پيسې ورکړي. که به بندي بېوزلی و، خيريه اداري يې د محبس لګښت ورکاوهٔ. ويل کېږي چې اتلسمه پېړۍ په اروپا کې د عصري محبسونو د نظام د زېږېدو زمانه ده.

د منځنيو پېړيو په هند کې د بنديخانې نظام نه و. مجرمان به وهل کېدل، جريمه به يې ورکوله، اعدامېدل به او يا به په کوتوالۍ کې د لنډ وخت لپاره توقيف کېدل. د هند د مغولو په دور کې د شاهي

کورنۍ غړي او امرا په ګواليار قلعه کې حبس کېدل. جهانګير په تزک کې ليکلي دي چې دهٔ، مذهبي عالم او صوفي احمد سرهندي ګواليار قلعې ته واستاوهٔ چې په خپلو نظرياتو کې تغيير راولي. اورنګزېب هم شهزاده مراد په ګواليار کې بندي کړ. په هند کې څو نورې قلعې هم د اشرافو د حبس او قيد لپاره پکارېدلې.

داسې ښکاري چې د بغاوت په قضيه يا د لويو اشرافو په مورد کې، له کورونو څخه د محبس کار اخيستل کېدهٔ. شهزاده دارا شکوه په يوهٔ کور کې قيد و او په همدې کور کې د اورنګزېب په حکم ووژل شو. شيوا جي له اورنګزېب سره له ملاقاته وروسته په کور کې نظربند و چې وروسته بيا په يوهٔ لوی زنبيل کې پټ شو او ځان يې وايست.

يو بل دود دا و چې بنديان به ځينو اعتباري اشرافو ته وسپارل شول چې ويې ساتي. د سپارل شوي کس د تېښتې مسووليت د نوموړي اشرافي په غاړه و. پاچا ته به ځواب دهٔ ورکاوهٔ.

شهزاده خسرو د خپل پلار جهانګير پر خلاف د بغاوت په جرم په قصر کې بندي شو. چې جهانګير به چېرته سفر کاوهٔ، دی به هم ورسره و. وروسته بيا شهزاده خسرو شهزاده خرم ته وسپارل شو. هغه ته چې خسرو د تخت په نيولو کې خپل سيال ښکارېدهٔ نو دکن ته د لښکر لېږد په وخت يې په پټه زهر ورکړل. په هند کې د بنديخانو او محبسونو نوی نظام انګرېزانو رواج کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنې دوه کلتورونه

بکهتي او دليت غورځنګونه که څۀ هم په بېخي بېلو وختونو کې وو، خو په دواړو کې له مسلط او لاسبري کلتور سره د سيال او حريف کلتور د مبارزې او مقابلې زور او شور وينو.

د ولسونو په عام پسنده کلچر کې د مسلطو طبقو د بې رحميو، استثمار او بې انصافيو د افشا کولو لپاره د کيسو د مجلسونو غوندې جالبې وسيلې پيدا کولای شو. د دې کيسو اصلي اتلان باچهان، جنرالان او يا نور لوی مقامات نه وو، بلکې هغه کسان وو چې له حاکم نظام سره يې مخالفت او د هغۀ په مقابل کې يې بغاوت کاوۀ. د د غو کيسو اتلان به د عوامو زامن وو او د عوامو په ګټه به له ظالمانو سره جنګېدل چې عدالت راولي. دغه راز په ولسي کلچر کې ټوکيان، ټګماران او خندوونکي ممثلان وينو چې د خپلو چلونو او هنرونو په مرسته به يې د عادي خلکو د ژوند په تيارو کې د څو شېبو خوشحالي او رڼايي راوسته.

ډاکوان او مسلح غلۀ چې د حکومت د قدرت پروا يې نه لرله، د عوامو په کلچر کې سمدستي په اتلانو بدل شول.

دغه کسان د خلکو د ځواک او د دوی د ارزوګانو سمبولونه وو. له سيا سي اقتدار سره د د غو کسانو مقابله او مبارزه نه يوازې په کيسو کې بيان شوې بلکې په سندرو کې راغلې او په خورا شوق و

جذبه ويل شوې ده. د هند په شمال کې سلطانه ډاکو عادي خلکو ته د روحيې ورکولو الهه شوه. په پنجاب کې نظام لوهار تر اوسه پورې په فولکوريک ادب کې د هيرو غوندې ستايل کېږي. په سند کې چې قطاع الطريق پرو چانديو ووژل شو، ګڼ خلک يې جنازې ته ورغلل او ډېر وستايل شو، ځکه دۀ د مظبوط مرکز او دولتي ادارو پر خلاف بغاوت کړی و. دغه ادارې او موسسې د سند عوامو ته ظالمې ښکارېدې. موږ دا رنګه مثالونه، لږ يا ډېر، د هند براعظمګي په بل هر ځای کې موندلی شو.

په يو بل مثال کې وينو چې خلکو د اوازو په وسيله د حاکمې طبقې د شرمولو هڅه کړې ده. د اوازو او ګونګوسو کلچر يوه ډېره زوروره وسله ده چې اوس هم د پخوا په څېر په پراخه پيمانه استعمالېږي. په سرکاري رسنۍ او رسمي تبليغاتو کې واکمن، جنرالان او مقامات شريف، سخي او ديندار معرفي کېدل خو د خلکو په اوازو کې به دا معرفي سرچپه شوه. د عوامو اوازو، ګونګسو او پسپسي به دوی مستبد، زنا کار، بد اخلاق او بې رحمه انځورول.

ايټاليايي سيلاني منوسي، چې د شاه جهان پاچا په زمانه کې هند ته تللی و، په خپل کتاب ستوريا ډو مګور کې داسې ګڼې اوازې ثبت کړې دي چې په هغو کې شاه جهان ډېر عياش او بد لمنی راپېژندل کېږي او سلطنتي حرم د فساد ځاله انځورېږي. دغو اوازو او ګنګوسو د سلطنت حيثيت له خاورو سره خاورې کاوۀ.

په ولسي نکلونو لکه هير رانجها، سسي پنو، سوهني ماهيوال او ميرزا صاحبان کې اصلي خبره د ټولنې له منل شويو دودونو او رسمونو سرغړاوی دی. چې نکلچيانو به دغه نکلونه په مجلسونو کې ويل او يا به د سندرو په بڼه اورول کېدل خلکو به ورنه الهامونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستل او د هغو نارينه وو او مېرمنو مېړانه او زړۀ ورتيا به يې ستايله چې د سر په بيه يې د ټولنې له مسلطو ارزښتونو سره مبارزه کړې وه.

شاعري هم د عوامو د کلچر يوه اثرناکه وسله وه چې مذهبي تعصبات يې کمول او په خلکو کې يې زغم پيدا کاوۀ. د شاعرۍ په کاٰبو ټولو ډولونو کې په ملايانو ، برهمنانو ، شېخانو او زاهدانو ټکونه شوي او ريا کار او دنيا پرسته معرفي شوي دي. د ولس د کلچر ټولو دغو عناصرو د ټولنې ورځني ژوند ته لاره کوله او په پټه خولۀ يې د ټولنې نړۍ ليد بدلاوۀ.

موږ مېلې، لمانځنې او قسم قسم مذهبي و کلتوري غونډې او اجتماعات هم د عوامو د کلچر برخه بللای شو. د دغو غونډو او اجتماعاتو يو مهم اړخ دا و چې طبقاتي توپيرونه يې نه پېژندل. برخه والو به يې له ا جتماعي خنډونو پرته په جوش او جذبه سندرې ويلې او نڅاوې کولې. د لته دخان وغريب يا زورور و کمزورې فرق نه و. ټول به سره يو ځای وو او د جشن خوشحالۍ به يې له يو بل سره شريکولې.

سيال او حريف کلچر د بې وسو او بې واکو پرګنو کلچر و. د خلکو پرګنې د موزيک، ادب، تياتر، داستانونو او فستيوالونو د عام پسنده ډولونو د خپلولو له لارې په ټولنه کې د خپل ځای د پيدا کولو او د زورورو د زور د اوبۀ کولو لپاره له حريف کلتوره استفاده کوي. دغه کلتور دوی ته شعور ورکوي او د ژوند د ربړو د زغملو حوصله وربخښي.

کلتوري ارزښتونه او دودونه ټولنه کنټرولوي او د اجتماع د چلند ، آدابو ، لرليد او رويې په جوړېدو او دغه راز د سياسي و اقتصادي

غورځنګونو په زېږېدو او جوړېدو کې برخه اخلي. ټولنه، مادي کلچر چې له ټکنالوژۍ سره کلک تړلی دی، د معنوي کلچر په نسبت چې له سلوک او آدابو سره تړاو لري، په آسانۍ مني. ځکه معنوي کلچر د ټولنې له اخلاقي يا ملي پېژندګلوۍ سره غوټه دی.

د تاريخ په بهير کې سياسي، اقتصادي او اجتماعي ځواکونه د ټولنې جوړښت بدلوي چې ورپسې نوي کلتوري ارزښتونه او دودونه زېږي. د ټولنې لوړې طبقې د خپلې برلاسۍ د ادامې لپاره د کلتور په دغه نوي حالت کې هغه څۀ خپلوي چې دوی له عادي خلکو بر او بېل کړي. د ټولنې نتلې او ځپلې خلک عوامي کلتور ته مخه کوي چې په ټولنه کې بهتري راولي، البته دوی د لاډېرو خلکو خير په نظر کې ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچايانو مېلمستياوې

خلكو ته ډوډۍ وركولو همېشه سياسي او اجتماعي مقصدونه لرلي دي. واكمنو او اشرافو له مېلمستياوو څخه د وسيلې كار اخيستى او په دې ډول يې نورو ته خپل سخاوت وربنكاره كړى دى. د دې لپاره هم مېلمستياوې شوې دي چې نور د دربار له بې مثاله آشپزۍ خبر شي. په مېلمستياوو كې به په ډوډۍ سربېره ساتېري اوتفريح هم وه. نه يوازې نڅا او موسيقي بلكې شعرويل، د مداريانو لوبې او علمي بحثونه په دغو محفلونو كې دود وو.

اشرافي به خپل مېلمه ته پوره بندوبست كاوۀ، د ډول ډول خوړو په برابرولو به يې ډېرې پيسې لګولې. كه به مېلمه پاچا و، نو كوربه به قيمتي سوغاتونه وركول، چې د دۀ بلنه يې منلې او د دۀ سر يې لوړ كړى دى. كله كله نورو مېلمنو ته هم سوغاتو وركول كېدل.

د پاچايانو له خوا پرله پسې مېلمستياوې د هغوى لپاره ضروري وې. نظام الملک په خپل كلاسيک اثر(سياست نامه) كې ليكي چې اشرافو ته ضيافت د پاچايانو دستور و. په تېره بيا د سلطان طغرل (۱۰۳۶-۱۰۶۳) عادت و چې هر سهار به يې په درباريانو او ملازمانو خوندوره ډوډۍ خوړوله. دۀ به د سفر په وخت او يا كه به په ښكار وتى و، هم، دغه مېلمستياوې وركولې. د دې ډوډۍ به دومره ښه انتظام شوى و او دومره به پريمانه وه چې په درباريانو سربېره، له پاچا سره د لارې ملو عادي خلكو ته هم رسېده. د نظام الملک په قول د تركستان

واكمن په دې پوهېدل چې خلكو ته د ښې مېلمستيا د وركولو په ذريعه څنګه پر هغوى حكومت وكړي.

په هندوستان كې د سلطنت په زمانه اود مغولو په دور كې،واكمنو خپلو درباريانو اوپردو مېلمنو ته تل مېلمستياوې وركولې. د تاريخ فيروز شاهي ليكوال ضيا الدين برني ليكي چې دا د ډيلي د سلاطينو رواج و چې له علماوو سره به يې ډوډۍ خوړه. اشراف هم په دغو مېلمستياوو سرلوړي كېدل. برني د اشرافو ترمنځ د ډوډۍ كولو په سر سيالي ياده كړې او كښلي يې دي چې دا د دوى لپاره د حيثيت او پرستيژ خبره وه. دغه مورخ ليكلي دي چې كه به يوۀ اشرافي واورېدل چې سيال يې پنځۀ سووه كسه مېلمانۀ كړي نو دۀ به زرو كسانو ته مېلمستيا وكړه چې تر هغۀ يې واړوي. د اشرافو ډېرې پيسې په مېلمستياوو لګېدې او د مصارفو د پوره كولو لپاره يې له سودخورو او ملتاني سوداګرو په ډېره ګټه پيسې پورولې. د بدخرڅيو نتيجه به د دوى بېوسه كېدل او هغه د چا خبره د پولۍ ټک ته كېناستل وو.

تاريخ د هغې مېلمستيا جزييات ثبت كړي چې كيقباد(۱۲۸۷-۱۲۹۰) خپل پلار بغرا خان ته كړې وه. په دې مېلمستيا كې زر ډوله خوارۀ پاخۀ شوي وو. په دې سربېره قسم قسم وچې ډوډۍ، كلچې او ميټايانې هم د مېلمنو مخې ته ايښې وې.

ابن بطوطه چې د محمد تغلق (۱۳۲۵-۱۳۵۱) په وخت كې هند ته راغلى و، ليكي چې په دربار كې دوه ډوله ډوډۍ وه. يوه د اشرافو او بل د عامو خلكو لپاره. سلطان به له خپلو نژدې امراوو، اشرافو او لوړرتبه مقاماتو سره ډوډۍ خوړه. كله كله به دۀ د خپلې خوښې اشرافي ته د خاص قسم ډوډۍ ست وكړ چې دا هغۀ ته لوى وياړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزت و. له يوۀ اټکل سره سم، د محمد تغلق د پخلنځي ډوډۍ کابو شل زره کسانو ته رسېده. هره ورځ لږ تر لږ دوه زره غوايي او دوه نيم زره اوزې او پسونه حلالېدل، چې خلکو ته ډوډۍ ورسېږي. غواګانې نه حلالېدلې.

نورو سلاطينو هم د مېلمستياوو دود پاللی دی. سکندر لودي(۱۴۸۹-۱۵۱۷) ديني علما او پوهان مېلمانۀ کول، خو دغو مېلمنو د سلطان مخې ته د ډوډۍ خوړلو اجازه نه لرله. دوی به خپله برخه کورونو ته ورسره وړه. سلطان به د دوی مخې ته يوازې په ډوډۍ ناست وو.

د مغولو په زمانه کې چې سلطنت په امپراطورۍ بدل شو، سلاطين او اشراف لا شتمن شول او مهمانۍ يې لا شانداره شوې. د ډوډۍ د ډولونو په لست کې هغه خوارۀ هم راغلل چې مغول ورسره په منځنۍ اسيا کې بلد وو. وروسته بيا له ايراني خوړو سره بلدتيا دسترخوان لا رنګين کړ. د ډوډۍ د پخولو او برابرولو نظافت ته به خاصه توجه کېدله. د چاپېريال د جذابيت لپاره به عطرونه پاشل کېدل. لا ډېرو خوندورو خوړو اشتهاوې لا زياتې پارولې او ځينې اشراف د ډېرې اشتها په لرلو مشهور شول. ويل شوي دي چې د اکبر پاچا نږدې ملګری او مورخ ابوالفضل، په متنوع خوراکونو عادت و. ابوالفضل چې به ډوډۍ خوړه، زوی به يې چې د دۀ د پخلنځي د چارو مسوول و، د پلار خنګ ته ناست و، ځار به يې کاوۀ چې پلار يې کوم ډول خوارۀ خوښ نه کړل. هغه خوارۀ به بيا نه پخېدل. له ابوالفضله پاتې شوې ډوډۍ به د رتبې په لحاظ راټيټو اشرافو خوړه. عادي خلکو ته په حضر او سفر دواړو کې کېچړې ورکول کېدۀ. د نورجهان ورور اصف خان هم د ډېرې اشتها په لرلو مشهور و.

د مغولو د امپراطورۍ له زواله وروسته د لکنهو او دکن حکومتونو د مېلمستياوو دغه دود وپالۀ او د ډوډۍ د کلچر د غوړولو لپاره يې پوره پوره هڅه وکړه.عبدالکريم شرر په خپل اثر(ګذشته لکنهو)او نصيرالدين هاشمي په خپل اثر (دکني کلچر) کې د دکن او لکنهو د دربارونو د ډوډۍ د خاصو او بې نظېرو ډولونو ذکر کړی دی.

مېلمستياوې يوازې د مېلمنو د خوشحالولو لپاره نه وې، بلکې له مېلمنو څخه د ځان د خلاصولو لپاره هم وې. واکمنو به کله کله خپل مخالفان مېلمانۀ کړل او په ډوډۍ کې به يې زهر ورکړل. نظام الملک په سياست نامه کې ليکلي دي چې انوشېروان د مزدک لارويانو ته مېلمستيا وکړه. کله چې دوی د ډوډۍ او شرابو له څښلو وروسته پوره بې حاله شول، ټول يې تر تېغ تېر کړل. اورنګزېب(۱۷۰۷-۱۶۵۸) هم د خپل ورور شهزاده مراد د وژلو لپاره همدا کار وکړ. مراد يې د ماښام ډوډۍ ته مېلمه کړ. کله چې مراد په مېلمستيا کې د ډېرو شرابو له څښلو وروسته پوره نشه شو، اورنګ زېب يې د نيولو حکم وکړ او ګواليار قلعې ته يې واستاوۀ. مراد هلته د قتل په تور محاکمه او اعدام شو. د بنګال واکمن علي وردي خان، مرهټه ليډر بهاشکر او د هغۀ ملګري مېلمانۀ کړل او ووژل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه

جنايت کارو، باغيانو، ناراضيانو او مرتدانو ته د دې لپاره سخته سزا ورکول چې نورو ته عبرت شي، په منځنيو پېړيو کې عام وو. ډېره بوږنده جزا د اعدام وه. په هغه زمانه کې حتی د اعدام په سزا کې هم طبقاتي توپير ته پام کېدۀ. د منځنيو پېړيو اروپايانو په سرغوڅېدا کې عزت او په دار کېدا کې بې عزتي ليده. ځکه خو اشراف د سرغوڅولو او عادي خلک د په دار کولو لايق بلل کېدل. ښځې نۀ په دار کېدلې. د هغوی به يې ساه ورتربتوله.

په اعدام کې دغه تبعيض د فرانسې انقلاب په زمانه کې چې ډاکتر جوزوف ګيولتين د اعدام نوې وسيله اختراع کړه، ختم شو. دا وسيله چې د خپل مخترع په نوم ده، د هرې طبقې د محکوم لپاره وکارېدله. په فرانسه کې انقلابي حکومت د انقلاب د برابرۍ د اصل په اساس په ۱۷۹۱ کې اعلان وکړ چې د هر چا د اعدام جزا به د سر غوڅولو په بڼه عملي کېږي.

د اروپا په منځنيو پېړيو کې د اعدام لپاره داسې بندوبست کېدۀ لکه تماشه چې وي او خلک يې بايد سمه ننداره وکړي.

پتر پيرنبرګ په خپله ليکنه کې چې (د معاصرې اروپا په اوايلو کې وګړي او دولت) نومېږي او په ۱۹۹۸ کې چاپ شوې ده، په پخوانۍ اروپا کې د اعدام د مراسمو او د دغو مراسمو په مقابل کې د خلکو د غبرګون په اړه په تفصيل غږېدلی دی.

دۀ په دې باره کې چې په اعدام محکوم به څنګه د خلکو په جلوس کې د اعدام ځای ته بېول کېدۀ، بشپړ جزييات بيان کړي دي. د اعدام په ورځ به په ټول ښار کې د کليسا زنګونه ووهل شول. د سړک دواړو غاړو ته به خلک ولاړ وو چې د اعدام ځای ته د مجرم د وړلو ننداره وکړي. کله کله به خلکو د مجرم په خلاف خپل قهر څرګنداوۀ، کنځلې به يې ورته کولې او په تېږو به يې ويشتۀ. خو يو نيم ځل به د غم چوپتيا خپره وه.

د اعدام په ځای کې به دار ولاړ و، قاضيانو او څارنوالانو به رسمي چپنې اغوستې، په خپلو چوکيو ناست وو. خلکو معمولا د اعدام د حکم له اعلانېدو سره سم د خوشحالۍ چيغې سورې او چکچې شروع کولې. له مجرمه توقع کېده چې حکم ومني او ندامت څرګند کړي. خو کله کله به مجرم د اعدام حکم غير عادلانه بالۀ، قاضيانو او دا نورو خلکو ته به يې سپکې سپورې ويلې او د ځان د بې ګناهي دلايل به يې راوړل. دغسې کس سرکښ او نافرمانه بلل کېدۀ.

د اعدام د مراسمو په وخت روحانيونو مذهبي مراسم تر سره کول چې محکوم د خپل روح ژغورنې ته چمتو کړي او قاضيان له چوکيو دم په دم راولاړېدل چې خلک د اعدام دايرې ته له ننوتو منع کړي.

د اعدام ځای په هر ملک کې فرق کاوۀ. په فرانسه کې مجرم معمولا ټيک په هماغه ځای کې په دار ځوړندېدۀ چې جنايت يې کړی و. په نورو ملکونو کې بيا د اعدام خاص ځايونه وو. مثلا په انګلستان کې د لندن ټايبورن غونډۍ د اعدامونو ځای و.

ميشل فوکو په خپل کتاب (انظباط او مجازات) کې ليکي چې: د خلکو مخې ته اعدامونه يوازې قضايي نه بلکې سياسي معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې اعدامونه، حتی په وړو قضيو کې، له داسې مراسمو سره غوټه وي چې د حاکميت مخ روښي ورباندې کېږي.

البته، په ځينو مواردوکې د خلکو مخې ته اعدامونو جنجالونه جوړ کړي دي. خلکو ته که محکوم بې ګناه ښکاره شوی او د هغهٔ د اعدام فيصله يې ناسمه بللې نو توند غبرګون يې ښودلی دی.دوی هڅه کړې چې محکوم د اعدام کوونکو له لاسه راوباسي. فوکو د دغسې پېښو يوڅو مثالونه ورکړي چې د خلکو بهير د اعدام په مامورينو ورمات شوی او محکوم يې ورنه ژغورلی دی.په دغسې پېښو کې خلکو نه يوازې له قانونه سرغړونه کړې بلکې په عدالت او حاکميت پورې يې هم ملنډې وهلې دي.

ځينې وختونه داسې شوي چې د اعدام شوي مړی د دې لپاره چې خلک ووېرېږي او په اينده کې قانون مات نه کړي او د حکومت له اطاعته غاړه ونه غړوي، د څو شپو لپاره د دار په سر ځوړند پاتې شوی دی. په انګلستان کې جراحانو د انسان د بدن د سپړلو او د خپلو معلوماتو د زياتولو په نيت د اعدام شوي د مړي غوښتنه کوله، خو د اعدام شوي خپلوانو او دوستانو د مړي په عزت سره خښول غوښتل او د جراحانو تقاضا يې غندله.

د ښکاره اعدامونو په مقابل کې د خلکو رويه وار په وار بدله شوه. ښکاره اعدام که په منځنيو پېړيو کې خلکو ته تفريح او ننداره وه نو د قانون د قوت د ځرګندولو وسيله او ذريعه هم وه.

خو، په اتلسمه پېړۍ کې خلکو په اعدام محکوم شوي ته رسېدل، هغهٔ ته د احترام د ځرګندولو لپاره ملا ليندئ کول او د مرګ د منلو په خاطر د هغهٔ د زړهٔ ورتيا ستايل، پيل کړل. په همدې پېړۍ کې د خلکو مخې ته په درو وهل او اعداموال پای ته ورسېدل. اوس اعدامونه د

بنديخانې د ديوالونو په منځ کې د محبس د مامورينو مخې ته د خلکو له نظره چپ تر سره کېږي. ځينو ملکونو خو ان د اعدام سزا منعه کړې ده. په ځينو نورو کې لا د اعدام جزا موجوده ده.

د منځنيو پېړيو خلکو ښکاره اعدامونو ته ولې د تفريح په سترګه کتل؟ دا ځکه چې د هغې زمانې د هر وګړي په روح کې د خشونت ښامار پروت و. دوی له دا رنګه هرې پېښې خوند اخيستلای شوی. لکه روميانو چې د ګلادياتورانو د خونړۍ مقابلې ننداره په خوند خوند کوله.

او شايد هم دا به د جنايت او جنايت کارو په مقابل کې د دوی د کرکې د ځرګندولو او قانون ته د دوی د اطاعت د اظهار لاره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۸۵۶ کال د مخه شاه جهان آباد

کله چې شاه جهان پاچا په ۱۶۳۹کې دیوۀ نوي ښار بنسټونه اېښودل، د مغولو امپراطوري په خپل اوج کې وه. سلطنتي خزانې تر خولې ډکې وې او په خارج یا داخل کې داسې څه لویه خطره نه وه چې حکومت دې ورته اندېښمن وي. د مغولو دربار چې تر ګردو لایق کسان راغونډ کړي وو، کلچر یې په مهارت او نزاکت کې تر نورو برو. مونږ دا ټولې ځانګړنې د شاه جهان د عصر په معماري کې له ورایه وینو. د اکبر د زمانې د ودانیو جلال او عظمت خپل ځای د دې زمانې د ودانیو ښکلا، نزاکت او ظرافت ته ورکړ او دا د کلچر د بلوغ یوه نخښه وه.

شاه جهان پاچا د داسې ښار د جوړولو په فکر کې و چې د مغولو د امپراطورۍ د قوت او ښکلا، دوام، نمایندګي وکړي او د دې ستر واکۍ له غوړېدلي کلتور او د دې کلتور له آدابو او دودونو سره سمون وخوري.

نوی ښار شاه جهان آباد ونومول شو. د سلطنتي کورنۍ د استوګنې لپاره په شاه جهان آباد کې لال قلعه (سره کلا) جوړه شوه چې په رسمي اسنادو کې یې نوم (قلعۀ مبارک) و. په سره کلا کې د امپراطورمخې ته هم د عوامو او هم د خواصو د حاضرېدو لپاره ځایونه ودان شول. دلته د عوامو د شرفیابۍ لپاره څو هالونه وو. د سلاکارو لپاره بېل هال جوړ شوی وو. جهاروکا درشن (د عامو حضارو لپاره کړکۍ)،

نقارخانه(د موسیقۍ خونه)، برجونه، موتي مسجد (د ملغلرو جومات) ، او د حرم لپاره کوټې د کلا مهم ځایونه دي. سره کلا چې د شاهي ځواک و اقتدار سمبول وه، د د یوالونو په منځ کې ژوند یې له خلکو پټ و. خلک ډېر نه پوهېدل چې دلته څۀ کېږي. دوی چې د کلا له منځه نۀ خبرېدل نو د سلطنتي کورنۍ په باره کې یې اوازو ته مخه کړه. ځینو اروپایي سیلانیانو ته دا اوازې رشتیانۍ تاریخي پېښې ښکاره شوې او په خپلو سفرنامو کې یې په دې نیت راواخیستې چې لوستونکو ته په زړۀ پورې رسواکوونکي مطالب برابر کړي.

د جامع جومات عظیم الشانه ودانۍ چې له کلا د باندې ولاړه وه، دین ته د وفادارۍ او د زهد و دینداری څرګنده نخښه وه. راوروسته بیا مختلفو مغولو امراوو او شهزاده ګانو د خپلې تقوا د یادګار به توګه جوماتونه ودان کړل. لکه فتحپوري جومات، اکبرآبادي جومات، اورنګ آبادي جومات او سنهري مسجد. سربېره پر دې په بېلو بېلو بازارونو او ځایونو کې د خلکو د جماعت د لمانځۀ د اسانتیا لپاره جوماتونه جوړ شول.

په منځنیو پېړیو کې بازار یوازې د سودا اخیستلو ځای نه و، بلکې د تفریح ځای هم و. په شاهجهان آباد کې فیض بازار، اردو بازار، خانم بازاراو خاص بازار مشهور بازارونه وو. په دې ښار کې د ځینو خاصو مالونو لکه د جواهرو، بوټانو او یا مثلا د بنګړیو لپاره هم خاصې راستې وې . په ټولو کې ښکلی بازار، چاندني چوک و. هغوی چې چاندني چوک یې د برم او پرتم په زمانه کې لیدلی، ډېر یې ستایلی دی.

د چاندني چوک په زړۀ کې یو جنتي نهر بهېدۀ. د دغه بازار دواړو غاړو ته ونې قطار ولاړې وې چې چاپېریال یې سوړ او پر سکون ساتۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرسيد په خپل کتاب آثار السناديد کې ليکي چې د چاندني چوک د ښکلا له بيانه ژبه عاجزه ده. مازديگرو ماښام به اشراف او شهزاده گان دغه بازار ته راتلل چې وگرځي او تفريح وکړي.

د وخت په تېرېدو سره شاه جهان آباد بشپړ او نفوس يې زيات شو. د دې ښار واټونه، کوڅې او محلې د خپلې خاصې جاذبې په وجه مشهور شول. هنرمنو، سازنده وو، شاعرانو، خطاطانو، نڅاگرو، نکلچيانو، صنعتگرو، دوی ټولو، شاه جهان آباد ته نوی ژوند او نوی کلچر ورکړ.

ډېره موده نه وه تېره چې شاه جهان آباد د کلچر او ادب مرکز شو. په رسمياتو کې شاه جهان آباد پاتې شو خو عامو خلکو ډيلی بالهٔ.

کله چې د مغولو امپراطوري زوال وموند، نو خارجي يرغلگرو لکه نادرشاه افشار په ډيلي باندې حملې وکړې چې د مغولو راټول کړي ثروتونه وتروړي. دوی په دې حملو کې وينې وبهولې او پيسې يې يووړې.

خو دغو حملو د ډيلي اوسيدونکي نه يوازې له پښو ونه غورځول بلکې په پياوړې روحيه او قوي جذبه يې د ښار د ماضي مخ په زوال جلال بيا راژوندی کړ. دې ښار د مرهټه وو استيلا هم وليده. مرهټه وو په ښار باندې له غلبې او حکومت کولو سره سره، د سرې کلا د څښتن درناوی کاوهٔ.

کله چې په ۱۸۰۳ کال کې لرډ لېک ډيلي ونيو، نو امپراطور د شرقي هند کمپنۍ په گوډاگي بدل شو. امپراطور سياسي واک او اقتدار له لاسه ورکړ او په مالي لحاظ کمپنۍ ته محتاج شو. دغه نوي حالت د سرې کلا په اړه د خلکو په نظر کې تغيير راووست. نور نو سره کلا د

سياسي واک سمبول او علامه نه بلکې د کلتوري فعاليتونو مرکز او منځی شوه.

د ښار د اوسېدونکو لپاره کلا د ماضي ميراث، پخوانۍ مينه او زړه خزانه وه. ستړواکۍ د سياسي تحولاتو په وجه زوال کړی و خو کلچر يې له ټولو رنگونو او جلوو سره ژوندی پاتې و. دغه کلچر د خپلې غنا او ځلا په برکت د سياسي بايلات خلا ډکوله.

بهادر شاه ظفر هم د مالي امکاناتو له لږ والي سره سره، چې د شرقي هند کمپنۍ ورکول، د دربار آداب او تشريفات وساتل. درباريان مکلف وو د ټولو هغو دودونو اوآدابو خيال وساتي چې د اکبر پاچا په زمانه کې پيل شوي وو. امپراطور ته هم پکار وه چې خپل وظايف په منظم ډول اجرا کړي. دهٔ بايد د خپلې فوق العاده لويې کورنۍ د غړيو خرڅ ورکړی وای چې شمېر يې له يوهٔ اټکل سره سم، درې زره کسانو ته رسېدهٔ. البته د امپراطورۍ د زوال په ورځو کې به د شاهي کورنيو غړي مجبورېدل چې په بېوزلۍ کې واوسي ځکه د دوی خرڅ به شاهي خزانې په منظم ډول نه شو ورکولای. له بلې خوا د سلطنت د کورنۍ کسانو اجازه نه لرله چې له کلا د باندې ژوند وکړي. نو دوی به خپل وخت په بې فايدې تفريحي چارو او شوقي کارونو تېراوهٔ.

د سياسي واک له لاسه ورکولو وروسته، د امپراطور ډېر وخت په مختلفو فيستوالونو لکه نوروز، ديوالي، هولي، محرم، اخترونو، دسهرا او د گلونو په خورا محبوب جشن تېرېدهٔ. د (داستان غدر) د ليکوال ظهير دهلوي په قول، دهٔ داسې جشنونه بيا په ټول ژوند کې ونه ليدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرې کلا ژبه د اهل ادب لپاره د معیارژبه شوه. په کلا کې به همیشه مشاعرې کېدلې. په دغو مشاعرو کې به غالب، مومن او ذوق هم ناست وو.

له کلا د باندې هم کلتوري فعالیتونه روان وو. لوړې او غورې طبقې په دغو فعالیتونو کې د ګډون لپاره په کافي اندازه امکانات لرل. د ښار کلتوري ژوند متحرک و. ښار حتی د سیاسي زوال په ورځو کې لوی شاعران، قصه ویونکي، خطاطان، طبیبان، نځاګر او سازیان وزېږول. ډیلی د براعظمګي د نورو ښاورنو لپاره یو ماډل او اعلی مثال و.

په هاغو وختونو کې دا د فخر خبره وه چې څوک ځان د ډیلي وبولي. ژوند په کراره روان و. وروسته بیا یوه حادثه پېښه شوه. داسې حادثه چې د ښار هیڅ اوسېدونکي یې توقع نه لرله خو ورسره د هندوستان د تاریخ لوری بدل شو.

(په وروستیو کرښو کې لیکوال له سرې کلا څخه د مغولو د وروستي پاچا بهادر شاه ظفر ایستلو او د بریتانیا امپراطورۍ د یوې برخې په توګه د هند اعلانېدلو ته اشاره کوي. ژباړن)

په پرونۍ اروپا کې پاکي

کله چې د روم امپراطور کنستانتین مسیحیت ومانهٔ نو د کلیسا موسسه د امپراطورۍ یوه برخه وګرځېده او عیسوي روحانیونو د تېرې زمانې له اثراتو څخه د ټولنې د را ایستلو په نیت، په پوره شوق او ولوله، د ټولو هغو دودونو، رواجونو او آدابو د ختمولو کوښښ وکړ چې دوی ته د کفر د زمانې یادګارونه ښکارېدل.

په دې سلسله کې د عمومي حمامونو دود ته هم صدمه ورسېده، ځکه دا شی د کافرو رومیانو یادګار ګڼل کېدهٔ، د هغو خلکو چې د عیسویت مخالف وو او روحانیونو د هغوی د کلتور د نهٔ ادامې لپاره تبلیغات کول.

عیسوي روحانیونو د انسان بدن د ګناهونو کور او فنا کېدونکی شی بالهٔ. دوی د بدن په پاکېدو بې باوره خو د روح په تطهیر او تذکیې باورمن وو. دوی به تبلیغ کاوهٔ چې بنیادم باید د بلې دنیا سفر ته ځان چمتو او د سفر توښه یې برابره کړي.

ورو ورو داسې فکر عام شو چې که څوک ځان خیرن ساتي نو ګویا د تقوا څښتن دی او په دې توګه د وخت په تېرېدو سره ، د ځان وینځلو او حمام کولو ته د ایمان خاوندانو په ښه سترګه ونهٔ کتل. د کلیسا مقاماتو به په هغو کسانو بد ویل چې په حمام کې یې ډېر وخت تېراوهٔ خو په کلیسا کې لږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلیسا د غندنو او مخالفتونو نتیجه دا راووته چې پاکي د ګناه او د شهواني شوق یوه نخښه وګرځېده. ناپاک او خیرن حالت وقدرول شو، ارزښت وبلل شو او نهٔ یوازې د معنویت منبع بلکې د جراثیمو په مقابل کې د ډال او سپر په سترګه ورته وکتل شو.

د اروپا په ډېرو سړو وطنونو کې عادي خلکو ته دا سخته او په اقتصادي لحاظ مشکله وه چې د ځان د وینځلو لپاره اوبه تودې کړي. نو کله چې به د یوې کورنۍ غړیو د ځانونو د وینځلو پروګرام جوړ کړ، په ټب کې به یې تودې اوبهٔ واچولې او اول کس به د کورنۍ مشر و چې ټب ته به ورغی. بیا به د کورنۍ د نورو غړیو نوبت و. وروستی کس به د کورنۍ ماشوم و چې په هماغه اوبو کې وینځل کېدهٔ. تر دې وخته به دغه اوبهٔ بې حده ناولې شوې وې. د ټولنې تر ګردو بېوزلې طبقه د بزګرانو وه. د دوی لپاره حمام کول د هوس او تجمل کار و او په ژوند کې یې ډېر لږ دا وس او امکان پیدا کاوهٔ چې حمام وکړي.

ځینو مورخانو لیکلي دي چې بزګرانو په کال کې دوه ځله ځان وینځهٔ. ځینو نورو لیکلي دي چې د بزګرو مخ د باران له څاڅکو پرته نور په عمر کې اوبهٔ نهٔ لیدلې. یو شمېر نورو ویلي دي چې د بزګر بدن په عمر کې درې ځله اوبهٔ لیدلې. یو د زوکړې په وخت، بل د وادهٔ په ورځ او دریم چې وبه مړ. د دغو دریو وینځنو مقصد هم تر ډېره حده د رواجونو او شعایرو تر سره کول وو، نه د ځان پاکول.

د پاکۍ او نظافت په اړه نظر په هره طبقه کې بېل و. د اشرافو دا عادت و چې تر ډوډۍ وروسته او وړاندې لاسونه وینځي. خو جالبه دا ده چې انګرېزانو دا کار نهٔ کاوهٔ. دوی به د لاس له وینځلو پرته په ډوډۍ کېناستل. څرنګه چې د هغه وخت په اروپا کې د ځان وینځل عام

عادت نهٔ و نو شتمنو به زېرجامې اغوستې او عطرونه به یې استعمالول چې د بدن د بد بویي مخه ونیسي.

کله چې صلیبیان د بیت المقدس د نیولو لپاره فلسطین ته لاړل او عرب یې ولیدل چې پاکۍ او ځان وینځلو ته یې خاصه توجه کوله، نو په اروپایانو کې هم د نظافت په اړه نوي فکرونه پیدا شول. په ختیځ کې صلیبي فاتحانو د ګرمو، ارام بخښونکو، معطرو حمامونو مزه ولیده او د غه کلچر یې اروپا ته ورسره یووړ.

تاودهٔ،معطر حمامونه وار په وار د اروپا د شوالیه وو په طبعه ولګېدل او استحمام ورته د مود او فیشن حیثیت پیدا کړ. شوالیه وو د لومړي ځل لپاره لرګین ټبونه جوړ کړل. دغه ټبونه به له تودو اوبو ډک وو. داسې هم کېدل چې شوالیه به په ټب کې و چې مېلمه به یې راغی. دهٔ به مېلمه ومانهٔ خو له ټبه ورته نهٔ پاڅېدهٔ، د پردې له شا به یې خبرې ورسره کولې.

د وخت په تېرېدو سره استحمام د شوالیه توب په آدابو او دودونو کې مهم ځای پیدا کړ. کله چې به یوهٔ ځوان ته د شوالیه رتبه ورکول کېده، دی له څو پړاوونو تېرېدهٔ او د تېر ژوند له شرارتونو د پاکېدو لپاره به یې تشریفاتي غسل کاوهٔ.

خو له دې سره سره، د ځان وینځلو په خلاف د کلیسا مخالفت ادامه ومونده، ځکه د عیسوي روحانیونو په نظر، ځان وینځل د مسلمانانو او غیر مسیحي خلکو رواج و. کله چې مسلمانه اسپانیا عیسایي ځواکونو ونیوله نو فاتحانو له مسلمانانو او یهودو وغوښتل چې یا عیسایت ومني او یا اسپانیا پرېږدي. دغه وخت ځینې مسلمانان د ځان د ژغورلو په نیت په ظاهره مسیحیان شول. د کلیسا مقاماتو د داسې کسانو د حقیقت د معلومولو لپاره د هغوی څار پیل کړ او هره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعه به يې کتل چې ايا ځان خو يې نه دی وينځلی. که به وليدل شول چې ځان وينځي يا يې ځان وينځلی دی، جزا ورکول کېده.

البته د وخت تېرېدو او د وبا او طاعون بيا بيا خپرېدو د نظافت او استحمام په اړه نظر بدل کړ.

له بلې خوا د طب علم ثابته کړه چې اوبهٔ مضرې نهٔ دي بلکې د ډېرو ناروغيو شفا ورسره کېږي. د نظافت او روغتيا په اړه نوي شعور خلک وپوهول چې نظافت د وباوو او ساري ناروغيو په مخنيوي کې مرسته کوي. نو خلکو د بدن د پاک ساتلو لپاره له صابون او نورو شيانو استفاده پيل کړه او ځينې چينې د خپلو اوبو د روغتيايي خاصيت په خاطر مشهورې شوې.

د نابرابرۍ اغېز

تمدنونه له هماغه پيله د تغيير او بدلانهٔ په حال کې وو. په هغو ډېرو تغييراتو کې چې دوی يې اوسني حال ته راوستي دي، يوه هم دا خبره ده چې متمدنو ټولنو څنګه ځانونه په لوړو او ټيټو طبقو باندې ووېشل.

اجتماعي مقام د ثروت، قدرت، او وينې په اساس ټاکل کېدهٔ. خلکو کله کله خپل قدرت او ثروت د خپلو کورنيو لپاره د روښانه تاريخ د جوړولو لپاره پکاراوهٔ او له اشرافو او درنو ټبرونو سره به يې د تعلق لرلو خبرې په دروغو جوړولې.

د اجتماع له اغېزمنې طبقې سره تعلق نه يوازې د وياړ او عزت سبب و، بلکې د دې طبقې غړيو ته يې حق ورکاوهٔ چې د ټولنې په بې وسه او بې مقامه عادي خلکو باندې باداري وکړي او حکم ورباندې وچلوي.

دلته همېشه داسې لاره وه چې يو څوک له ټيټې څخه لوړې طبقې ته لاړ شي. که څه هم دې شي به وخت اخيست چې لوړه طبقه يو څوک په خپله غېږ کې ومني خو بيا هم ځينې کسان له ټيټې طبقې لوړې طبقې ته ختل او ځينو بيا قدرت له لاسه ورکاوهٔ.

هغه کورنۍ چې له غوريزو سره يوځای کېدلې هڅه يې کوله چې د نوي طبقاتي موقف د ساتلو لپاره شجرې جوړې او په دې ډول خپل اصيل والی ثابت کړي. که به اصيلې کورنۍ بې وسه او بې شتو هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي، دغه شجرې د دوی د اجتماعي حیثیت د ساتلو لپاره وروستۍ وسله وه.

کله چې د نادرشاه افشار زوی له یوې مغولي شهزادګۍ سره وادهٔ وکړ، د وادهٔ په مراسمو کې قاضي د مغولو له دود سره سم، له زومه د شجرې پوښتنه وکړه. نادرشاه افشار خپله توره راوایستله او ویې ویل: نادرشاه، د تورې زوی، د تورې لمسی او د تورې کړوسی.

د دې خبرې له کولو وروسته نادرشاه افشار خپلو مېلمنو ته وکتل، ورته ویې ویل چې د کورنۍ په باب مې نور معلومات هم غواړئ؟ خو چا د بلې پوښتنې جرءات ونکړ.

لوړو طبقو له عادي خلکو ځان په کلتوري بنیادونو بېل ساتهٔ. د دوی د ژبې، جامو، د معاشرت د آدابو، د ژوند د طریقې او د دودونو سویه تر معمولي خلکو دومره لوړه وه چې هغوی یې پیروي نه شوای کولی. دغو کلتوري توپیرونو د ټیټې طبقې خلک نالوستي، ناخبره، لټ او بې اهمیته ساتل. یوه مشهوره خبره ده چې پاچا باید خلک په نس ماړهٔ کړي خو د ذهني ودې اجازه دې هیڅ وخت نهٔ ورکوي. دی باید د هغوی بدن پیاوړی خو د هغوی شخصیت کمزوری وساتي.

د هندو مذهب د عالمانو په نظر د عادي خلکو تر منځ ډول ډول شخړې چې په ټولنه کې یې ګډوډي او انارشي راوسته، د سلطنت د پیدا کېدو اصلي وجه ده. خدایانو فیصله وکړه چې د زور په وسیله د سولې د ساتلو او د پرګنو د کنټرولولو لپاره پاچایان راواستوي. څرنګه چې هر کاست په ټولنه کې له خپل موقفه خبر و او په دې موقف یې ایمان درلود، نو د کاست د بدلولو ضرورت نه احساسېدهٔ. ځکه خو د هند په تاریخ کې د ټیټې طبقې هیڅ غړې د لوړې طبقې په خلاف قیام نه دی کړی. د هرچا طبقه د تولد له ورځې معلومه وه او دغه شي

چې طبقاتي نظام مظبوط ساتهٔ، له یوې طبقې یې بلې ته تګ ناممکن ګرځاوهٔ.

د ارتشاسترا مولف واکمنو ته نصیحت کوي چې عالي رتبه مقامات باید همېشه له اشرافي کورنیو او لوړو طبقو انتخاب کړي. که ساري ناروغي، یا وچکالي یا کاختي عادي خلک مړهٔ کړي، د دوی په مړینه ویر نه دی پکار ځکه دوی د مځکې په اوږو د یو بار حیثیت لري، خو اشراف او با کلتوره کسان دې نهٔ مري ځکه د دوی مړینه ملک و نظام ته لوی تاوان دی. د ارتشاسترا د مولف په نظر اشراف باارزشه دي ځکه پوهه یې حاصله کړې او دا نور خلک بې ارزښه دي ځکه نالوستي دي او کلتوري و اجتماعي شعور نه لري.

په میسوپوتامیا (بین النهرین) کې ټولنه په دریو طبقو وېشل شوې وه: روحاني، پاچا او عام ولس. له روحاني سره خدایي قدرت مل و. دغه شي د دهٔ اهمیت تر پاچا زیات کړی و. دعا کول د روحاني امتیاز و. دهٔ له خدایانو څخه د خلکو د خیر غوښتنه کوله خو د ځان لپاره یې د بل چا دعا ته ضرورت نهٔ درلود. عادي خلکو ته دا اجازه نهٔ وه چې دعا وکړي یا د روحاني له لارې پرته نیغ په نیغه خدایانو ته ورنژدې شي.

مسلمانه ټولنه هم په بېلو، بېلو طبقو وېشل شوې وه. د عباسي دوران د یوهٔ برمکي وزیر په قول، تر ګردو لوړ مقام خلیفه و چې د قدرت، شان وشوکت، ذکاوت او پوهې سمبول ګڼل کېدهٔ. ورپسې د وزیر مقام و چې د حکومت او پوهې نماینده ګي یې کوله. په دریمه طبقه کې شتمن اشراف وو. د منځنۍ طبقې تعلیم یافته کسان په ورپسې پوړۍ کې ولاړ وو او تر دوی را لاندې د ټولنې عادي وګړي وو، چې تر ګردو ټیټه طبقه یې تشکیلوله. په نهٔ سووه دریم میلادي کال کې ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

الفقه اسلامي ټولنه په څلورو طبقو وېشله: پاچا، د هغهٔ وزيران او اشراف چې قدرت او ثروت ورسره و، لومړۍ درې پوړۍ وې او دا نور خلک چې وروستۍ طبقه يې جوړوله، بې اهميته وو ځکه بې فايدې ګڼل کېدل.

په راوروسته زمانو کې سيدانو ته چې د پيغبر اولاد وو، درناوی پيل شو. د عثماني سلطنت په زمانه کې د هر ښار او ولايت د سيدانو نومونه ثبتيدل او دوی ته په نورو خلکو ترجيح ورکول کېدله. دغه راز په هندوستان کې واکمنو، سيدانو ته قيمتي سوغاتونه، مځکې او جايدادونه بخښل او دوی يې په لوړو چوکيو مقررول.

بغاوت په تاريخ کې

د تاريخ مطالعه راښيي چې شورش او بغاوت په منځنيو پېړيو کې، په شرق او غرب دواړو کې، د استثمار او بې عدالتۍ پر خلاف د مبارزې او غږ اوچتولو لپاره د ناراضو کسانو خورا اغېزمنه ذريعه وه. خو د شورش ماهيت او سببونو وخت په وخت او له ځايه تر ځايه توپير لرلی دی. مثلا د سلطنتي کورنۍ غړيو د قدرت د نيولو لپاره د حکومت نسکورولو ته متې رانغښتې دي او يا اشرافو او نجباوو د لا ډېرو طبقاتي امتيازونو د ترلاسه کولو په نيت شورش کړی دی. په دې منځ کې تر ګردو ګواښونکي بغاوتونه د بزګرو وو چې سياسي اقتدار ته يې ګواښ پېښاوهٔ او د دولت په جوړښت کې يې د خپلې طبقې په ګټه د ريفورم غوښتنه کوله. ځکه خو واکمنو په دغسې بغاوتونو کې لوی خطر ليد او سمدستي يې د هغو د ځپلو اقدام کاوهٔ.

مورخانو د شلمې پېړۍ په سر کې د بزګري شورشونو له مطالعې سره ډېره دلچسپي پيدا کړه او د رسمي اسنادو، د ادارو د مدارکو، د قضايي جريانونو او ولسي ادب په مرسته يې د دوی غورځنګونه د تاريخ له پټو ګوټونو څخه رڼا ته راو ايستل. دغو مورخانو د بزګرانو په اړه، چې د بېسوادو او په سياسي مسايلو کې بې تجربې کسانو په حيث معرفي شوي وو، ډېرې اسطورې ناسمې ثابتې کړې. اسنادو وښودله چې بزګرانو د ليکو د منظم کولو، د خپل منځي اختلافونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوځولو، خبرواترو ته د کېنا ستلو، او مبارزې ته د خپلو ملګرو د هڅولو وړتیا لرلرلې ده.

په رسمي تاریخونو کې کله کله د بزګرو د شورشونو هیڅ ذکر نه وي، لکه دوی چې پرته له مقاومته په اسانۍ سره ځپل شوي وي، خو ژور مطالعات ښیي چې د دوی د شورشونو په نتیجه کې واکمن طبقات او سیاسي قدرتونه مجبور شوي چې خپلې ستراتېژۍ بدلې کړي او په ځینو مواردو کې خو بغاوت د ټول نظام او د هغه د موسسو د بیا جوړېد و سبب ګرځېدلی دی. دا څېړنې مو په دې هم پوهوي چې دا یو ناسم تاثر دی چې عادي خلکو د تاریخ په جوړولو کې برخه نه ده اخیستې. برعکس، د دوی برخه لویه ده. دوی هسې پسیف نندارچیان نه وو، بلکې د تاریخ د بهیر فعال برخه وال وو.

مورخ وین ټې، بریک په خپل کتاب کې چې (د تاریخ جوړېدا: له ۱۵۰۰ تر ۱۷۰۰ کال پورې د اروپا په سیاست کې عادي خلک) نومېږي، د بزګرانو بغاوتونه او په دولت او ټولنه کې د دغو بغاوتونو غبرګونونه، څېړلي دي. دهٔ په خپل کتاب کې هغه بغاوتونه څېړلي چې په شپاړلسمه او اوولسمه پېړۍ کې د اروپا په بېلو بېلو هېوادونو کې د پاچایانو او لویو فیوډالانو پرخلاف شوي دي. دغه بغاوتونه ښهٔ تنظیم شوي وو او برخه والو ته یې پیاوړې انګېزه ورکړې شوې وه.

پاڅون کوونکو بزګرانو به د ځان لپاره داسې لیډران ټاکل چې لښکرې جوړې کړي، لام وترې او له سلطنتي پوځ سره مقابله وکاندې. دغو مشرانو به بزګرانو ته چې اکثرو یې حربي تجربه نلرله، د جګړې د مهارتونو روزنه ورکوله او د بې عدالتۍ پرخلاف مبارزې ته یې هڅول. دغه راز مشرانو به د شورشیانو د مختلفو ګروپونو د متحد ساتلو هڅه کوله. د بغاوتونو په دوران کې د بزګرو اعلامیې او

مانیفستونه د هغوی د سیاسي بصیرت او له خپل مقصد سره د هغوی د ژمنتیا او تعهد ښووندوی دي. په دغو مانیفستونو کې چې د واکمنو د اقتدار د کمیدا او د دولت د ادارې د ریفورم غوښتنه شوې، د داسې ایندې انځوروینو چې هر څوک پکې خپل حق او سهم لري. په دغو اعلامیو کې تر ګردو جذابه مفکوره په ټولنه کې د برابرۍ مفکوره وه او دا یوه داسې رویا وه چې ټولو محرمو طبقو یې ارزو کوله.

د دغو شورشونو یو خصوصیت دا و چې له مذهبه دواړو غاړو په خپله ګټه کار اخیست. د واک خاوندانو بزګران هڅول چې پاچا ته وفاداره واوسي او د پاچا د اقتدار له انکاره لاس واخلي. دوی به د مقدس کتاب خبره کوله چې عیسی له خلکو مینه، صبر او تسلیم غواړي. له بلې خوا دهقانانو هم مذهب په خپله ګټه کاراوهٔ. په ۱۵۲۶ کې د جرمني په سوابیا کې بزګرو د بغاوت په وخت د خپلو غوښتنو په څنګ کې دا هم وویل چې: د مالکانو دا عادت دی چې دوی ته د خپل مال په سترګه وګوري او دا بده خبره ده. ځکه عیسی په خپلو قیمتي وینو زموږ د ګناهونو کفاره ورکړه او موږ یې ټول، که هغه خورا بېوزله شپون دی یا لوی ملاک، پرته له استثنا ازاد کړو. نو مقدس کتاب دا ثابتوي چې موږ ازاد یو او موږ غواړو چې ازاد واوسو.

کله چې لوتر د پاپ او کلیسا پر خلاف بغاوت وکړ، دې شي کلیسا په دوو څانګو ووېشله: پروتستانت او کاتولیک. د دې وېش او بغاوت په نتیجه کې دواړو فرقو د خپلو سازمانونو اصلاح ته توجه وکړه څو په دې توګه د وړپېښو ستونزو او خطرونو مقابله وکړای شي. کاتولیکې کلیسا چې اقتدار یې کم شوی او پیروان یې له ګوتو وتې وو، له ریفورماسیون سره په مخالفت کې ځان دوباره سمبال او ترمیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. د کليسا پر خلاف دغه بغاوت بزګرانو ته په ګرده اروپا کې الهام ورکړ چې د خپلو حقونو لپاره پاڅون وکوي. دوی ته دا فکر پيدا شو چې که کليسا د پاڅون په نتيجه کې اصلاح کيدای شي نو دولت ولې اصلاح نه شي؟ دغه استدلال په ټوله اروپا کې د بزګرانو شورشونو ته لارپرانيستله. په جرمني کې لوتر چې مذهبي بغاوت يې د محلي واکمنو په مټ کامياب شوی و، د واکمنو په ګټه د بزګرو پاڅون وغاندۀ. دۀ له واکمنو وغوښتل چې دغه پاڅونونه په شدت سره وځپي. لوتر اعلام وکړ چې د دولت اقتدار ډېر مهم دی. که دولت د شورشونو په وجه کمزوری او له خطر سره مخامخ شي نو ټولنه به وشړېږي.

شورشونو په تاريخ کې ډېر مهم رول لوبولی دی. شورشونو د ټولنې ولاړ حالت ختم کړی او ځينې اقشار يې منظم کړي چې د تاريختېرو استبدادي دودونو او اجتماعي سياسي موسسو د بدلولو لپاره متې راونغاړي.

که څه هم اکثره دغه بغاوتونه وځپل شول خو په ټولنه کې بې تاثيره نه وو. واکمنو ان د شورشونو له ناکامولو وروسته هم ځانونه مجبور وليدل چې ريفورم راولي. که د ټولنې واکداران ځان ونه خوځوي او د تغيير له راوستلو انکار وکړي، نو ټولنه خو يا له بيا بيا بغاوتونو او اختلافونو سره مخامخ کېږي او يا راکده او له پرمختګه محرومه پاتېږي.

د منځنيو پېړيو په هندوستان کې بغاوتونه

د هندوستان د منځنيو پېړيو په تاريخ کې چې د ډيلي د سلطنت دور او د مغولو دور پکې شامل دی، د واکمنو کورنيو پر خلاف څو ډوله بغاوتونه وينو. دلته هم د بزګرو پاڅونونه وو او هم د ځينو افرادو او ګروپونو د سياسي جاه طلبيو بغاوتونه. دغه زمانه له شورشونو مالامال ده. د دا دومره ډېرو شورشونو تر ګردو لوی سبب دا و چې دولت هيڅ ډول اپوزيسيون نۀ زغامۀ او هيڅا ته يې اجازه نه ورکوله چې د واکمنو له غوښتنو سرغړاوی وکړي.

د شورشونو يو بل عامل چې البته د سلطنت د وخت له هند سره تعلق لري، دا و چې د سلطنت د دور په هندوستان کې (له ۱۲۰۶ تر ۱۵۲۶ پورې) کابو ټولو واکمنو لړيو له پوځي قدرته پرته بل مشروعيت نه درلود. د قدرت د استعمال پرنسيپ، ټولو په سياسي لحاظ جاه طلبو کسانو ته الهام ورکاوۀ چې د واکمن پاچا په پل، پل کېږدي او د هغه لرې کېدل او د قدرت غصب کېدل وغواړي. د داسې هڅو کامياب مثالونو به دوی هڅول چې ريسک ومني او د حکومت نسکورولو ته متې راونغاړي. موږ د سلطنت د زمانې په تاريخ کې دا رنګه ګڼ مثالونه موندلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلال الدين خلجي (۱۲۹۶-۱۲۹۰) د بلبن له کورنۍ څخه واک وتروړۀ. له بلې خوا د جلال الدين ورارۀ علاوالدين (۱۳۱۶-۱۲۹۶) د ترۀ پر خلاف بغاوت وکاوۀ او د هغۀ له تروره وروسته يې سلطنت تر لاسه کړ. دی هم له يوشمېر بغاوتونو سره مخامخ شو او دغو بغاوتونو مجبور کړ چې ځينې سياسي او اجتماعي تغييرات راولي. مثلا په شرابو يې بنديز ولګاوۀ، د پاچا له اجازې پرته يې د اشرافي کورنيو تر منځ ودونه منع کړل، د اشرافو د ژوند څارنه يې لازمه وبلله او د يو شمېر کسانو جايدادونه يې ضبط کړل.

د مغولو په دور کې (۱۸۵۷-۱۵۲۶) د بغاوتونو ماهيت بدل شو. دا ځکه چې د مغولو لړۍ خپل اقتدار ته د خپل سياسي واک د ټينګولو له لارې قانونيت ورکړ. د دې دور شورشونه دوه ډوله وو: يو ډول يې محلي او ځايي بغاوتونه وو چې مځکه والو يا مغولو اشرافو به په اداره کې د تغييراتو د راوستلو لپاره کول او بل ډول يې د سلطنتي کورنۍ په منځ کې د سياسي قدرت د تر لاسه کولو لپاره بغاوتونه وو. لکه جهانګير، خسرو، شاه جهان او د شاه جهان زامنو چې د سلطنت مقام ته د رسېدو لپاره شورشونه وکړل.

د هند د منځني پېر د بغاوتونو يو جالب اړخ دا و چې د لښکر د پيدا کولو او د وګړيو د جذبولو کار يې مشکل نه و. چې څنګه به باغي ليډر د بغاوت اعلان وکړ، خلکو په تېره بيا بزګرو به د هغه په خوا کې جنګېدلو ته تياری وښود. ليډرانو د جنګ لپاره مقصد درلود خو جګړه مارو بزګرو مقصد نه درلود. کليوال د کار د نشتوالي او بې روزګارۍ په خاطر او د لوټ په هيله له بغاوت کوونکو سره ملګري کېدل. دغو جګړه مارو ته د منظم معاش ورکولو سيستم نه و. باغي ليډرانو به کله کله د لښکرلېږد او لام تړلو په وخت لښکريانو ته

معاش ورکاوۀ خو چې معاش به نه و نو ليډر ته تعهد او ژمنتيا به هم نه وه. همدا علت دی چې دغه عسکر د ټينګې نه وو، چې څنګه به يې د جنګ په ميدان کې د ماتې نخښې وليدې، سمدستي به تېښتې ته تيار شول. د باغيانو لښکرو به نه د سلطنتي عسکرو هومره ښې وسلې لرلې او نه به يې د هغو په اندازه حربي مهارتونه لرل، ځکه خو يې اکثره وخت ماتې په نصيب کېدله.

دغو بغاوتونو چې سلطنتي کورنۍ ګواښله، د نظام په استحکام باندې ګوزارونه کول. مثلا محمد تغلق (۱۳۲۵- ۱۳۵۱) له دومره ګڼو شورشونو سره مخامخ شو چې ستومان يې کړاو په ځپلو کې يې پاتې راغی. ځکه خو مورخ ضيا الدين برني د دۀ په مړينه وليکل چې: (دی له خلکو خلاص شو او خلک له دۀ خلاص شول.)

که به واکمن نظام د بغاوتونو په ځپلو کې کامياب شو او وبه يې ځپل نو دا به ثابته شوه چې نظام د دا رنګه زلزلو تاب لري.

جلال الدين اکبر چې ځان خوندي احساساوۀ، ډېر ځله يې باغيانو ته د جزا ورکولو په ځای هغوی معاف کړي دي. دغه مثال راښيي چې د مغولو امپراطوري دومره مظبوطه وه چې شورشونو يې موجوديت ته خطر نه پېښاوۀ. ان په وروستيو وختونو کې د فرخ سير په زمانه کې (۱۷۱۹-۱۷۱۳) مغول په داسې موقف کې وو چې د سيک باغي، بانده بهادر بغاوت وځپي. خو، نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي، مغول دومره بې سېکه او قدرت يې دومره ورکم کړ چې د مرهټه وو او د شرقي هند کمپنۍ په لاسونو کې په مازې ګوډاګيانو بدل شول.

څرنګه چې واکمنو ټول قدرت په خپل لاس کې راغونډ کړی و، نو دوی ته باغيان خپل شخصي دښمنان ښکارېدل. له ماتې وروسته به باغيان چټ وپټ اعدام او يا به د دربار د بانفوذو کسانو د شفاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عذرونو په برکت وبخښل شول. خو پاليسي دا وه چې باغيانو ته بايد مثالي جزا ورکړه شي چې بيا بل دا سې ونکړي. مثلا کله چې په ۱۲۷۹ ميلادي کال کې په بنګال کې طغرل د بلبن پر خلاف بغاوت وکاوۀ نو بلبن له زړبودن سره سره پخپله پسې ورغی او ويې ځاپۀ. دۀ د باغيانو د سپکاوي په منظور د لکناوتي بازار په دواړو غاړو کې د دارونو د درولو امر وکړ او د طغرل ملګري يې ورباندې له يو مخه وځړول. دۀ د دوی ټولو له اعداملو وروسته خپل زوی بغرا خان ته چې د بنګال والي يې مقرر کړ، وويل چې که هر شيطان صفت او دسيسه بازه سړي لمسولې او ډيلي ته يې ستا وفاداري کموله نو په بازار کې په خپلو سترګو ليدلی انتقام درياد کړه.

په ۱۶۰۶ ميلادي کال د جهانګير په خلاف د هغه د زوی شهزاده خسرو په بغاوت کې شاملو کسانو ته په بې رحمۍ سره جزا ورکړه شوه. د شهزاده دوه ملاتړي حسين بېګ د غويي او عبدالرحيم د خرۀ په تازه پوستونو کې وګنډل شول. حسين بېګ د ساه د ډوبېدو په وجه ومړ خو عبدالرحيم د ځينو مقتدرو اشرافو خواستونو او زاريو له مرګه وژغورۀ. په دې سربېره کابو پنځه سوه عسکر ونيول شول او په ښکاره اعدام شول. خسرو ته امر وشو چې د دارونو د لړۍ په منځ کې تېر شي او د خپلو ملګرو د انجام ننداره وکړي.

دا د تاريخ يو درس دی چې واکمنان او حکومتونه بايد د خلکو شکايات واوري، ريفورم راولي او د دولت جوړښت د وخت له غوښتنو سره سم بيا ورغوي. دا شی دولت با ثباته ساتي. کنه نو د واک څښتنان مجبورېږي چې خپل امکانات د مخالفو قوتونو د ځپلو لپاره ولګوي چې په نتيجه کې به ځانونه کمزوري کړي.

انتخابات او استازيتوب

په ديموکراتو ټولنو کې انتخابات معمولا د دې لپاره کېږي چې رايه ورکوونکي د حکومت د کار د ادامې يا د بل حکومت د لرلو په باب د نظر د څرګندولو فرصت ومومي.

که د واکمنې ډلې يا ډلو کار و چلند د خپل حکومت په موده کې ښۀ وي نو دوی د خپلې واکمنۍ د عمر د اوږدېدو لپاره د خلکو ملاتړ تر لاسه کوي او که دوی په خپلو پروګرامونو کې ناکام وي نو خلک حق لري چې واکمنه ډله له واکه لرې کړي. دغه بهير د خلکو حاکميت، اقتدار او برلاسي زېږوي چې د دموکراسي بنيادي اصل دی.

د انتخاباتو سيستم د تمدن په تاريخ کې له ډېرو پړاوونو تېر شوی او د انتخاباتو په سټرکچر او ميتودونو کې د وخت شرايطو ته په پام سره بدلون راغلی دی. مثلا په ابتدا کې د رايې اظهار يا په خولۀ کېدۀ او يا د لاس د جګولو له لارې و. په دواړو ډولونو کې رايه ورکوونکو ته مشکلات پېښېدای شوی. په تېره بيا د انګلستان د اتلسمې پېړۍ د فيوډالې ټولنې په څېر ټولنه کې چې ملاکانو به بزګران ويرول او تر اغېز لاندې راوستل چې دوی ته رايه ورکړي. له بلې خوا د رايه ورکولو په سيستم کې درغلې ډېره وه. هغه وخت په انتخاباتو کې د خپلې رايې د استعمالولو لپاره د نوم راجستر کول مفته نه وو.رايه ورکوونکی مجبور و چې د نوم د ثبولو په خاطر يو شلينګ ورکړي. کانديدانو معمولا له دې فرصته د ځان په ګټه استفاده کوله او رايه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوونکو ته يې د نوم د ثبتولو پيسې ورکولې. د درغلۍ بل ميتود دا و چې کانديد شوي به له رايه ورکوونکي سره ژمنه وکړه چې د رايې په بدل کې به دۀ ته کار پيدا کړي، يا به يې په حکومت کې مامور کړي، يا به د کومې ټېکې امتياز ورته وګټي او که به نور څه نۀ وو نو د انتخاباتو په ورځ خو به يې د يو ګيلاس بيرو وعده ورسره وکړه. دغه راز په پيسو باندې د رايې اخيستلو رواج هم و. له اسنادو سره سم، په ۱۸۳۰ کال کې په ليورپول کې د يوې رايې بيه پنځلس پونډه وه چې وروسته بيا يو سلو پنځوس پونډو ته وختله.

همدا علت و چې په انګلستان کې د انتخاباتو د سيستم د اصلاح غوښتنه وشوه. د يوټليټيريانيزم د فلسفې ملاتړي جرمي بنتهام په ۱۸۱۷ کې يو پامفليټ خپور کړ او په هغه کې يې د پټې رايې، کال په کال انتخاباتو او د رايه ورکولو لپاره د لږ تر لږه يو ويشت کلونو عمر غوښتنه وکړه. په هاغه وخت کې دا غوښتنې خورا راديکالې او افراطي ښکارېدې مګر دا رنګه وړانديزونو د پارلماني اصلاحاتو لپاره مبارزه پياوړې او غښتلې کړه. له کالنيو انتخاباتو څخه مقصد دا و چې د حکومت د بدلولو په چاره کې د رايه ورکوونکو دريځ پياوړی شي او دوی د واکمن ګوند کار په اغيزمن ډول وڅاري.

د انتخاباتو په چاره کې کاغذي رايه په لومړي ځل په ۱۶۲۹ کې په شمالي امريکا کې وکارېده خو په عمومي نه بلکې د يوې کليسا په انتخاباتو کې. وروسته بيا په نورو انتخاباتو کې هم د کاغذي رايې استعمال ته توجه وشوه.

د رايو د صندوق ايډيه په لومړي ځل د لندن له يوې کافي څخه واخيستل شوه. داسې چې کافي والا يو صندوق کېښود او له خپلو

مشتريانو يې وغوښتل چې د سياسي او اجتماعي مسايلو په باب خپل نظرونه په کاغذ وليکي او کاغذ صندوق ته واچوي.

د پټو رايو دود په ۱۸۵۰ کال په استراليا کې پيل شو او په دې ډول د رايه ورکوونکو لسټ، کاغدي رايې، پټې رايې او د رايو صندوقونه ورو ورو د انتخاباتو لپاره په معياري ميتودونو بدل شول. دغه راز د درغليو او په بيه باندې د رايو د رانيولو د مخنيوي لپاره د کانديدانو د مصارفو لپاره هم اصول او مقررات جوړ شول.

په اوله کې د انتخاباتو د عموميت مفکوره نه وه. په کابو ټولو ديموکراتو هېوادونو کې د رايو حق محدودو خلکو ته ورکړ شوی و. ښځې، کارګران او بزګران د رايه ورکولو له حقه بې برخې وو. څرنګه چې د قوانينو د پاس کولو واک د پارلمان او شورا په لاس کې و، نو نتيجه دا وه چې د بې برخې شويو له استازو خالي شورا کې به ټول قوانين د شتمنو او ممتازو طبقو په ګټه تصويب کېدل. دغو څنډې ته پورې وهل شويو او ځپ وهل شويو ګروپونو د استازيتوب د لرلو لپاره د مبارزې اړتيا احساس کړه او دا مبارزه د امريکا له مستعمرو پيل شوه. د مستعمرو اوسېدونکو د بريتانيا د پارلمان له خوا د ټکسونو د لګولو سره مخالفت وکاوه او دا شعار يې وچت کړ چې: له استازيتوبه پرته ټکس نه شته. د امريکايانو د دې غوښتنې ملاتړ د انګلستان سوداګرو، کسبګرو، صنعت کارو او نورو ټولو هغو اقشارو وکاوۀ چې د رايې حق يې نه و او غوښتل يې چې د بريتانيا په پارلمان کې خپل استازي ولري. دغو انګرېزانو د امريکايانو شعار د خپلو غوښتنو لپاره خورا مناسب وبالۀ.

په نولسمه پېړۍ کې په بريتانيا کې د استازيتوب د لرلو غورځنګ لا پياوړی شو. ښځو د رايو د لرلو لپاره خپل کمپاين وچلاوۀ ځکه دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوره پوهيدلې وې چې له استازيتوبه پرته به سياسي او اجتماعي حقونه تر لاسه نه کړي. دوی په دې لاره کې شکنجې وليدې، بنديانې شوې او مظاهرې يې وکړې.

دغه وخت د لومړۍ نړيوالې جګړې اورونه بل شول. دې پېښې ښځو ته د خپل هويت د څرګندولو لازم فرصت برابر کړ. کله چې اکثره نارينه د جګړې محاذونو ته لاړل، ښځې فابريکو ته لاړې، په عمومي فعاليتونو کې يې برخه واخيسته او د ژوند په هر ډګر کې يې خپله وړتيا ثابته کړه. د دې نوي حالت نتيجه دا راووته چې له جګړې وروسته ښځو په امريکا، انګلستان او نورو اروپايي هېوادونو کې بالاخره د رايې حق تر لاسه کړ.

د صنعتي کېدو په نتيجه کې په انګلستان کې د کارګرو شمېر زيات شو. په اوله کې دوی په کارګري اتحاديو کې تنظيم شول او د معاشونو د زياتېدو، د کار د ساعتونو د کمېدو، د رخصتيو او نورو اسانتياوو لپاره يې سخته مبارزه وکړه. خو څرنګه چې په پارلمان کې يې استازي نهٔ لرل نو خپلو حقونو ته په رسېدو کې ناکام شول. نو دوی د خپلې سياسي ډلې د جوړولو فيصله وکړه او له دې لارې يې پارلمان ته د خپلو استازو د استولو هڅه وکوله. په دې ډول په انګلستان کې د اوسني کارګر ګوند اساس کېښودل شو.

په هند براعظمګي کې د انتخاباتو سيستم په اول ځل د انګرېزانو د اقتدار په زمانه کې مخې ته راغی او د استازيتوب د ادارو د جوړولو لپاره بېل بېل قانوني ريفورمونه وشول. مثلا په ۱۹۰۹ کال کې د مورلي- مينټو ريفورم، په ۱۹۱۹ کې د مونټاګ- چلمسفورډ ريفورم او په ۱۹۳۵ کې د هند د حکومت قانون، هنديانو ته د رايه ورکولو محدود حق ورکړ. حتی د ۱۹۴۶ کال انتخابات چې وروسته يې بيا د

براعظمګي د وېش په ګټه فيصله وکړه، د عمومي رايو د حق په اساس نهٔ وو. په دغو انتخاباتو کې د خلکو يوازې يوهٔ محدود ګروپ ته، هغوی ته چې جايداد يې درلود او يا يې ټکس ورکاوهٔ د رايې حق ورکړ شوی و. په هند او پاکستان دواړو کې د عمومي رايو حق له استقلاله وروسته خلکو ته ورکړ شو.

که موږ په پاکستان کې سياسي وضعيت او د تر اوسه شويو انتخاباتو نتايج تحليل کړو نو دې نتيجې ته رسېږو چې ملي او صوبايي شوراګانې د فيوډالانو او ملاکانو تر سلطې لاندې دي. د دې ملک په شوراګانو کې د کارګرو او بزګرو استازي نه شته او چې د دوی استازي نشته نو قوانين هم د دوی په ګټه نه تصويب کېږي. که په استازيتوب کې کوم تغيير رانهٔ شي نو دا تمه نه کېږي چې ځنډې ته پورې وهل شوې ګروپونه او اقشار به خپل بنيادي حقونه تر لاسه کړي. دغه ډول انتخابات دوی يوازې د رايه ورکوونکو په توګه ساتي خو دا وس نهٔ ورکوي چې قانون جوړوونکي شي او خپل وضعيت بدل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی په شریکه وده وکړه

د تاریخ د انل مکتب (دا د تاریخ لیکنې د یوهٔ مشهور مکتب نوم دی چې په شلمه پېړۍ کې په فرانسه کې وغوړېد. د دغه مکتب پیروانو د تاریخ د سیاسي او نظامي اړخونو په ځای د تېر ژوند اجتماعي اړخونو ته ډېر اهمیت ورکړ. د لیډرانو په نسبت یې عادي خلکو ته ډېر پام واړاوهٔ او د زراعت، تجارت، ترانسپورت، آب وهوا او دا رنګه نورو مسایلو بیان ته یې توجه وکړه. دوی همدا راز د ټول تاریخ په ځای د یوې وړې سیمې مثلا د څو کلیو د تاریخ لیکلو ته متې راونغښتلې. ژباړن) نامتو مورخ برادل استدلال کوي چې د اروپا د بخت لمر هله راوخوت چې دغه لویه وچه د هونانو، مغولو او عربو په څېر پردو یرغلګرو له حملو څخه خوندي پاتې شوه.

د برادل په نظر د صلیبي جګړو په دوران کې چې اروپایانو ته د امنیت احساس ورپیدا شو او د مدیترانې سمندرګي له منابعو څخه یې استفاده وکړه نو دوی وتوانېدل چې خپلې ټولنیزې موسسې په پښو ودروي او د خپلو اصلي تاسیساتو جوړولو ته متې راونغاړي.

له اتمې تر لسمې پېړۍ پورې چې وایکنګانو (د سکاندنېویا سوداګر او سمندري غلهٔ) په لویدیځې اروپا یرغلونه وکړل، د اروپا د تاریخ لوری ورسره بدل شو.

وایکنګان نهٔ یوازې لویدیځې اروپا ته ورغلل بلکې نوې دنیا (د امریکا لویې وچې) ته هم ورسېدل. د بلجیمي مورخ پرن په قول،

اروپا په هاغه وخت کې نوې دنیا ته چندان اهمیت ورنه کړ او د هغې کشف یې ژر له حافظې وایست. وایکنګانو په لویدیځې اروپا باندې د بلوسو په موده کې شوکې وکولې، قتلونه یې وکول ، او په کلیسا ګانو کې په پېړیو پېړیو زېرمه شوې شتمنې یې ولوټله.دوی دغه ثروت بازار ته وایست چې په نتیجه کې یې په اروپا کې اقتصادي تحرک راغی.

د برادل په نظر په نهمهٔ او لسمه پېړۍ کې په اروپا کې د تاریخ توره شپه وه. د دې وخت اروپا په اقتصادي لحاظ دومره کمزورې وه چې د لویو امپراطوریو د درنو مصارفو د پوره کولو وس ورسره نهٔ و. شارلمان لویه امپراطوري جوړه کړه خو لنډه موده وروسته په ۸۱۴ کې وشړېده او په وړو وړو حکومتونو ووېشل شوه. دې شي په اروپا کې فیوډالي کلچر وزېږاوهٔ چې تر معاصرې زمانې پورې یې عمر وکړ.

د اروپا په تاریخ کې دوو عنصرو مهم رول لوبولی دی. لومړی عنصر د یووالي روح دی چې دغه لویه وچه یې له کورنیو شخړو سره سره متحده وساتله. دوی هنر، معماري، ادب، نڅا ، موزیک او فلسفې ته په شریکه وده ورکوله او له دې لارې د هر هېواد خپل بېل هویت، بېله ژبه او بېل کلتور هم غوړېدل. مثلا که به په ایټالیا کې یو فلسفي حرکت پیل شو او یا به په جرمني کې په موزیک یا معماري کې څهٔ نوښت راغی، دغه نوښت او حرکت به نورو اروپایي هېوادونو د خپل ګډ کلچر په توګه سمدستي ومانهٔ. دې ګډون یو مشترک اروپایي تمدن رامنځ ته کړ چې د دې لویې وچې هېوادونه یې له یوبل سره وتړل، اروپا یې د چیلنجونو په وړاندې له دننه مظبوطه کړه او دا وړتیا یې ورکړه چې د ټولو خارجي مداخلو مقابله وکاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردي ازاديو ته اهميت ورکول د اروپايي تمدن بل خاص عنصر و. فردي ازادي ان د مطلقه سلطنت په وخت کې، د کليسا د غلبې په زمانه کې او د فيوډاليزم د استبداد په مهال، د اروپايي ژوند يوه مهمه ځانګړنه وه. د اروپا خلکو د ذکر شويو موسسو په خلاف په پېړيو پېړيو مبارزه وکړه. فردي ازادۍ ته د اهميت ورکولو د يو شاخص او ښووندوی په توګه د بزګرانو پاڅون يادولی شو چې د ځپلو لپاره يې ډېرې هڅې وشوې مګر ادامه يې ومونده ځو بالاخره د فرانسې په انقلاب کې د فردي حقونو اعلاميه خپره شوه او پاڅون نتيجه ورکړه. دې اعلاميې د فرد ازادي په رسميت وپېژندله او وګړي يې د قانون په مقابل کې برابر وبلل.

د اروپا د تاريخ په اول دور کې ډلو او ټولنو کله کله او په وړه پيمانه د ازادۍ لپاره مبارزه کوله خو ورو ورو او وار په وار د ازادۍ غوښتنه د مبارزې اصلي خبره شوه. د فکر دې بهير د يوه کس يا يوې ادارې په لاس کې د قدرت تمرکز له سوال سره مخ کړ او قضاييه او مقننه موسسې يې پياوړې کړې چې په نتيجه کې د ليبرالو اساسي قوانينو تدوين ته لار پرانيستل شوه. دغو قوانينو د وګړو اساسي حقونه تضمين کړل. براډل په خپل کتاب (د تمدنونو تاريخ) کې ليکي چې:

خو څوک به دا ثابته کړي چې ليبرليزم، چې له روان سياسته ايستل شوی او ارزښت يې کم شوی، نن واقعا مړ دی؟ ليبراليزم په کوم ځانګړي سياسي دور پورې محدود نهٔ دی او نهٔ د کومې خاصې طبقې وسيله و دسيسه او د تېر ايستلو ذريعه ده. د لويديځ تمدن لپاره ليبراليزم يو لوړ ايډيال دی. له دې ايډيال سره به خيانت شوی وي، دا ايډيال به کمزوری شوی وي، خو تر اوسه لا زموږ د ميراث برخه ده او

زموږ دويم فطرت دی. په فردي ازاديو هر ګوزار د ځان لپاره سپکاوی احساسوو او په غصه کوي مو.)

د ازادۍ روح اروپا فعاله او له نورو تمدنونو ځانګړې وساتله. په داسې حال کې چې د اروپا خلکو د ازادۍ لپاره مبارزه کوله د اسيا خلکو د مستبدو رژيمونو تر تېغ لاندې سلګۍ وهلې او د ابتکار و نوښت اراده يې وژل کېدله. ان په لرغونو زمانو کې د لرغوني يونان مورخ، هيرودوتس، د يونان او فارس تر منځ جګړه د ازادۍ او استبداد تر منځ مقابله بللې وه.

براډل وايي چې سياسي حقونه وګړي هڅوي چې خپله شخصيت و هويت ولري او همدا وجه ده چې خلک د استبدادي ادارو په خلاف مبارزې ته دانګي.

ځينو نورو مورخانو ويلي دي چې د قانون په جوړېدو او په تطبيق کې تفاوت د لويديځ او ختيځ د تمدنونو د انکشاف د توپير سبب شوی دی. په ختيځ کې کابو ټول قوانين له حامورابي او جوديزمه رانيولې تر مسيحيت او اسلامه پورې په خدايي لاربښوونه ولاړ دي. خو برعکس په لويديځ کې کابو ټول قوانين بشري دي. د ليکرګوس، سولون او د روم د قانون سيستم د هغه وخت د ضرورت مطابق وضع شوي و. ځکه نو شرقي او غربي ټولنو په بېلو ډولونو وده وکړه. خدايي قانون بدلېدلای نه شي، حال دا چې بشري قوانين نه يوازې بدلېږي بلکې چې ضرورت يې نهٔ وي، الغا کېږي. دې شي لويديځ تمدن د زمانې له پرمختګ سره سم، په خپلو اقدارو او دودونو کې بيا کتنې ته تيار کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیانو تاریخ

د تاریخ د علم یو نوی ژانر چې د شیانو د تاریخ نوم ورکړ شوی دی، د ټولنې د هغو اړخونو د سپړلو هڅه کوي چې معمولا ورته پام نۀ کېږي. موږ له ځان سره مختلف شیان ساتو او په ورځني ژوند کې ورنه کار اخلو خو په دې به شاید نه یو خبر چې دا هر یو، خپله بېله ماضي و مخینه لري. موږ ته دا شیان بې روحه، بې تاثیره ښکاري مګر دا سې نۀ ده. د دې هر یوۀ تر شا، اوږده او په زړۀ پورې ماضي پرته ده چې سپړنه، پلټنه او شننه غواړي څو په دې ډول د ټولنې په کلتوري، سیاسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونو باندې د دې ماضي په اثر او اغېز پوه شو.

ارکیالوجي په پخوانو کنډوالو، لرغونو ځایونو او نسکورو ډېریو کې د لټون په برکت، د تېرو زمانو د خلکو په لاس د جوړو شویو شیانو اهمیت او فایده رابرسېره کړه. چې لیکلي اسناد نۀ وي نو د لیکنو ځای هم په لاس جوړ کړي اشیا نیسي چې د حال په ژبه د تېر وخت کیسه راته تېره کړي. له تېرو تمدنونو راپاتې جواهر، کلالي لوښي، کار افزار، وسلې او د لوبو سامانونه په هغو زمانو کې د ژوند کیسې راته کوي. دغه شیان د تاریخ د یوې منبع په توګه ماضي له حال سره وصلوي، له موږ سره مرسته کوي چې د بشر د تحول بهیر وپېژنو او بل، په دې مو پوهوي چې یو تمدن له کومو کومو پړاوونو تېر شوی دی.

شیان موږ د پخوانو خلکو له مهارتونو، د ابتکار له وړتیاوو او د ښکلا له ذوقه خبروي، ځکه خو له پخوانو راپاتې شیان په موزیمونو کې ساتو.

په دې سربېره، شیان او وسایل له یوې سیمې بلې ته د کلتوري ارزښتونو په خپرېدو او د ولسونو په نږدې کېدو کې لویه ونډه لري. په تېرو پېړیو کې ارتباطات کم او انتقالات ورو و. خو کله چې به د دنیا له یوۀ کونجه بل ته یو نوی شی ورسېد، نو دې واقعې به د خلکو د ژوند طرز بدل کړ. په مثال کې به اور او ارابه راواخلو چې په ټوله دنیا کې خپارۀ شول او د ژوند په عادي بهیر کې یې انقلاب راوست.

د تاریخ معرفت مو د شیانو په هغه اهمیت خبروي چې زموږ په ژوند کې یې لري.

تر هر څه ړومبی شاید په دې باندې خبرېدل پکار وي چې شیانو څنګه د بشر په چلند او سلوک باندې اثر کړی دی. د مثال لپاره به ووایو چې د ختیځ خلک تر دې وروستیو وختونو پورې د کورنۍ له غړیو یا مېلمنو سره په فرش باندې کېناستل. څرنګه چې په غالۍ یا ګېلم باندې د کوچ و چوکۍ په نسبت ډېر کسان ځایېدلی شي نو ویلی شو چې له فرشونو سره، د ګډ اوسېدلو عادت پیاوړی کېدۀ. زموږ مشران چې په فرش کېناستل، په ازادو جامو کې به خوشحاله وو خو نن سبا دغسې جامې له موده وتلې دي. اوس په چوکیو او کوچونو باندې له درېشي او پطلون سره ناسته غوره بولو. د وسایلو دې بدلېدا زموږ په سلوک او د بدن په حرکاتو باندې اثر کړی دی.

په دې وروستیو کې یوه سروې ښیي چې په هندوستان کې ځوانې نجونې د پخوانو په اندازه ساړۍ نۀ خوښوي، دوی کمیس و پرتوګ ورباندې ښۀ بولي ځکه حرکت پکې اسانه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نويو اختراعاتو او د خلکو د اړتياوو د بدلېدو له کبله زاړۀ شيان په نويو هغو بدلېږي. د اوسنو ښارونو اوسېدونکو د کليو د پخلنځيو پخواني وسايل ببخي هېر کړي دي. د عصري پخلنځيو وسايلو د پخلي په طريقو کې پوره بدلون راوستی دی.

له بلې خوا، شيان او وسايل د ماهرو کسبګرو يوۀ ګروپ ته هويت وربخښي او يا د يوۀ ښار و سيمې د پېژندګلوۍ په سمبول بدلېدلی شي. په ډاکه کې توليد شوي مازلين ټوکر د لطافت و ظرافت په خاطر مشهور و او په بنارس کې د وريښمينو ساړيواوبدونکي د خپل مهارت په برکت په ټول هندوستان کې نوم لري. په اوسني پاکستان کې د سند صوبې هاله او د پنجاب صوبې چينيوټ ښارونو د فرنيچر جوړولو په کاروبار کې د ماهرو کسانو د لرلو په وجه بېل اهميت موندلی دی.

شيان د يوۀ کس د حال په بيان کې هم مرسته راسره کوي. شتمن ممکن قيمتي زېورات ولري او خواران شايد په ارزان بيه مصنوعي پسول قناعت وکړي. جامې هم، همداسې درواخله. په لرغوني چين کې يوازې شتمنو ته اجازه وه چې وريښمينې جامې واغوندي. د اروپا په منځنيو پېړيو کې وسله ګرځول او په لوکسو بګيو کې سپرېدل، د اشرافو د امتياز په ذريعو کې حساب وو. د نن سبا خلک ممکن په دې باندې وویاړي او وغتېږي چې وروستی ماډل موټر لري، يا يې د وروستني مود بوټونه په پښو دي يا مثلا تر ګردو نوی ډول ساعت يې په لاس کړی دی.

دغه راز په تېره زمانه کې د تخت، تاج او امسا په څېر وسيلې د پاچايانو د ځواک نخښې وې او په پوځي دفترونو کې د ډنډې ساتل د اقتدار سمبول و. په اوسني وخت کې د دا رنګه سمبولونو ځای د

مهمو شخصيتونو په موټرو باندې بېرغ لګولو، په غونډو کې د مهمو کسانو خاصو چوکيو او داسې نورو علايمو نيولی دی.

څرنګه چې شيان، اجتماعي تفاوتونه زېږوي او خلک د امتياز په خاوندانو او عادي کسانو وېشي نو ځينو راديکالو حرکتونو او ځينو انقلابونو چې د مثال لپاره د فرانسې، روسيې او چين انقلابونه يادولای شو، له دې سره مخالفت کړی دی چې شيان دې د اقتدار او برلاسۍ د سمبولونو په توګه وکاورل شي، خو دا مخالفتونه بې اثره وو. د زور او ثروت خاوندان لا تر ننه پورې په عادي خلکو باندې د برلاسۍ او د ځان د ممتاز ګرځولو لپاره له خاصو شيانو استفاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلونو کلتور

په هر ځای او هرې خوا کې د ګلفروشيو له غرفو او دوکانونو رامعلومېږي چې نن سبا د ګلونو کلچر ډېر عام شوی دی. دا اوس يو دود ګرځېدلی چې د مينې يا احترام د ښکارندولو په خاطر يو چاته د ګلو ګېډۍ ورکړو يا په غاړه کې د ګلو امېل ورواچوو.
خو په تېرو زمانو کې هم له درې لويو سامي اديانو، يهوديت، عيسويت او اسلامه پرته، نور نو په کابو ټولو تمدنونو کې، ګل د مينې د سمبول په توګه کارېدلی دی. ګل له خورا لرغوني وختونه بيا تر ننه پورې د محبت علامت و. روښانده، شاعران او هنرمندان د ګلونو رنګونو، لطافت او ښکلا دومره ورجذب کړي چې ډېر ځله د خپلو باطني عواطفو او احساساتو بيان د طبيعت د دې نازکې لوربينې په ذريعه کوي.
د ګلونو د کلتور د تاريخ په لټون کې مورږ ان لرغوني مصر ته رسېږو. لرغونو مصريانو نېلوفرګل مقدس بالهٔ او مذهبي جشنونو ته به يې د خپل ايمان او درناوي د نخښې په توګه نيلوفر او نور ګلونه راوړل.
مګر په روم او يونان کې د ګلونو استعمال تر ډېره حده دنيايي او غير ديني مقاصد لرل. د دغو خلکو د خوښې ګل، ګلاب و چې په هر مناسبت کې به يې وړاندې کاوهٔ. د روم او يونان د خلکو په ورځنيو خبرو او عباراتو کې دې ګل ته زياته اشاره کېدله (مثلا د ګلابو د بستر عبارت) او وجه يې دا وه چې دغه ګل د دوی ژوند ته ډېره لاره

کړې وه. په لرغوني روم او يونان کې د ګلابو د مينه والو ورځ په ورځ زياتېدا ، سوداګر او کاروباريان وهڅول چې د ګلابو باغونه کېږدي. د ښارونو په هره څنډه او ګوښه کې د ګلانو دوکانونه پرانيستل شول او ګرځنده پلورونکو په لارو ، کوڅو او مارکېټونو کې د ګلونو خرڅلاو پيل کړ. په دې منځ کې يو بل لوی تغيير دا راغی چې خدايانو ته د انسان د قربانۍ ځای د ګلونو نذرانې ونيو. دا پېښه د انسان په خونکار خوی کې د بدلانهٔ نخښه بللی شو.
چې د روم امپراطورې زوال وکړ، د ګلونو کلچر هم زوال وموند. چې د روم اختيار مسيحيانو ته په ګوتو ورغی، په روم کې د ګلونو له کلچر سره مخالفت وشو. د کليسا پلرونو د ګلونو کلچر د کفر دود وبالهٔ، ويې غاندهٔ. روميانو به پخوا خپلو خدايانو ته د ګلونو تاجونه جوړول، خو د کليسا پلرونو وويل چې د دوی د دين پېشوايانو نهٔ د ګلونو تاجونه په سرونو ايښي وو، نهٔ يې په ګلونو باندې محرابونه ښکللي وو او نهٔ يې په مذهبي مراسمو کې ګلونه کارولي وو. په روم کې د مسيحيت د اقتدار په اول پړاو کې مذهبي مقاماتو نه يوازې د طبيعت د دې رنګينو پاڼو استعمال منع کړ بلکې د عطرو غندنه يې هم په دې دليل وکړه چې د کافرانو عادت دی.
خو ورو ورو له عطرونو او ګلونو سره تعصب کم شو او په نهمهٔ ميلادي پېړۍ کې ګلونو کليساګانو او صومعو ته د ورتلو اجازه وموندہ. مختلف ګلونه د مختلفو ايډيو سمبولونه شول. مثلا زيتون د سولې او ګلاب د شهيد د وينې سمبول او ښوونده شو.
د رنسانس په زمانه کې د ګلونو کلچر په زياته پيمانه وغوړېد. ګل د قلم د خاوندانو او د انځورګرو د خوښې مضمون شو. په دې زمانه کې د ګلونو شوق دومره ډېر و چې ننداريتونونه به يې په سيالۍ جوړېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ښهٔ کیفیت ګلونو د تولید او تکثیر لپاره قوریې او نرسرۍ جوړې شوې. د ګلونو د تولید په زیاتېدو سره د ګلبازۍ کلچر د اشرافو له انحصاره راووت، عوامو هم د ګلبازۍ وس وموند. نور نو هغه وخت رارسېدلی و چې دعام سړي د کور په تراس و بالکون و برنډه کې یا د دوکان مخې ته ګلبوټي لیدل کېدل.

په ۱۵۵۴ کال کې د استریا سفیر په عثماني دربار کې غاټول ګلونه ولیدل. سفیر ته غاټول ډېر ښکلي ښکاره شول، ویانا ته یې ورسره یووړل. په ۱۵۶۰ کې غاټول په جرمني، هالنډ او بلجیم کې وکرل شول. په ۱۷۷۸ کال کې په هالنډ کې غاټول ګلونه دومره عام وو چې د دغه هېواد په ملي سمبول بدل شول.

په انګلستان کې د ګلونو کلتور هغه وخت صدمه ولیده چې د کرامول تر اثر لاندې پارلمان د قدرت واګې په لاس کې واخیستې. د مسیحیت پیورټن فرقې په کلیساګانو کې د ګلونو او عطرو استعمال منع کړ. په ۱۶۶۰ کې د پارلمان له خوا یوهٔ تصویب شوي قانون ښځې د عطرو او ګلونو له کارولو منع کړې. خو د سلطنت له اعادې او د دین او سیاست له بېلوالي سره په انګلستان کې د ګلونو کلچر یو ځل بیا وغوړېد. وروسته بیا صنعتي انقلاب له دغه کلچر سره نوره مرسته هم وکړه او دغه دود یې د عصري ټولنې د ورځني ژوند په یوې مهمې برخې بدل کړ.

جک ګوډي په خپل کتاب کې چې (د ګلونو کلتور) نومېږي، په هندي کلچر کې د ګلونو په اهمیت غږېدلی دی. دی لیکي چې: د یوې جذابې ښځې سینګار له شګوفو، له غونچو، له ګلونو او د ګلونو له تاج او پېچکه پرته نیمګړی و. د هندو مذهب په مشهوره حماسه رامایانا کې لولو چې سیتا (د رامایانا د کیسو د اصلي اتل راما مېرمن ده. د دې

مېرهٔ د هندو خدای ویشنو مظهر دی. ژباړن) د ګلونو د ټولولو شوقي او د نیلوفرو لېواله وه. دې به نیلوفر ګلان په خپلو زلفو کې ټومبل.

په هند کې نارینه هم ګلبازه وو، په تېره بیا د خوب د وخت لپاره د ګلونو سینګار خورا خوند ورکاوه. دوی نه یوازې ځانونه بلکې خپلې بګۍ، لارې، کورونه، ځایونه او ان ښارونه په ګلونو سینګارول. د ګلونو د ګېډۍ ډالۍ له مینې او واده سره رابطه لرله.)

نیلوفر د مصر په څېر په هندو ټولنه کې مقدس ګڼل کېږي. دا د ویشنو، کریشنا او لاکشمي د خوښې ګل و. (اوس هم د بي، جي، پي ګوندي سمبول دی.)

د هند مسلمانان د هندوانو د ګلونو د کلچر تر اغېز لاندې راغلل. مغولو له ګلونو سره ډېره دلچسپي لرله او لکه څنګه چې جهانګیر په خپل تزک کې لیکلي، د ګلابو عطر په اول ځل د نورجهان مور تولید کړل. په نولسمه پېړۍ کې د مسلمانانو او هندوانو ګډ کلچر د مغولو په دربار کې د ګلونو جشن (پهولون والون کي سیر) پیل کړ چې د ډهلي د دربار په ملاتړ هر کال جوړېدهٔ. (میرزا فتح الله بیګ په دې اړه خورا عالي لیکنه کړې ده.) خو په همدې وخت کې مذهبي افراطیونو د روم د کلیسا د پلرونو په شان هم د دین او هم د دنیا په چارو کې ګلبازي وغندله. سیداسماعیل شهید په خپلو اثارو تقویة الایمان او صراط المستقیم کې د وادهٔ په وخت د زوم په غاړه کې د ګلونو د امېلونو اچول ناروا وبلل. جالبه دا ده چې د صوفي بزرګانو په قبرونو باندې مریدانو او مخلصانو په خلاص مټ ګلونه ایښودل او په زیارتونو کې په لویه پیمانه ګلبازي روانه وه. تاریخ راته وایي چې مذهبي افراط د ګلونو د کلتور مخالفت کړی خو سکیولر مفکورو دا دود غوړولی دی. نن هم کیسه همدا شان ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر نهٔ ډوبېږي

د مختلفو تمدنونو د طلوع و غروب مطالعې مورخان پوهولي دي چې د هر تمدن د زېږېدو، ودې او زوال لاره بېله ده. د یوهٔ تمدن د ظهور و زوال یون د خاص قانون پیروي نهٔ کوي. مورخانو ته، چې د ټولنې د پېژندلو او د هغې د پټو رازونو د معلوملو په لټه کې دي، د دغو غوټو د سپړلو کار ورپه غاړه دی.

هغه مورخان چې د لویدیځ تمدن د ظهور په مطالعه بوخت دي، په دې اړه یې بېل بېل نظریات وړاندې کړې دي. په دغو کې یوه نظریه د ایروسنټریزم ده چې دغه تمدن له نورو هغو بلکل بېل بولي. د دې نظریې پلویانو ته لویدیځ تمدن یوه داسې معجزه ښکاري چې د اروپایانو له توکمیزو ځانګړنو سره رابطه لري. د ایرو سنټریزم له نظریې سره سم، لویدیځ تمدن د اروپا د اقلیم، جغرافیایي موقعیت او د اروپایانو د توکمیزو ځانګړنو په وجه وده وکړه اوبلکل بېل هویت یې پیدا کړ. د دې نظریې یو شارح او مفسر ډیوید لینډیز دی چې همدا لید یې په خپل کتاب (د ملتونو ثروت او فقر) کې په تفصیل بیان کړی دی.

لینډیز په سر کې د اروپا د اقلیم په امتیاز غږېږي. دی وایي د لویدیځې اروپا په خورا سړه هوا کې میکروب و جراثیم یخ وهي او ناروغۍ په اسانه نهٔ خپرېږي. خو د مدیترانې د سواحلو په پسته هوا کې چې اروپایان په جسماني لحاظ کمزوري او د ناروغیو په مقابل

کې ډېر خوندي نه وو، ساري مرضونو ډېره تباهي راوسته. نو دغو خلکو د طب علم ته انکشاف ورکړ چې د وبا چاره وکړي او روغتونونه یې ودان کړل چې د ناروغانو علاج وکاندي. دغو هڅو له دوی سره د ناروغیو په کنټرول کې او د ساري مرضونو په مخنیوي کې مرسته وکوله.

د لویدیځ او ختیځ تر منځ بل توپیر دا و چې په ختیځ کې اوبهٔ حکومتونو کنټرولولې او دې شي د داسې حکومتونو جوړېدو ته لاره اواره کړه چې د قدرت تږي وو. په مقابل کې په لویدیځ کې اوبهٔ پریمانه وې، خلک اړ نه وو چې د اوبو لګولو د نظام د جوړولو لپاره په حکومتي بیروکراسي تکیه وکړي.

د مورخانو په نظر خواږهٔ یو بل هغه عامل دی چې په پرمختګ کې برخه لري. اروپایانو کوچ، شیدې او غوښه خوړله چې دوی یې روغ او پیاوړي ساتل او د سختو کارونو د تر سره کولو وس یې ورکاوهٔ.

په دې سربېره په اروپا کې د ناوخته وادهٔ رواج د نفوسو له کنټرول سره مرسته کوله. دلته ماشوم نعمت نهٔ بلکې پېټی حسابېدهٔ.

لېنډیز وایي چې شرق او غرب له ابتدا لا، له کابو هر پلوه بېل قطبونه وو. کله چې یونان مستقل ښار_ دولتونه جوړ کړل، د یونان رقیب یعنې فارس د استبداد په منګولو کې و. په لویدیځ کې شخصي ملکیت خوندي و خو په ختیځ کې ټوله مځکه د واکمنو په واک کې وه.

د لویدیځ تمدن په پېژندلو کې دا هم د یادولو ده چې اروپایانو له کلیسا سره څنګه چلند وکړ. لینډیز د کلیسا د هژموني او برلاسي په خلاف د یو شمېر نهضتونو یادونه کوي، لکه لولارډانو چې په ۱۳۷۶ کې او مارتین لوتر چې په ۱۵۱۴ کې د کلیسا د تعلیماتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي استثمار په خلاف ناره اوچته کړه. د دې اعتراض يوه نتيجه دا راووته چې مقدس کتاب په ځايي ژبو ترجمه او عادي خلکو ته د فهم وړ شو. دې شي د کليسا نفوذ کم کړ. د دين له نوي تفسير سره سم، خدای مطلق قدرت او پاپ په مځکه باندې د هغه خليفه او په مذهبي مسايلو کې د واک څښتن و خو سياسي قدرت د پاچا په لاس کې و. په دې ډول وينو چې قدرت نۀ په يوۀ لاس کې پاتې شو اونۀ په يوې اداري کې راټول شو بلکې وويشل شو.

د غرب تمدن بله ډالۍ د داسې ښارونو ظهور و چې صنفي اتحاديو يې کاروبار اداره کاوۀ. د دغو ټولنو او اصنافو يو مهم مسووليت د سوداګرو او کسبګرو د حقونو تحفظ و. ښارونو خپلو ښاريځو (شهروندانو) ته ازادي ورکوله او واکمنو، سوداګر وکسبګر په شا ټپول چې عوايد يې زيات شي او د فيوډالانو په مقابل کې يې پياوړي کړي. واکمنو د فيوډالانو د زور د کمولو لپاره ښارونو ته امتيازات ورکړل او د سوداګرو ملاتړ يې وکاوۀ.

په ۱۰۹۶ کال کې د صليبي جګړو پيل داخلي جنګونه ختم او اروپايان يې د خپل مشترک غليم په مقابل کې متحد کړل. خو چې صليبي جګړې ختمې شوې نو له پوځونو څخه د استفادې سوال راولاړ شو او په دې ډول اروپايانو د اسيا او افريقا د خاورو لاندې کولو ته توجه واړوله. اروپايانو د خپل ثروت د زياتولو لپاره د سرو زرو، وريښمو او مساله جاتو سوداګري پيل کړه. دوی د ځان لپاره د ازادو زميني و بحري لارو د لرلو په منظور د مسلمانانو د کنټرول د ختمولو هڅه وکړه. په نتيجه کې پرتګال او اسپانيا د لويو قدرتونو په توګه راڅرګند شول. د نويو سمندري لارو په لټون کې نوې دنيا کشف شوه. اسپانيا او پرتګال دواړو، د فتوحاتو لپاره له دين څخه پوره پوره

استفاده وکړه او د مفتوحه ملکونو منابع او شتمنۍ يې لوټ کړې. دوی نه يوازې د مفتوحه ملکونو خلک د عيسايت منلو ته اړ ايستل بلکې د هغوی د شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره يې د هغوی سرونه وربېل او د کليسا روحانيونو د دوی دغسې کارونو ته دليلونه اختراع کړل.

بريتانيا او فرانسې د استعمار په لاره کې د اسپانيا او پرتګال په پل، پل کېښود. دوی کارابين ټاپوګانو ته افريقايي غلامان وروستل چې هلته په کروندو کې کار وکړي. دغو ټاپوګانو ته په دريو پېړيو کې کابو لس ميليونه غلامان وروستل شول. هغه ثروت چې د غلامانو د کار په برکت راغونډ شو په انګلستان کې يې صنعتي انقلاب راوست چې په تکنالوجي کې يې نوی پېر پرانيست.

نورو اروپايي هېوادونو هم په همدې لاره مزل وکاوۀ او خپلې ټولنې يې له فيوډالي پړاوه صنعتي مرحلې ته وروسولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب او سياست

مذهب او سياست دواړه يو مشترک مقصد لري. دواړه غواړي چې قدرت يې په لاس کې وي او خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره استفاده ورنه وکړي. البته، مرام ته په رسېدو کې د دوی ميتودونه بېل دي. مذهب د ځان د حمايت لپاره د خپلو پيروانو مذهبي احساسات پاروي خو سياستوال له چل، سازباز او ديپلوماسي کار اخلي. سياستوال په ديموکرات سيستم کې د خلکو د رايو په خپلولو پسې ګرځي او که ټولنه وروسته پاتې وي نو د لښکرو په زور واک ته رسېدا هم نا مناسبه نهٔ ګڼي.

د قدرت د حصول په کشمکش کې سياست و مذهب د يو بل د تخريب هڅه کوي. مذهب چې سياسي اقتدار يې ملګری وي، اسره يې دا وي چې دغه اقتدار د اسماني او غيردنيايي مقصد لپاره وکاروي. مذهب وايي چې اقتدار يې له خدايه منشا اخلي او په همدې وجه يې د روحاني لارښوونې په رڼا کې د ټولنې د سمون مقصد مقدس دی. خو، سياست برعکس، له هر ډول ارزښته بېل، د ټولنې د اړتياوو مطابق خپلې پاليسۍ جوړوي او د اړتياوو په اساس د دولت سيستم او قوانين بدلوي.

د مذهب او سياست په طريقو کې يو بنيادي فرق په دې کې دی چې د مذهب واک او اقتدار د خدايي قوانينو په حدودو کې وي چې بشر پکې لاس نه شي وهلی خو د سياست په پراګماتيکه او عملي طريقه

کې ټولنه بايد وخوځي، په مخ لاړه شي او د وخت له نويو چلينجونو سره په ځان کې بدلون راولي. په سکيولر او غير مذهبي لاره او روده کې بنيادم پخپله د خپل تقدير د ټاکلو مسوول دی. دی د اسماني قدرت په کنټرول کې نهٔ دی چې مطيع واوسي. بلکه برعکس، له دهٔ تقاضا کېږي چې د خپل ليد او ارزو مطابق د ټولنې د جوړولو لپاره پلان ولري او نوښت وکاندي.

د مذهب او سياست په اړه په تاريخ کې درې ماډله وينو: په دا يوهٔ کې مذهب او سياست د قدرت د انحصار لپاره يو بل ته لاسونه ورکړي دي. په بل ماډل کې سياست په مذهب باندې له برلاسه کېدو وروسته هغه د ځان دګټو لپاره استعمالوي. په دريم ماډل کې سياست او مذهب په ټکر کې وي چې په پای کې سره بېلېږي.

د اديانو د ابتدا او خپرېدا مطالعه راښيي چې هر دين په خاص چاپېريال او خاصه زمانه کې ظهور کوي او په همدې وجه يې لارښوونې تر ډېره حده د هاغه وخت او چاپېريال موجودو پرابلمونو ته متوجه وي. خو چې زمانه واوړي او پرابلمونه بدل شي نو دين د خپلې بقا لپاره د دغو نويو پرابلمونو د اوارولو هڅه هم کوي. په دې بهير کې دين له نويو حالاتو سره د خپلو تعليماتو د برابرولو ضرورت محسوسوي. د وخت په تېرېدو سره داسې مرحله راځي چې دين د عصر پرابلمونو ته په ځواب موندلو کې له مشکلاتو سره مخ شي او له نويو شرايطو سره ځان عيارول ورته ګرانه واېسي. د مثال لپاره به اسلام راواخلو. د اسلام د مطابقت بهير کابو دوه نيمې پېړۍ واخيستې خو کله چې د ودې دا بهير بشپړ شو نو راسخ العقيده خلکو ته دا بيا ناممکنه واېسېده چې نويو او نورو افکارو او نظريو ته لار پرانيزي. د دوی دا باور راغی چې د اسلام په اډانه کې هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون به د هغهٔ اساس ورکمزوری کړي او په همدې پلمه د هر ډول نوي ځهٔ له اضافه کولو پرته د پخوانۍ اډانې په ساتنه باندې ټينګار وشو.

د خپل ژوند په بهير کې هر دين له دريو انتخابونو سره مخ کېږي: يو انتخاب خو دا دی چې د دين په اډانه کې له هر ډول بدلانهٔ سره مخالفت وشي او د ديني تعليماتو دهر نوي تعبير او تفسير هڅه د حکومت په زور او يا د مذهبي حکم په مټ(چې په اسلام کې يې فتوا بولي) شنډه شي. په دغسې حالت کې هغه کسان چې د مذهبي افکارو د بيا رغېدو ادعا کوي د دين غليمان ګڼل کېږي او د ايمان له خاوندانو غوښتنه کېږي چې له داسې کسانو سره بايد اړيکې غوڅې کړي.

په دويم انتخاب کې د مذهب غېږه نويو نظرياتو ته پرانيستې وي او دا ورته د منلو وي چې تعليمات يې د وخت له غوښتنو سره سم له سره تفسير او تعبير شي.

کله چې مذهب د نويو مشکلاتو په اوارولو کې پاتې راشي او ځان نا امنه ووينې نو دغه وخت د مذهب لپاره دريم انتخاب هم شته او هغه دا چې له فعال ژونده څنډې ته شي او خپل فعاليت يوازې په روحاني مسايلو پورې محدود کاندي.

په اوسنو شرايطو کې چې ساينسي او تخنيکي ايجادات په سرعت سره دنيا بدلوي او په تېره بيا د پوهې او سياسي و اقتصادي علومو په خپرېدو سره ټولنه ورځ په ورځ پېچلې او ماشيني کېږي نو مذهب نهيلی وينو. ساينس او د معرفت نورې څانګې اوس د يوې بېلې هستۍ فکر کوي چې د تخصص په ذريعه اداره کېدای او کارېدلی شي. مذهبي علما په دې دريځ کې نهٔ دي چې د دې مهارتونو پېچلتياوې وپېژني او له مذهبي لارښوونو سره سمون ورکړي. همدا

علت دی چې په ځينو ټولنو کې مذهب له سياسته بېل شوی دی او په ټولنه باندې نور هاغسې غلبه نه لري لکه په منځنيو پېړيو کې يې چې لرله.

په هره ټولنه کې داسې کسان شته چې په خپل عملي ژوند کې د بدلون پلويان دي خو له دينه بېلېدل هم نهٔ غواړي. دغه ډله کسان د دين د نوي تعبيرو تفسير تقاضا کوي، داسې چې د دوی د ژوند له طريقې سره سمون وخوري. دغه شی د نويو مذهبي فرقو او نظريو د پيدا کېدو سبب ګرځي. موږ په هر دين کې د خلکو د يوې ډلې د غوښتنو د ځواب لپاره نوې فرقې مومو چې يو وخت وي او بيا ختمې شي. خو ځينې فرقې په پايېدو ټينګار کوي او پايېدونې وي. مثلاً کله چې په مسيحي ټولنه کې بورژوازي د سود لپاره د مذهب اجازه وغوښته نو مذهبي ريفورميستې و سمونپال کالوين(د ۱۵۹۴ مړ) د مذهب په اساس د سود اجازه ورکړه. دغه شي تجارتي خنډونه لرې کړل او د صنعت کارو او سوداګرو کاروبار ورسره وغوړېد. آر، ايچ تاوني (۱۹۶۲-۱۸۸۰) په خپل کلاسيک اثر(مذهب او د کاپيټاليزم ظهور) کې سم ويلي دي چې: کالوين د شپاړلسمي پېړۍ د بورژوازۍ لپاره هغه څهٔ وکړل چې مارکس د نولسمې پېړۍ د پرولتاريا لپاره وکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرانسې انقلاب

اتلس سوه اتۀ څلوېښت ميلادي کال په اروپا کې د انقلاب کال و. د انقلاب لمبې نۀ يوازې په فرانسه کې بلکې په جرمني او استريا کې هم بلې وې او په هر ځای کې يې برلاسي مخور پرېشانه کړل. دوی ته ويره ورولوېده چې د ټيټو طبقو راديکاليزم يې هسې نۀ د قدرت او امتيازونو ختمېدو ته لاره اواره کړي.

يو جرمن مورخ کارل وان روټيک چې د بدلانۀ څپو په شوق راوستی و، د فرانسې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب په باره کې وليکل چې د اروپا تاريخ درې لويې پېښې ليدلې دي: عيسويت، مطبعه او د فرانسې انقلاب. په دغو دريو کې عيسايت او مطبعې په اروپا او نوره دنيا کې په پټه خولۀ او ورو ورو بدلون راوست خو د فرانسې انقلاب هرڅۀ په تونده، په چټکۍ او نابېره بدل کړل. ځکه خو دغه انقلاب د هغو کسانو لپاره يو مثال او ماډل شو چې د خپلو ټولنو د چټک بدلون غوښتنه يې کوله.

د اي. ايل. هابسباوم په قول، د فرانسې انقلاب، هغو کسانو ته چې په ټولنه کې يې بدلون غوښت، الهام ورکړ، ادبيات يې ورکړل، اصطلاحات يې ورکړل، د هغوی مخې ته يې يو ماډل کېښود او د هغوی په لاس يې د پرتلنې يو مقياس ورکړ. دی د دې انقلاب د سياسي اغېزو په اړه ليکي چې: د اروپا د نولسمې پېړۍ د ټولو هېوادونو د سياسي اصطلاحاتو يوه لويه برخه له همدې انقلابه

راوتلې او دغه اصطلاحات يا له فرانسوي ژبې پور شوي يا د فرانسوي په تقليد جوړ شوی دی.

هغه څۀ چې په ۱۷۸۹ کې په فرانسه کې واقع شول، د انقلاب کلمه يې په زړۀ پورې او قدرمنه وګرځوله. اوس دا معمول ده چې د ټولنيز ژوند په بېلو بېلو اړخونو کې مثبتو تحولاتو ته د اشارې په وخت د انقلاب کلمه وکاروو.

يو جالب ټکی دا دی چې د بېلو بېلو انقلابونو له ماهيت سره بېل بېل رنګونه غوټه شوي دي. مثلاً د روسانو انقلاب سور دی. زراعتي انقلاب زرغون دی. د ايران پاچا خپل انقلاب سپين وباله. پاچا په دې ډول دې ته اشاره کوله چې د دۀ انقلاب د نورو انقلابونو برخلاف چې کسات يې اخيست او خونړي وو، سوله ايز ماهيت لري. خو له دې نومونې سره سره د هغۀ ريفورمونو د ايران خلک قانع نۀ کړل او د دۀ ملاتړ يې ونۀ کاوۀ. امريکايان که څۀ هم له هر انقلاب سره مخالفت کوي خو د خپلې ازادۍ جګړه يې د انقلاب په نوم پيل کړه چې دا نومونه به شايد د خپل محافظه کار ماهيت د پټولو او مترقي ګروپ ته د ورنژدې کېدلو په خاطر وه.

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۰ انقلابونو ته لار پرانيستله. دغو انقلابونو د اروپا برلاسې طبقې وګواښلې او مجبورې يې کړې چې د خلکو د پرګنو په ګټه په تغييراتو فکر وکړي. د دوی سرونه په دې خلاص شول چې د پخوانو رژيمونو ورځې نورې تېرې دي او دوی ته پکار ده چې په نويو تغييراتو او د دولتي نظام په نوي جوړښت باندې غور وکوي.

مور. دغه ډول فکر د جرمني د صدراعظم بسمارک په خبرو کې لولو. هغۀ په ۱۸۶۶ کال کې ويلي وو: که انقلاب خامخا راځي نو تر دې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ یې قربانیان واوسو، بهتره ده پخپله یې راولو. د بدلون د راتلو فشار په اروپا کې سیاسي، اجتماعي او اقتصادي تحولاتو ته لاراواره کړه څو په دې توګه د انقلاب څپې له کنټروله ونهٔ وځي. دا یو تاریخي حقیقت دی چې د فرانسې انقلاب د نړۍ سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند ته ډېر څهٔ ورکړي دي او په تاریخ، ژبه او سمبولونو یې ژور اثر پروت دی. دغه انقلاب د دولت موسسې ته ځینې آلې او وسیلې لکه تور، سپین او شین درې رنګه بیرغ او د مارسي سرود په طرزملي سرود ورکړل. دغه انقلاب د اساسي قانون یو ماډل چې د بشري حقونو اعلامیه، د خلکو حاکمیت او د قانون په مقابل کې مساوات پکې شامل وو، وړاندې کړ.

د دې انقلاب په پېرزوینو کې قانوني نظام، متریک سیستم، په سیاسي فعالیتونو کې د ښځو ګډون، مذهبي زغم او د بندیانو او غلامانو په ګټه انساني ریفورمونه هم یادولی شو. په دې سربېره دې انقلاب د ځان د دفاع لپاره د یرغلګرو لښکرو په خلاف د ولسي پوځ ایډیه مطرح کړه. دغه راز په سیاسي ژبه کې د ښي او چپ اصطلاحات چې سیاسي تمایلاتو ته اشاره کوي، د همدې بدلون پیداوار دي.

دې انقلاب له پیل پیله د اجتماعي حیثیت د برابرۍ لپاره د د ځپل شویو خلکو د هیلو پوره کولو ته متې راونغښتې. د انقلاب معروف شعار یعنې ازادي، برابري او مساوات، په ټولنه کې د تفاوتونو د ختمیدا ارزو بیانوي. د خلکو اجتماعي موقف ته له پامه پرته د هېواد هر وګړی د ستېزن (وطندار) په نوم یادول سمدستي دود شول. وروسته بیا د روسیې په انقلاب کې د همدې دود پیروي وشوه او یو بل ته (ملګری) ویل پکې رواج شول. د فرانسې د انقلاب بله ځانګړنه دا وه چې د نورو ورپسې انقلابونو په شان یې اتلان تولید نکړل. د

انقلاب ټول مخکښان او سرلاري د انقلاب په بهیر کې بې اعتباره او د انقلاب تر تېغ تېر شول او په پای کې داسې څوک پاتې نه شو چې د انقلاب د اتل په توګه راڅرګند شي.

فرانسویان وایي چې دوی د انقلاب د کامیابۍ په لار کې ډېرې قربانۍ ورکړې دي او څرنګه چې د ې انقلاب د نړۍ د خلکو د سیاسي شعور په بیدارۍ کې لویه برخه اخیستې ده او په نړۍ یې نورې ډېرې پېرزوینې کړې دي نو نړیوال باید د فرانسویانو احسان ومني. خو د زوړ پالو او تندروو کسانو د فکرونو د تفاوت په اساس د انقلاب متفاوت تعبیرونه کېږي. د انقلاب د راتلو مخالفان وایي چې انقلابونه د انارکي او ګډوډي د مخنیوي لپاره جوړې شوې پولې او پیدا شوي رواجونه له منځه وړي چې په نتیجه کې دیکتاتوري ته لاره پرانستل کېږي، لکه د فرانسې په انقلاب کې چې همداسې وشول او په اخر کې قدرت ناپلیيون ته په ګوتو ورغی چې د زور حکومت یې وچلاوهٔ. خو د دې استدلال مخالفان وایي چې د یوهٔ انقلاب لپاره دا ضروري چاره ده چې له ماضي سره رابطه غوڅه کړي او په ټولو ماضي دودونو چلیپا وباسي.

دریم نظر دا دی چې هره ټولنه په خپله ماضي کې ژورې رېښې لري او د نوي پیل لپاره د ټولو پخوانو اړیکو غوڅېدا اسانه خبره نهٔ ده. ماضي په هر ډول شرایطو کې پایېدونې ده او په هر ډول حالاتو کې د ټولنې د یوې برخې په توګه ژوندۍ پاتېږي.

د انقلابونو تجربې سیاستوال او روڼاندي له دې سوال سره مخامخ کړي دي چې ټولنه باید د انقلاب په ذریعه بدله شي که د ریفورمونو په ذریعه؟ دا یوه مهمه پوښتنه ده. موږ باید په دې پوښتنه غور وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

د ډوډۍ خوړلو آداب د تمدن له بهير سره نژدې تعلق لري. د خلکو د خوراک په طريقه کې د دوی د کلتوري سلوک انعکاس وينو.
د انساني تمدن په ابتدا کې چې د آدابو مفهوم نۀ و او د حفظ الصحې ضرورت نۀ احساسېدۀ، خلکو د ډوډۍ پخولو يا خوړلو په وخت پاکۍ او نظافت ته پام نۀ کاوۀ خو چې تمدن مخ په وړاندې ګام واخيست، په دې سلسله کې هم بهتري راغله.
په اروپا کې د لرغوني وخت او منځنيو پېړيو د خوړلو آداب تر شپاړلسمې پېړۍ پورې په خپل قوت پاتې وو. رنسانس د خلکو د فکر لوری بدل کړ او د دوی په دود بايدۀ کې يې تبديلي راوسته. هالنډي عالم اراسموس په ۱۵۳۰ کال کې د آدابو په باب يو جالب کتاب وليکۀ. دغه اثر سمدستي د اروپا تر ګردو ډېر خرڅېدونکی کتاب شو او مطبعو په خورا کمه موده کې يوسلو دېرش ځله له سره چاپ کړ. د دې کتاب د محبوبيت يوه وجه دا وه چې اراسموس اروپايانو ته د دوی هغه آداب وروپېژندل چې يو وخت په نادودو کې حساب وو او نامناسب ګڼل کېدل. اراسموس په داسې وخت کې دغه کتاب وليکۀ چې د اشرافو په څنګ کې له بورژوا طبقې سره اړوندو خلکو هم په ټولنه کې د حيثيت لرلو احساس پيدا کاوۀ او غوښتل يې چې ظاهري بڼۀ او خويونه يې د باکلتوره او مهذبو کسانو په شان وي.

اراسموس د خوړو نامناسبو طريقو ته په ژور نظر وکتل او دا يې وښودله چې دا طريقې بايد د نويو ارزښتونو په رڼا کې څنګه بدلې شي. مثلا دۀ وويل چې ډوډۍ بايد په لاس ماته نه شي بلکې (تاسې يې په مناسب ډول په چاړه ټوټه ټوټه کړئ.) دۀ دا نصيحت هم وکړ: په ډوډۍ باندې د وږ سترګو غوندې يرغل مۀ کوئ.
د اراسموس په زمانه کې له کاچوغو، پنجو او چاړو څخه د استفادې عادت نۀ وو. په دسترخوان به معمولا ګوته په شمار کاچوغې ايښې وې چې ټولو مېلمنو په شريکه کارولې. اراسموس د دې ستونزې د اوارولو لپاره وويل چې له هر ځل استفادې وروسته دې اول کاچوغه پاکه شي، بيا دې ورنه بل استفاده وکړي. څرنګه چې د ډوډۍ پر مېز باندې به د خوړو ايکې يو لوښی ايښی و، نو هر مېلمه به لوښي ته لاس ټېټاوۀ او د غوښې ښه ټوټه به يې ور اخيسته. ځينو مېلمنو به لوښی خپلې خوا ته ورکش کړ چې ډېر څه ورنه واخلي. د ځينو نورو عادت و چې د خوړو د لوښي منځ ته به يې کتل. اراسموس له دوی وغوښتل چې له دا رنګه غيرمهذبو، عجيبو، غريبو عادتونو لاس په سر شي. دۀ يادونه وکړه چې: تر غوښې دمخه وچه ډوډۍ مۀ خورئ چې ارواوږي به ښکاره شئ. ياد ولرئ چې ترڅښلو دمخه خولۀ پاکه او تشه کړئ. ځينې کسان دومره غټه ګوله کوي چې بغور يې د پښ د بنۍ غوندې باد وکړي او ځينې نور بيا د خوړلو په وخت شونډې له يوبله بېلې ساتي، له خولې يې د سرکوزي غوندې غږ راوځي. په ډکه خولۀ څښل او خوړل نۀ کېدونې ده او نۀ خوندي طريقه.)
په هغو وختونو کې د بشقابونو استعمال هم عام نۀ و. د مېز په سر به څو دانې کاچوغې او چاړې، د سوپ لوښی او د اوبو جګونه ايښي وو. تر خوړلو دمخه د لاسونو وينځل څکه ضروري وو چې خلکو ډوډۍ په لاسونو خوړه. اراسموس نصيحت کوي چې د ډوډۍ د خوړلو لپاره بايد

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې له ګوتو استفاده وشي. احتياط پکار دی چې ګوتې ونۀ ښتل شي او نۀ په جامو پاکې شي. دۀ ليکلي دي چې دا د ادب تقاضا نۀ ده چې ډوډۍ په غاښونو راماته او بيا په کټغ پورې شي.

د اراسموس په نظر د ډوډۍ په وخت خبرې اترې پکار دي، ځکه دا کار د ژر ژر خوړلو مخه نيسي او ورو ورو خوړل د هاضمې لپاره ښۀ دي. دی وايي په ژر ژر او بې بريکه ډوډۍ خوړلو کې خوند هم نشته.

د اراسموس د کتاب محبوبيت ثابتوي چې د هغه وخت غوره طبقو د خوړلو په برخه کې او د ژوند په نورو برخو کې د مهذب اوسېدلو احساس پيدا کړی و. له اراسموسه وروسته ځينو نورو ليکوالو هم د ډوډۍ په آدابو او طريقو کتابونه وليکل. دوی په دې اړه ځينې داسې جالبو نتيجو ته رسېدلي دي:

۱- د خوړلو په وخت د نورو مخې ته په کاچوغو ټک وټوک او چړپ و چړوپ جوړول نامناسب کار دی.

۲- هغوی چې د خوړو په لوښو غوټې کوي، خوراک يې د خوکانو په شان دی.

۳- ځينې کسان هډوکي چيچي او بيا يې بېرته لوښي ته اچوي چې بې ادبي ده.

۴- د څښلو لپاره به جګ په سر نۀ اړوې.

۵- هغه څوک چې د ډوډې د مېز د سر په ټوکر باندې پوزه پاکوي يا د ډوډۍ د خوړلو په وخت غاړه صافوي، سمه تربيه نۀ لري.

د منځنيو پېړيو په اروپا کې د دستمال رواج نۀ و، خلکو به خولۀ او لاسونه د مېز د سر په ټوکر پاکول. په اتلسمه پېړۍ کې د روميال استعمال اول په ايټاليا او بيا په نورو اروپايي هېوادونو کې دود شو. د څورلسم لويي په زمانه کې د فرانسې اشراف د دستمال د لرلو ليوال شول او دستمال د ښه کلتور يو علامت شو. تر ۱۷۰۰ پورې خلکو په لاس ډوډۍ خوړه. کله چې پنجې راپيدا شوې، نو سخت دريځو مسيحيانو ورسره په دې پلمه مخالفت وکړ چې خدای خو د ډوډۍ لپاره ګوتې راکړې دي، دا د ډوډۍ بې حرمتي ده چې په پنجه وخوړه شي. خو پنجه ژر عامه شوه.

د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟

په ابتدا کې د امريکا مورخانو او سياستوالو خپله مبارزه د ازادۍ جګړه بلله خو وروسته يې خپله خبره بدله کړه ، هغې ته يې د امريکا د انقلاب نوم ورکړ. په دغو دوو اصطلاحاتو کې ښکاره توپير دی: د ازادۍ جنګ د يوۀ خارجي استعماري قدرت په خلاف مقابله وي. داسې چې د مستعمرې خلک د استعماري طاقت په ضد راولاړېږي او د ښکېلاک له منګولو د ځان د ازادولو هڅه کوي. خو، انقلاب د يوۀ هېواد داخلي موضوع ده چې د شتمن او خوار تر منځ د توپير په نتيجه کې پېښېږي او يا داسې وي چې د ټولنې ځينې ډلې او برخې د مسلح مبارزې له لارې نظام نسکوروي. انقلاب معمولا سوله ايز نۀ وي، خونړی وي.

د مستعمرې له خپلواکۍ وروسته هم شايد د استعماري قدرت ميراث هورې پاتې شي خو په انقلاب کې په ماضي ميراث چليپا ايستل کېږي او ځای يې له انقلابي ايډيالونو سره سم نوي جوړښتونه نيسي.

د انقلاب او استقلال تر منځ دغو توپيرونو ته په پام سره دا څرګنده ده چې د انګلستان په خلاف د امريکا د مستعمرو پاڅون، انقلاب نه بلکې د ازادۍ لپاره مبارزه وه. خو د نوم دا بدلېدا د فرانسې د انقلاب په وجه وه چې نتيجو يې د اروپا او امريکا خلکو ته الهامونه ورکړل او په دې ډول د انقلاب کلمه نه يوازې محترمه بلکې رومانتيکه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه او په ټولنه کې يې د چټکو تغييراتو راتلو ته د چمتو کېدو معناورکړه. امريکايي مورخان چې د وطنپالنې ژور احساس لري، د امريکا د استقلال د مبارزې د لا مهم ښودلو کوښښونه کوي او خپل برى په بې عدالتۍ او استبداد باندې برى بولي. د امريکا نامتو مورخ بنکروفت، د امريکا ازادي د ديموکراسۍ او ازادۍ کاميابي يادوي او د خداى له لوري د الهام شوي پرمختګ د اوږد مزل د اوج ټکى يې ګڼي. مګر مترقي مورخان دې نظر ته د شک په سترګه ګوري او د امريکا د استقلال جنګ د مور وطن په خلاف يو اجتماعي غورځنګ او د خواصو په مقابل کې د ديموکراتو يو اعتراض ګڼي.

عام خلک چې د ازادۍ په غورځنګ کې شريک وو او د انګلستان په خلاف مبارزه کې يې برخه لرله، له ازادۍ وروسته پوه شول چې هغه څۀ چې دوى له ازادۍ غوښتل هغه د دوى په ګټه نه وو. د يوۀ نوي ازاد شوي هېواد د اساسي قانون د ليکلو په مقصد راغونډ شوي ليډران، د خلکو دوستان نۀ بلکې د ممتازو او شتمنو طبقو اړوندان وو چې يوازې د خپلو شتو او جايدادونو له ساتلو او ژغورلو سره يې دلچسپي وه.

موږ دغه حقيقت د توماس پين له غيابه معلومولى شو، د هغه چا چې کامن سينس يې وليکۀ او ليکنو يې د انګلستان په خلاف مبارزه کې لوى سياسي شعور پيدا کړ. دغه راز د لوى انقلابي ليډر جان هن کوک او مبلغ سمويل ادام له غيابه پوهېږو چې کيسه څۀ وه. دغه کسان د اساسي قانون جوړولو ته دعوت نۀ شول. دلته د ټولنې د خوارو او محرومو طبقو استازي نۀ وو. د استازو لوى اکثريت د ملاکانو، قانون پوهانو، سوداګرو، بانکرانو او د لويو کاروباريانو

وو. دغو ممتازو او شتمنو خلکو داسې اساسي قانون غوښت چې د دوى خوبونه رشتيا کړي.

هغه څۀ چې دغو استازو د اساسي قانون په غونډه کې وويل د امريکا د آيندې لپاره يې د دوى طرحه منعکسه کړه. مثلا لوى ملاک چارلس پينکني وړانديز وکړ چې يوازې هغه څوک د ولسمشرۍ د مقام مستحق دى چې يو لک ډالره ولري. يوۀ قانونپوه جيمز موري ميسون وويل چې موږ تر حد زيات ديموکرات شوي يو ... راځئ دې ته متوجه واوسو چې افراط رانه ونۀ شي

دغو کسانو ته عوام مازې چټل للو و پنجو ښکارېدل. دوى له عوامو وېرېدل او ويل يې: عوام د فکر او دليل خلک نۀ دي. د حشرو غونډې دي، يو ساعت لمر ته ځانونه تودوي بل ساعت چيچل کوي.

دلته داسې عقيده هم وه چې عوام يې د ديموکراسۍ لايق نۀ بلل. د نيوانګلينډ يوۀ روحاني جرمي بکناپ خپل ملګري ته وليکل: موږ بايد د يوۀ اصل په حيث دا حقيقت ومنو او ملاتړ يې وکړو چې حکومت له خلکو سرچينه اخلي خو خلک بايد په دې وپوهوو چې دوى په ځان باندې حکومت کولو ته جوړ نۀ دي.

د دغسې افکارو نتيجه دا راووته چې د امريکا نوى اساسي قانون د ممتازو طبقو له ګټو سره سم ترتيب او تنظيم شو. دا د محافظه کارو يو برى و، ځکه خو ليبرالو او مترقي عناصرو دغه قانون زرين دام وبالۀ. د قانون په لومړنۍ مسوده کې د حقونو لايحه (بيل اف رايټس) نه وه. په ورپسې دوه کلنه موده کې په قانون کې لس ترميمه وشول چې د عبادت، بيان، چاپ، غونډې، ډله ايزې غوښتنليکنې او وسله ګرځولو په شمول ځينې حقونه پکې شامل وو. فرانسوي مورخ فرناند براډل ليکي چې: په ټولنه کې د امتيازونو په تېره بيا د شخصي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ چې واجب الحرمته وه، د ختمېدو سوال نۀ پیدا کېدۀ او بلکې هڅه کېده چې ثروت ته د رسېدو لاره ټولو ته پرانیستې وي. د امریکا په څېر یوۀ لوی او کرار ملک کې دا په یقین سره اسانه چاره وه.

په نتیجه کې خوارو او بې برخې طبقو غبرګون وښود. په ۷-۱۷۸۶ کلونو کې کې شېز بغاوت د دغه غبرګون یو مثال دی چې یو شمېر بزګرو د ماساچوست حکومت د بې عدالتیو په خلاف وسلې ته لاس وغځاوۀ. په بزګرو باندې د جنګ د ټکس لګول د شورش وجه وه. بزګرو استدلال کاوۀ چې تاوان به دوی کوي خو ګټه به یې شتمنو ته رسېږي ځکه شتمنو چې حکومت ته پور ورکړی دی، اوس به د نوي ټکس پیسې د خپل پور په بدل کې تر لاسه کوي.

شېز بغاوت وځپل شو او ممتازو طبقو په حکومت او دولتي موسسو باندې خپل کنټرول لا مضبوط کړ.

د امریکا د ازادۍ جنګ شتمنو طبقو ته ګټه ورسوله، نۀ عوامو ته. سیاسي تغییر یوازې د خارجي واکمنې طبقې ځای داخلي واکمنې طبقې ته ورکړ. د ازادۍ ګټه د هغو په نصیب شوه چې پخوا یې لا قدرت او ثروت په برخه وو او له عادي خلکو سره یې د دغو امتیازونو شریکول نۀ غوښتل.

بې پرونه دنیا

اروپایانو چې امریکا پیدا کړه دغه موندلې لویه وچه یې نوې دنیا وبلله. د نوې دنیا په کلمه کې یوۀ نوي عصر او د بشر یوۀ نوي ژوند او نوي پیل ته هم اشاره وینو.

دا لویه وچه له پخوانۍ دنیا چې له فساد، کرکې، ګناه، جرم او تعصبه مالامال وه، بېله تصور شوه. نوې دنیا ته لېږدېدلې او مهاجر شوي کسان لکه د انګلستان کاتولیک او د فرانسې پروتستانت هغه کسان وو چې په پخوانۍ دنیا کې ځورېدلي او په سپکه سترګه ورته کتل شوي وو. په دغو دوو فرقو سربېره نورو هغو ډلو او فرقو ته هم چې په خپلو وطنونو کې نۀ زغمل کېدلې، نوې دنیا د خدای لورېینه ښکاره شوه. دوی هم د سپکاوي و بې عدالتۍ د ژغورنې په تمه په هغه لور وکوچېدلې. دغه راز ځینې داسې وګړو د امریکا مخه وکړه چې د ښۀ او سوکاله ژوند د موندلو لپاره د خطر منلو ته تیار وو. دغه ټول کسان چې د یوۀ نوي ژوند د پیلولو په نیت امریکا ته راغلي وو، ماضي ته یې په بده سترګه کتل.

دوی خپل پرون ته د مخ اړولو لېوال نۀ وو، دوی غوره بلله چې خپلې سبا ته وګوري دا ځکه چې په تېر ژوند کې د خپلو نظریاتو یا اجتماعي حیثیت په وجه ځورول شوي وو او تېرې خاطرې یې ترخې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوې دنيا کې يو وخت د دوی ذهن په دې ډېر بوخت و چې له بې خونده پرونه څنګه ځانونه وژغوري او خپل نن و سبا څنګه د پرون له شره خوندي وساتي. موږ د مهاجرو دا اندېښني او نظرونه د هغوی د سياستوالو او ليکوالو په ويناوو او ليکنو کې ليدلای شو.

مورخ آر. ډبليو. بي ليويز ليکي چې: زموږ ملي تولد د يوۀ نوي دوران پيل دی... داسې دوران چې له ماضي مو را بېلوي او له سبا سره مو وصلوي.

نو، د نويو راغليو کسانو لويه ارزو دا وه چې ځانونه د تېرو کسانو د فکرونو له منګولو ازاد کړي.

توماس جفرسن چې د امريکا د ولسمشر په توګه يې هم کار کړی دی، يو ځل ويلي وو چې د امريکا نن بايد له پرونه داسې بېله شي لکه امريکا چې له اروپا بېله شوې ده. موږ بايد هر نسل يو بېل ملت وګڼو او مړۀ بايد په ژونديو باندې د حکومت کولو اجازه ونۀ لري.

سوال دا دی چې نوې دنيا ته راغلي خلک ولې له پرون سره وران وو او ولې يې له دې سره دلچسپي نه لرله چې ماضي د خپل ژوند يوه برخه وګرځوي؟ د دې شي يو دليل دا و چې امريکا ته راغلي اکثره کسان د لوړو طبقو د استبدادي حکومت په لاس ځورېدلي او ځپل شوي غريب خلک وو. د دوی په ماضي کې نه ښې خاطرې وې او نۀ الهام بخښونکې پېښې. نو دوی وهڅېدل چې ماضي هيسته وغورځوي او د هغې ځای روښانه آيندې ته ورکړي چې دوی فکر کاوۀ چې د دوی لارې څاري.

ماضي يوازې د اشرافو او لاسبرو طبقو پکار راتله چې د اصل و نسب په اساس يې د خپل اقتدار اجازه ترلاسه کوله. اصل ونسب ممتازو طبقو ته د نصيب او رسالت احساس ورکاوۀ او دغه احساس د ځان په

ګټه د کمزورو طبقو استثمارولو ته وربلل. د ماضي په اړه دا رنګه تجربو تر لاس لاندې طبقې د ماضي په غليمانو بدلولې. څرنګه چې په نوې دنيا کې د خپل ژوند د ښۀ کولو يا د اجتماعي درېځ د لوړولو لپاره د پرون تصديق ته اړتيا نۀ وه نو نويو راغليو د کاميابۍ لپاره په خپل لياقت و زحمت تکيه وکړه. دلته نور په کورنۍ او اصل ونسب باندې وياړکولو ته ضرورت نۀ و. د دغو خلکو د حيثيت درجه د دوی د کار و ابتکار په ذريعه ټاکل کېدله ځکه خو دوی ته ماضي بې ګټې وه.

ماضي مخالف احساس يو تاريخ ضد تمايل رامنځ ته کړ. هغه څۀ چې انګرېز مورخ جې. ايچ. پلمب (۱۹۱۱-۲۰۰۱) د اروپا په باره کې کښلي د امريکا له حال سره ښۀ سمون خوري: ماضي د کنجکاوي، د نستېلجيا، د عواطفو په موضوع بدله شوې ده. د تېر نسل په نسبت اوس د ماضي قوت د ژوند په هر اړخ کې خورا کم شوی دی. په حقيقت کې ډېرو لږو ټولنو د ماضي دومره چټکه تباهي لرلې ده.

نو، لومړنيو امريکايانو چې پرون د ځان لپاره بې فايدې ولید نو خپل نوی ژوند يې په يوه سپينه دړه، بې له دې چې شاته وګوري، پيل کړ.

له ماضي سره د ميرڅي بله وجه له اروپا سره د پرېکون تقاضا وه. څرنګه چې کابو ټول مهاجر له اروپا راغلي وو، دوی له ځانونو سره اروپايي کلچر او ارزښتونه راوړي وو او دغه شی د امريکايانو د خپل هويت په جوړولو کې لوی خنډ و. بانفوذو طبقو به خپل اولادونه اروپا ته استول چې زده کړې وکړي او باکلتوره شي. د اروپا اثر ډېر پياوړی و او د امريکا سياستوال و روشنفکران ژر پوه شول چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي رېښو له غوځولو پرته ورته د امريکايي ملت جوړول ډېر مشکل دي.

همدا علتونه وو چې د امريکايي وطنپالنې د يو نوي احساس پيدا کېدو ته يې لاره پرانيستله او د يوه بېل امريکايي کلتور د جوړولو لپاره شعوري هڅې وشوې. په امريکا کې د مورخانو يوه نوي ټولي د دغه هېواد د سياسي او اجتماعي موسسو په جوړولو کې د اروپايانو له اغېزه انکار وکاوه.

اف. جې. ټورنر وويل چې: د امريکا ديموکراسي د چا مفکر پيداوار نه ده بلکې د امريکا له ځنګلونو رابوټېدلې ده.

ويل کېږي چې د کومو ملتونو په اوږو باندې د ماضي بار پروت نه وي، هغوی مخ په وړاندې ګوري او په چټکۍ سره وده کوي ځکه دوی نسبت هغو قامونو ته چې شانداره ماضي لري، په روښانه سبا پورې په اسانه زړونه تړي. د وياړمنې ماضي لرونکي ملتونه ممکن د پرون خوبونه ووينې او نن يې په لټه تېر شي. دغسې ملتونه د اختراع او نوښت او د نوي څه د ايجاد لپاره نه بلکې د احيا او د پرون د راګرځېدو په اړه فکر کوي.

د امريکا د تاريخ په لومړي پړاو کې د نوښتونو او زړو دودونو تر منځ ټکر نه وينو ځکه چې هلته ورغليو خلکو جذابه ماضي نه لرله. دوی چې په خپل پروني ژوند پسې ګوتې نه مروړلې نو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې په ازادۍ سره نوې تجربې وکړې او خپلې موسسې يې له خپلو اړتياوو سره سمې جوړې کړې.

خو اوس د دې بهير لوری بدل شوی دی. اوس امريکا د ماضي څښتنه ده. يوه داسې ماضي چې د دوی په ژوند يې لوی اغېز پروت دی او دوی ته خبرداری ورکوي چې نوې دنيا نوره نوې نه ده. نوې دنيا زړېږي او بوډۍ کېږي.

د يوه بغاوت خاطرې

تاسې شايد د سرې کلا د مغولو د کلچر په اړه ووياست چې مخ په زوال و، د فيوډالې طبقې کلچر و او له وخت سره بې ارتباطه و. مګر دا به منئ چې د تېرو نسلونو په وسيله رامنځ ته شوي دودونه او ارزښتونه يې له ځان سره لرل.

که څۀ هم په دې کلچرکې د خلاقيت سبکه نه وه پاتې او ټولنه يې راکده ساتله خو له کمزوريو سره سره يې فرهنګ او ظرافت درلود، د زغم يوه روحيه او نورو ته د درناوي يو احساس او شعور پکې و. په حقيقت کې دا يو مشترک کلچر و چې د بېلو بېلو قامونو او ولسونو د شريکو هڅو په نتيجه کې ورزل شو او وغوړېدۀ. دې کلتور د ډېلي ټول استوګن د يوې ټولنې د غړيو په شان متحد وګرځول او دا کمال پکې و چې ممتاز طبقات او اشراف له سياسي بې ثباتيو سره سره د ښار له موجود کلتوري او اجتماعي چاپېرياله پوره راضي وو. ځينو يې له خپلو جاګيرونو کافي عايدات تر لاسه کول، ځينو نورو يې په سره کلا کې د خپل کار مواجب و معاشات اخيستل. يو شمېر نورو يې د شرقي هند د کمپنۍ خدمت په صداقت سره کاوۀ او په ټولنه کې يې عزت کېدۀ.

کله چې ښار انګرېزانو ونيو، په نيواکګرو باندې اعتراض ونه شو. خلکو د نوي نيواک په منلو کې مشکل ونه ليد. د انګرېزانو هم ښار په طبعه ولګېد او د دې ځای د کلچر په خپلولو پسې شول. دوی له هندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمنو سره ودونه وكول، د هندي اشرافو غونډي يې حرمونه جوړ كړل، فارسي او اردو ژبې يې زده كړې او ځينو خو يې ان په دغو ژبو كې شعرونه وويل. دوی د ځايي خلكو غونډي جامې واغوستې او چلم يې وڅكاوۀ. دا د يوۀ نوي انګرېز- هندي كلچر پيلامه وه.

كله چې له ميرټ څخه د ۱۸۵۷ په مې كې باغي سپاهيان ډيلي ته راورسېدل چې د انګرېزانو په خلاف د مغول امپراطور په څنګ كې ودرېږي، د ښار اوسېدونكو دغه ګډوډي خوښه نۀ شوه. د ښار باكلتوره خلكو ته دا سپاهيان غير مدني او غير مهذب كسان واېسېدل. د مغولو د څو پېړيو له زاړۀ كلچره ناخبره توپكيانو ډيلي ته له راتلو سره سم، د سرې كلا شاهي آداب او دودونه تر پښو لاندې كړل. دوی اشرافو يا امپراطور ته لازم درناوی نۀ و زده. دوی په لنډ وخت كې هغه ټول ارزښتونه برباد كړل چې د اشرافيت په طبعه برابر وو.

د بزګرو د دغه لښكر په موجوديت كې هغه سوچه اردو بې اهميته شوه چې په سرې كلا او درباري كورنيو كې خبرې ورباندې كېدلې. د مغولو اشرافو په فرهنګ او دود باندې دا ګوزار، په دوی باندې د دوی تر سياسي ماتې هم لوی ګوزار و، ځكه چې د امتياز او هويت وروستۍ نخښه يې ختمېدله. دې پېښې دوی په روحي مړاويتوب مبتلا كړل او د خپلو اقدارو او كلتور په ساتلو كې يې خپله بې وسي د سر په سترګو وليده.

د باغي پوځ له ماتې وروسته چې ښار بالاخره انګرېزانو ونيو، ښار له بلې تباهي سره مخ شو. برطانوي عسكرو يو مخيزې وژنې وكړې، په ښځو يې تېري وكول او د ښاريانو شتۀ يې لوټ كړل. دا د بغاوت جزا وه.

برطانوي مقاماتو يوازې د خلكو په اعدامولو او لوټلو اكتفا ونه كړه بلكې د ښار د تخليبې حكم يې وكاوۀ. دوی د ښار ودانۍ په سيستماتيک ډول ونړولې. سره كلا يې په عسكري قشلې بدله كړه چې د هغې كلتوري او اجتماعي اهميت ورسره ختم شو. په جامع جومات كې عسكرو واړول. د ډيلي جوماتونه له لمونځ ګزارو تش شول. تاوده بازارونه ساړۀ شول او په تاندو باغونو د بې پامۍ دوړې پرېوتې.

ظهير دهلوي په خپل كتاب (داستان غدر) كې كاږي چې له كابل دروازې رانيولې تر سرې كلا او له جامع جوماته تر ډيلي دروازې پورې، د بيلاقي بېګم د كوڅې، د خانم كا بازار، د خاص بازار، او د خان دوران د حويلۍ په شمول په زرګونو كورونه وران او له خاورو سره خاورې شول. ښار او اوسېدونكو يې دواړو د بغاوت بيه پرې كړه. هغوی چې له ښاره ووتل، په ټول هند كې خوارۀ وارۀ شول. د ښار ليكوال، شاعران، خطاطان، هنرمندان، قصه ويونكي، نڅاګر او سازنده ګان د تاريخ په غبار كې ورک شول.

بغاوت پای ته ورسېد خو هغوی چې ربړېدلي وو خپل ټپونه پټ وساتل او په سكوت كې يې د خپلو خاطرو ساتلو ته ادامه وركړه. دوی خپل غمونه او خپل زخمونه لكه څنګه چې وو هغسې نه شوای بيانولی. له هيچا سره دا جرات نه وو چې د ليدلي ناورين حال تېر كړي يا يې وليكي خو وروسته بيا دا دردونه د حالي، داغ، ازرده او مير مهدي مجروح په مرثيو او ويرنو كې له ټولو جزيياتو سره منعكس شول.

تاريخ راته وايي چې له هرې لويې واقعې، له هرې داخلي جګړې، بغاوت يا بلوا وروسته، نه يوازې كلتوري او اجتماعي ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې سوله او نیکمرغي هم بربادېږي او د نظم و قانون لاسبري ختمېږي چې ورسره ګډوډي راځي. د کور شتمني نوره د ویاړ ذریعه نه وي او د هستمن او نېستمن تر منځ توپیر کمېږي. د کلتور د ظرافت او نزاکت نخښې له منځه ځي او د پیسو د ټولولو او د نفوذ د موندلو لپاره په کمزورو تالان ګډېږي. خو په داسې حالاتو کې داسې کسان هم وي چې له قربانیانو سره مرسته کوي. په ۱۸۵۷ کې هم همداسې وشول.

له ماتې وروسته چې مغول شهزاده ګان او د کورنۍ غړي یې له سرې کلا راووتل، ځانونه یې بې وسه او بدمرغه ولیدل. دوی په کلا کې خوندي ژوند کړی و خو د واقعي ژوند تجربه یې نه لرله.

له ۱۸۵۷ څخه وروسته د مغولو د کورنۍ غړیتوب د شرم خبره شوه.

خواجه حسن نظامي چې له بغاوته دوه ویشت کاله وروسته په ۱۸۷۹ کې دنیا ته راغی، له هغو کسانو څخه چې لا ژوندي پاتې وو، د ځینو مغولو شهزاده ګانو او شهزاده ګیو په اړه معلومات او کیسې راټولې کړې، د هغو شهزاده ګانو او شهزاده ګیو په اړه چې پاتې ژوند یې په بدلو نومونو په ګمنامۍ کې تېراوۀ. د حسن نظامي په لیکنو کې یوه انساني تراژیدي او دغه راز د یوۀ کلچر د مړینې مرثیه لولو. د ۱۸۵۷ پاڅون د یوۀ ښار ځانګړنې او کلتور له منځه یوووړل.

چنګېزخان

دا د تاریخ د بهیر یو ه برخه ده چې اتلان پکې راڅرګندېږي، په تاریخ کې خپلې نخښې پرېږدي او د زمانې له حافظې وځي. دوی یا ښځې هېرېږي او یا که کوم ملت یا اجتماعي ګروپ د خپلو سیاسي یا اجتماعي ارزوګانو د پوره کولو لپاره اړتیا ورته پیدا کړه نو یو ځل بیا حافظو ته لاره مومي. په دغسې حالت کې د اتلانو یوه نوې څېره چې په نوي چاپېریال کې د منلو وړ وي، وړاندې کېږي.

مغول واکمن چنګېز خان چې د کابو دېرشو ملکونو په لاندې کولو سره یې خپل قام د ګمنامۍ له تیارو راوایست او د شهرت و افتخار منارو ته یې ورساوۀ، همداسې یو اتل دی. مغولو چې خپل مخالفان ماتول، د هغوی خاورې یې نیولې، د هغوی ښارونه یې ورانول، کتابتونونه یې سوځول او ولسونه یې تر تېغ تېرول، نو د دوی مشر چنګېز چې په خپلو مغلوبو غلیمانو یې د وحشت او تباهي بلا نازوله، د خدای د بلا په نوم یاد شو.

د منځنۍ اسیا مسلمانو مورخانو د ماتو ملتونو غمونه او دردونه ثبت کړل او د خپلو کلتوري مرکزونو او پېړیو پېړیو ټول کړي معرفت په تباه کېدو یې ساندې وویلې. د دې وطنونو اکثرو پوهانو نورو مسلمانو هېوادونو ته هجرت وکاوۀ او له ځانونو سره یې د مغولو د بې رحمیو کیسې یووړې. د سلطنت په پېر کې د د غو سیمو ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هندوستان ته هم راغلل او خلک يې د مغولو په لاس له يو مخيزو وژنو او ورانيو خبر کړل. دغه شي د خلکو په ذهنونو کې له چنګېزه يو داسې بې رحمه، وحشي او وينو ته تږی بنيادم جوړ کړ چې د مسلمانانو تمدن ته يې نۀ جبرانېدونکی تاوان اړولی دی. د چنګېز خان په اړه دغه تصور تر څورلسمه ميلادي پېړۍ پورې په اسلامي نړۍ کې په خپل حال پاتې و.

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنګېز يو خدای ګڼل کېده، يو فوق العاده انسان او يو لاربنود شو چې دوی يې نه يوازې شتمن بلکې په تاريخ کې د نوم و نشان څښتنان کړل. د چنګېز نوم او شهرت تر هغو پورې چې د دۀ اولادې د دۀ په لويه امپراطورۍ باندې واکمني کوله، په خپل حال پاتې و . دې امپراطورۍ يو سلو پنځوس کاله عمر وکړ، وروسته بيا وشړېده، په وړو وړو سلطنتونو بدله شوه، او د چنګېز د شهرت زوال هم پيل شو.

په څورلسمه پېړۍ کې په منځنۍ اسيا کې نوي سياسي تغييرات راغلل او امير تيمور (۱۳۳۶ـ ۱۴۰۵) قدرت ته ورسېد. له دې پېښې سره د چنګيز نوم او کارنامې يو ځل بيا په ځلېدو شول ځکه امير تيمور د خپل نوي اقتدار مشروعيت ته اړتيا لرله او دۀ د چنګېز په کورنۍ کې د وادۀ په کولو او ځان ته د ګورګان (زوم) په ويلو سره دغه مشروعيت تر لاسه کړ. دې کار د چنګېز خان انځور چې لا تر دې دمه پورې د مرکزي اسيا د خلکو په ذهنونو کې د يوۀ فاتح په توګه پاتې و، د يوۀ لوی اتل او اثرناک ستوري په حيث را ژوندی کړ. د هند مغولو واکمنو هم چنګېز خان ته د تيمور د وفادارۍ دود جاري وساتۀ. دغه هندي واکمن په دې وياړېدل چې د چنګېزخان د قوانينو ساتندوی دي او ادعا يې کوله چې د هغۀ ميراث دوی ته پاتې دی.

د وخت په تېرېدو سره چنګېز خان جوړه کړې امپراطورۍ ټوټې او د دۀ اولاده د هغو ملکونو شوه چې حکومتونه يې ورباندې کول. د چنګېز خپل وطن يو ځل بيا په يوۀ غير مهم ځای بدل شو. اول تزاري روسيې او ورپسې شوروي اتحاد ته په ګوتو ورغی.

د شوروي له شړېدو وروسته منګوليا د يوۀ خپلواک هېواد په توګه راڅرګنده او د خپل ورک تاريخ د موندلو په لټه کې شوه. دغه وخت چنګېزخان ته ضرورت پېښ شو چې د منګوليا خلکو ته د يو پياوړي تاريخي او ملي هويت الهام ورکړي. اوس عالمان لګيا دي د څۀ نا څۀ انساني څېرې د لرونکي لايق او ماهر چنګېزخان د تصور په جوړولو کې له منګوليا والو سره لاس کوي.

په دې وروستيو کې جک ويدرفورډ په چنګېز خان باندې خپل خورا عالي تحقيق خپور کړ چې، چنګېز خان او د نوې دنيا جوړېدا ، نومېږي. د دغه مورخ په قول، خان په مغلوبو ملکونو کې فيوډاليزم تارومار کړ. د اصل ونسب په اساس د مقررولو تر دود يې د لياقت په اساس مقررولو ته اهميت ورکړ، په خپل رعيت يې تر وسه وسه کمه ماليه ولګوله او طبيبان، روحانيون او عالمان خو يې د ماليې له ورکولو بېخي معاف کړل. شکنجه يې منع کړه. د مذهبي ازادۍ اجازه يې ورکړه. د پوستې او احصايې د يوۀ نظام بندوبست يې وکاوۀ. پلونه يې ورغول چې لښکر لېږد اسانه شي، ښارونه يې سره وصل کړل چې سوداګري وغوړېږي، او د ياسا په نوم قانون يې نافذ کړ چې خپل ملت مطيع او د اصولو پابند وساتي.

جالبه دا ده چې چنګېز خان راتلونکو نسلونو ته خپل داسې انځور نه دی پرې ايښی چې د سر په سترګو وليدل شي. دۀ نۀ انځورګرو ته اجازه ورکړه چې انځور يې وباسي او نۀ يې مجسمه جوړوونکي پرېښودل چې مجسمه يې سازه کړي. چنګېزپه کومې سکې، ډبرې يا يادګاري څلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې هم د خپل نوم د کيندلو اجازه ورنه کړه. کله چې په ۱۲۲۷ کې ومړ، په يوۀ پټ ځای کې خښ شو. ويل شوي دي چې د دۀ د ښخېدو د ميدان د پوره اوارولو او د قبر د نخښو د ختمولو لپاره اتۀ سوه اسونه په ځلونو ځلونو وځغلول شول.

څرنګه چې د چنګېز انځور نشته نو مختلفو ملتونو د هغه په باره کې له خپل تصورسره سم، هغه په بېلو بېلو بڼو انځور کړی دی. ويدرفورد ليکي چې: چينيانو هغه د ستومانو سترګو د يوۀ مهربان بابا په بڼه چې نرۍ قبضه ږيره لري، ترسيم کړ. دا د يوۀ قهرجن، بې رحمه، مغول جګړه مار تر انځور د يوۀ چورتي، چيني حکيم تصويرته ورته دی. په يوۀ ايراني مينياتور کې چنګېز خان د تخت د پاسه ناست ترک سلطان په شان انځور شوی دی. اروپايانو بيا هغه د يوۀ بشپړ وحشي بنيادم په څېر چې بې رحمه وحشي، پوره بدرنګې څېره او تېزې خونکارې سترګې لري، انځورکړی دی.

خو د منګوليا د خلکو لپاره چنګېز يو ملي اتل دی. څرنګه چې د دۀ تصوير نشته نو په منګوليا کې دا خبره د متل غوندې مشهوره ده چې: موږ دې څېره په تصور کې جوړوو خو زموږ ذهنونه کاواکه دي.

شايد د دوی ذهنونه نور تش پاتې نه شي. ځکه د چنګېز په اړه يو نوی تاريخي انځور چې د اسنادو په اساس يې يو ملي اتل ښيي، د جوړېدو په حال کې دی.

په دې وروستيو کې لرغونپوهانو د چنګېز په اړه د لازياتو معلوماتو د لرلو لپاره د هغه د قبر د موندلو هڅه پيل کړې ده. که داسې وشول نو د منګوليا ملت به په هغه ځای د يادګار څلی ودروي.

نظافت

په کابو ټولو تمدنونو کې شخصي نظافت د روح له پاکۍ سره غوټه و. ځکه خو روحانيونو ته پکار وه چې تر مذهبي مراسمو دمخه ځانونه ووينځي. عادي خلک هم مجبورېدل چې معبد ته تر ننوتو، يا لرغونو خدايانو ته تر سوغات ورکولو او يا مقدسو شيانو ته تر لاس وروړلو دمخه بايد ځانونه پاک کړي.

په لرغوني مصر کې روحانيونو ته پکار وه چې دوه ځله د ورځې او دوه ځله د شپې ځانونه ووينځي. البته، د برونز د زمانې په تمدنونو کې تر بل هر ځای د انډوس وادي د خلکو د نظافت او حفظ الصحې شعور پياوړی و. د دوی د ښارونو په خاورو کې کيندنې را ښيي چې د خپلو کورونو او ښارونو پاک ساتلو ته يې خورا توجه کوله.

په موهنجوديرو کې د هر کور يو حمام و او يو يې کوهی و چې اوبه ورنه راوباسي. ښار يو (لوی حمام) هم درلود. د ماهرانو اټکل دی چې دغه حمام به د مذهبي مراسمو او شعايرو لپاره و.

لرغونپوهانو د يونان په کريټ جزيره کې د پاچا مينوس په ماڼۍ کې د تخت له تالار سره څنګ ته يو حمام موندلی چې تر ميلاد درې زره کاله پخوا جوړ شوی و.

په ويدي عصر کې هنديانو د ختې يا طبقې په اساس باندې کاست نظام ته وده ورکړه. د دې مظبوط طبقاتي نظام يوه پايله دا وه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړې طبقې خلکو په تېره بیا برهمنانو نظافت ته خورا اهمیت ورکړ او ان تر هر ځل ډوډۍ خوړلو دمخه به یې ځان وینځۀ او که به داسې پېښه شوه چې بدن به یې د ټیټې طبقې د یو کس له بدن سره ولګېد نو سمدستي به یې غسل کاوۀ چې پاک شي. دوی به پخلنځي ته تر داخلېدو دمخه هم د ځان وینځل ضروري بلل. پخلنځي ته د کور د تر ګردو سپېڅلي ځای په سترګه کتل کېدل.

څرنګه چې اکثره پخواني تمدنونه د سیندونو په غاړه ودان وو نو اوبۀ سپېڅلي شوې. د هندوانو په اند د ګنګا اوبۀ د رحمت لویه منبع وه. دغه عقیده تر اوسه ژوندۍ ده. له هندو اساطیرو سره سم، په ګنګا کې غسل اویا هسې یوه غوپه بنیادم له ټولو کړیو ګناهونو پاکوي.

لرغونو یونانیانو هم د بدن د نظافت چارې ته ډېر پام اړولی و. دوی به خپلو خدایانو ته تر قرباني کولو دمخه همېشه خپل لاسونه وینځل. البته، ځینو یونانیانو په تودو اوبو ځان وینځلو سره په دې پلمه مخالفت کاوۀ چې له سړي نرښځوکی جوړوي او کمزوری کوي یې. سپارټانو ته چې له هلکوانې به لا په سختو نظامي مشقونو بوخت وو، په سړو اوبو ځان وینځل د نارینتوب علامه ښکارېده. څرنګه چې سپارټانو د ژوند د لومړۍ برخې ډېره موده د نظامي مشق په کمپونو کې تېروله نو حکومت یې عمومي حمامونه ودان او رواج کړل چې ټول خلک ورنه استفاده وکولای شي.

په منځي ختیځ کې دود و چې ښار یا قبیلې ته د را رسېدلي مېلمه پښې به یې وروینځلې ځکه په څپلیو کې د راغلي مسافر پښې به له دوړو او چټلیو خوندي نۀ وې. په دې سیمه کې د مېلمه د پښو وینځل د مېلمه پالنې نخښه شوه. دغه دود ته عیسی علیه سلام او وروسته

بیا مسیحي بزرګانو ادامه ورکړه. پا پانو به د همدې سنت په پېروۍ د خوارانو پښې وینځلې چې خپله تواضع ثابته کړي.

د یهودو په ټولنه کې تر خوړو دمخه د لاسونو وینځل ضروري وو، ځکه دوی په ناوینځلیو لاسونو ډوډۍ خوړل ګناه بلل. خو وروسته بیا د لاسونو وینځل په یهودي ټولنه کې له یوۀ کار او پروګرامه د تېریدلو او لاس اخیستلو سمبول شو. موږ تر ننه پورې له یوۀ چا یا یوه پروګرامه د مخ اړولو او زړۀ صبرولو لپاره د لاس وینځلو عبارت کاروو.

د لوکسو حمامونو په لړلو کې د رومیانو ساری نه و. که څه هم ایرانیانو لوکس او شانداره حمامونه ودان کړي وو خو په دې اړه د دوی په تاریخونو کې ډېر څه نه شو موندلای. رومیانو د درې سوه دولس میلاد مخکې کال شاوخوا د لامبو حوضونه ساز کړل او په همدې لسیزه کې یې د عمومي حمامونو جوړولو ته هم مخه کړه. کله چې په دوه اتیا میلاد مخکې کال کې امپراطور کلاودیوس اوبلارې (کانالونه) جوړې کړې نو ښارونو ته پریمانه اوبه ورسېدې. کابو ټولو رومي امپراطورانو په ټولنه کې د خپل محبوبیت د زیاتولو لپاره عمومي حمامونه ودان کړل. امپراطور دایکلشن (۲۰۵-۲۸۴) په قیمتي مرمرو ښکلې شانداره حمام ودان کړ. د دې حمام په هالونو کې د نامتو هنرمندانو او آرټېسټانو مجسمې او انځورونه ایښې وو. د دې حمام د اوبو ګڼو فوارو هغه د روم په یوې بې سارې ودانۍ او د تجمل په سمبول بدل کړی و.

په روم کې عمومي حمامونه د خلکو د راټولېدو ځایونه شول. دلته خلکو غسل کاوۀ، ملګري یې لیدل، شعرونه یې اورېدل، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فليسوفانو سره يې خبرې کولې، ډرامې يې ليد لې، او له موزيکه يې خوند اخيست.

د روميانو به هيڅوخت بيړه نه وه چې ژر حمام وکړي. دا يو پوره اوږد پروسيجر و. دروازه وان ته تر غران ورکولو وروسته ، د روم د هر تبعه دا حق و چې د حمام له ټولو اسانتياوو او خوندونو استفاده وکړي. دی بايد په سړو او تودو اوبو باندې د ځان د وينځلو لپاره له بېلو بېلو خونو تېر شوی وای. په اخر کې به دۀ خپل بدن غوړاوۀ. شتمنو روميانو له ځانونو سره عطرونه او مالشونه راوړل چې نوکران يا غلامان يې د دوی په بدنونو وموښي.

حمام د غرمې په يوه بجه پرانيستل کېدۀ او د ماښام تر تيارې پورې به پرانيستی و. ځينو روميانو به کری ورځ په حمام کې تېروله او ځانونه به يې په مختلفو لوبو يا له ملګرو سره په خبرو اترو مشغول ساتل.

روميانو دغه مزې چړچې د هغې شتمنۍ په زور کولې چې په نيول شويو ملکونو کې يې لوټلې. دغه راز د غلامۍ نظام دوی ته اجازه ورکوله چې ډېر وخت ولري او په مزو کې ژوند وکړي، ځکه د کور او نور ډېر کارونه به د دوی د غلامانو په غاړه وو. بالاخره داسې وخت راغی چې له روميانو سره نور د عمومي حمامونو د لرلو امکانات نۀ وو. دا هغه وخت و چې روميانو د نيول شويو ملکونو په غلامانو او شتمنيو باندې اتکا له لاسه ورکړه او دې شي د روم د امپراطورۍ وار په وار زوال ته لاره اواره کړه.

وصيت

د شخصي ملکيت له رواجېدو سره د وصيت ليکلو دود پيدا شو. ورپسې بيا په پلارواکو ټولنو کې د ښځو لپاره لازمي شوه چې زوی وزېږوي چې د کورنۍ نوم ورسره ژوندی او ملکيت ورسره خوندي پاتې شي.

څرنګه چې د کورنۍ يا سلطنت بې وارثه پرېښودل لوی تاوان حسابېدۀ نو کله کله به د نارينه ځای ناستي د لرلو لپاره پاچايانو او اشرافو څو ښځې کولې. خو که به تر يوۀ ډېر وارثان وو نو ټکرونه او کله کله به کورني جنګونه پېښېدل چې وروستۍ ګټه به د هغه يوه په نصيب وه چې زور به يې ډېر و.

اروپايانو د کورنيو جګړو او لانجو د مخنيوي لپاره داسې قانون جوړ کړ چې ميراث يوازې مشر زوی ته رسېدۀ، نور زامن ورنه محروم پاتېدل.

اروپايي سلطنتي کورنيو د دې قانون پيروي وکړه چې په نتيجه کې يې د پلار د ځای ناستۍ موضوع په دوستانه ډول اوارېده. خو په شرقي سلطنتونو کې چې د ميراث داسې قانون نۀ و د متوفی پاچا وصيت ته ځينې وخت توجه کېده او ځينې وخت بيا سترګې ورباندې پټېدې. نو د سلطنت د ځای ناستۍ موضوع يا د کورنۍ جګړې له لارې اوارېده او يا د تخت وتاج د ټولو مدعيانو د ختمېدو او يوې خواته کېد و په بڼه.

د هند د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د پاچا د وصيت د نه منلو ډېر مثالونه پيدا کولای شو. مثلا التمش (۱۲۲۶-۱۲۱۱) وغوښتل چې د دۀ لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

رضيه دې د دۀ ځای ناستې شي خو ترکو اشرافو يې وصيت ونۀ مانۀ او د هغې د ورور ملاتړ يې وکاوۀ. په دې خو موږ ټول خبر يو چې سلطنت ته د رسېدو لپاره اورنګزېب (۱۶۵۸-۱۷۰۷) څنګه خپل پلار بندي کړ او خپل ورونه له مخې لرې کړل. په هند کې سياسي وصيت يا د تورې په زور او يا د سازباز په مرسته عملي کېدۀ.

د صوفي بزرګانو د وصيت کيسه بيا يو څۀ بېله وه. په اوله کې د دوی ځای ناستي د کورنۍ له خوا نۀ نومول کېدل خو وروسته بيا د سجاده نشينو طبقه پيدا شوه چې د پير يا شيخ د وراثت دعوه يې کوله. دا دعوه په دې استدلال ولاړه وه چې د بزرګ روحي قوتونه يوازې د دۀ کورنۍ ته لېږدول کېږي نو دا د بزرګ د اولادې حق دی چې د دۀ په مسند کښېني او معنوي لارې ته يې ادامه ورکړي. خو که د پير وارثان به زيات وو نو د ځای ناستۍ پروسه همېشه سوله ييزه نۀ وه.

د واکمنو د وصيت يو بل ډول هغه لارښوونې وې چې دوی به خپلو ځای ناستو ته کولې چې څنګه حکومت وچلوي او د حکومت د بقا لپاره کومې کومې لارې خپلې کړي. مثلا بابر (۱۵۲۶-۱۵۳۰) خپل ځای ناستي همايون ته وصيت وکړ چې په هند کې معبدونه مۀ ورانوه او غويي مۀ حلالوه چې د هندوانو مذهبي احساسات ژوبل نه شي. دۀ همايون ته د مذهبي زغم د پاليسي توصيه کړې وه.

ناليکلې او ژبنۍ توصيې د وصيت څلورم ډول بللای شو. مرګ ته نژدې کس به معمولا د کورنۍ له غړيو او يا خپلو ملګرو غوښتنه کوله چې د دۀ ځينې ارزوګانې د دۀ له مړينې وروسته پوره کړي. مثلا بابر له خپل زوی همايونه وغوښتل چې له خپل ورور سره نرم او ښۀ چلند وکړي. همايون د پلار ومنل او تاوان يې وکړ.

د مذهبي مقاصدو لپاره د جايداد د بېلولو وصيت هم کېدۀ. شتمنو به د دې لپاره چې خدای ورباندې ورحمېږي او په بله دنيا کې د خپل خير

خيرات اجر ووينې ، د خپل جايداد يوه برخه جوماتونو ، کليسا ګانو ، معبدونو ، يتيم خانو يا د تصوف د کومې طريقې د مرستې لپاره بېلوله. وصيت په ټولنه کې د بدلېدونکي تمايل ښوونده‌وی هم دی. د فرانسې يوۀ مورخ په فرانسوي ټولنه کې د مذهبي يا غير مذهبي او سکيولر تمايلاتو د معلومولو لپاره د بېلو بېلو زمانو کابو درې زره وصيتونه لوستي دي. دۀ د دغو اسنادو له مطالعې وروسته نتيجه واخيسته چې په منځنيو پېړيو کې شتمنو د مذهب تر اغېز لاندې د خپلې ايمانداری د ثرګندولو لپاره د جايداد لويه برخه مذهبي ادارو ته ورکوله . خو د صنعتي کېدو او سکيولريزم په خپرېدو سره تمايل بدل شو او شتمنو اجتماعي، تعليمي ادارو او خيريه موسسو ته د خپل جايداد يا پيسو ورکړه پيل کړه.

په دين باندې بې ايمانه کېدل د دې سبب شول چې د بلې دنيا له اجره تمه وشلېږي او دې شي د دې دنيا د چارو د بهترۍ لپاره د جايداد د وقفولو له رواج سره مرسته وکړه. موږ اوس په غربي ټولنه کې د دې تمايل لوی اغېز وينو. په دې ټولنه کې لوی شتمن او صنعت کاران خپل ګڼ امکانات د دنيايي مقاصدو لپاره وقفوي. نن ورځ تقريبا اکثره روغتونونه، پوهنتونونه، د څېړنې ادارې او اجتماعي مرکزونه د دغه ډول پيسو مرسته حاصلوي. په اسلامي ټولنه کې لا تر اوسه د منځنيو پېړيو تمايل وينو او تر دنيايي موسسو مذهبي موسسو ته ورکړه زياته ده.

د يادولو وړ ده چې د پاکستان د موسس محمد علي جناح وصيت له ټولنې سره د هغۀ دلچسپي ښيي. دی پخپل وصيت کې د خپلې کورنۍ په غړيو سربېره، يوه ټاکلې اندازه پيسې د بمبۍ او عليګړه پوهنتونونو ته بېلوي چې متاسفانه دغو موسسو ته دا پيسې ورنه کړای شوې. د دۀ په وصيت سترګې پټې شوې او دا پيسې نورو ادارو ته ورکړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګدايي په تاريخ کې

زموږ کوڅې او بازارونه له ګدايانو ډک دي چې د خيرات او صدقې لپاره له هر چله کار اخلي او پوزې ته يې را رسولي يو. خو ګدايي نوې ښکارنده او پديده نه ده. موږ په ټول تاريخ کې او ټولو ټولنو کې چې د ثروت وېش پکې نابرابر او د شتمن و غريب تر منځ واټن پکې زيات و ، ګدايي وينو.

هغوی چې شتمني لرله، نه يې غوښتل چې نور پکې شريک کړي او هغوی چې بېوزلي وو ، د نورو په اضافي شتمنۍ کې يې خپله برخه غوښته. نو په حقيقت کې ګدايي نه بلکې د برخې غوښتنه وه. دا غوښتنه به د وچکالۍ په وخت، د بې روزګارۍ په وخت، په داسې سياسي او اجتماعي بحرانونو کې چې خلک يې د روزي له ګټلو محروم ول، را څرګندېده. محتاجو کسانو چې به بله لاره نه ليدله نو يا به يې بل ته لاس ونيو او ګدايي ته به يې مخه کړه او يا يې له شتمنو خپله برخه وغوښته.

مورخانو ته معمولاً په بېلو بېلو زمانو کې د ګدايانو فعاليتونه او په دغو فعاليتونو کې د بېوزلۍ له پرابلم سره د ټولنې د چال چلند د انعکاس موضوع دومره جالبه نه ده ښکاره شوې چې څه ورباندې

وليکي. خو د خورو ورو معلوماتو په اساس اوس هڅه روانه ده چې په تاريخ کې د ګدايي بدلېدونکی حالت انځور شي.

په منځنيو پېړيو کې هم په لويديځ او هم په ختيځ کې ګدايان، مقدس کسان ګڼل کېدل او ټولنې يې درناوی کاوه. سوالګرو ته د ډوډۍ يا پيسې ورکړه د ديانت او تقوا نخښه وه او دا چاره خورا ستايل کېدله. عقيده دا وه چې خيرات ورکوونکی به په بله دنيا کې د خپلې سخا په خاطر اجر مومي. سوالګر چې د خلکو په مذهبي حساسيت پوهېدل نو د صدقې د تر لاسه کولو لپاره به يې د دين لمن نيوله. سوالګر به کور په کور ګرځېدل چې خير ټول کړي. د کور مېرمنو به دوی ته ډوډۍ ورکوله او د کورنۍ د نېکمرغۍ لپاره به يې ورته ويل چې دعا ورته وکړي. په سوالګرو باندې د ټولنې لورېينه په اخترونو، جشنونو او مېلو کې چې له يو بل سره د پيوستون او ګډون احساس پياوړی کېږي، لا زياته وه.

په هندوستان کې سوالګرو ته د صدقې د ورکړې دود له پېړيو پېړيو راهيسې را راوان دی. لويو سوداګرو او اشرافو د ښه نوم او شهرت د ګټلو لپاره له بېوزلو سره مرسته کوله او په خاصو مناسبتونو کې به يې د لنګر (د مفتې ډوډۍ) بندوبست کاوه. پاچايانو او امپراطورانو هم د صدقې ورکړه ضروري بلله.

ابوالفضل په آيين اکبري کې د اکبر پاچا په اړه ليکي چې: په دربار کې د سوالګرو لپاره همېشه پيسې موجودې وي او چې اعليحضرت هر ګدا ووينې نو خامخا مرسته ورسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې سوالګر بې شتو و او د دنیا د ګټلو لپاره يې منډې نه وهلې نو دوی خدای ته نژدې کسان ګڼل کېدل او دا باور موجود و چې د سوالګرو ښېرا او دعا منل کېږي. په هندي ټولنه کې به يې سوالګر ته د احترام له مخې فقیر (هغه څوک چې د ځان او خپلې کورنۍ د یوازې یوې ورځې خواړهٔ لري)، بابا (پلار یا بوډا)، او ساین (ښاغلی) ویل شوي دي. ځرنګه چې دوی له ټولو دنیايي مسولیتونو او مشکلاتو ازاد ژوند کاوهٔ نو ډېرو کسانو يې د ژوند حسرت کړی دی. رابرت کراولي په ۱۵۵۰ کې یو شعر ویلی چې زموږ له چاپېریال سره اوس هم سمون خوري. دی وایي:

ما د بوټو د دېوال بېخ ته د ناستو دوو ګدایانو اوږدې خبرې واورېدې.
د دوی د لېنګیو د زخمونو په لیدو سترګې ځورېدلې. په هغهٔ سارهٔ ژمي کې دا یوهٔ وویل چې خدای عادل دی چې داسې يې پیدا کړي یو کنه نو چا به ولې صدقه راکوله.

په عادي ګدایانو سربېره ځینو مذهبي ډلو هم د ګېډې د مړولو لپاره ګدايي کوله. په مسیحیت کې د فرانسیسکن او دومینیکن د مذهبي فرقو پیروان همداسې وو. دوی به ګدايي کوله چې تکیه يې په ټولنه وي او له حکومت او کلیسا مستقل پاتې شي. په بودایانو کې بهکشو داسې ملنګ دی چې دروازه په دروازه ګرځي، ګدايي کوي. ان د تایلنډ د بودايي ملک پاچا په کال کې یو ځل د بهکشو لباس اغوندي او خیرات غواړي.

د دې کار دوه دلیله دي. یو خو ملنګي په انسان کې خاکساري پیدا کوي، کبر ته يې نه پرېږدي، بله دا چې د دنیا مال و مزو چرچو ته په شا اړولو سره بنیادم فرصت مومي چې ټول عمر عبادت و مراقبې ته ورکړي. دا هغه چاره ده چې ټولنه ورته په درنه سترګه ګوري او ملنګان د ټولنې په معنوي مشرانو بدلوي. دغه راز ګدايي د دې سبب کېږي چې ملنګان له دولتي ادارو ازاد واوسي. له دولتي موسسو د ملنګانو ازادي له دولته دا امکان اخلي چې دوی د خپلو سیاسي مقصدونو لپاره استعمال کړي.

په اروپا کې په اوولسمه پېړۍ کې د سکیولریزم د زیاتېدونکي اغېز او د مذهب د کمزورۍ په وجه چې له مړینې وروسته ژوند او ژغورنې باندې باور ورسره درې وړې شو، د ګدايي په وړاندې د ټولنې په چال چلند کې تغییر راغی. د مذهبي عقایدو په سموالي باندې شکونو د ګدایانو په باره کې ټول تصور بدل کړ.

که به څوک په سوال کولو ولیدل شول، نو د جزا لپاره به سر ورخرېیل کېدهٔ او کله نا کله خو به يې وهل خوړل. د ځینو سیمو خلکو خپلو ښارونو ته د ګدایانو په ورتلو بندیز ولګاوهٔ. ځینو نورو ښارونو د ګدايي خلاف قوانین وضع کړل. د اروپا په ځینو برخو کې د ګدايي مستحقو کسانو ته لایسنسونه ورکړای شول چې په دې ډول د خیرات غوښتلو اجازه هر چا ته نهٔ وي.

په صنعتي دوران کې چې د کار کولو ضرورت تر بل هر وخت ډېر احساس او د روغ بنیادم لپاره کار لازمي وګڼل شو، ګدایان د ټولنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوړو پېټيي وګرځېدل. دوی يا بنديخانو ته واستول شول او يا په کار ځايونو کې ايسار شول. دغه وخت د خير او صدقې ټول مفهوم بدل شو او يوۀ سوالګر ته د صدقې ورکولو معنا دا شوه چې په لوی لاس يو څوک لټ او تيار خوره اموخته کوي. د خلکو زړونو ته دا خبره پرېوته چې بېوزلو ته د خيرات ورکولو په ځای دا بهتره ده چې کار ورته پيدا کړای شي. صدقه نوره غير مذهبي چاره شوه، نه مذهبي.

زموږ په ټولنه کې لا تر اوسه ګدايي ته د مذهبي عقايدو په رڼا کې ليدل کېږي. دلته سوالګر د صدقې د موندلو لپاره د دين لمن نيسي او د خيرات غوښتلو لپاره هغه کلمې کاروي چې د خلکو مذهبي احساساتو ته مخاطبې وي. په دې سيمه کې ګدايان د صدقې لپاره او واکمن د قدرت لپاره لا تر اوسه پورې د مذهب استثمار ته ادامه ورکوي.

زوروري وسلې

خلکو د دې لپاره چې ستونزو ته يې د واک د خاوندانو پام ورواوړي او په اوارولو کې يې مرسته ورسره وکړي، له بېلو بېلو طريقو او رودو استفاده کړې ده.

دهرما په هند براعظمګي کې د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره په لاسبرې طبقه باندې د فشار اچولو يوه خورا پخوانۍ او اغېزمنه لاره او ذريعه وه. د دهرما دود داسې و چې زيانمن شوي به د زيان رسوونکي کور محاصره کړ، څوک به يې نه پرېښودل چې دې کور ته ورشي او يا ترې راووځي. محاصره به د زيانمن شوي د غوښتنو تر پوره کېدو پورې روانه وه. دا يو سوله ايز او د عدم تشدد ميتود و. کلابند لوري به د کلابندۍ د ماتولو لپاره معمولا له زوره کار نۀ اخيست، بلکې خبرې اترې به يې کولې چې ستونزه اواره شي. دغه دود په تېره بيا په پوځيانو کې عام و ځکه عسکرو ته منظم معاش نه ورکول کېدۀ او دوی چې به د معاش د تر لاسه کولو لپاره بله لاره ونه ليده د دهرما لاره به يې خپله کړه.

د دهرما دود په نوې زمانه کې بڼه بدله کړې ده او د ګيراو په نوم په نوي شکل راڅرګند شوی دی. د نن سبا سياسي ګوندونه په حکومت باندې د خپلو غوښتنو د منلو په غرض له دې طريقې کار اخلي. خو په اوسني وخت کې د قدرت خاوندان د محاصره کوونکو د خوړولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ډېر ځله له زوره استفاده کوي. همدا وجه ده چې ګېراو نور د سیاسي حقونو د ځرګندولو خامخا سوله ییزه لاره نه ده.

د هندوستان په تاریخ کې ستونزو ته د واک د خاوندانو د پام اړولو بله طریقه د هرتال وه. ځرنګه چې په براعظمګۍ کې کاروبار تر ډېره حده د هندو سوداګرو او دوکاندارانو په لاسونو کې وو، نو د هرتال (اعتصاب) غوښتنه به یې په ټول ملک کې منل کېدله او ان د کلیو دوکاندارانو به په هرتال کې برخه اخیسته او دوکانونه به یې بندول. حکومت چې به دا حال ولید نو مجبور به شو چې د اعتصاب کوونکو غوښتنو ته غاړه کېږدي او د هرتال د بس کېدو خواست وکړي. نن سبا سیاسي ګوندونه او نور بېلابېل ګروپونه د هرتال دودیزه او پخوانۍ طریقه په حکومت باندې د فشار اچولو او خپلو غوښتنو منلو ته د حکومت د رابللو لپاره استعمالوي.

البته، د وخت په تېرېدو سره دلته یو تغییر راغی. اوس د سیاسي ګوندونو فعالین د دوکانونو او د موټرو د تګ راتګ د بندولو لپاره له ګواښ او فشاره کار اخلي چې اعتصاب کامیاب کړي او د خپلې ډلې زور وښیي. کله کله وینو چې دوکانداران او کاروباریان نه غواړي اعتصاب وکړي خو د یوه ګوند د امر منلو ته مجبورېږي، اعتصاب کوي.

کارګري اتحادیې او سنډیکېټونه د فابریکو د مالکانو په خلاف د اعتصاب له طریقې کار اخلي. د کارګرو اعتصاب د فابریکې په ساحه پورې محدود وي. دوی کار بس کوي او چا ته اجازه نه ورکوي چې فابریکې ته داخل شي. په اوله کې د فابریکو د کارګرو کاربندي غیر قانوني وبلل شوه او صنعت کارو یې په مقابل کې غبرګون وښود. خو

ورو ورو د کارګرو د اعتصاب حق ومنل شو او کارګر وتوانېدل چې خپل اکثره حقونه د اعتصابونو په ذریعه تر لاسه کړي.

په اوسني وخت کې زده کوونکي، محصلان او د کسبګرو اتحادیې خپلو غوښتنو او حقونو ته د رسېدو لپاره اعتصاب ته مخه کوي. محصلانو په اروپا او امریکا کې د شلمې پېړۍ په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د پوهنتونونو ټول جوړښت بدل کړ. په فرانسه کې د محصلانو د ۱۹۶۸ کال اعتصاب د فرانسې دویم انقلاب بلل کېږي.

په پاکستان کې چې د محصلانو په اتحادیو باندې د بندیز لګېدو په وجه د محصلانو ټولنه غیر سیاسي شوې ده نو د محصلانو ځینې خاص ګروپونه د اعتصاب له وسلې د تعلیمي نظام د ریفورم او بهترۍ په ځای تر ډېره حده د یو ډول باج په توګه د خپلو ګروپي ګټو لپاره استفاده کوي.

د واک د خاوندانو په خلاف د اعتراض د ځرګندولو یوه بله ذریعه بایکاټ ده. د دې کلمې په تاریخچې باندې خبرېدا جالبه ده. په نولسمه پېړۍ کې آیرلنډي بزګرانو او د ځمکې اجاره دارانو د پروټستانټ مذهبو انګرېز ملاکانو په خلاف مبارزه کوله. ځمکه والو د باغي بزګرانو او اجاره دارانو د شړلو اراده وکړه. آیرلنډیانو له دې اقدام سره په مخالفت کې (د ځمکې اتحادیه) جوړه کړه او ویې پتېیله چې هر ځمکه وال که بزګر یا اجاره دار وشاړۀ نو په مقابل کې به دوی ټول له نومړي ملاک سره رابطه غوځوي. له دې فیصلې ورسته هغه لومړنی انګرېز ملاک چې د خپلې ځمکې کرونکي یې وشړل، کپټین بایکاټ و. بزګرو له دغه ملاک سره رابطه غوځه کړه او اوس د بایکاټ کلمه د همکارۍ د نه کولو لپاره په پراخه پیمانه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي ګوندونه د خلکو د خپلولو او په خلکو کې د سیاسي شعور دپیدا کولو لپاره د پامفلېټونو، اعلامیو او بروشورونو د لیکلو او وېشلو له لارې هم فعالیت کوي. له دې میتوده د امریکا د ازادۍ په جګړه کې چې د سیاسي پامفلیټونو د وېشلو لپاره (کارسپانډنټ ټولنه) جوړه شوه خورا اغېزمنه استفاده وشوه. دغو پامفلېټونو د امریکا په خلکو کې د ملت پالنې روحیه پیدا کړه.

په انګلستان کې د توماس هارډي په نوم یو کس همداسې ټولنه جوړه کړه او د حکومت په خلاف یې د پامفلېټونو د خورولو لپاره له پوستي نظامه کار واخیست. حکومت چې د دهٔ د کار په اغېزمنتوب پوه شو نو د دهٔ په کور یې حمله وکړه او د ۱۷۹۴ کال د مي په دولسمه نېټه یې ونیو. په دهٔ باندې د خیانت تور ولګېدهٔ خو محکمې خوشي کړ او خلکو یې تود هر کلی وکاوهٔ. د بریتانیا حکومت له دې ذریعې سره د مقابلې لپاره د سانسور پالیسۍ ته مخه کړه. خو دې پالیسي د پامفلېټ لیکلو حرکت ونه دراوهٔ او بې له دې چې ورو شي ادامه یې وموند ه.

د خلکو د سیاسي او اجتماعي تحرک لپاره یوه بله ذریعه پوستر دی. که د واک خاوندان پوسترونه وشلوي نو سیاسي فعالین د خپلو رایو د بیانولو لپاره په دېوالونو باندې شعارونه لیکي. او بالاخره خلک په سړکونو باندې د خپل زور د ښودلو او خپلو غوښتنو اورېدلو ته د حکومت د اړباسلو لپاره مظاهرې کوي.

د جلاوطنۍ سیاست

د لرغوني یونان ښار- دولتونو چې د دیموکراسي، اولیګارشي او مونارکي نظامونو لومړۍ تجربې کولې نو له سیاسي ګډوډیو، د بشپړ واک له ناسمې استفادې او په لویه پیمانه مالي فساد سره هم مخامخ شول.

د سیاستوالو او واکمنې طبقې د دغسې نادودو د کنټرول لپاره د ښار- دولتونو اتباعو دا رواج کېښود چې په درغلۍ لړلي سیاستوال به لس کاله په جلاوطنۍ کې تېروي. دا تېره ځکه کېښودل شوه چې سیاست له ناپاکۍ خوندي شي او هم نور هغه کسان چې په قدرت کې پاتېدهٔ غواړي، درغلۍ ته زړهٔ ښه نکړي.

موږ داسې مثالونه په کابو هر تمدن کې موندلی شو. د جلا وطنۍ سزا نهٔ یوازې بدنامو او بې اعتباره شویو سیاستوالو ته ورکول کېده بلکې هغو کسانو هم لیدله چې د ټولنې اجتماعي، کلتوري او مذهبي اقدارو ته یې خطر پېښاوهٔ.

په روم امپراطورۍ کې اګوستوس، چې د کلکو اخلاقي اصولو په اساس یې د رومي ټولنې اصلاح غوښته، خپله لور جولیا جلا وطنه کړه. د جولیا لیبرال او په جنسي لحاظ بې باک چلند د امپراطور اګوستوس د خجالت سبب ګرځېدهٔ.

یو بل مثال د نامتو شاعر اوید دی چې په رومي ټولنه کې ډېر منلی کس و خو له شاعرۍ سره د اوید مینې له هغو اخلاقي پولو تېرې کاوهٔ چې د روم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري ټاکلي وو. اګوستوس له لمسوونکي شاعري څخه د اويد د راګرځولو بله لاره ونه ليده، جلا وطنه يې کړ.

د اګوستوس دغه پيل کړي دود ادامه وموندو او د دۀ ځای ناستو، نامتو فيلسوف سنيکا، چې د بشپړ قدرت په خاوندانو يې نيوکې کولې، له رومه وشاړۀ. سنيکا د نرون په زمانه کې روم ته د تلو اجازه وموندو خو بيا هم مجبور شو چې دغه ښار پرېږدي او پاتې ژوند په جلاوطنۍ کې تېر کړي. دۀ په جلاوطنۍ کې خودکشي وکړه.

د مسلمانانو په تاريخ کې هم د جلاوطنۍ ډېر مثالونه موندلی شو. حضرت ابوذرغفاري ته ووېل شول چې له وطنه ووځي. دۀ په شتمنو باندې د ډېر ثروت د غونډولو په خاطر نيوکه کوله.

جلا وطني دوه ډوله ده. يو دا چې واکمن او لاسبرې طبقه ځينې کسان ځانونو ته خطر وګڼي او له وطنه يې وشړي. دې ته اجباري جلاوطني وايو، خو بل ډول يې اختياري ده. داسې چې ځينې کسان په خپل وطن کې ځان په امن کې نه ويني او يا د مستبد حکومت په خلاف ازادې څرګندونې نه شي کولای، نو په خپله خوښه له ملکه ووځي.

په اوسنۍ زمانه کې د دواړو ډولونو جلاوطنيو ګڼ مثالونه مومو. کارل مارکس د خپلو سياسي نظريو او انقلابي فعاليتونو په خاطر نه يوازې له پلارني هېواده بلکې له فرانسې او بلجيمه هم وشړل شو. په اخر کې يې په انګلستان کې سياسي پناه تر لاسه کړه او پاتې ژوند يې هورې تېر کړ. د نولسمې پېړۍ يو بل مهم کس د استريا صدراعظم ميترنيخ و چې له خپل وطنه وتښتېد او په انګلستان کې يې پناه واخيسته. په معاصره زمانه کې انګلستان، هم هغو کسانو ته سياسي پناه ورکړه چې خپلو حکومتونو له وطنونو وشړل او هم يې هغه کسان په خپله غېږه کې ومنل چې د سياسي دلايلو په وجه په خپله خوښه له وطنه ووتل.

د روسيې د تزارانو په استبدادي دور کې ځينې سياستوال په خپله خوښه له هېواده ووتل چې سياسي فعاليتونو ته ادامه ورکړای شي. لينين او په سلګونو نور کسان په تزاري دور کې په خپله خوښه له روسيې ووتل او تر هغو پورې کله په يوۀ او کله په بل اروپايي هېواد کې سرګردانه وو چې لومړي نړيوال جنګ وطن ته د ستنېدو او د خپل انقلابي دوران د پېلېدو فرصت په ګوتو ورکړ.

کله چې په جرمني کې هيټلر قدرت ته ورسېد او د نازي ايديالوژۍ په اساس اداره يې جوړه کړه نو يو شمېر ساينسپوهانو، مفکرانو، ليکوالو او هنرمندانو د خپلې خوښې جلاوطني غوره کړه. د جرمني پوهنتونونه تش شول ځکه لويو پروفيسرانو ملک پرېښود او د پوهنتونونو روڼاندي ژوند مړاوي شو. ځينې جلا وطنه جرمنيان له جګړې وروسته خپل هېواد ته ستانۀ شول خو متحدانو نامتو ليکوال برتولت برشت ته اجازه ورنکړه چې لوېديځ جرمني ته ورشي ځکه نو هغه په ختيځ جرمني کې ديره شو.

په هندوستان کې د انګرېزانو د استعمار په وخت ګڼو هغو انقلابي او راديکالو کسانو چې په هېواد کې يې د خپلو سياسي فعاليتونو د ادامې په مخ کې خنډونه ليدل، په خپله خوښه جلاوطني غوره کړه. دا جلاوطنه ليډران اروپا، اسيا او امريکا ته لاړل او د استعماري حکومت خلاف يې خبرې وکولې.

په اوس وخت کې د اسيا، افريقا او لاتيني امريکا هغه سياستوال، روڼاندي او فعالان چې مستبد رژيمونه ګواښي، يا خو له خپلو وطنونو په زور شړل شوي او يا په خپله خوښه وتلي دي چې خپلو هڅو ته ادامه ورکړي. د جلاوطنۍ د بهير مخه يوازې په ديموکراتو ټولنو کې نيول کېدای شي ځکه ديکتاتوران او مستبدان هيڅ ډول اپوزيسيون نه زغمي او له مخالفانو څخه د ځانونو د خلاصولو په لارو چارو پسې ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاین او اتل

تاریخ اکثره وخت د نشنلیزم تر اغېز لاندې لیکل کېږي. تاریخ د اتلانو او خاینانو له کیسو ډک دی. نشنلستې تحریکونه خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره اعلی مثالونو ته اړتیا لري چې نوی کهول هغوی ته وګوري او په پل یې پل کېږدي.

هغه وګړي چې د ملت له مقصد او ګټو سره جفا کوي د خاین نوم ورکول کېږي او د ملت د غلیم په توګه یې غندنه کېږي. موږ دغه شی د سند د تاریخ په ناسیونالستي تعبیر کې وینو. د سند د تاریخ ناسیونالستي شرحه راجا داهر (د سند د سیمې وروستی هندو مذهبه پاچا چې اموي جنرال، محمد بن قاسم یې سلطنت ورختم کړ. ژباړن) د خپل هېواد او ملت د مدافع په توګه ستایي او محمد بن قاسم د تیریګر او یرغلګر په توګه معرفي کوي.

موږ دغه راز په دې تاریخ کې هشو شیدي (چې نوم یې هوش محمد شهید شو) د یوهٔ اتل په څېره کې وینو چې د ډبې په جګړه کې یې له انګرېزانو سره په مېړانه مقابله وکړه او سیت نوامل یو خاین رابښکاري چې له انګرېزانو سره د سند په نیولو کې همکار و.

په حقیقت کې د تاریخ دغسې تعبیر د اوسني سیاسي حالت انعکاس دی چې سندهي نشنلستې د مرکزي حکومت د غلبې مخالفت کوي او هر هغه سیاستوال خاین بولي چې د مرکزي حکومت د پالیسیو ملاتړی دی.

کمیونالیزم (د مذهب او توکم په بنیاد سکتاریزم، فرقه ګرایي) یو تیوریکي چوکاټ دی چې د قومي یا مذهبي هویت د نوي تعبیر لپاره، تاریخ د خاین او اتل په اساس جوړوي. کله چې د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې په هند براعظمګي کې کمیونالیزم راڅرګند شو نو هندو او مسلمانو ټولنو خپل خاینان او اتلان د تاریخ له پاڼو راو ایستل. د مسلمانانو لپاره محمد بن قاسم، محمود غزنوي او محمد غوري هغه اتلان شول چې هندوانو ته یې ماته ورکړه او په هند کې یې د مسلمانانو د حکومت اساس کېښود. دوی فاتحان او ننګیالي وبلل شول او د دوی په پوځي بریاوو هندي مسلمانان وویاړېدل او ونازېدل. له مسلمانو اتلانو سره د مقابلې لپاره د هندوستان هندو مذهبه ټولنې رانا پره تاب او شیوا جي د زړهٔ ورو کسانو په توګه وړاندې کړل چې د مسلمانانو د سلطې په مقابل کې را پاڅېدل او هندوانو ته یې له لاسه وتلی ویاړ بیا ور په نصیب کړ.

وروسته بیا د انګرېزانو د استعمار د دورې په تاریخونو کې موږ برطانوي فاتحان او د امپراطورۍ جوړونکي لکه رابرټ کلایف، ورن هستېنګز او کارنوالیز وینو چې د اتلانو مقام ته خېژي او سراج الدوله، ټیپو سلطان، واجد علي شاه او بهادر شاه د فاسدو، عیاشو، متعصبو، او نالایقو واکمنو مقام ته، چې د ختمېدو وړ دي، راکوزېږي. د دغو واکمنو دا ډول انځورېدا راته وایي چې د دوی نسکورېدل او قدرت ته د انګرېزانو رسېدل یو منطقي او معقول کارو چې وشو.

وروسته له ۱۸۵۷ کاله چې د بغاوت تاریخ ولیکل شو، انګرېزانو نوي اتلان هم راوړاندې کړل چې له باغیانو سره وجنګېدل او هغوی ته یې ماته ورکړه. نیکلسون، هنري لاورنس، او هوډسن د استعماري حکومت ژغورونکي او اتلان شول خو هغوی چې د دوی د واک په خلاف وجنګېدل د جنایت کارو او خاینانو په توګه وغندل شول. د جانسي راني

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د جانسي سيمې واکمنه)، بېګم حضرت محل، نا نا صاحب، تانتيا توپ، منګل پنډې او عظيم الله د انګرېزانو په خوښه ليکل شوي. دې تاريخ کې د خاينانو ځای وموند. خو د نشنلستې غورځنګ په دوران کې او د براعظمګي له ازادۍ وروسته، کيسه سرچپه شوه، د ۱۸۵۷ د پېښې خاينانو او اتلانو خپل ځايونه يو بل ته ورکړل.

د تاريخ په نوي تعبير کې باغيان او شورشيان اتلان شول او د استعمار د زمانې اتلان هغه بد زړي کسان وبلل شول چې د هند د ازادۍ جګړه يې په بې رحمۍ سره وځپله.

مورخ قاسم قريشي د ډيلي د محاصرې په ورځو کې برطانوي افسرانو ته د هندي جاسوسانو استولي ليکونه چې د باغيانو د کمزورۍ په اړه معلومات پکې شته، خپاره کړي دي. دغو معلوماتو له انګرېزانو سره د بغاوت په ځپلو کې مرسته وکړه. حکيم احسان الله خان، الهي بخش، جيون لال، او د نورو جاسوسانو يوه کوربه چې په منظم ډول به يې انګرېزانو ته معلومات ورکول، د باغيانو له مقصد سره جفا کړې او ان (د وروستي مغول پاچا بهادر شاه مېرمن) زينت محل په دې تورنه شوې ده چې له انګرېزانو سره يې مرسته کوله چې ګوندې د دې زوی په تخت کښېنوي.

دا رنګه پېښې يو مهم سوال را ولاړوي: وګړي ولې له خپل ملت يا هېواد سره خيانت ته زړه ښه کوي؟

يو علت خو حرص او د ډېرو پيسو د لرلو اسره ده چې پاتې ژوند په مزو او اسوده ګۍ کې تېر شي. خو دلته داسې مثالونه هم شته چې شتمنو کسانو له خپل ملک يا واکمن سره خيانت کړی دی. مير جعفر همداسې يو څوک و چې د سراج الدوله په خلاف يې دسيسه وکړه او د شرقي هند د کمپنۍ په لور ودرېد. دی د کمپنۍ د دې خدمت په بدل کې د بنګال نواب شو. د مير جعفر خيانت د سياسي قدرت د حصول او د اقتدار لپاره و.

البته، دی ژر له کمپنۍ مايوسه شو ځکه انګرېزانو يې د اقتدار درناوی ونه کاوه او چې بې فايدې يې وليد د ده ځای يې مير قاسم ته ورکړ.

له ټيپو سلطان سره بيا مير صادق خيانت وکاوه. ميرصادق په دې تمه و چې انګرېزان به ښه انعام ورکړي. په مير صادق سربېره ځينې نورې مسلمانې اشرافي کورنۍ هم وې چې ټيپو سلطان او د ده کورنۍ ورته تر ځان ټيټې ښکارېدل او د ټيپو سلطان د حکومت د رنګولو لپاره يې د ده له غليمانو سره مرسته وکړه.

ځينې کسان د کسات اخيستلو لپاره هم خيانت کوي. مثلا د سيټ ناومل پلار چې په سند کې د تالپور کورنۍ د واکمنۍ په وخت بندي او په زور مسلمان او سنت شو، نو زوی يې د پلار بې عزتي هيڅوخت هيره نه کړه او چې فرصت په ګوتو ورغی، له انګرېزانو سره يې همکاري وکړه چې سند ونيسي.

په اوسني وخت کې موږ د خيانت لپاره نور علتونه هم مومو. اوس په تېره بيا په هغو هېوادونو کې د خيانت مثالونه زيات موندلای شو چې هلته ديکتاتوري وي او له خلکو سره ستم کېږي. نو له داسې حالته د تېښتې لپاره ځينې کسان غوره ګڼي چې له خپل هېواد سره خيانت وکړي او پيسې وګټي او په هغو پيسو پاتې ژوند په بل هېواد کې په کراره تېر کړي. د دې ډول خيانت يو مثال هغه عراقي پېلوټ دی چې د ۱۹۶۷ د جګړې تر پيلېدو دمخه يې ميګ الوتکه اسراييل ته وتښتوله او اسراييلو ته يې د شوروي ساخت مېګ الوتکو د تخنيک په اړه پوره معلومات ورکړل. اسراييلو له دغو معلوماتو په جګړه کې استفاده وکړه. پيلوټ په بدل کې يو ميليون ډالره انعام واخيست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنت په تاريخ کې

په پهلوي ژبه کې فردوس داسې باغ ته وايي چې ديوالونه ورنه تاو دي، د ميوو له ونو، ګلونو، فوارو او مرغانو ډک دی. ښځې او نارينه پکې له يو بل سره خوشحاله ژوند تېروي.

په عربي کې هم جنت د ونو باغ ته وايي، او يا داسې وړه ساحه چې کجورې پکې ولاړې وي.

د يونانيانو ، يهودو او عيسايانو په ټولنو کې د جنت په اړه درې بېل تصوره موجود دي. يو ګومان دا دی چې وو نه وو يو وخت په همدې خاورينه مځکه باندې زرينه زمانه وه. په زرينه زمانه کې وګړيو له يو بل سره نۀ جنجال کاوۀ، نۀ رقابت، او نۀ يې له يو بله کرکه کېدله. د ټولو ښځو او نارينه وو بې کړپه ، خوشحاله ژوند و. د خوړو پريماني وه. راچاپېره طبيعت له رنګونو او ښايستونو مالامال و. د انسانانو په ټوليزه او شريکه حافظه کې د طلايي عصر خاطرې خوندي دي، ځکه خو بشر په هغه وخت پسې چې بې کشمکشه، کرار ژوند يې کاوۀ، سرې ساوې باسي.

د جنت په اړه بل تصوردا دی چې دلته په مځکه باندې داسې ټاپوګان وو چې بشر پکې بې خاره، بې جنجاله، ارام ژوند تېراوۀ.

دريم تصور جنت د اليزې د ميدانونو (اليزين فيلډز) په بڼه انځوروي. په دې ځای کې دنيايي پرابلمونه نشته او د تلپاتې کرارۍ پلوشې خپرې دي.

د زرينې زمانې په اړه رومي شاعر هيسيود وايي چې په هغه وخت کې انسان: د خدايانو غوندې په بې غمه زړۀ ، بې زياره او بې کړاوه ورځې شپې تېرولې.

افلاطون په خپل کتاب (سياست) کې زرينه زمانه د کرونوز (په يوناني اساطيرو کې د وخت رب النوع چې انسانان د دۀ په وخت کې پيدا شول. ژباړن) د واکمنۍ زمانه ياده کړې ده چې هلته: د مېوو پريماني وه او خلکو د پروخت په ازاده هوا کې، بې جامو، بې بسترې او بې بړستنې ژوند کاوۀ.

راوروسته بيا د مسيحي دين عالمانو د مځکې په سر چېرته لرې، نا معلومه سيمه کې د يو داسې خاورين جنت په وجود تاکيد وکاوۀ چې د بشر له ګوتو وتلی دی. دې جنت ته يوازې ځينو کسانو له خاصې اجازې وروسته لاره موندلې ده. له يوۀ بل ليد لوري سره سم، خدای پاک خاورين جنت اسمان ته خېژولی او انسان يوازې له مړينې وروسته دا چانس لرلای شي چې ورشي.

په منځنيو پېړيو کې مسيحي علماوو عقيده لرله چې مځکنی جنت د عدن باغ دی چې په خاورينه کره باندې چرته پروت دی. په ۱۱۶۵ ميلادي کال دا عقيده عامه وه چې د عدن باغ په اسيا کې د پرسټر جون (دا د اروپايانو يو افسانوي شخصيت دی چې ويل کېدل په اسيا کې د مسلمانانو او غير مسيحيانو په منځ کې پټ يوۀ عيسوي قام باندې واکمني کوي. ژباړن) په قلمرو کې او يا په يوۀ نامعلوم ټاپو کې دی. دغو باورونو او ګومانونو د خاورين جنت د لټون او په بحر و بر کې د اکتشافاتو شوق پيدا کړ.

کله چې امريکا وموندل شوه ځينو کسانو خاورين جنت په برازيل کې وليد او ځينو نورو په کپ هرموسو کې. امريګو وسپوشي (د فلورانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګر او سمندر ګرځی و. په ۱۴۵۱ کې دنیا ته راغی. یو شپېتهٔ کاله يې عمر وکړ. دهٔ د پرتګال د پاچا په خدمت کې څو ځله نوې دنیا ته سفرونه وکړل. ځینې کسان وايي چې د امریکا نوم د دهٔ له نومه اخیستل شوی دی، خو اکثره کسان دا نظر نه مني. ژباړن) په خپل یوهٔ لیک کې کاږي چې: مهربانه خاوره، په خورا ډنګو بې شمېرو ونو پوښلې، داسې ونې چې پاڼې يې کال دولس میاشتې شنې دي، خوږ و معطر بوی ورنه خپرېږي، او مزه ناکې مېوې يې په څانګو زانګي چې صحت ورسره ښه کېږي. د ګڼو وښو یو شین میدان چې له ګلونو مالامال دی او په زړهٔ پورې خوشبويي يې سپړمې نازوي. د ډول ډول مرغانو لوی لوی سیلونه چې د ښکو، رنګونو او غږونو د بیان قدرت يې له چا سره نشته. زما په نظر، زهٔ د خاورین جنت په څنګ کې وم.)

په منځنیو پېړیو کې برابرې شوې نقشې، د خاورین جنت احتمالي ځایونه راښیي. له دغو نقشو سره سم، خاورین جنت په ایتوپیا کې، یا په عراق، ارمنستان، فلسطین یا جنوبي امریکا کې دی.

مسیحي عالمانو په دې هم بحثونه کړي دي چې خدای پاک جنت کله خلق کړ او ادم و حوا يې څهٔ وخت ورنه وایستل. دوی د ادم وحوا د قد په اړه او د خلقت په وخت کې د عمر په اړه نظرونه څرګند کړي دي او په دې يې غور کړی دی چې ایا په جنت کې ناورغي وه؟ او ایا ادم و حوا په جنت کې څهٔ کار کاوهٔ که وزګاره وو؟

مارتین لوتر(د شپاړلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي عیسوي عالم چې د پروتستانت مذهب اساس يې کېښود) استدلال وکړ چې که ادم وحوا ګناه نه وای کړې نو انسانانو به په ځمکه باندې زحمتونه نهٔ ګالل، کتاب ته به يې اړتیا نه وه، د ابدي حکمت خاوندان به وو.

دغه وخت یو بل سوال پیدا شو چې د جنت ژبه کومه وه؟ ځینو وویل چې عبري تر ګردو پخوانۍ ژبه ده او په همدې دلیل خدای پاک له ادم سره په عبري خبرې کړې دي. خو دې ځواب د ببلوبېلو ملکونو نشنلستان خوشحاله نکړل. دوی هڅه وکړه چې دا ثابته کړي چې په جنت کې سویډنې، دنمارکي او فنلنډي ژبې چلېدلې.

په جنت کې د نر او ښځې د برابرۍ پوښتنه هم راپورته شوه. ځواب دا و چې که حوا بي بي، ادم علیه سلام ګناه ته نه وای لمسولی نو بیا به د دواړو حیثیت مساوي و. خو د حوا رول د ښځو درجه راټیټه کړه. البته د ښځو د دویم درجه ګڼلو لپاره دا استدلال هم وشو چې دا د فطرت تقاضا ده چې حوا باید د ادم اطاعت کړی وای.

څرنګه چې په فیوډالي اروپا کې شخصي جایداد مقدس تصور شوی و نو دا سوال راپیدا شو چې ایا په جنت کې شخصي ملکیت و؟ د دې پوښتنې په ځواب کې سنټ امبروس (د څلورمې پېړۍ مسیحي عالم، ژباړن) ویلي وو چې په جنت کې شخصي جایداد ته اړتیا نه وه. خو په اوولسمه پېړۍ کې په دې نظر کې اصلاح راغله او وویل شول چې که به چا له یوې ونې د مېوې د ټولولو حق درلود نو د دې ونې د ملکیت حق هم ورسره و او چې خبره داسې وه نو که له دهٔ بل چا دا مېوه تروړلې وای، هغه ګناه کوله.

دغه نظرونه راښیي چې د خصوصي ملکیت موسسه په ټولنه کې پوره پیاوړې شوې وه او کلیسا يې ملاتړ کاوهٔ.

په اوولسمه پېړۍ کې اروپايي عالمانو په بایبل(مقدس کتاب ، تورات و انجیل) او د خلقت په اړه د بایبل په نظریې نیوکې وکړې چې په خاورین جنت باندې باور ورسره کمزوری شو او د ورک جنت د موندلو په ځای په ځمکه باندې په خپل لاس جنت جوړولو ته پام

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښت، نو داسې باغونه ودان شول چې د جنت په اړه د بشر تر پخوانو تصوراتو ښکلي وو.

په اروپا کې، په ۱۵۳۳ کې په ونيز کې، په ۱۵۴۵ کې په پداوو کې، په ۱۵۴۶ کې په پيزا کې او په ۱۵۷۵ کې په پاريس کې د ونو، بوټو باغونه کېښنودل شول.

په هند براعظمګي کې مغولو يو شمېر جنت نظيره باغونه کېښنودل چې ونې، فوارې، ويالې او ګلونه يې لرل او دوی به په فخر سره دعوه کوله چې که د مځکې په مخ جنت وي نو همدا ځای دی، همدا ځای دی، همدا ځای دی.

زور او مذهب

په سياست باندې مذهب معمولاً هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې يې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتياوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سياسي نظامه د ټولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سياست لاسبری کېږي او د خپلو شعايرو د عملي کولو ذريعه ورنه جوړوي.

مذهب په سياست باندې له دوو لارو غلبه کوي: يوه لاره دا ده چې واکمن د ځان په ګټه او د خپلې کورنۍ د قدرت د ټينګښدا لپاره شريعت نافذوي او ديني علماوو ته اجازه ورکوي چې د دولت په چارو کې لويه برخه ولري. دويمه لاره دا ده چې ديني عالمان د سياسي قدرت له ترلاسه کولو وروسته مذهبي حکومت جوړوي او خلک اړباسي چې د دوی مذهبي اجنډا ومني.

دغسې مذهبي حکومتونه که په شرق کې جوړ شوي دي يا په غرب کې، د جوړوونکو يې باور و چې بنيادم يوازې د زور له لارې او د عملونو د څارنې له لارې اصلاح کېدای شي. ځکه خو دغو حکومتونو د سوچه ټولنې د جوړولو لپاره په وړو وړو جرمونو هم سختې سزاګانې ورکړې دي چې خلک عبرت واخلي. دا باور هم و چې دنيايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

واكمنان فاسد او شرير دي، له همدې كبله يوازې مذهبي علما په صداقت سره حكومت كولاى او خلكو ته خير رسولاى شي.

د اروپا د جينوا ښار- دولت چې موسس يې مسيحي اصلاح غوښتونكى او ريفورميست كالوين (په ۱۵۹۹ كې مړ) و، د هغو نظامونو يو مثال بللى شو چې سياست وركې د مذهب مربي وي. كالوين د سياسي قدرت له حصوله وروسته د خپلو مذهبي نظريو د عملي كولو په دريغ كې و. د دۀ لومړنى كار د ښار اوسېدونكو ته دا اعلان و چې كه هر څوك يې د نظريو پلوى نه دى، له ښاره دې ووځي. هغوى چې په ښار كې پاتې شول، په لويو يا وړو ګناهونو او خطاوو يې خورا سختې جزاوې وليدلې. په دغو جزاوو كې تكفير، له ښاره شړل، قيد او اعدام شامل وو.

د كالوين په امر د ښار ټول هغه هوټلونه او مېلمستونونه چې مېلمنو ته يې د سكس اسانتياوې برابرولې، بند شول. هر سوداګر او دوكاندار ته چې تقلب يې كاوۀ يا يې په تله كې ډنډې وهلې، سخته جزا وركول كېدله. په بې باكو بازاري سندرو او قطعه بازۍ بنديز ولګېد. امر وشو چې مقدس كتاب بايد په هر مهم ځاى كې اېښى وي. كه به څوك وليدل شو چې د وعظ په وخت كې خاندي، توبيخ كېدۀ. د ډوډۍ تر خوړلو دمخه د شكر كول اجباري شول. د كالوين د خورا سختو قوانينو په زور د جينوا اوسېدونكي د هغۀ د مذهبي پوليسو تر پوره كنټرول او څارنې لاندې راغلل. جزاوې خورا سختې وې او د هيڅا لحاظ و خاطر نۀ كېدۀ. مثلا يو ځل يوۀ ماشوم ته چې خپل پلار يې وهلى و، د سر غوڅولو جزا وركړه شوه.

ويل كېږي چې په شپږ كلنه موده كې د بدعت او ارتداد په تور يوسلوپنځوس كسه اور ته ژوندي واچول شول او ايرې شول. د دې

توندۍ او تېزۍ نتيجه دا وه چې د جينوا خلک د كالوين له نظامه ژر پوزې ته ورسېدل او چې كالوين له ښاره وايستل شو، نظام يې هم ختم شو.

په اسلامي دنيا كې په اتلسمه پېړۍ كې په نجد او حجاز كې يو مذهبي نهضت پيل شو چې ژر يې ګرده سيمه لاندې كړه. د دې نهضت مشر محمد ابن عبدالوهاب (په ۱۷۹۲ كې مړ) له غير مذهبي رواجونو د مذهب د ښېلولو مبارزه پيل كړه. د سعودي سلطنتي كورنۍ موسس محمد ابن سعود د محمد ابن وهاب د تعليماتو تر اثر لاندې راغى او بيا د دواړو كورنيو تر منځ خپلوي هم وشوه. كله چې د ابن سعود زوى، سعود (په ۱۸۱۴ كې مړ) قدرت تر لاسه كړ، وهابيت يې د حكومت مذهب كړ. څرنګه چې وهابيانو د مذهب د احيا او سوچه توب خبره كوله نو مقبرې يې ورانې كړې، په مقبرو كې ساتل شوي مذهبي يادګارونه يې لرې كړل او په زيارت كولو يې بنديز ولګاوۀ.

له يوې خوا خو وهابيانو غوښتل چې د اسلام د لومړيو وختونو ايډياله ټولنه احيا كړي خو له بلې خوا يې د اسلام د تاريخ د لومړيو وختونو ټول تاريخي يادګارونه يوازې په دې وجه له منځه يوړل چې د خلكو ورسره ډېره مينه وه او مقدس يې ګڼل.

وهابيانو د مذهبي شعايرو د څارنې لپاره سخت اصول او مقررات اجرا كړل. مثلا كه به چا پنځه وخته لمونځ په جماعت نه كاوۀ نو پوليس پسې ورتلل، په زوره يې جومات ته استاوۀ.

وهابي ماډل په نورو اسلامي هېوادونو كې هم مذهبي ريفورميستانو ته الهام وركړ او د قدرت د حصول او د ټولنې د اصلاح لپاره ځينې نهضتونه راڅرګند شول چې مذهبي اجنډا يې لرله.

په هندوستان كې د سيداحمدشهيد (په ۱۸۳۱ كې مړ) جهاد غورځنګ همدا لاره خپله كړه. سيد احمد له شمالي هندوستانه شمال مغربي سرحد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لاړ چې هلته خپل اسلامي دولت جوړ کړي. دۀ په ۱۸۲۷ کې ځان خليفه او امام وبالۀ. دۀ او ملګرو يې د زور او فشار ټولې ذريعې وکارولې چې د سرحد په سيمه کې د تقوا په اساس ولاړه، سوچه ټولنه جوړه کړي.

ميرزا حيرت دهلوي په خپل کتاب (حيات طيبه) کې ليکي چې سيدصاحب خپلو ګڼو ملګرو ته مهم مقامونه ورکړل او امر يې ورته وکاوۀ چې په خلکو باندې به شريعت په زور عملي کوي. خو دغو مقاماتو له خپل اقتداره ناوړه استفاده وکړه او کله کله خو يې پېغلې اړ ايستلې چې له دوی سره ودونه وکړي. داسې هم وليدل شول چې ځينو زلمو مجاهدينو په زور او جبر ځوانې نجونې له بازارونو او سړکونو جوماتونو ته يوووړې او د هغوی له رضا پرته يې ودونه ورسره وکړل. هغو افسرانو هم چې د بزګرانو او کليوالو د چارو لپاره مقرر شوي وو، خپل اختيار په غلطه وکاراوۀ او له عامو خلکو سره په کبر وچلېدل. د دوی د کړو نتيجه دا راووته چې خوار او ساده کليوال ورنه په لنډ وخت کې زړۀ توري شول.

دغو افسرانو د دې لپاره چې خلکو ته خپل زور وروښيي په هر هغه چا د کفر ټاپه ولګوله چې د دوی د تعليماتو پيروي ته يې غاړه نه ايښوده. که به د چا ږيره تر ټاکلې اندازې اوږده وليدل شوه نو په جزا کې يې شونډې غوڅېدلې. که به څوک وليدل شول چې جامې يې د پښو تر بجلکو اوږدې دي، نو جزا يې دا وه چې د بجلکو هډوکي يې ورمات شي.

په افغانستان کې د طالبانو په وخت کې او د پاچا د حکومت له ړنګېدو وروسته په ايران کې، البته په څۀ نا څۀ بله بڼه، همداسې چارې وشوې او د دې لپاره چې د واکمنو د خوښې مطابق شريعت تطبيق شي د زور له ټولو طريقو استفاده وشوه.

سياست د مذهب په مخالفت کې

کله چې ټول قدرت د سياسي اکثريت په لاسونو کې راغونډ شي نو مذهب د سياست خدمتګار او د سياستوالو د ګټو ساتندوی شي.

د مثال لپاره به اسلامي تاريخ ياد کړو. له هغه وروسته چې ايرانيانو د عباسيانو انقلاب (۷۵۰ ميلادي) کامياب کړ او په نوې اداره کې د چارو واګې په ګوتو ورغلې او د حکومت پاليسي يې جوړه کړه، نو د سياست او مذهب تر منځ ټکر او کشمکش پای ته ورسېد.

ايراني بيروکراسي وغوښتل چې عباسي خليفه د بشپړ سياسي واک په څنګ کې مذهبي واک هم ولري.

که څۀ هم ديني علماوو له دې کار سره مخالفت وکاوۀ او د شريعت په رڼا کې يې د خليفه د قدرت د محدودولو هڅه وکړه مګر ايرانيانو په خپل سياسي او پوځي زور ديني علما له ميدانه وايستل، د ايران د ساساني دوران درباري آداب يې دود او خلفا يې د ايراني شاهانو په څېر کړل.

البته دا خبره سپينه شوې وه چې که څه هم خليفه به بشپړ سياسي او اداري اختيار لري خو نه به د شريعت په چارو کې ګوتې وهي او نۀ به د شريعت د بدلولو لپاره هڅه کوي. په دې ډول شريعت د ديني علماوو په قلمرو کې پاتې شو او د ا سلام د تاريخ په لومړي پړاو کې دين و سياست له يو بله بېل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سياست او مذهب تر منځ د دې ډول معاملې په نتيجه کې يو داسې سيستم راڅرګند شو چې واکمن پکې نامحدود واک درلود او ديني علما د دولت په چوکاټ کې د قاضيانو، مفتيانو (د شرعي احکامو شارحان او تعبيروونکي)، محتسبانو او امامانو (ملايانو) په توګه داخل شول.

دوی په دغو پوستونو کې د دولت همکاران شول او په دغو مقامانو کې د دوی يو مسوولیت دا و چې د واکمن او دولت اطاعت وکړي او شريعت د خليفه له ګټو سره سم تعبير و تفسير کړي. څرنګه چې علماوو له دولته مواجب (مياشتنۍ يا کالنۍ تنخواه ګانې) يا جاګيرونه (د خدمت په مقابل کې ورکړه شوې مځکه) اخيستل او اقتصادي ګټې يې له دولت سره تړلې وې نو دې ته يې ډېر پام کاوهٔ چې واکمن خوشحاله وساتي.

له بلې خوا واکمنو هم له ديني علماوو سره د توافق پالیسي خپله کړې وه. واکمنو به په ظاهر کې د علماوو درناوی کاوهٔ، دربار ته به يې وربلل چې وعظ وکړي او په مهمو مسايلو کې مشوره ورنه وغواړي. خو هر وخت چې به يې د خپلو سياسي ګټو لپاره د علماوو استعمالول وغوښتل نو د فتوا ورکولو تقاضا به يې ورنه وکړه او علماوو به فتوا جاري کړه.

دغو ديني علماوو د واکمن په حضور کې د اطاعت و تسليم، د واکمن د پښو يا لاسونو د مچه کولو او د بې حده احترام په الفاظو باندې واکمن ته د خطاب کولو ټول هغه آداب سم وبلل چې په ايراني دربارونو کې رواج وو.

دغه راز که به د پنځه وخته لمانځهٔ يا د روژې په مياشت کې د روژه نيولو په څېر ضروري عبادتونو ته د واکمن ډېره نه لګېده نو دغو

علماوو د خلاصون لاره ورته جوړوله. واکمنو دا اجازه هم تر لاسه کړه چې څومره يې خوښه وي هغومره ښځې واده کړي او طلاقونه ورکړي او په حرم سرای کې هغومره وينځې وساتي چې څومره يې زړهٔ غواړي.
په عباسي دوران کې د خلفاوو د قدرت له زياتېدا سره د ديني علماوو قدرت کم شو او بالاخره علما د واکمنو د هوسونو په خادمانو بدل شول.

د عباسيانو له زوال او کمزورۍ سره په بېلو بېلو سيمو کې د مستقل قدرت لرونکې کورنۍ راڅرګندې شوې چې د سلطنت موسسه يې معرفي کړه. مسلمانو فقهاوو دغه کار په دې دليل سم وبالهٔ چې د انارکي مخه نيسي او په ټولنه کې نظم و دسپلين وساتي.

فقهاوو د زورورو نظاميانو په لاس د قدرت غصب هم په دې دليل روا وبالهٔ چې که روا ونهٔ بلل شي نو سياسي ناکراري ته به لار پرانيزي او د کورنۍ جګړې اور به بل شي. نامتو ديني عالم الموردي (په ۱۰۵۸ کې مړ) چې سياسي مفکر و، په خپل کتاب الحکام السلطانيه کې وايي چې د غاصب قدرت بايد د خونرېزۍ د مخنيوي په خاطر مشروع وبلل شي.

د سلطنت او غصب مسلو ته له لار جوړولو وروسته بل سوال دا و چې ايا سلطان بايد د مذهبي اقتدار تابع وي او که دا اختيار ولري چې مذهب د خپلو سياسي غوښتنو لپاره استعمال کړي؟ د دې سوال او نورو مسايلو په اړه چې پاچا بايد څنګه چلند وکړي، د ليکنو يو ژانر دود شو چې د اميرانو هينداره نومېږي. د دې ژانر په ځينو مهمو کتابونو کې د کيکاوس (په ۱۰۸۲ ميلادي کال کې مړ) قابوس نامه، د نظام الملک (په ۱۰۹۱ ميلادي کال کې مړ) سياستنامه، د غزالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په ۱۱۱۱ میلادي کال کې مړ) نصیحت الملوک، او د ضیاالدین برني اثر، فتاوای جهانداري یادولای شو.

د دغه ژانر په کتابونو کې سلطنت د یوې ارثي موسسې په توګه پېژندل شوی او واکمن ته د (ظل الهي) یعنې د خدای د سیوري خطاب شوی دی. د ماکیاولي په نظر واکمن باید د دین له واجباتو او قیدونو ازاد وي او د قدرت ټولې واګې یې په لاسونو کې وي. د واکمنو د هینداري په کتابونو کې هم، دې ته ورته افکار وینو. په دغو کتابونو کې واکمن ته د ایران د ساساني پاچایانو په څېر د دیني او دنیایي چارو ټول واک ورکړ شوی دی.

په هندوستان کې د ډیلي سلاطینو (۱۲۰۶-۱۵۲۶) د واکمنو د واک همدا ماډل خپل کړ خو مغول پاچا اکبر د سلطنت یوه بله تیوري وړاندې کړه چې د هند له چاپېریال سره یې سمون خوړ. د اکبر پاچا د دربار مورخ، د دهٔ نژدې دوست او سلاکار ابوالفضل (په ۱۶۰۲ میلادي کال کې مړ) د سلطنت په اهمیت باندې د تاکید او د دې مقام د لوړاوي او ستاینې له لارې د مغولو سلطنت ته فلسفي بنیادونه جوړ کړل. د ابوالفضل په اند سلطنت د خدای په نزد تر ګردو لوړ عزت دی چې دی ورته الهي رڼا وایي، داسې رڼا چې له خدایه سرچینه اخلي او د پاچا په زړهٔ کې له رعیت سره پلارنۍ مینه پیدا کوي او په خدای باندې د پاچا باور و تکیه زیاتوي.

له سلطنته د هغې معنا او مفهوم په باره کې چې د هند مغولو اخیسته، وانینا لیکي چې دا ظاهرا د سلطنت له اسلامي تیوري او هندو تیوري توپیر نه لري.

خو که ځیر شو پوهېږو چې دا د هغو غوندې نه ده بلکې بېخي ورنه بېله ده. د ابوالفضل په نظر، پاچا د خپل رعیت د خیر لپاره واکمني

کوي او دې مقصد ته د رسېدو په لاره کې حق لري چې په پخوانو دودونو او اجتماعي موسسو کې تغییر راولي. څرنګه چې سلطنت د خدای له لوري دی نو پاچا د مذهبي علماوو د مشورو په منلو مجبور نه دی. دهٔ ته الهي قدرت دا واک ورسپارلی چې د وخت له ضرورتونو سره سم، په ټولنیز جوړښت کې تغییرات راولي.

اکبر همداسې وکړل. دهٔ د ماشومانو ودونه او دغه راز د نژدې خپلوانو تر منځ ودونه منع کړل. دهٔ د ستي په دود هم بندیز ولګاوهٔ چې البته پوره ختم نه شو. له دې اړخه که ورته وګورو نو اکبر د هندوستان لومړنی واکمن و چې د کورنۍ، کاسټ او ټولنې په چارو کې یې هم مداخله وکړه. پخوا به واکمنو په دې ساحو کې د مداخلې او د بدلونونو د راوستلو حق ځان ته نه ورکاوهٔ.

اکبر پاچا چې د علماوو په موافقه د (مجتهد) اختیارات هم په خپل لاس کې واخیستل نو قدرت یې لا زیات شو. اکبر دا کار د ابوالفضل د پلار شیخ مبارک په مشوره وکړ. مبارک ورته وویل چې له دیني علماوو دې وغواړي چې یو (محضر) دستخط کړي چې دهٔ ته د مذهب د تفسیر و تعبیر د اختیار وکالت ورکوي. په دې ډول اکبر پاچا هم د مذهبي او هم د سیاسي چارو واګې تر لاسه کړې او له دیني علماوو سره نور د پاچا د فیصلو د چلینجولو واک پاتې نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازادي، مساوات ، وروروګلوي

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د سیاسي بدلون په نتیجه کې یو نوی کلتور وزېږاوۀ چې د اروپا د ټولنې پخوانی استبدادي نظام يې ورو ورو په ديموکراسي بدل کړ. ازادي، مساوات او اخوت د انقلاب شعار و چې د اريستوکراسي او د هغې د کلچر غلبه يې ختمه کړه. په ټولنه کې هرارشي او د مراتبو سلسله هم ختمه شوه. انقلاب د ژوند په هر اړخ باندې اثر وکاوۀ. د سلطنت او اشرافيت د امتياز ټول سمبولونه بې اهميته شول. خلکو د عالي جناب يا عاليقدر په څېر لقبونه له خولو وغورځول او يو بل ته يې د وطنوال (ستيزن) ويل پيل کړل.
د مساوات د مفهوم تر اغېز لاندې خلکو د (تاسې) د کلمې په ځای چې د لوړو طبقو د درناوي لپاره وه، د (تۀ) کلمه خوښه کړه. خلکو له اشرافيته خپله کرکه د بې ادبه او شهلې ژبې په ذريعه چې اشرافو ته سپکې سپورې او کنترې کنايې پکې وې، څرګنده کړه. د انقلاب په زمانه کې د بېوزلو او شتمنو طبقو تر منځ د توپير د ختمولو لپاره هڅې وشوې.
په دې دوران کې له دولته د کليسا بېلېدا د سکيولريزم اساس کېښود چې د مذهبي زغم سبب شو. کله چې په فرانسې باندې انقلاب مخالفو هېوادونو يرغل وکړ، په فرانسه کې د نشنليزم يو پياوړی احساس وغوړېد او له يرغل سره د مقابلې لپاره خلکو لښکر وکړ چې د خپل ملک دفاع وکاندي.

د انقلابي کلچر يو بل اوڅار اړخ په اجتماعي، سياسي او کلتوري فعاليتونو کې د ښځو ګډون و. په انقلاب کې ښځو فعاله برخه واخيسته. د شلمې پېړۍ د نامتو جرمنۍ فيمنستې ټولنپوهې ماريا مايس په ژبه: دوی د پاريس په کوڅو کې له رواني مبارزې سره د يو ځای کېدو په ذريعه او دغه راز د بحثونو په ګڼو ګروپونو او ګڼو جمهوري کلبونو کې چې په ټوله فرانسه کې جوړ شوي وو ، د شاملېدو په ذريعه ارزو لرله چې د لوی انقلاب په منځ کې خپل انقلاب هم وکوي. د فيوډالزم په خلاف جګړه کې د پاريس د بېوزلو پرګنو ګڼو مېرمنو پوره برخه لرله.
د فرانسې د انقلاب خورا مهمه ځانګړنه دا وه چې خلکو د ژوند په هر ډګر کې حضور پيدا کړ. د ملي اسمبلۍ هره ناسته له خلکو ډکه وه. د اسمبلۍ غړيو به چې خبرې کولې نو عوامو به يې په دقت سره څار کاوۀ. انقلاب عام خلک وروزل چې د خپلو حقونو لپاره د پوځ په مقابل کې وجنګېږي. د فرانسې د انقلاب په دوران کې چې عوامو کومه تجربه ترلاسه کړه، دغه تجربه يې د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۸ کال په انقلابونو کې چې کوڅې يې په کاميابۍ سره بندې او مورچې يې ورکې جوړې کړې. پکار راغله. د پاريس خلکو د اروپا د نورو هېوادونو اوسېدونکو ته چې هلته خلکو د خپلو استبدادي حکومتونو په خلاف مبارزه کوله، يو ماډل وړاندې کړ.
يو بل بدلون دا راغی چې اشرافو د عوامو د کلچر تر اغېز لاندې خپل د ښکو دوديز لباس پرېښود او په ټولنه کې يې د عادي خلکو غوندې لباس واغوست.
د انقلاب په دوران کې د شتمنو او ممتازو طبقو په خلاف د عادي کس قهر د خشونت په بڼه را څرګند شو. اشرافيت برالا توهين شوا و ګېوتن په پرله پسې ډول د انقلاب د مخالفانو سرونه غوځ کړل چې په نتيجه کې، ښکاره اعدامونه د عوامو د ساتېرې په يوې ذريعې بدل شول. خلک به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعدام د ځای شاوخوا راټولېدل او چې د مقتول پرې کړی سر به يې وليد چکچکې به يې کولې. د روبسپير د ترور دوران د تشدد په ذريعه د انقلابي اخلاقو د دودېدا د هڅې دوران و.

په ۱۷۹۴ کې د عام مصونيت د کمېټې وياند انقلابي اخلاق د پخواني رژيم په وخت کې له فسق و شرارت سره د مقايسې له لارې توضيح کړل ، دۀ وويل : موږ غواړو په خپل هيواد کې د ايګوايزم و انانيت په ځای صداقت اود امتياز غوښتنې په ځای اصول حاکم کړو، د دودونو په ځای خپلو مکلفيتونو ته پام وکړو ، د مال او شتو په ځای د استدلال او منطق قوت پيدا کړو ، د جابرانه چلند په ځای نرمه لهجه غوره کړو، د حقارت په ځای عزت او د تشدد په ځای پراخه سينه ولرو، د تنبلۍ په ځای سترو ارمانونو ته د رسېدو تکل ولرو ، له پيسو سره د مينې په ځای له ښو خلکو سره مينه وکړو، په ښو ادارو کې لياقت معيار وګرځوو، د توطيو او دسيسو په ځای له خپل استعداده کار واخلو، د ټوکو په ځای حقيقت ته پام ولرو، د ظاهري شان و شوکت په ځای په ځان کې واقعي خوشحالي پيدا کړو، د ستومانه کوونکو شهوت پرستيو په ځای د انسان د مقام عظمت ته پام واړوو او بالاخره د وړو شيانو په ځای د سترو هدفونو په لور ګامونه واخلو.

د فرانسې انقلاب يو ملي او سياسي کلچر خلق کړ. څرنګه چې دولت ملي شو نو د هغه ټولې موسسې ملي ونومول شوې. لکه ملي پوهنتون، ملي تعليم، ملي بېرغ او ملي سرود.

نورو هېوادونو د فرانسې د ماډل پيروي وکړه. نورو هم ملي بېرغ ته درې رنګه غوره کړل او د ملي هويت د بيان لپاره يې ملي سرود وموند. د سياسي او اجتماعي بدلونونو لپاره د خلکو د پارولو او پاڅولو لپاره په ګرده دنيا کې د فرانسې د انقلاب ژبه او ادب وکارول شول.

هغه کلچر چې د فرانسې انقلاب رامنځ ته کړ په ټوله اروپا کې خپور شو او د اروپا سياسي او اجتماعي جوړښت يې بدل کړ.

يوازې بدلون پاتېدونی دی

څرنګه چې خلکو ته تاريخي پېښې له اوسنو حالاتو سره بې ارتباطه، مازې پخوانۍ کيسې ښکاري نو ډېر ځله يې په دې خبره چندان باور نه راځي چې د تاريخ مطالعه به ګټه ولري.

په حقيقت کې له تېرو پېښو د استفادې کولو مفکوره خورا پېچلې ده. معمولا خلک غوره ګڼي چې تغييرات ژر، ژر او محسوس ووينې. که تغييرات محسوس او څرګند نۀ وي، لکه په تاريخ کې چې خبره همداسې ده، نو دغسې نظم په خلکو بوج شي.

خو تاريخ په عمل کې د ټولنې د ليدلورې د بدلولو او د خلکو د خبرولو يو لوی کار په غاړه لري. البته، د اثر د غورځولو او تاثير اچولو بهير ډېر وخت غواړي. تاريخ نه يوازې د پخوا په اړه پوهه راکوي بلکې زموږ د اوسنو پرابلمونو په باب هم خبرې را ته لري. مثلا که موږ د خپلې ټولنې د اوسني مخ په ځوړ حال په باب غور کوو نو د راغلي حالت علتونه به هم چې په تېر وخت کې ځېلي لري، ځيرو.

د يوۀ تمدن د ظهور او زوال پديده د بدلېدونکو حالاتو د بهير پديده ده او مورخان د دې بهير په بېلو بېلو پړاوونو بحث کوي او بيانوي يې.

درې مفکرانو د ځينو قوانينو په رڼا کې چې د دوی په فکر د تاريخ د حرکت لوری ټاکي، د تمدنونو د ظهور و زوال د ټول بهير د موندلو هڅه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون (په ۱۴۰۶ میلادي کال کې مړ) دغه بهیر د وګړي د ژوند غونډې بولي چې په زوکړه پیلېږي، له ماشومتوب، زلما او زړبودنه تېرېږي او مرګ ته رسېږي. د ابن خلدون په نظر یو ملت یا تمدن دې ته ورته پړاوونه کچوي او په اخر کې مري. د دۀ په عقیده دا بهیر نه بدلېږي او برخلیک یې نه نورېږي.

جرمن مفکر شپنګلر (په ۱۹۳۶ کې مړ) د خپل کتاب (د غرب زوال) تر لیکلو د مخه د نړۍ اتۀ لوی تمدنونه مطالعه کړل. شپنګلر په خپل کتاب کې هغه پړاوونه رانښیي چې د دۀ په نظر هر تمدن ورسره مخ کېږي. دی وايي چې هر تمدن په ابتدا کې دین او هنر خلقوي او له همدې ځایه د تمدن د پسرلي موسم پیلېږي. فیوډالیزم او فیوډالي کلچر د تمدن د دې موسم لویه ځانګړنه ده. تمدن د خپل ژوند د دوبي په موسم کې د خپلو ښارونو په وده مشهورېږي. ورپسې بیا د عقیدې ځای تعقل او رشنلیزم نیسي او په ژمي کې د ماتریالزم سیوری خپرېږي چې زوال او بې تاریخه دوران یې په مخ کې دی.

د شپنګلر په اند ، مرګ خامخا راځي او یو تمدن باید د یوناني اتل په څېر مړینې ته تیار وي. دغه جرمن مفکر د تاریخ د بهیر لپاره د دا رنګه قوانینو په جوړولو سره د لویدیځ تمدن د زوال اټکل وکاوۀ. د دۀ په نظر، نولسمه پېړۍ د لویدیځ تمدن تر ګردو غوره دوران و. په دې دوران کې لویدیځ تمدن خپل کلاسیک هنر، معماري، موسیقي او ادبیات وزېږول. په شلمه پېړۍ کې د لویدیځ تمدن زوال پیل شو. په دې پېړۍ کې یې موزیک، معماري، هنر او ادبیات بازاري و برسېرن شول، عمق و ابتکار ورپاتې نه شول.

له بلې خوا ټاین بي (په ۱۹۷۴ کې مړ) وینو چې یوې بلې پایلې ته رسېدلی دی. دۀ په خپل کتاب (د تاریخ مطالعه) کې د شپږو ېشتو لویو او وړو تمدنونو په لوړ و ځوړ بحث کړی دی.

دۀ په ټولو تمدنونو کې یو مشترک عامل چې دی یې (چلینجونه او ځواب) بولي، وموند. ټاین بي وايي چې یو تمدن تر هغو پورې له زواله خوندي دی چې د چلینجونو د مقابلې او د خنډونو د لرې کولو وړتیا لري. زوال یې هله پیلېږي چې مشکلاتو ته په ځواب موندلو کې پاتې راشي. د ټاین بي په نظر دا د یوۀ تمدن د روشنفکرو کار دی چې د خنډونو او چلینجونو ماهیت وپېژني او حل لارې ورته پیدا کړي.

ابن خلدون او شپنګلر دواړو د تمدن د مرګ پېش بیني وکړه خو ټاین بي خوشبینه ښکاري. البته، د تمدن د عمر په باره کې د دۀ خوشبیني بې شرطه نۀ ده. د تمدن د نه مړۀ کېدلو شرط دا دی چې د روشنفکرو ټولنه به د چلینجونو او مشکلاتو ماهیت پېژني او مناسبې حل لارې به ورته مومي.

که پاکستان ته راشو نو ویلی شو چې دلته وضعیت پېچلی دی. دغه هېواد له اقتصادي بحرانه رانیولې تر اجتماعي او سیاسي بحرانونو پورې له ډول ډول چیلنجونو سره لاس وګریوان دی. له بده مرغه پاکستان داسې روشنفکران نه لري چې له دغو بحرانونو یې راوباسي. په پاکستان کې د هغو فیلسوفانو، ټولنپوهانو، مورخانو، انتروپولجستانو او د اقتصادي او سیاسي چارو د مفکرانو کمی دی چې د ملک او ټولنې د مشکلاتو لپاره حل لارې مومي.

له بلې خوا په پاکستانۍ ټولنه کې دا باور موجود دی چې دوی یو بشپړ نظام لري او د موجود حالت بدلېدا ته یې اړتیا نشته. هغه افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دې مفکوره کې خو او مشکل ويني، غندل کېږي. دلته له نويو فکرونو سره سخته دښمني روانه ده. دلته د مخ په ځوړ حالت د مشکلاتو د اواري لپاره نوي فکرونه، اورېدونکي نه لري.

که موږ د ټاين بي د چلينج او ځواب مفکورې په رڼا کې لويديځ تمدن ته وګورو نو ويلی شو چې دغه تمدن د پخوانو هغو په نسبت په بر او ممتاز دريځ کې دی. دغه تمدن نه يوازې د تېرو تمدنونو مفصل تاريخ لري بلکې په اوسنۍ دنيا هم د پوهې او معرفت او لوربينې کوي. په دې سربېره د اسيا او افريقا تر ګردو تکړه کسان چې په خپلو وطنونو کې ورته امکانات نشته، لويديځ ته تللي دي. د شپنګلر د پيش بيني برخلاف، لويديځ تمدن په ستونزو لاسبری شوی او له زواله ژغورېدلی دی. د تاريخ په اړه بايد ووايو چې تاريخ چمتو دی چې يو څه رازده کړي خو سوال دا دی چې ايا موږ څهٔ زده کولو ته تيار يو ؟

خيرات او ټولنه

صدقه او خيرات د بېوزلۍ د فشار د کمولو او د محتاجو کسانو د مرستلو يوه ډېره ښه ذريعه بلل کېږي. افراد او موسسې دواړه، هغو کسانو ته خيرات ورکوي چې خورا نيازمن دي. له بېوزلو سره مرسته يوه مذهبي وجيبه او دغه راز ټولنيزه دنده ده.

د ډيلي د سلطنت په زمانه کې، فيروز تغلق (۱۳۵۱ ـ ۱۳۸۸ ميلادي) د صدقې د چارو لپاره يوه اداره جوړه کړه چې بې وسو نجونو ته جهيز برابرول او بېوزلو کسانو ته مالي مرسته يې دنده وه. محتاجو کسانو ته د ډوډۍ ورکولو لپاره د لنګر جوړول يو پخوانی دود دی. مغولو امپراطورانو د حکومت په پيسو په خپل ټول قلمرو کې لنګرخانې جوړې کړې.

د کاختۍ يا وچکالۍ په زمانه کې به لنګرخانې زياتېدلې. اکبر پاچا (۱۶۰۵-۱۵۵۶) په فتحپور کې مسلمانو او هندو بېوزلو ته لنګرخانې ودانې کړې چې خيرپوره او دهرمپوره يادېدلې. ګڼو جوګيانو چې د مفتې ډوډۍ اوازه واورېده نو فتحپور ته لاړل. دوی ته د جوګيپوره په نوم بېله لنګرخانه جوړه شوه.

جهانګير پاچا (۱۶۲۷-۱۶۰۵) د خپل سلطنت په دوران کې په احمداباد، اله اباد، لاهور، ډيلي او اګره کې لنګرونه جاري کړل. دغه لنګرخانې به يې بولغار کهان (د خوارانو په منځ کې د پخې ډوډۍ د وېشلو ځای) بللې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقې په دا رنګه موسسو سربېره، د خیر خیرات ځینې اجتماعي او مذهبي رواجونه هم وو. مثلا، د اخترونو یا جشنونو په وخت به د نقره اي او طلایي سکو ډک پتنوس د امپراطور یا اشرافي د سر د پاسه وړل کېدهٔ چې وروسته بیا په بېوزلو ووېشل شي. دغو مراسمو ته یې نثار ویل. نثار د هرې موقعې رد بلا انګېرل کېدهٔ. دا دود هم و چې کله به امپراطور یا اشرافي د اختر لمانځهٔ یا د بزرګ د مقبرې زیارت ته په ډله کې روان و نو په هغو خلکو به یې پیسې شیندلې چې د جلوس ننداري ته به راغونډ شوي وو. په هندوستان کې د پیسو شندلو دغه دستور سخاوت بلل کېدهٔ.

اکبرپاچا د صدقې د وېشلو لپاره یو ځل یوهٔ نوي شي ته فکر شو. دهٔ یو حوض چې اناپ الاو بلل کېدهٔ، له پیسو ډک کړ چې په خوارانو یې ووېشل شي.

ابوالفضل لیکي چې، په فتحپور کې د ماڼۍ په حویلۍ کې یو ډنډ و چې شل، شل ګزه یې طول و عرض او درې ګزه یې ژوروالی و. پاچا امر وکاوهٔ چې دغه ټول ډنډ په سرو، سپینو او تورو پیسو (یعنې په طلایي، نقره اي، او مسي سکو) ډک شي. خو په لومړۍ ورځ دومره ګڼه ګوڼه شوه چې ځینې کسان تر پښو لاندې شول. پاچا چې دا حال ولید امر یې وکاوهٔ چې دغه کار دې نه تکرارېږي.

خو له بلې خوا، په انګلستان کې له بېوزلۍ سره مبارزه بل ډول وه. د تیر دور کورنۍ د سلطنت په دوران کې (۱۴۸۵-۱۶۰۳) په انګلستان کې د ګدایانو یو نوی ګروپ چې (روغ رمټ ګدایان) یې بلل، راڅرګند شول. دا هغه زمانه وه چې د ګلابو له جګړې او د فرانسې له جګړو فارغ شوي عسکر وزګاره شوي وو، د احاطې د سیستم په وجه خوارو بزګرانو ناکرلې مځکې نه شوای کرلی، ځنګلونه کم شوي او

بې روزګاري زیاته وه. دغو ټولو عواملو یو بل ته لاسونه سره ورکړي او په صورت پوره، روغ رمټ کسان یې ګدایي ته اړ ایستلي وو. دوی به په کلیو کې ډله ډله ګرځېدل، د خلکو ورونو ته به درېدل او خیرات به یې غوښت. ټولنه له دوی سره په تکلیف کې شوه.

د مشکل د اوارولو لپاره د انګلستان دولت له بېوزلو سره د مرستې په مقصد څو قانوني لایحې پاس کړې. دا مرسته به د اعانې له لارې برابرېده او له هرې کلیسا سره د اړوندې ناحیې خلکو به یې چارې سمبالولې. حکومت په بل قدم کې د بېوزلو لپاره کار ځایونه جوړ کړل چې بېوزلې په دې توګه له ګدایي او په مرسته باندې له تکیه کولو را وګرځوي. په ۱۷۲۳ میلادي کال کې د بېوزلو لپاره د کارځایونو یو قانون جوړ شو چې له دوی یې غوښتل چې په کارځایونو کې خپل نومونه ثبت کړي او کار کولو ته متې راونغاړي. یو بل قانون په ۱۸۳۴ کې د کوڅې او بازار ګدایي منع کړه او ګدایان یې مجبور کړل چې په کارځایونو کې واوسي.

په دغو کارځایونو کې ژوند بې مزې او تریخ و. دلته د کورنۍ د نظام درناوی نه کېدهٔ. ښځې، ماشومان او مېړونه له یو بله بېل ساتل کېدل او خورا سخت مقررات یې لرل. امر و چې د ډوډۍ په وخت به څوک خبرې نه کوي. خوارهٔ پکې کم او نیمګړي وو. دلته د تېرو د ماتولو، د هډوکو د وړهٔ کولو، د زړو رسیو د تار تار کولو او داسې نور کارونه وو. چارلز دیکنز په خپلو ناولونو کې د دغو کارځایونو د شرایطو روښانه انځورونه ایستلي دي.

یو مورخ لیکي: په اندوور کارځای کې د هډوکو د ماتولو په وخت د دې حقیقت معلومېدا چې خواران وراستهٔ هډوکي چیچي او غوړ و ماغزهٔ یې خوري، د لویې رسوایي سبب شوه. دا څه عجبه نه ده چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارځایونو کارکوونکي دغه ځایونه باستیل بولي. (د پاریس د مشهورې بندیخانې نوم)

په اتلس سوه پنځوسمو کلونو کې د عمومي فشار په نتیجه کې د کارځایونو شرایط بهتره شول. خو د دغو ځایونو په باب هغه بد تصور د بېوزلو په ذهنونو کې پاتې شو. د وخت په تېرېدو سره د بېوزلو په اړه د قوانینو ځای یو لړ نویو موسسو ونیو چې له محتاجو کسانو سره یې د حکومتي ادارو یا خیریه موسسو له لارې مرسته کوله.

د وګړي د خیرات او د موسسې د خیرات تر منځ لوی توپیر موجود دی. یو وګړی یوازې تر هغو خیر رسولای شي چې ژوندی وي خو موسسه ممکن په مودو مودو خیر ورسوي.

بله دا چې یو وګړی که چا ته صدقه ورکوي نو صدقه اخیستونکی ځان د هغه احسانمن او تر منت لاندې ګڼي. په مقابل کې خیرمن کس ته د غرور احساس ورپیدا کېږي. دا هم ممکنه ده چې له خپل خیر خیراته د سیاسي او اجتماعي موقف لپاره استفاده وکړي. خو د ادارو او موسسو په خیرات کې داسې څۀ نشته. له دغو موسسو سره مرسته کوونکي معمولا نه پېژندل کېږي او په دې ډول د موسسو صدقه په چا باندې منت نه ږدي او د دې باعث نه ګرځي چې یو انسان د بل انسان تر منت لاندې شي.

په یوه ټولنه کې چې دیموکراسي واکمنه وي، هلته اتباعو ته حق ورکول کېږي چې له دولت او دولتي موسسو وغواړي چې د خلکو د ستونزو غم وخوري. نو حکومت باید داسې اقدامات وکړي چې هیڅ وطنوال (تبعه، ستېزن) مجبور نه شي چې بل وطنوال ته لاس ونیسي او خیر وغواړي.

ترک غلامان

د ترکو غلامانو د اخیستلو او مقررولو دود په عباسي دوران کې پیل شو. ابن خلدون په خپله مقدمه کې په دې موضوع باندې تبصره کړې ده او لیکلي یې دي چې عباسي خلفاوو ځکه په ترکو غلامانو تکیه وکړه چې د خپلې قبیلې ملاتړ ورسره نه و او بله وجه یې دا وه چې عربي روح (عصبیت) چې د دوی د حکومت د ملا د تیر حیثیت یې درلود، کمزوری شوی و.

کله چې د دربار سیاسي قدرت ایرانیانو ته په ګوتو ورغی او عرب څنډې ته څپ وهل شول، عباسیانو د قدرت د ساتنې لپاره نورې لارې ولټولې. ترکو غلامانو ته د میدان ورکولو په نورو علتونو کې د امپراطورۍ د ساحې پراخېدا، د امپراطورۍ په جوړښت کې د بېلو بېلو توکمونو راغونډېدا، د خلیفه په لاسونو کې د بشپړ واک تمرکز او د تخت د بېلو بېلو مدعیانو جاه طلبۍ یادولای شو. دغو عواملو د وخت خلیفه مجبوراوۀ چې د داسې عسکرو یو ګروپ ولري چې دی ورباندې باور کولای شي. ترکو غلامانو دا غوښتنه پوره کوله او د خلافت د ساتندویو په توګه یې عزت او ویاړ په نصیب شو خو کله چې خلافت په زوال کې و نو دوی د انارکي او ګډوډې عاملان شول او دغه شي بدنامه کړل.

د عباسیانو په راوروسته دوران کې د همدې ترکو غلامانو له اجتماعي موسسې د طولونیانو (۸۶۸- ۹۰۵) او اخشیدیانو (۹۶۹-۹۳۵) په څېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمې واکمنې لړۍ راڅرګندې شوې چې په مسلمانه ټولنه کې یې لوی نقش و.

په عباسي خلافت کې د ترکو غلامانو اجتماعي موسسه د اسلامي نړۍ تازه جوړېدونکو واکمنو لړیو ته یو مثال او ماډل شوه. هغوی ترک غلامان د شخصي باډیګاردانو په توګه په کار وګومارل او اداري مقامونه یې ورکړل. یعقوب بن لیث صفاري (۸۶۸-۸۷۸) کابو دوه زره غلامان لرل چې د دهٔ د شخصي نوکرانو او باډیګاردانو په توګه یې خدمت کاوهٔ. د یعقوب د ورور عمرو بن لیث (۸۷۸-۹۰۰میلادي) دا عادت و چې د هلکوانې د عمر غلامان به یې پېرودل او بېل بېل مهارتونه او هنرونه به یې ورزده کول. دهٔ به دغه کسان د خپلو قوماندانانو په لښکرو کې مقررول چې دهٔ ته جاسوسي و مخبري وکړي.
سامانیانو (۸۱۹-۱۰۰۵)، قره خانیانو (۹۹۲-۱۲۱۱)، غزنویانو (-۹۷۷ ۱۱۸۶)، او غوریانو (۱۰۰۰-۱۲۱۵) په همدې پلونو پلونه کېښودل او د خپل اقتدار د جوړولو او ټینګولو لپاره یې له ترکو غلامانو استفاده وکړه. ترک غلامان مشهور پوځیان او اداره چیان شول. دوی په وفا او اخلاص کې بې جوړې وو. چې د دوی شمېر زیات شو نو د خپل لیاقت په اساس په مختلفو درجو او کته ګوریو ووېشل شول. په جنرالانو سربېره، ځنې ترکان، غلامان خاص یا غلامان سلطاني شول چې د پاچا شخصي خدمتګاران وو.

په ګرده شرقي امپراطوري کې د غلامانو د خرڅلاو بازارونه وو. په دغو بازارونو کې به ترک غلامان د نورې مال التجارې په څېر خرڅېدل. له پېرودنې وروسته به دوی ته مختلف مهارتونه ورزده کېدل. کله چې به یو غلام د پاچا په خدمت کې داخل شو نو په ابتدا کې به د پاچا شخصي چارې لکه د ساقي خاص (د پاچا د شرابو وړونکی)، چاشني ګیر (مزه څکونکی او خوند معلوموونکی)، طشت دار، مشعل دار (مشال

وړونکی) او جامه دار (د جامو ساتونکی) چارې ورسپارل کېدلی. که به یې لیاقت او کفایت وښود، رتبه یې لوړېده. د یوهٔ ولایت مشري یا د پاچاهي لښکرو قوماندانې هغه تر ګردو لوړ مقامونه وو چې ترکو غلامانو ته ورکول کېدل.

د غلامۍ ټولنیزه موسسه د سلطنتي لړیو لپاره ګټوره ثابته شوه. د غلامۍ په برکت پاچایانو لایق او وفادار مرېیونه لرل چې دوی یې له داخلي او خارجي غلیمانو ساتل. خو دې موسسې منفي نقش هم درلود. کله چې ټول سیاسي قدرت د دې طبقې ګوتو ته ورغی نو قدرت یې د خپلو شخصي مقصدونو لپاره وکاراوهٔ او د سلطنتي کورنۍ یا نظام ګټې یې له پامه وغورځولې. دوی به تر هغو وفادار وو چې پاچا به زورور و. خو کله چې کمزوري پاچایان د سلطنت په ګدۍ کېناستل، نو غلامانو ټول واک په لاس کې واخیست او پاچایان یې مجبور کړل چې د دوی له خوښې سره سم وچلېږي.
شهاب الدین غوري (۱۲۰۳-۱۲۰۶) ترک غلامان هندوستان ته راوستل. د غوریانو د زمانې د مورخ منهاج سراج په قول، سلطان شهاب الدین د ترکو غلامانو د رانیولو خورا شوقي و او د دې توکم ګڼ شمېر غلامان یې په بیه واخیستل. دغه هر غلام په ګردو ختیځو ملکونو کې په کار کې د جدیت، جنګي هنرونو او مهارتونو په خاطر شهرت وموند.)
د غوري شهاب الدین غلامانو له دهٔ سره د هندوستان په نیولو کې مرسته وکړه او چې دی ومړ نو دوی په هند کې د غلامانو د سلطنت بنیاد کېښود. په دوی کې دوه کسه پخپله مرېیونه وو او دا حق یې نه درلود چې پاچاهي وکړي. دوی دواړو د خپلو غلامانو په ملاتړ پوره پوره تکیه لرله.
التمیش (۱۲۱۱-۱۲۳۶) د امیر چهل ګن یا څلوېښتو امیرانو اداره جوړه کړه چې دی له مخالفانو وساتي. دغه امیران التمش ته وفاداره وو خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دۀ له مړينې وروسته سرکشه شول او د پاچا جوړولو کار ته يې لاس واچاوۀ. کله چې بلبن (۱۲۸۷-۱۲۶۶) په تخت کېناست، د دۀ سر سم خلاص شو چې تر څو پورې دغه اميران ژوندي وي، دی به د سلطنت په خوند پوه نه شي. په اوله کې دی پخپله د همدې ګروپ يو غړی و. دوی يې هر يو له نژدې پېژاندۀ. بلبن دوی ټول ووژل او ان د خپل ترۀ زوی يې چې د څلوېښتو اميرانو په ډله کې يو امير و، ژوندی پرې نه ښود.
که په هندوستان کې د ترکو غلامانو د نقش جاج اخلو نو ويلی شو چې دوی د پاچا د واک په تخريب سره سياسي انارکي راوسته چې په دسيسو کې د ګډون او په خپل منځ کې له يو بل سره د جګړو په نتيجه کې يې پخپله خپله پښه په تېشه ووهله او خپل دريځ يې کمزوری کړ. د دوی ټول پام دې ته و چې څنګه ډېرې پيسې ټولې کړي. دوی په دې پوه نه شول چې سلطنت ثبات نه لري او شاوخوا ته يې تېريګرې هندو واکمنۍ واقع دي چې د ډيلي د سلطنت د ړنګولو او ختمولو لپاره شېبې شماري. د يو واکمن په حيث بلبن په دې مشکل پوه و او ځکه خو يې په بې رحمۍ سره د اميرانو بېخ وايست. د څلوېښتو اميرانو په ختمېدو سره په هندوستان کې د ترکو غلامانو واک پای ته ورسېد.
تاريخ دلته موږ ته يو درس راکوي. که هره اداره ټول واک په خپلو لاسونو کې راغونډ کړي او له ځانه تر ګردو لوی قدرت جوړ کړي، نو د دې ادارې ملا به تر خپل درانۀ بار لاندې ماته شي. د يوۀ دولت او نظام د جوړښت او سټرکچر غوښته دا ده چې د قدرت بيلانس او توازن پکې موجود وي او واک بايد له نورو سره شريک شي. که په دې منځ کې يوه اداره او موسسه تر نورو لويه او تر ټولو زوروره شوه نو نورې ډلې او نورې موسسې د بحران په وخت کې له هغې سره ملاتړ نه کوي، په ميدان يې پرېږدي او په دې ډول هغه ډله او موسسه چې تر ټولو ځان بر غواړي، پخپله خپل بېخ باسي.

دوزخ په تاريخ کې

بشري ټولنې چې وده وکړه، د ګناه وثواب او خير وشر مفاهيم راڅرګند شول. خلکو ليدل چې ځينو مجرمانو ته جزا ورکول کېږي خو ځينې نور، په تېره بيا هغوی چې قدرت ورسره دی او د امتيازاتو څښتنان دي، جزا نهويني. څرنګه چې د خطاکارو د مجازات لپاره پياوړې اداره نه وه نو دوی د هرې ناجايزې په کولو کې ازاد وو.
بېوسي او نهيلي خلک باوري کړل چې که دغسې کسان په دې دنيا کې جزا ونه ويني په بله دنيا کې به مجازات شي. دې عقيدې چې ظالمان او جنايت کاران به د ابد لپاره په خدايي غضب ګرفتار شي، د ټولنې بېوسه پرګنې دلاسا کولې.
الن اي. برنستېين په خپل کتاب کې چې (د دروخ جوړېدا: په لرغونې زمانه او د عيسويت د ابتدا په زمانه کې مرګ او بيا ژوند) نومېږي، په دې اړه خبرې کړې دي چې د دوزخ مفکوره څنګه پيدا او له کومو کومو پړاوونو تېره شوه. د هغۀ له څېړنو سره سم د بين النهرين په تمدن کې عقيده دا وه چې له مړينې وروسته د ګناهونو تپوس نه کېږي او د ټولو مړيو، که هغه د خير کسان وي يا د شر، انجام يو شان دی. دوی ته نۀ د خپلو بدو عملونو جزا او نه د خپلو ښو عملونو اجر ورکول کېږي. په تېره زمانه کې يوه عامه عقيده وه چې د مړيو لپاره بېله دنيا موجوده ده. په همد ې خاطر په لرغونو اساطيرو کې موږ د مړيو د دنيا د موندلو لپاره ګڼې هڅې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بين النهرين کې د سومير د خلکو د ګيلګمش په حماسه کې لولو چې: د اوبو او وچې يو لوی پړاو مړي او ژوندي له يوبله بېلوي.

د بين النهرين د بابل د تمدن د خلکو عقيده وه چې مړي تر دې دنيا لاندې ژوند کوي او خپل پاچا لري. دوی د ژوندو له شره د ځان د ساتنې لپاره تر خپلې دنيا کلاګانې او ديوالونه راتاو کړي دي او د بهرنی نړۍ هيڅ اوسېدونکي ته اجازه نه ورکوي چې ورشي.

د مصر په تمدن کې شريرو ته د جزا ورکولو او خيرمنو ته د اجر ورکولو مفکورې انکشاف وکړ. د مصريانو د عقيدې په اساس، له مرګه وروسته هر بنيادم له ځينو پړاوونو تېرېدۀ او د دې دنيا په ژوند کې د خپلو کړو له مخې معامله ورسره کېده. د لرغونو مصريانو د باور مطابق، هغوی چې د جزا لايق وي، بدنونه به يې ټوک ټوک شي. دوی ته به وويل شي چې: اور ته دې مخه ده، لمبو ته دې مخه ده، سوځنده تودوخې ته دې مخه ده، په توره ځب ځب کېږې او داسې ټوک ټوک کېږې چې د دنيا د مخ ژوندي به بيا هيڅکله ونه وينې.

د يونان او روم خلکو هم عقيده لرله چې مړي تر مځکه لاندې بېله دنيا لري. دغه ځای به يونانيانو هيډيز بالۀ. په هيډيز کې د مړيو روحونه د دوی له عملونو سره سم په بېلو بېلو طبقو کې وي. ګناهګارانو او مجرمانو ته تر ابده پورې جزا ورکوله کېږې.

يهودو د بعدالموت اجر و جزا مفکوره په پوره تفصيل سره بيان کړې ده. دوی د ګناهګارو ځای (جهنه) يعنې دوزخ وبالۀ. په تورات کې د دوزخ ذکر او دا چې ګناهګاران به څنګه پکې عذاب ويني، په تفصيل سره راغلی دی. په تورات کې لولو: (دوی به د خدای په غضب واوړي او اور به يې وخوري.) په تورات کې د سرغړوونکو په باب راغلي دي چې: وګورئ، هغه ورځ را روانه ده، د تنارۀ په څېر سوځنده، چې ټول

کبرکوونکي او شر جوړوونکي به د سرپرېکړيو بوټو پاتې ښخونه شي، هغه ورځ راځي چې دوی به سوځي.)

په يوۀ مزمور کې لولو چې: خدای پاک صالحان او بدکاران خپل اختيار ته پرې ايښي دي. دی له هغو نفرت کوي چې له تعدی او ناروا سره مينه لري. په بدکارانو به د سکرو د اور او ګوګړو باران واوري. سوځوونکی باد به يې د نصيب برخه شي.)

په عيسويت کې د دوزخ يادونه کمه کېږي او جزييات يې نۀ بيانېږي. خو وروسته بيا د کليسا ځينو پلرونو د دوزخ مفکورې ته د بوږنوونکو جزيياتو په بيان سره ځانګې ورکړې. د کليسا يوۀ مشر پترو پناموننتي خبرداری ورکړ چې: (هر ملعون به د سرۀ تنارۀ په څېر وي، په ټټر باندې او د ټټر دننه به يې سرې لمبې بلې وي. ناولې وينه به يې په رګونو کې ابشي او دغه حال به يې په کوپړۍ کې د ماغزو، په سينه کې د زړۀ او په بد مرغه بدن کې د کولمو وي.)

اسلام د دوزخ همدا ماډل ومانۀ او د عبري ژبې جهنه په عربي کې جهنم شو. له اسلامي باورونو سره سم، د حساب و کتاب ورځ راتلونکې ده. په دې ورځ به ټول مړي له قبرونو را پاڅي او د هغوی د ښو او بدو عملونو له شمېرلو وروسته به اجر يا جزا ومومي.

د تاريخ په هر پړاو کې داسې مفکران تېر شوي دي چې د دوزخ مفکوره يې چلينج کړې ده. مثلا د روم د تمدن په زمانه کې مورخ پلوتارک دا سوال را اوچت کړ چې شرير او ګناهګار ولې په دې دنيا کې جزا نه ويني؟ جزا يې ولې ځنډول کېږي؟ پلوتارک وايي، دا جزا دلته پکار وه چې نورو عبرت اخيستی وای.

جان ګاوډس بلوم په (اور او تمدن) کې ليکي چې: د اور- دوزخ انځور چې د روحانيونو، شاعرانو او انځورګرو پرله پسې نسلونو انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړ، دا پوښتنه لا ځوابه پرې ایښي چې دغه انځور په کوم ډول اجتماعي او رواني چاپېریال کې خپرېدای شي ؟ د متمدنو خلکو په هلو ځلو او غورځو پرځو باندې د پوهېدو لپاره دې ته اړتیا شته چې دغو مبارزو ته د پوځي- زراعتي ټولنې په پراخه زمینه کې چې ښاري نفوس په پرله پسې توګه زیاتېږي، وکتل شي. هغو کسانو چې د دوزخ له اوره وېره کوله، په ښارونو کې د اور او جنګ په اړه هم څه نا څه پوهه او تجربه لرله.

د کمزورو وسله

هر وخت چې په ټولنه کې بې عدالتي او استثمار وي، په مقابل کې یې د ټولنې د استثمار شویو او کمزورو کسانو عکس العمل هم وي. دغه مقاومت کله پټ او په پټه خوله وي خو کله بیا ښکاره او خشن شي. مورخانو په دې اړه چې عامو خلکو د خپلو سرکوبګرو په خلاف خپل سبک و وس څنګه کارولی دی، خبرې کړې دي. دوی چې پوه شوي چې د پاڅون او مقابلې وس یې نه شته نو د عقل په حکم یې د پټې خولې مقاومت ته مخه کړې ده او داسې تاکتیکونه یې کارولي چې باداران یې ورته هک حیران پاتې شوي او په ځای یې کېنولي دي.

مثلا د غلامۍ او فیوډالۍ په نظامونو کې چې له بزګرانو او غلامانو سره د خپلو بادارانو د ګواښلو وس نه و، نو دوی د غلا کولو، ملکیت ته اور اچولو یا تاوان رسولو، ځان ساده اړولو، د وسایلو ماتولو، دروغ ویلو او د ورسپارل شوي کار په بشپړولو کې د ځنډ کولو په څېر د اوږدمهال خورا اغېزمن میتودونه خپل کړي وو.

د مقاومت دغه میتودونه ښيي چې کمزوري څنګه ممکن زورور وغولوي، چل ورسره وکړي، چالاکي ورسره وکړي او تېر یې باسي.

دغه مثالونه دا هم راښيي چې د زور او فشار له میتودونو سره سره، بنیادم د تسلمېدو نه دی او د خپلو تاکتیکونو د بدلولو را بدلولو له لارې د خپلې بقا جګړه روانه ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلامۍ په ټولنه کې د مقاومت د نورو میتودونو تر څنګ، غلامانو د استثمار په خلاف د اعتراض په سلسله کې له کروندو د تېښتې طریقه هم کارولې او په دې ډول یې د سر په بیه د ازادۍ د ګټلو هڅه کړې ده. که څه هم دا طریقه معمولا د فردي مقاومت یا دفاع یوه هڅه وه، خو کله کله ډله ایزې تېښتې هم شوې دي چې د غلامۍ ټول نظام ته یې خطره پېښوله. دغو غلامانو له نورو لرې، بېلې ټولنې جوړولې چې د قانون له منګولو بچ پاتې شي، هغه قانون چې د دوی د ځپلو او تر لاس لاندې ساتلو لپاره جوړ شوی و. په بېلو ټولنو کې ډله ایز ژوند د غلامانو له خوندیتوب سره مرسته کوله.

لي روز په خپل کتاب (ازادي او غلامي) کې د غلامانو د مقاومت د طریقو په اړه لیکي: د قدرت په ځینو ډولونو کې کمزوري نغښتې وي او د کمزورۍ په ځینو ډولونو کې قدرت پروت وي. هغه غلامان چې د بل انسان د ښه نیت په برکت یې د ځان د خلاصون او ژوندي پاتېدو چل زده کړ، سامبو نومول شوي دي. دا بې شکه د سپکاوي او تحقیر لقب دی او د ډارن و وېرېدلي معنا پکې پرته ده. خو د هغو میتودونو په حقارت سره ردول چې د غلامانو نسلونه نسلونه یې وتوانول چې د خپل ژوند سختې وزغمي، په حقیقت کې په راتلونکو کولونو او نسلونو پورې خندا ده.

مور د پټه خولې مقاومت د فابریکو او د کورونو د منځ په مزدورانو کې هم وینو. د دوی دغه مقاومت ډېر ځله د دوی د ناوړه او بد خوی په وجه وګڼل شو. دلته یو جالب نصیحت لولئ چې پلار خپلو اولادونو ته کړی دی: ما دوی ته وویل (کشرانو ته)، په یاد ولرئ چې تاسې خپل کار پلورئ، او څوک چې یې اخلي هغه غواړي ووینې چې په مقابل کې یو څه ترلاسه کوي نو کله چې مالک وي، کار کوئ خو چې له

سترګو یې پناه شئ بیا استراحت کولای شئ. البته، هر وخت چې مفتشان وي تاسې باید ثابته کړئ چې کار کوئ.

د نظم نشتوالی د چوپ مقاومت لوی خصوصیت دی. دغه مقاومت نه لیډر لري، نه د پلان په اساس پیلېږي. بې ګونده، بې بېرغه او بې اعلامیې وي. ځکه خو معمولا له پامه غورځي او په رسنیو کې هم په دې اړه پاروونکي او جلبوونکي راپورونه نه راځي.

جېمز سي. سکاټ د خاموش مقاومت په هکله د ټولنپوهانو او مورخانو د نظر په باب په خپل کتاب کې چې د کمزورو وسله نومېږي، لیکي: څرنګه چې تاریخ او ټولنپوهنه د روشنفکرو له خوا لیکل کېږي او دوی له هغو اسنادو استفاده کوي چې تر ډېره حده تعلیم یافته مامورینو او مقاماتو لیکلي دي، نو طبعا د بزګرو د مخصوصې طبقاتي مبارزې چې په پټه خوله او له پامه غورځېدلې ده، د راڅرګندولو او سپړلو لپاره لازم او کافي وسایل نه لري.

له بلې خوا وینو چې د بزګرانو او غلامانو ښکاره او وسله وال بغاوتونه په بې رحمۍ سره ځپل شوي او دوی د ټولنې یا حکومت د غلیمانو په نوم یاد شوي دي. دوی ته له ماتې وروسته د انسان په سترګه نه دي کتل شوي او ځورېدلي دي. تاریخ راته وایي چې د روم امپراطوري څنګه د سپارتاکوس مشهورقیام مات کړ او ګرده سرغړوونکي غلامان یې ووژل شول.

په امریکا کې په ۱۷۳۷ کې د جنوبي کارولینا د غلامانو بغاوت او دغه راز په ۱۸۳۱ کې د وریجینا په ساوتامپټن کنټري کې د ناټ تورنر نومي مریی په مشري بغاوت په بې رحمۍ سره وځپل شو. په هندوستان، چین او اروپا کې هم د بزګرو له بغاوتو سره همداسې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې شکه چې بغاوتونه د باغیانو شدید قهر او بې باوري راښیي خو دوی له دې لارې نه دي توانېدلي چې سیستم بدل کړي. دغه پاڅونونه د خپل مقصد په لار کې د دوی په سربښندنې سره پای ته رسېدلي دي. څرنگه چې د دربار او حکومت مورخان تاریخ لیکي نو په تاریخونو کې له دغو بغاوتونو سره خواخوږي نه وینو بلکې په ټولنه کې یې د بې نظمۍ او گډوډۍ د رامنځ ته کوونکو په توگه غندنې لولو.

یو فرانسوی مورخ مارک بلوک د تاریخ دغه اړخ ته په پام سره لیکي چې دغه پاڅونه تقریبا همېشه له استثنا پرته په ماتې او بالاخره قتل عام محکوم شوي دي. لوی قیامونه په مجموع کې دومره منسجم نه وو چې کومه پایداره نتیجه ولري خو د کلیوالې ټولنې د کلونو کلونو د پټې خولې صبرناکې مبارزې تر هغه څۀ ډېر لاس ته راوړل چې په ظاهره ښکاري.

پټ یا ښکاره مقاومت دواړه را ښیي چې هم افراد او هم ډلې، عزت او درناوی غواړي. که هر سیستم د دې شي په ورکړه کې پاتې راشي نو ناراضه عناصر به د مسلط نظام دنسکورولو لپاره پرله پسې هڅې وکړي.

د محکومو او لاس لاندې طبقو په قهر او احساساتو باندې لاسبرې او ممتازې طبقې ژر نه پوهېږي او د دغه نتیجه دا شي چې بدلون په لویه بیه پرېوځي.

د اکبر پاچا ډوډۍ

په ختیځ کې یو وخت پخلنځی د یو چا د شان او مقام څرگندوی و. لوړو مقاماتو او غټانو به د خپل شان او مرتبې مطابق پخلنځي لرل. مغولو امپراطورانو چې د لویو کورنیو او ډېرو امکاناتو صاحبان وو، تر هر چا ښې اشپز خانې لرلې.

د دوی د کورنۍ دوو لومړیو امپراطورانو، بابر او همایون، پخلنځیو ته د پام کولو لپاره کافي وخت ونه موند. اکبر چې د مبتکر ذهن څښتن و، د کور د غړیو او درباریانو د ښۀ خدمت لپاره خپله اشپزخانه ښۀ سنبال کړه. د هغۀ پخلنځی په څو څانگو وېشل شوی و، لکه رکاب خانه (د لوښو ځای)، آبدار خانه (د اوبو ځای)، مېوه خانه، شربت خانه، افتابشي خانه او تمبل خانه. د شاهي پخلنځي په مامورینو کې میر باکاول (کنټرولر)، خزانه داران، مزه څکونکي او آشپزان شامل وو، چې دوی ټولو د صدراعظم تر مشرۍ لاندې کار کاوۀ.

د پخلنځي لپاره لازم شیان به د کال په سر کې لا وپېرودل شول. د سوخداسي وریجو په څېر عالي وریجې په دومره اندازه اخیستل کېدې چې د ټول کال مصرف پوره کړي. د پخلنځي مصارفو ته د ورځې زر روپۍ بېلې شوې وې.

آشپزانو د کار په وخت کې د کمیس لمن او لستوڼي رابروهل. د آشپز خولۀ، پوزه او سر باید پټ وای. له پخېدو وروسته به آشپز، باکاول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر باکاول د ډوډۍ مزه څکله. موږ د بابر په خاطراتو کې لولو چې یوۀ افسر ته د چاشنیګیر (د ډوډۍ د مزې معلوموونکی) نوم اخلي. د مزې له څکلو وروسته به خوارۀ په زینتي لوښو کې واچول شول. د ټولو خوړو نومونه به ثبت او د میرباکاول تر څارنې لاندې به یې سرونه بند شول.

ډوډۍ د یوه ډله کسانو په حضور کې چې باکاولان، آشپزان او نور خدمتګاران پکې وو، پاچا ته وړل کېدله. دلته به د ماښې د خدمتګارانو نوبت و چې د ډوډۍ مزه وګوري.

د دسترخوان تر اوارېدو دمخه په کوټه کې عرق ګلاب او نور عطرونه پاشل کېدل. معمولا تر څلوېښت ډوله زیات خوارۀ پخېدل چې د پاچا له ذوق سره سم په ترتیب په دسترخوان ایښودل کېدل. ډوډۍ په لویو لوښو کې چې د سرو او سپینو زرو وو او یا کمیابه چیني وو، خوړل کېدله.

د ډوډۍ د پخولو په وخت د اشپزخانې نظافت ته ډېر پام کېدۀ. پخلنځي ته بې اجازې هیڅوک نه شو ورتلای. د آشپزخانې د کارکوونکو په اړه به ډېرې پوښتنې کېدلې او یوازې خورا باوري کسانو ته دا چانس و چې په اشپزخانه کې کار وکړي.

د څښلو اوبه په لویو خاورینو منګیو کې چې سرونه یې په ټوکر پوشلي وو، ساتل کېدې. وزې، هیلۍ او پسونه د سین په غاړه حلالېدل. هلته یې غوښه سمدستي وینځل کېده او په کڅوړو کې بندېده. د سبو لویه برخه د پخلنځي د باغ محصول وه.

د اکبر پاچا د دربار خوارۀ له لویه سره په درې اصلي ډولونو وېشلی شو: له سبو یا مسالو سره پخه شوې غوښه چې د وچې ډوډۍ له مختلفو ډولونو سره خوړل کېده. له وریجو سره یو ځای پخه شوې غوښه او دریم

ډول هغه خوارۀ وو چې غوښه پکې نه وه او اکبر به صوفیانه خوارۀ بلل. اکبر د هندوستان د جین مذهب تر اغېز لاندې د غوښې خوړل کم کړل خو بس یې نه کړل. په ځینو ورځو کې غوښه بالکل نه پخېده.

د اکبر زوی جهانګیر د یکشنبې په ورځو غوښه نه خوړه. (دا یې د پلار د زوکړې ورځ وه.) د ګوجرات د خلکو کیچړی د جهانګیر په طبعه برابر و. دۀ د یکشنبې په ورځو د کیچړې د پخولو امرکړی و.

ډوډۍ به هروخت تیاره وه او چې پاچا به امروکړ، سمدستي به راوړل شوه. پاچا ډوډۍ یوازې یا د حرم له مېرمنو سره خوړه. د اکبر پاچا عادت و چې د خپلې ډوډۍ تر خوړو دمخه به یې د هغې یوه برخه خوارانو ته بېلوله.

د دربار د پخلنځي لپاره میوې د هند له ګوټ ګوټه او نورو ملکونو راوړل کېدلې. د دربار د څښاک د اوبو په اداره کې ډېرو کسانو کار کاوۀ. اکبر غوره بلله چې د ګنګا اوبه وڅښي. د ګنګا اوبه به د زېړو یا مسو په سرپوښلیو لوښو کې راوړل کېدلې. داسې بندوبست شوی و چې که پاچا د خپل ملک په هر ه برخه کې وي، د ګنګا اوبه باید ورورسېږي. د اکبر پاچا په زمانه کې د پخلي لپاره د باران او د ګنګا اوبه استعمالېدلې.

پاچا ته اوبه په چیني پیاله کې چې د سرو زرو نعلبکۍ یې وه، وړل کېدلې. دې نعلبکۍ د الماسو او یاقوتو غمي لرل. په ووړي کې به د پنجاب د غرنیو سیمو کنګل په بېړیو او ګاډیو کې دربار ته لېږدول کېدل.

اکبر پاچا د اوبو په څښلو سربېره د مېوو یا ګلونو له اوبو تیارشویو ډول ډول خوږو شربتونو سره هم جوړه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انساني عامل

د منځنیو پېړیو اروپا په کلتوري لحاظ د عیسویت تر ژور اغېز لاندې وه. کلیسا یوه پیاوړې موسسه وه چې د دین تعبیر او تفسیر یې کاوه او د ژوند په ګردو اړخونو یې اثر اچولی و. مذهب ترموزیک، انځورګري، مجسمه جوړونې، جشنونو او مناسکو لاسونه تاو کړي وو او د کلچر دغو ټولو اړخونو ورته وفاداري څرګندوله. ویل کېدل چې له زانګو رانیولې تر ګورستانه پورې ټول ژوند د مذهب په ولکه کې و.

خو اقتصادي او اجتماعي قوتونو ورو ورو د ژوند طریقه بدله کړه. جغرافیایي اکتشافاتو او نویو سیمو ته رسېدا، د تجارت غوړېدا او د نورو خلکو له کلتورونو او دینونو سره مخامخېدا، نوی لید وزېږاوه. خلکو دنیایي ژوند ته په یو بل نظر کتل پیل کړل.

په قوانینو او دغه راز په اجتماعي او سیاسي موسسو کې رغاونه راغله. په څورلسمه میلادي پېړۍ کې رنسانس اول په ایټالیا او بیا په نوره اروپا کې کلتوري تغییرات راوستل او د مذهب کنټرول یې چلینج کړ. د ټولنې اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره نوې پوهه، نوی ادب، نوې معماري، نوې انځورګري او نوې اخلاقي ارزښتونه راڅرګند شول. جرمن مورخ جورج ویټ (۱۸۹۱-۱۸۲۷) په خپل کتاب کې چې د لرغونو دودونو احیا نومېږي، لیکي: دغه وخت په ایټالیا کې د نوي تمدن تخم وپاشل شو چې د هنر او ادب په کروندو کې یې

حاصل ورکړ او نه یوازې په ایټالیا بلکې په ګرده متمدنه نړۍ کې یې د علم و ادب یو ستېنډرډ او د پیروۍ وړ مثال رامنځ ته کړ.

د عیسویت له سلطې سره د مقابلې لپاره د رنسانس د کلچر لوی کار دا و چې د خلکو مخه یې د لرغوني یونان او روم د کلتور او ادب مطالعې ته واړوله. دغه حرکت د بشر او په تاریخ او په کایناتو کې د هغه د دریځ د نوې ارزونې غورځنګ و. د هیومانیزم (بشر پالنې) مفکورې د دې نظر له خپرېدو سره مرسته وکړه چې د انسان تقدیر د هغه په خپل لاس کې دی او دی د خدایانو له مداخلې پرته دنیا بدلولای شي.

د این. ایف. کانټر په قول، هیومانیزم، د کلیسایي او فیوډالي موسسو او دودونو په مقابل کې په انساني ارزښتونو او فردي نوښتونو تاکید کوي. د ده په نظر، هیومانیزم د یوه داسې تعلیمي نظام ملاتړ وکاوه چې د نصاب په کتابونو کې یې د اخلاقي اصولو او روشنفکري د زده کړې لپاره د لرغوني روم او یونان د آثارو مطالعه شامله وه.

سوداګرو چې د دنیا ګوټ ګوټ ته سفرونه وکول او بلا غواړي (ماجرا جو یان) چې په سمندرونو کې تر دنیا راتاو شول نو ورسره انسان هم د منځنیو پېړیو له اجتماعي او سیاسي کنټروله راووت او د خرافاتو له منګولو یې ځان راویست. څرنګه چې یوازې دغه ازاد شوي کس د خاورینې دنیا جوړولو ته اهمیت ورکاوه نو ده د بدلون هڅه وکړه او دغه بدلون اول د کلچر په ساحه کې و. انسان د موزیک، ادب، انځورګري، مجسمه جوړونې او نڅا په موضوع بدل شو. د هنرخاوندانو او مجسمه جوړوونکو د انسان د بدن انځورولو او ستایلو ته پام واړاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر و ادب چې د کلیسا له تابو ګانو او سانسوره راویستل شو، وغوړېد او په ټولنه کې یې د سیاسي او اجتماعي شعور د خپرولو لپاره اغېزمن ګامونه واخیستل.

د هیومانیزم مفکورې په ښوونه او روزنه ژور اثر وکړ او د خلکو په سلوک او چلند کې یې بدلون راوست.

کانټر لیکي: هغه درسي پروګرام او پیداګوژي چې د رنسانس هیومانستانو تر یو زر او پنځه سوه میلادي کاله پورې ټولې غربي اروپا ته ورسول، د اوسني وخت د فرانسې د لیسې، د جرمني د جمنازیم او د انګلستان د پبلک سکول بنیاد یې بللی شو. دغو ښوونځیو د لرغوني پېر او منځنیو پېړیو کلتوري میراث په وضوح سره معرفي کړ چې د نړیوالې فکري راکړې ورکړې او سوال و ځواب، د یوې مشترکې ژبې (معمولاً لاتین یا فرانسوي ژبه) او د یوه معیاري سمبولیک کلچر د رامنځ ته کېدو سبب شو.)

د رنسانس په زمانه کې د نوي معرفت له خپرېدو سره د مطبعې اختراع لویه مرسته وکړه. په پنځلسمه پېړۍ کې کتابونه د ښارونو د یوې ممتازې ورې کړې په انحصار کې و خو د خلکو اکثریت چې پوهه یې غوښته، له کتابونو بې برخې وو. مطبعې او د ایډیټ نوې میتودولوژي چې قلمي نسخې یې له یو بل سره مقایسه کولې او بیا یې متن د لازیاتو خلکو د لوستلو لپاره خپراوۀ، د تعلیم یافته کسانو کړۍ لویه کړه. د دغو تحولاتو په نتیجه کې عمومي کتابتونونه پرانیستل شول. بله دا چې د تعلیم نوي نظام نوي نسلونه نه یوازې په کلاسیکه پوهه سنبالول بلکې دې ته یې هم تیارول چې پوهه د عملي مقصدونو لپاره وکاروي او په دې ډول د روشنفکري یو چاپېریال

پیدا شو چې نوې مفکورې یې وزېږولې. د ژوند په هره ساحه کې د سفر لپاره د لارښوونې مشالونه بل شول.

د رنسانس د کلچر بله ورکړه دا وه چې د اجتماعي چلند او آدابو لپاره یې نوي اصول کېښودل. نور برټ الییس په خپل کتاب (د متمدن کېدو بهیر) کې چې په ۱۹۷۸ میلادي کال کې یې لیکلی دی، دغه ټوله پروسه په دقت سره بیان کړې ده. د منځنیو پېړیو سړی د پاکۍ او حفظ الصحې له اهمیته ناخبره و. دا ناخبري د خلکو د ډوډۍ خوړلو له عادتونو، د خبرو اترو له طریقو او د لباس اغوستلو له رودو ښه رامعلومېږي. د رنسانس په زمانه کې د آدابو او عادتونو د بدلانه لپاره ځینې کتابونه ولیکل شول. نور برټ الییس د دغو کتابونو د محتویاتو په اړه لیکي چې د سړیتوب، د نزاکت او د ادب چلند همېشه پکې له شدېل او توند و تېز چلند سره په مخالفت کې معرفي کېږي.

د رنسانس په زمانه کې د خلکو په سلوک کې دا تغییر هم راغی چې د جوړ پخیر په لړ کې د غېږ ورکولو دود ختم شو. بله دا چې د ښځو د احترام په خاطر د هغو لاس یا پښې ښکلول غیر ضروري وبلل شول. دغه راز د ډلې په ځای یوازې اوسېدو ته تمایل وینو.

د کاستیجلاین په نوم ایټالیایي لیکوال په خپل کتاب (د درباریانو کتاب) کې د متمدنو او اشرافي کسانو د خصوصیاتو په اړه معلومات راکوي. دی لیکي چې یو نجیب کس باید جذابه څېره ولري او له هره اړخه پوره وي. دی باید د هنر او ادب څښتن وي او له لاپو شاپو دې ځان وساتي. دغه راز په خبرو او په حرکاتو کې پکار ده چې محتاط واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنسانس کلچر په اوله کې لوړې طبقې بدلې کړې او بيا يې د ټولنې د نورو طبقو په عادتونو او دودونو کې تغييرات راوستل.

له دغه کلچر سره چې اروپا يې له مذهبي افراطه را ويسته، د فکرونو د تنوير او ليبراليزم دوره پيل شوه.

ريفورمېشن چې له رنسانسه وروسته پيل شو، د کليسا د لاسبرۍ او هژموني دوران يې پای ته ورساوهٔ او د ملي دولت او ملي کلچر مفکوره يې پياوړې کړه. له خپلو ملي ژبو د استفادې په برکت، د اروپايي ملتونو د خلاقيت مخې ته ولاړ خنډونه لرې شول او د هر ملت د بېل هويت او بېل کلچر لا غوړېدلو ته مخه پرانستل شوه.

د ۱۸۵۷ د واقعې تفسير

تاريخي پېښې د نويو اسنادو، نويو نظرياتو او اجتماعي و سياسي تغييراتو په رڼا کې له سره تفسيرېږي او نوی تعبير يې کېږي. د ۱۸۵۷ کال پېښه هم دغسې درواخله. کله چې په هند براعظمگي باندې انگرېزانو حکومت کاوهٔ نو دغه واقعه فتنه بلل کېدله او اتلان يې هغه پرنگي قومندانان او جنرالان وو چې د پېښې له عاملانو سره جنگېدلي او هغوی يې ځپلي وو. په دې منځ کې نور اوازونه چوپ وو.
د انگرېزانو د راج په زمانه کې د دې پېښې رامنځ ته کوونکي هندوستانيان باغيان، بلواگر، اشرار، خاينان او ارذال معرفي کېدل.
په دې اړه يو نوی نظر په شلمه پېړۍ کې پيدا شو چې د هند تعليم يافته طبقې د نشنليزم د مفکورې تر اغېز لاندې د هندوستان د تاريخ له سره لټون پيل کړ اود خپل تاريخ له سره جوړونې ته يې متې راونغښتې. نتيجه دا وه چې هندي مورخانو د انگرېز اتلانو په څنگ کې هغه هنديان معرفي کړل چې د ازادي لپاره جنگېدلي او په دې لار کې وژل شوي وو. خو خبره له ۱۹۴۷ کاله وروسته چې تاريخ د هندوستانيانو له ليدلوري له سره تفسير او بيا وليکل شو، ښخې سرچپه شوه.

په ۱۹۴۷ کال کې د براعظمگي له ازادي وروسته د ۱۸۵۷ کال واقعه چې تر دې دمه فتنه يادېدله، د هند د ازادۍ لومړۍ جگړه وبلل شوه. د هغو کسانو او سيمو يادونې ته پام واوښت چې د ازادۍ په لومړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه کې يې برخه اخيستې وه خو ذکر يې لږ شوی و يا نه و شوی. په ملي کچه د پېښې په وسيع روايت سربېره، مورخانو د هغو وګړيو او ښارونو په اړه چې د انګرېزانو په خلاف په دې جګړه کې يې برخه اخيستې، بېخي ډېر څه ليکلي دي. د دا ډول تاريخ ليکنې مشکل دا دی چې يوازې په هغو کسانو رڼا اچوي چې قدرت ورسره و او د رول لوبولو وس يې درلود.

هغه ګڼ کسان معمولاً له پامه غورځېدلي دي چې د دغو نوميالیو تر لاس لاندې يې کار وکړ او دوی ته يې نوم و نشان وګاټه. موږ د بېګم حضرت محل او نانا صاحب د رول ستاينه او قدرونه کوو چې انګرېزانو ته سلامي نه شول او له هندوستانه نيپال ته لاړل. خو موږ دا خبره هېره کړې ده چې دوی يوازې نه وو، له دوی سره په زرګونو عسکر او پيروان وو چې هغوی هم د پردي وطن د غربت سختې تېرې کړې او په بدمرغۍ او بېوزلۍ کې ومړل. دغه راز، موږ د هغو رضاکارو د درناوي په کار کې پاتې راغلي يو چې له پردو سره د جګړې په نيت د هندوستان له ګوټ ګوټه راغلل. د راجستان له يوه کوچيني مسلمان رياست، ټونک، څخه د مسلح کسانو ډلې راووتې چې د اسلام په لار کې سرونه نذر کړي. تاريخ شهادت راکوي چې د ټونک جنګيالي نه تسليم شول او نه وتښتېدل بلکې تر پايه پورې په مېړانه وجنګېدل.

اترا پردېش، اود او روهلکنډ د ۱۸۵۷ کال په پېښه کې خپله برخه د نورو سترګو ته وځلوله خو نورې سيمې او ډلې چې په دې جګړه کې يې خپله برخه په اوله کې نورو ته ورښکاره نه کړای شوه، اوس لګيا دي د خپلو هغو هڅو ځلول غواړي. ولې؟ ځنډې ته شوي ګروپونه چې له سياسي حقونو محروم او په اجتماعي لحاظ يې دريځ ډېر ټيټ دی،

دې ته اړتيا لري چې خپل نقش ته په تاريخ کې ځای پيدا کړي او له نورو سره برابري وغواړي. موږ د پاکستان په تحريک کې هم دغه شی وينو.

د دغه تحريک ليکل شوی تاريخ يوازې د محمد علي جناح تر مشرۍ لاندې مسلم ليګ په رول باندې تاکيد کوي. په مقابل کې، وړو صوبو په سياسي قدرت کې د ونډې د لرلو لپاره د پاکستان په تحريک کې د خپلې برخې ځلولو ته اقدام کړی دی. د ښځو، محصلانو، کارګرو او قومي اقليتونو په څېر محروم ګروپونه هم په دې تحريک کې د خپلې ونډې د انځورولو په هڅه کې شول. دغه ټول ګروپونه، د قربانۍ د ادعا له لارې غواړي چې د پاکستان په تاريخ کې د قدر وړ ځای او سياسي حقونه ولري.

په هندوستان کې هم، چې ټيټې طبقې ځنډې ته پورې وهل شوې دي او د پخواني سبک مورخان يې په تاريخي رول سترګې پټوي، د پاکستان غوندې کيسه روانه ده. له هغه وروسته چې د ۱۸۵۷ واقعه د ازادۍ په جګړې بدله شوې ده، د هند محرومې طبقې هم غواړي چې په دغه ملي حماسه کې ځای پيدا کړي. بادري نرايان تيواري په خپله يوه ليکنه کې د ازادۍ په لومړي جنګ کې د ټيټې طبقې په رول خبرې کړې دي.

تر اوسه پورې د ازادۍ د جګړې په روايت کې، د لوړې طبقې رول بيان شوی او ستايل شوی دی خو د ټيټو طبقو د اړوندانو د رول يادونه نه کېږي. د ټيټې طبقې ليکوال د ۱۸۵۷ کال د واقعې د طبقاتي ليکنو په ځواب کې په تاريخ کې د خپل رول د ځايولو هڅه کوي. د هند د ټيټې طبقې ټولنه اوس د خپلو ځينو هغو اړوندانو د کوښښونو درناوی کوي چې د ازادي په جګړه کې شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره کېږي چې کله د جانسي رانۍ (ملکه) له قلعې وتښتېده نو د ټيټې طبقې يوې مېرمنې ځان د هغې غونډې ساز کړ او د هغې په نوم يې د قلعې دفاع ته ادامه ورکړه. د هند د ټيټې طبقې ځينو ليکوالو د جانسي په ملکې نيوکه کړې ده چې ډارنه وه او د انګرېزانو خوشامندې يې کولې او ادعا کوي چې دا لکشمي باى (د جانسي ملکه) نه وه بلکې يوه د ټيټې طبقې مېرمن وه چې د هغې په ځای او په نوم جنګېدله. د ټيټې طبقې په بيا ليکل شوي تاريخ کې ليکوالو لوی ملي روايت غندلي چې د ازادي د جنګياليو په اړه يې د دوی روايات رد کړي دي. په مقابل کې دوی د ټيټې طبقې هندوان د ۱۸۵۷ کال د واقعې اصلي اتلان معرفي کړي دي.

دغه راز د پښتواني سبک په تاريخونو کې د ښځو په رول هم سترګې پټېږي. دا يو تاريخي واقعيت دی چې په حضرت محل او لکشمي بای سربېره ځيني نورې مېرمنې هم وې چې د ازادۍ په جګړه کې يې فعاله ونډه واخيسته. په دې جګړه کې د فاحشو نقش هم لکه څنګه چې پکار ده، نه دی بيان شوی. موږ تاريخي سند په لاس کې لرو چې د بريلي يوه فاحشه چې ازيزان نومېده، د انګرېزانو په خلاف وجنګېده. کله چې ازيزان ونيول شوه، دې دا ونه منله چې د ازادۍ لپاره په هڅه پښېمانه شي. ازيزان د يوې باغي په حيث اعدام شوه. دغه راز د لکنهو يوې فاحشې د باغيانو مالي ملاتړ کاوه او مورال يې ورکاوه. کله چې جګړه ختمه شوه د بريتانيا حکومت په بدل کې د هغې جايداد ضبط کړ.

له بده مرغه، په تاريخ کې د عامو خلکو او نا اشنا سرتېرو نقش ته پام نه د ی شوی. د تاريخ داسې بيا ليکلو او بيا تفسير ته اړه ده چې عامو خلکو ته پکې يو محترم مقام ورکړ شي

مفت خوارۀ او غوړه مالان

چې قدرت د محدودو کسانو په لاسونو او ثروت د لږو کسانو په کورونو کې را ټول وي، په ټولنه کې غوړه مالي وده کوي او له زورورو د يو څه اخيستلو لپاره په مهارت بدلېږي.

غوړه مالي معمولا دوه اړخيزه معامله وي. غوړه مال د خپلو چاپلوسيو په بدل کې د پيسو، جايداد، لقب، ترفيع يا ملاتړ په تمه وي خو دا خبره په خوله نه راوړي، بس فرصت ته ګوري چې کله به يې کرلی تخم حاصل ورکړي.

په بل چا باندې اثر پرېباسل اسانه کار نه دی. هغه څوک چې د خپلې ګټې په خاطر د غوړه مالۍ نيت لري، د مقابل لوري شخصيت په دقت سره څېړي. مثلا په دې ځان پوهوي چې مقابل لوری کوم خويونه او څۀ خصوصيات لري، څۀ يې خوښېږي؟ او په څه خوشحالېږي؟ غوړه مال بايد په دې هم پوه وي چې د چاپلوسۍ مناسبه شېبه کومه ده؟ د غوړه مال همېشه دې ته پام وي چې که مقابل لوری شتمن دی نو د سخاوت او دريا دلۍ ستاينه يې پکار ده، او که يار پال او يار باز وي نو له ملګرو سره د کړيو ښو او قربانيو يادونه يې ضروري ده. د قدرت خاوند ته به دا وايي چې ډېر پوه او لايق سړی دی. غرض دا چې غوړه مال بايد د بل د زړۀ د ګټلو لپاره په شرايطو ځان ښه پوه کړي.

په دربارونو کې چې مستبد واکمن په تختونو ناست وو، د غوړه مالي مهارتونو وده وکړه. د شاهانو د خوشحالولو او له دوی څخه د څۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاسه کولو لپاره پکار وو چې د دوی د هر عمل ستاینه وشي. په دغسې شرایطو کې نه یوازې په خبرو کې د غوړه مالۍ خاصې ژبې انکشاف وکړ بلکې په شاعرۍ کې هم د غوړه مالۍ خورا ښکلي مثالونه وړاندې شول. سربېره پر دې، کله چې به غوړه مال، خپل مخاطب ته خبرې کولې نو د خپل بدن حرکات یې هم باید په کنټرول کې وای او د ستاینو د باران د وروولو لپاره ورته پکار وو چې د ویلو مناسبه طریقه ومومي.

په فارسي او اردو ادب کې د قصیدې ژانر د شاهانو او اشرافو د بریاوو د یادولو له لارې د دوی د مدحې لپاره وکارېدۀ. دا د زورور د فتوحاتو، سخاوت او زړه ورتیا په بیا ن کې د مبالغې هنر و، داسې چې د زور څښتن به یې د دنیا تر ګردو لویو فاتحانو، واکمنو او مشهورو کسانو، لوی او بر معرفي کړ.

مثلا د هند د مغولو د زوال د زمانې واکمنو ته ټول هغه صفات منسوبېدل چې د دوی نامې نیکونو لرل. شاعرانو به دوی په مدحو خوشحالول او دوی به د مدحو په مقابل کې شاعرانو ته د ویاړ چپنې وراغوستې او قیمتي سوغاتونه ورکول.

مورخانو هم د غوړه مالۍ لاره خپله کړې وه. ابوالفضل په اکبر نامه کې اکبر پاچا ته داسې لقبونه اخلي او داسې عبارات کاروي چې دی په فوق العاده انسان بدلوي. ابوالفضل لیکي: دی د نجیبې کورنۍ، خوشحاله څېرې، نېک خوی، عالي نبوغ، سپېڅلي نیت، ثابتې عقیدې او کامل حکمت خاوند دی. دی د ډول ډول استعدادونو، د عزت، د سخاوت، د فوق العاده جرات او د سم قضاوت څښتن دی. د دۀ عفوه حد نلري.

ابوالفضل تعجب څرګندوي چې یو انسان څنګه دومره زیات صلاحیتونه لرلای شي. دا د غوړه مالۍ انتها وه او اکبر پاچا ورنه خوند اخیست.

د غوړه مالۍ نخښنه کله نا کله خطا شي. ولز ګات ریجر په خپل کتاب کې چې د غوړه مالۍ ستاینه نومېږي، ځینې جالبې پېښې لیکلې دي. یوناني مورخ استرابون د مقدوني سکندر د خوشحالولو لپاره په خپل تاریخ کې د سکندر او پورس تر منځ د دوه کسیزې جګړې واقعه هم را اخیستې وه. د استرابون مقصد دا و چې پاچا وستایي او زړه ورتوب یې وځلوي. ده د خپل کتاب دغه برخه د سکندر په مجلس کې چې جنرالان یې هم ناست و و، ولوستله. سکندر یې په اورېدو دومره په قهر شو چې کتاب یې سین ته خطا کړ او مولف ته یې وویل چې ته هم سین ته د غورځولو یې.

یوه بله جالبه کیسه د هولبین ده. دۀ د ان اف کلیویس څېره دومره ښکلې انځور کړه چې اتم هانري د ان د انځور له لیدو وروسته له هغې سره واده وکړ. خو وروسته بیا هانري ته پته ولګېده چې مېرمن ان هغومره ښکلې نه ده لکه په انځور کې چې ښکاري. اتم هانري له وادۀ شپږ میاشتې وروسته هغې ته طلاق ورکړ او هولبین د پاچا له قهره د ځان بچولو لپاره وطن پرېښود.

د فرانسې څورلسم لویي دومره پیاوړی واکمن و چې ویل به یې دولت یعنې زه. خو د غوړه مالي حدود ورمعلوم وو او یو ځل یې د دربار شاعر راسین ته وویل چې: زه به دې ډېر وستایم که مې ته لږ وستایې. ناپلیون یو ځل یوۀ مارشال ته د خپلو درباریانو په اړه وویل چې: دوی ما د هغو تر ګردو ښکلو ویناوو ویناوال بولي چې ما یې یوه کلمه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ده ويلې. مارشال د درباريانو دا عمل په دې وجه سم وباله چې: د نظام د جلال او سرلوړي لپاره دی. د دغسې چارو پوره اجازه ورکړئ.

زموږ په خپله ټولنه کې هم د غوړه مالۍ دود غزونې کړې دي. موږ په دې کار کې تر خپلو نامې اسلافو په هيڅ وجه شاته نه يو. هرځل چې يو نوی پوځی ديکتاتور د چارو واګې تر لاسه کړي، موږ سمدستي هغه د دې زمانې محمد بن قاسم يا صلاح الدين ايوبي وبولو. د طنز خبره خو دا ده چې ديکتاتور پخپله هم ورو ورو په دې فکر کې ولوېږي چې د پخوانو اتلانو روح پکې پوکل شوې ده. نتيجه دا راووځي چې هر ديکتاتور يا سياسي ليډر د غوړه مالانو او خورا نژدې دوستانو په کړۍ کې ايسار شي او هغوی ورته دم په دم دا وايي چې ته خو د ملت ناجي يې.

په فيوډالي کلچر کې د واک او ځواک خاوندان د ځانونو لپاره داسې ستاينې غواړي چې په دوی کې نشته. زموږ په سياسي او اجتماعي ادارو کې، چې مشران او آمران له مامورينو او لاس لاندې کسانو د خوشامندو او ستاينو توقع لري، د خپلو مقصدونو د پوره کولو لپاره د يوې وسيلې په توګه چاپلوسي ورځ په ورځ رخنه کوي. دا د ځان په لور د زورورو د پام د اړولو لپاره تر ګردو اسانه لاره ده.

تاريخ شاهدي راکوي چې غوړه مالي د خپل مخاطب سترګې ړندوي او په غلطو لارو يې سموي خو له هيچا سره جرات نه وي چې ورته ووايي، جناب په غلطو لارو روان شوی يې! د دې وضعيت د دوام نتيجه زوال او ناکامي وي.

غوړه مالي او تاوانونه يې

موږ د تاريخ په هر پړاو کې وينو چې په کبر جنو او مغرورو کسانو باندې د معمولي وګړيو په بدلولو کې غوړه مالي لوی لاس لرلی دی.

په اصل کې به يو ورک او معمولي سړی وي خو چې د واک په ګدۍ کېني سمدستي نوم او شهرت وګټي او د دنيا ټولې ښېګړې په دهٔ کې راټولې شي. د دهٔ په تېر ژوند سترګې پټې شي او خپل او سنی مقام يې په قهرمان بدل کړي. دی د چوکۍ په برکت د سترګو په رپ کې د وياړ او شهرت ورو ستيو پوړيو ته وخېژي.

د قدرت څښتن د غوړه مالۍ په ميو داسې مست شي چې ورو ورو يې زړهٔ ته ولوېږي چې د ملت ناجي او ژغورونکی دی، د خدای له خوا هدايت شوی ليډر دی او د هر ډول مشکلاتو د اوارولو فو ق العاده صلاحيتونه ورسره دي. دهٔ ته د يوه غوره کس په توګه چې د ملت بېړۍ د امن او سوکالۍ په لور بيايي، درناوی کېږي. دهٔ ته نژدې ملګري ډاډ ورکوي چې په خلکو باندې تر بل هر چا ګران دی او دا ورباندې مني چې دوی يې مخلص ملګري او د ده لپاره له سره تېر کسان دي.

د واک څښتن د روشنفکرو ، مامورينو او ملګرو په غوړه مالۍ باندې وغولېږي، د دغو کسانو ملاتړ ته چمتو شي او په رنګارنګ امتيازونو يې ونازوي. څرنګه چې دوی له واکمنه د ځان په ګټه ډول ډول استفادې کوي نو هڅه يې دا وي چې هغه په قدرت کې وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه چاپلوسان ښه پوهېږي چې که واکمن بې واکه شو، په دوی به امتیازونه بند شي.

غوړه مالان په حقیقت کې واکمن د هغه د شخصیت په خاطر نه بلکې د هغه د قدرت په خاطر ستايي. ځکه همدا قدرت دی چې د غوړه مال ډوډۍ په غوړو کې ده. د واک څښتن ته د دغه حقیقت پته هغه وخت لګېږي چې له واکه لرې شي. کله چې د سیاسي حالاتو د بدلېدو یا د کودتا په نتیجه کې واکدار له تخته راوغوځي نو سمدستي ځان یوازې او د غوړه مالانو له ملاتړ او خواخوږیو بې برخې شوی ویني. دی یو ځل بیا په معمولي کس واوړي او هغه ټول ویاړونه او لقبونه چې تر دې دمه د دهٔ له نوم سره غوټه وو، د سترګو په رپ کې پوپنا شي.

رسنۍ، روشنفکران او بیروکراتان چې یو وخت د پتنګانو غوندې د ده د واک له ډیوې راتاوېدل، د دهٔ سپکاوي ته متې راونغاړي. هر څوک دې ته تیار شي چې په ده ګوزار وکړي، په تېرو کارونو یې نیوکه وکړي، په دې رڼا واچوي چې دهٔ له قدرته څنګه بده استفاده وکړه او څنګه یې په فساد و درغلۍ کې لاس و. په دغسې شرایطو کې له قدرته غورځېدلي لیډران بهتره ګڼي چې وطن پرېږدي، پاتې عمر په پردېس کې تېر کړي.

موږ د پاکستان په معاصر تاریخ کې د داسې مقتدرو کسانو مثالونه لرو چې د قدرت له زواله وروسته په بې اهمیته کسانو بدل شوي او له خپلو تېرو خاطرو سره مشغولا ته یوازې پرېښودل شوي دي. کله چې مارشال ایوب خان په ۱۹۵۸ کې کودتا وکړه نو ناڅاپه په فوق العاده انسان بدل شو او د یو داسې چا په توګه ډېر وستایل شو چې ملت د ترقي منزل ته رسولی شي. دهٔ ته د اسیا د دوګول خطاب وشو.

ذوالفقار علي بوټو مشوره ورکړه چې ته یو تجربه کار جنرال او لوی سیاستوال یې، نو د دې لپاره چې له نورو جنرالانو دې فرق وشي، ځان فیلډ مارشال وبوله. پیر علي محمد راشدي خو ان وړاندیز ورته وکړ چې د پاکستان پاچا شه.

ایوب خان چې غوړه مالانو ایسار کړی و، وار په وار یې زړهٔ ته ولویدل چې هغه دی دی چې ملت له پرېشانۍ او بحرانه را ایستلی شي.

د قدرت په وروستیو ورځو کې که څه هم ایوب خان محبوبیت بایللی و خو نږدې کسانو او ترې راتاو ملګرو یې ورته ویل چې په خلکو هماغه شان ګران یې. ویل کېږي چې له ایوب خان څخه راتاو کسانو به د دهٔ د غلطولو لپاره د اخبارونو هغه مطالب بیاتي کول چې د ایوب خان د خوشحالولو خبرې به پکې وې. دی له دې ناخبره ساتل کېدهٔ چې تګلارې یې غندل کېږي.

خو کله چې یې د فشار په نتیجه کې استعفا ورکړه نو خلکو د خوشحالۍ غونډې وکړې، جشنونه یې جوړ کړل. ایوب خان غلی خپل کلي ته ستون شو او هلته د یوه معمولي کس غوندې ومړ. په مرګ باندې یې نه ملي ماتم اعلان شو، نه یې ستاینې وشوې.

د ایوب خان د ځای ناستو هم همدا برخلیک و. په جنرال یحیی خان باندې له تقاعده وروسته د کترو او کنایو باران وورېد. د دهٔ په کړیو عیاشیو باندې هر چا بد وویل. دی په تاریخ کې د داسې چا په توګه یاد شو چې د شرقي پاکستان د وېشلو مسولیت یې په غاړه دی. کله چې یحیی خان ومړ ډېرو لږو کسانو یې مرګ ته اهمیت ورکړ.

جنرال ضیاالحق چې د واک په وخت کې (مرد مومن) بلل کېدهٔ، اوس په پاکستان کې د مذهبي افراط د پالونکي او د خپلو سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصدونو د پوره کولو لپاره د ټولو قانوني شرایطو د ماتوونکي په توګه یاد پرېږي.
حقيقت خو دا دی چې د قدرت خاوند له غوړه مالۍ خوند اخلي ځکه د ځان د لويولو تنده يې ماتېږي. چاپلوسي د واک خاوند ته دا احساس ورکوي چې دی تر نورو زيات دی.
د روسيې د نامتو لکيوال ليو تولستوی په قول: حتی په خورا تودو ، خورا دوستانه او خورا صميمانه روابطو کې هم چاپلوسي يا ستاينه داسې ضرور ده لکه ګريس چې د څرخ د تاوېدلو لپاره پکار دي.
ولز ګات رجير په خپل کتاب کې (د غوړه مالي ستاينه) د چاپلوسۍ زيانونه ياد کړي او په دې يې خبرې کړې دي چې ستاينې څنګه د ستايل شوي کس بېخ باسي. د ښاغلي رجير په قول، غوړه مالي د نشې په څېر ده چې له سره عقل اخلي. غوړه مالي خطرناکه ناروغي ده چې خپل ناروغ وژني. غوړه مالي د قدرت خاوند د بدې او ترخې خبرې اورېدو ته نه پرېږدي. غوړه مالي د انتقاد د زغملو وړتيا کموي او بنيادم کبر او کلانکارۍ ته هڅوي. لنډه دا چې د قدرت خاوند د غوړه مالۍ په دوړو کې ورک او د چاپلوسانو د کړۍ په منځ کې ايسار بندي شي.

انځورونه بدلېږي

حوادث، مدارک او شننې د تاريخ ليکنې درې اصلي عناصر دي. پېښه ممکن د اکثرو نورو پېښو غوندې وي، بېل هويت و خصوصيت ونه لري، خو شننه ورکې معنا و جوهر پيدا کوي. يو مورخ کولای شي چې د بېلو بېلو نظريو او ليدلوريو د شننې له لارې د پېښې په اړه خپله ارزيابي بشپړه کړي.
همدا وجه ده چې تاريخ په بدلېدونکي حالت کې دی او همېشه نوي نوي الهامونه راکوي. چې نوي شواهد ، مدارک او مواد وموندل شي نو مورخ د خپل وخت د سياسي، اجتماعي او اقتصادي شرايطو په رڼا کې ممکن د پېښو نوی تعبير او تفسير وړاندې کړي.
په تاريخونو کې د طلايي او تاريکو دورونو مفکوره وړاندې شوې ده. دا رنګه مفکورې د خاص وخت او خاصو شرايطو پيداوار وي او مورخان د خپل وخت د حالاتو تر اغېز لاندې تاريخ داسې ليکي چې له هغو حالاتو او غوښتنو سره سمون وخوري. مثلا يو وخت داسې و چې منځنۍ پېړۍ يې عموما د تاريخ تورې شپې بللې او د تاريکې زمانې نوم يې ورکړی و ، خو د منځنيو پېړيو په اړه دغه احساس تر ډېره حده د رنسانس او ريفورمېشن له زمانې سره تعلق لري، له هغه وخت سره چې مورخانو خپل تېر ژوند چې په منځنيو پېړيو کې د کليسا تر هر اړخيزې سلطې لاندې و ، تور او غمجن ليدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی هغه زمانه توره بلله چې د کلیسا پادریانو مزې چړچې کولې او په فساد کې یې لاس و خو که به خلکو د کلیسا له لارښوونو نوکی غاړه وغړوله نو د عقیدې د لټون د ادارو له خوا یې سخته سزا لیدله. په ښځو به چې د جادوګرو ګومان وشو نو نیول او اور ته اچول یې په مخ کې وو. له کلیسا او پاپ سره هر ډول مخالفت کفر و او له مرتکب سره یې بې رحمانه سلوک کېدهٔ. ښوونه او روزنه د روحانیونو په کلک کنټرول کې وه، هیچا ته اجازه نه وه چې د مقدس کتاب د تعلیماتو په اړه شک وکړي او پوښتنه راولاړه کړي.

د کلیسا په غلبې سربېره سیاسي وضعیت هم داسې و چې عام خلک ورکې ناراضه وو. د پاچا د بشپړ واک د چلینج امکان نه و او د امتیاز خاوندانو له ټولو اسانتیاوو د ځان په ګټه استفاده کوله. دوی به ټکس نه ورکاوه او تر قانون لوړ ګڼل کېدل. د دې شي نتیجه دا وه چې عادي خلک د امتیاز د خاوندانو په لاس وځورول شي او سپکاوی یې وشي. له عادي خلکو سره نه د کلیسا او نه د سیاسي واکدارو ملاتړ ملګری و. دوی داسې خلک ګڼل کېدل چې په تاریخ کې ځای نلري.

د منځنیو پېړیو د اروپا انځور د رنسانس او ریفورمېشن په زمانو کې وکښل شو او دا هغه زماني وې چې د کلیسا زور پکې وخوت او سلطنت ته د ځو نورو دولتي ادارو په منځ کې هغه پخوانی قوت پاتې نه شو.

د نویو فکرونو او نظرونو یوه نوې ټولنه چې مطلقو اقدارو او دودونو ته یې غاړه نه ایښوده، راڅرګنده شوه. دا د هغه وخت ضرورت و چې اروپا په نوي او زوړ دوران ووېشي، ماضي وغندي او په سبا کې رڼایي ووینې.

خو وروسته چې د رومانتیسم حرکت پیل شو او د یو بل تجدد زمانه راغله نو د منځنیو پېړیو په اړه پیدا شوی نظر په خپل حال پاتې نه شو. رومانتیک روشنفکران او مورخان له خپل وخته خوشحال نه وو او په تېر وخت پسې یې سرې ساوې ایستلې. دوی په منځنیو پېړیو کې کورنی ژوند، اخلاقي اقدار، د شاهانو او اشرافو لخوا د هڅونې او مالي ملاتړ دود، سوله، هارموني، د موزیک وده، ارټ، معماري او ادبیات خورا وستایل او ایډیال یې وګڼل. له نوي عصر او د هغه له پرابلمونو په تنګ شویو مورخانو د اروپا د منځنیو پېړیو له دورانه داسې طلایي عصر جوړ کړ چې که یې د ژوند د طرز پیروي وشي نو د تجدد د زماني ستونزې به اواري شي.

په ۱۸۳۰ کې هګل په جینا پوهنتون کې د تاریخ د فلسفې په باب خپل مشهور لکچرونه ورکړل. دهٔ ادعا وکړه چې یوازې د اروپا تاریخ اصیل دی ځکه د تحول خبره پکې کېږي. د دهٔ په قول، دغه تاریخ د فطرت د رازونو غوټې پرانیستلې. دهٔ وویل چې هندوستان بې تاریخه دی، لکه افریقا چې ده. د هګل په قول: افریقا د دې نړۍ د تاریخ برخه نه ده. نه پکې حرکت شته او نه پکې تحول او پرمختګ لیدل کېږي .. هغه څهٔ چې په افریقا کې وینو هغه یو وروسته پاتې، بې تاریخه روح دی
د هګل نظریات تر ډېرو پورې اروپایي مورخانو منلي وو او د هغو پیروي یې کوله. د هند د تاریخ په اړه د هګل نظرهندي مورخانو چلینج کړ او ثابته یې کړه چې د هند تاریخ یوازې د واکمنو کورنیو د تغییر تاریخ نه دی بلکې نوې مفکورې او نوې نظریې یې هم وړاندې کړي دي چې په ټولنه یې اغېز کړی او پرمختګ یې راوستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز افریقایي او ځینو اروپایي مورخانو دا خبره رد کړې ده چې افریقا بې تاریخه توره لویه وچه وبولي. د دې لویې وچې د تاریخ په اړه ځینې لیکنې په نړیوال تمدن کې د دې قارې برخه ثابتوي.

د مسلمانانو د تاریخ په اړه باید ووایو چې مورخانو یې د طلایي زمانو یادونې کړې دي. دوی د اسلامي نړۍ د وروسته پاتې حالت په وجه د موجود احساس د شنډولو لپاره د طلایي زمانو مفکوره وړاندې کړه. دوی د خپلې ایګو د ارضا لپاره ځینې ایډیال دورانونه ومومندل لکه عباسي دوران چې د سولې، نیکمرغۍ او د ادب او هنر د غوړېدو د دوران په توګه وستایل شو. دغه راز، په اسپانیا کې د عربو د واک دوران هم چې د بېلو بېلو کلتورونو او مختلفو مذهبونو ټولنې ته یې وده ورکړه او اروپا یې له کلتوري او روشنفکري اړخه مخ په وړاندې بوتله، د خورا متمدن او باکلتوره عصر په توګه وستایل شو.

مورخان د خپل وخت له شرایطو سره سم او د ټولنې د غوښتنو مطابق د تېرې زمانې انځور بدلوي را بدلوي. د دوی تعبیرونه او تفسیرونه سرو او خاموشو پېښو ته نوی ژوند وربخښي او نوي لیدلوري یې ماضي یو ځل بیا جوړوي.

چچنامه

محمد علي کوفي چچنامه (د سند تاریخ) په ۱۲۱۶ میلادي کال کې له عربي په فارسي ترجمه کړه. دا معلومه نه ده چې د چچنامې لیکوال څوک دی خو ځینو عالمانو د اثر د متن د سبک په اساس د مولف د پېژندلو هڅه کړې ده او دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دغه تاریخ به ممکن ال مدني لیکلی وي.

چچنامه د سند په تاریخ کې مهم ځای لري ځکه دغه اثر په دې اړه چې عربو سند څنګه ونیو او هم په دې باره کې چې د عربو تر غلبې دمخه په سند کې څه حال و، لنډ معلومات راکوي.

دغه تاریخ د د عربو فاتحانو له لیدلوري لیکل شوی او د مغلوبانو لیدلوری پکې په ښکاره له پامه غورځېدلی دی. د دغه متن تحلیل راښیي چې غالبانو څنګه خپل یرغل عادلانه ښودلی او مغلوبان یې غندلي دي.

دا یو څرګند حقیقت دی چې هر یرغلګر هڅه کوي چې خپل تېري ته اخلاقي جواز ومومي. چچنامه هم له دې قاعدې وتلی اثر نه دی. په دې کتاب کې استدلال کېږي چې د چچ کورنۍ واکمني مشروع نه وه ځکه د د سیسې له لارې یې قانوني واکمن له تخته غورځولی او قدرت یې تروړلی و. نو که د داسې غاصبې کورنۍ واکمن له تخته رانسکور شي دا په اخلاقي لحاظ د منلو وړ چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چچنامه کې راجه داهر د قدرت تږی او بد اخلاقه بنیادم معرفي کېږي. دی د قدرت په خاطر له خپلې خور سره واده کوي ځکه نجومیانو پیش ګویي کړې وه چې د دې ښځې مېړۀ به پاچا شي. نو داسې سړی خو د واکمنۍ لایق نه وي.

چچنامه د یو شمېر مسلمانو ښځو او ماشومانو یادونه کوي چې سمندري غلو ونیول او حجاج له داهره د هغو د خوشې کېدو غوښتنه وکړه مګر خوشې نه شول. دا پېښه په سند باندې د یرغل اصلي دلیل بلل کېږي. البته په چچنامه کې د یرغل اقتصادي سببونو ته اشاره نه ده شوې او دا خبره ناویلې پاتېږي چې عربو د خپل تجارت د مصونیت لپاره غوښتل چې په هند سمندر برلاسي واوسي.

په چچنامه کې د عربو او سندیانو تر منځ شوې جګړې د حق و باطل او ظلم و عدل تر منځ جګړې یادېږي. د دې جګړې یوې خواته د حق او انصاف قوتونه وینو او بل لور ته یې هغه کسان وینو چې خلک استثماروي او ظلم ورسره کوي. راجا داهر کافر، لا مذهب او لعنتي بلل کېږي. د عربو په نظر راجه داهر د شر او ظلمت سمبول دی. له دغو توپیرونو دا نتیجه راوځي چې له عربو سره خدای مل دی او د کافرو ماته محتومه ده. په چچنامنه کې په دې اړه ډېر مثالونه مومو چې د اسلام لښکرې څنګه د خدای په مرسته له بلا او مصیبته وژغورل شوې.

یو ځل یوۀ قبایلي لیډر کاکه بن کوتل وغوښتل چې په عربو باندې د شپې په تیاره کې حمله وکړي او تباه یې کړي خو له کاکه لاره ورکه شوه او سپاهیانو یې کرۍ شپه په سرګردانۍ کې تېره کړه. کله چې کاکه له عربو سره سوله وکړه نو اعتراف یې وکاوۀ چې: خدای ورنه لاره ورکه کړې او کرۍ شپه یې په زحمت او سرګردانۍ کې تېره کړې

وه. دغه راز د دۀ د ملک نجومیانو او صادقو کسانو د ستوریو د حساب له مخې معلومه کړې وه چې د مسلمانانو پوځونه به دغه ملک نیسي. دۀ دا معجزه د مخه لا لیدلې وه او دی ډاډه و چې دا الهي اراده ده او هیڅ وسیله او خدعه به له مسلمانانو سره د مقابلې وس ونه لري.)

په چچنامه کې څو ځایه لولو چې سندیانو د خپلو نجومیانو پیش ګویي چې ماته به خوري، تایید کړې ده او په همدې وجه دوی عربو ته له تسلیمېدو او د هغوی د حکومت له منلو پرته بله لاره نه لري. د دغسې کسانو یو مثال برهمن دی چې د دیبال له کلا راووت او د عربو له قواوو سره ملګری شو ځکه دۀ لیدل چې خدای د عربو پر خوا دی. برهمن عربو ته وویل چې کلا به د معبد په ورانولو سره چې یو بیرغ ورکې رپېږي، ونیول شي. برهمن، محمد بن قاسم (عادل لیډر) بولي. له یوې خوا د نجومیانو پیش ګویانې وې چې سندیان یې پخپله ماتې قانع کول او له بلې خوا د عربو عقیده وه چې خدای ورسره مل دی او د الهي هدایت په برکت به کامیابېږي. نو سند چې عربو لاندې کړ عرب یې مشروع مالکان شول. دوی په سند باندې د حکومت کولو حق وموند او د سند ثروت ورته د غنیمت په مال بدل شو.

خو سند په اسانه ونه نیول شو. راجه داهر په مېړانه وجنګېد او له عربو سره په جګړه کې ومړ. د دې معنا دا ده چې سند په سوله ییزه طریقه نه بلکې له مقاومته وروسته ونیول شو. دغه شي عربو ته د سند د نیواک او پر هغه د حکومت کولو حق ورکاوۀ.

مورخان د چچنامې له شننې وروسته دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا لیکنه د تاریخ او اسطورې ګډوله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اثر کې داسې ګڼ اصطلاحات وينو چې د عربو د نيواک په زمانه کې رواج نه وو. مثلا د شهنا کلمه په سلجوقي زمانه کې کارېده. د اقطا د توري استعمال د آل بويه په زمانه کې پيل شو. دغه راز د حيوان په خام پوستکي کې د مجرم ګنډل د مغولو دود و. نو دا کيسه چې محمد بن قاسم ته د جزا ورکولو لپاره هغه د حيوان په پوستکي کې وګنډل شو، سمه نه ده. محمد بن قاسم د بدنامۍ په حالت کې ومړ. (ځينې مورخان باوري دي چې خودکشي يې کړې ده.)

سند د هند براعظمګي يوازينۍ برخه ده چې عربو ونيو. وروسته بيا چې په سند باندې ځايي خلکو حکومت وکړ يا ترک توکمو ورباندې واکداري وچلوله، محمد بن قاسم د تاريخ له کتابونو ووت. دی د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې يو ځل بيا راڅرګند شو. دا په ټول هند کې د کميونالزم (فرقه واريت) د خپرېدو دوران و. په دې دوران کې تاريخ هم د فرقه واريت ښکار شو. مسلمانانو د ځان لپاره داسې تاريخ اختراع کړ چې دوی ته يې وياړ او افتخار باخښنۀ او په خپل هويت پورې يې لا زيات نښلول. دوی سند ته باب الاسلام ويل پيل کړل او له محمد بن قاسمه يې يو داسې ځوان اتل جوړ کړ چې د کفر لښکرو ته يې ماتې ورکړه او سند يې د عباسي امپراطورۍ د برخې په توګه مسلمان کړ.

خو له ۱۹۵۵ کاله وروسته يو ځل بيا د محمد بن قاسم په اړه او د عربو په لاس د سند د نيولو په اړه په تاريخي تصور کې تغييرات راغلل. کله چې په پاکستان کې ون يونټ اعلان شو او سند صوبه ختمه او د مغربي پاکستان يوه برخه شوه نو له دغو تحولاتو سره د مقابلې لپاره سندهي نشنليزم ميدان ته راووت او د سند د تاريخ د بيا تفسير او تحليل هڅې پيل شوې. دغه وخت د مغلوبانو اواز چې مورخانو تر

دې دمه پورې غلې کړی و، د سند د ناسيوناليستو ليډرانو په ليکنو کې واورېدل شو. دوی د محمد بن قاسم انځور بدل کړ. هغه يې يو تيريګر او يرغلګر وباله چې پرته له کوم اخلاقي جوازه يې د سند په خاوره برید وکاوۀ. په دې نوې هڅه کې راجا داهر د خپل ملک په دفاع کې وژل شوی اتل معرفي شو.

دغو تحولاتو د سند د تاريخ د پيل وخت هم بدل کړ. تر دې دمه که د سند تاريخ د عربو له راتګه (۷۱۲-۷۱۱ ميلادي) پيلېدۀ، تر دې وروسته د اندوس وادي له تمدنه پيل شو. جالبه دا ده چې هغه ماضي چې يو وخت غير اسلامي او بې اهميته بلل کېده، تر دې وروسته د وياړ سبب وګرځېده او په دې ډول د سند تاريخ ليکنه غير مذهبي شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احساساتو ځای په تاریخ کې

د انسان په ژوند باندې د احساساتو د اغېز مطالعه د ارواپوهانو د کار ساحه ګڼل کېدله خو اوس چې مورخانو د تاریخ د علم ساحه غځولې ده، د تاریخ په جوړېدو او پرمختلو کې یې د احساساتو د اغېز مطالعې ته هم متې رانغښتې دي. مورخ د احساساتو مطالعه له تاریخي منظره کوي او دا ګوري چې په بېلو بېلو زمانو کې احساساتو څهٔ معنا لرلې او په کومه سترګه ورته کتل شوي دي.

د مثال لپاره به قهر راواخلو. د قهر په وسیله هر څوک خپله نهیلي، بېوسي او کله کله په نورو باندې برلاسي څرګندوي. د قهرېدلي کس کاوړ (غصه) نه یوازې د هغه د بدن له حرکاتو او له خبرې اوري بلکې د هغهٔ د خبرو له ډوله هم راښکاري.

قهر د کمزورو طبقو د کنټرول لپاره د یوې وسیلې کار هم ورکوي. له یوې خوا سپارښتنه کېږي چې ممتازې طبقې باید په خپلو نوکرانو غصه وکړي چې هغوی په وېره کې واوسي او له بلې خوا له کمزورو طبقو توقع کېږي چې د زورورو له استثمار او بې عدالتۍ سره سره باید خپله غصه څرګنده نه کړي.

د انلز د مکتب مورخان د تاریخ په مطالعه کې د نویو ساحو له موندلو سره دلچسپي لري. د دې مکتب یو مورخ ممکن د احساساتو تاریخ ولیکي. باربارا روزین وین یو کتاب خپور کړی دی چې (د قهر ماضي: په منځنیو پېړیو کې د احساساتو اجتماعي اړخ) نومېږي. دغه کتاب

په تېر وخت کې د قهر د بېلو بېلو اړخونو په باب د یو شمېر تکړه مورخانو د مقالو ټولګه ده. په دغو مقالو کې لولو چې قهر له مختلفو طبقو سره څنګه رابطه لرله او دوی په خپلو خاصو شرایطو کې خپل قهر څنګه څرګنداوهٔ.

مثلا د روحاني طبقې کاوړ له مذهب سره اړوند و. واکمنو، اشرافو او فیوډالانو چې قدرت ورسره و او سلوک یې استبدادي و، له قهره د لاس لاندې کسانو د کنټرول په مقصد استفاده کوله. بېوزلو خلکو او بزګرانو خپل قهر نه څرګنداوهٔ، پټ یې ساتهٔ او ټولې ربړې یې په پټه خوله زغملې.

د منځنیو پېړیو د قهر مختلفې څېرې وې. یوه څېره یې د قهر په حالت کې ښېرا وه. د ښېرا ماهیت د وګړي اجتماعي او مذهبي حالت ته اشاره کوله. که به سړی مذهبي و نو هغه به له خدایه د مخالف لوري تباهي غوښته. مثلا د دهٔ په ښېرا کې به دا رنګه جملې وې: خدای دې یې غوښې د هوا د مرغانو او د مځکې د ځناورو خوراک کړي! د خدای په لعنت دې ککړ شي! دوزخ دې یې ځای شي!

د خدای په لاس د یو چا د تباهي یا ځورېدو غوښتنې دوې خبرې څرګندولې. یوه دا چې قهرېدلی کس خورا کمزوری دی، د بدل اخیستلو وس نلري، نو د خدای مرسته غواړي. بله دا چې قهرېدلی د مخالف لوري د ځورېدو د مسولیت منلو ته تیار نه دی. ارزو یې دا ده چې خدای پوه شه او د مقابل لوري تباهي.

غیر مذهبي کنځلې له مذهبي هغو بېلې وې. دلته مخالف لوری داسې کنځل کېدهٔ چې اجتماعي موقف ته یې صدمه رسېده. مثلا که به څوک حرمونی وبلل شو نو معنا یې دا وه چې حلالي نه دی، او په دې ډول یې اجتماعي حیثیت خرابېدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا ، هغوی چې لاسبري وو او د قهر په وخت يې تر لاس لاندې کسان لتړ، احمق، بې سواده او بې کلتوره وحشيان بلل. شاهانو په عادي حالاتو کې هڅه کوله چې ځان ارام وښيي خو باغيانو ، جنايت کارو او متمردو ته به يې د خپل قهر زور ورښود. دا يو دود و چې د پاچا د فرمان له صادرېدو وروسته به يادونه هم کېدله چې که ونه منل شو نو د پاچا له قهره به هيڅوک په امان کې پاتې نه شي.

په تېرو زمانو کې د مرات الامرا په نوم تعليمي کتابونه وو. دغسې کتابونه چې واکمنو ته به يې په مختلفو حالتونو کې د چلند او سلوک طريقې ورښودلې، په ختيځ او لويديځ دواړو کې ليکل شوي دي. په دغه ډول کتابونو کې واکمنو ته لارښودنه کېږي چې په قهر او مهرباني دواړو کې اعتدال وساتي. که اعتدال ونه ساتي نو ګډوډې او انارکي به خپره شي.

مثلا خپلو معاصرو مورخانو په جلال الدين خلجي باندې نيوکه کړې ده چې د جنايت کارو او باغيانو په مقابل کې تر حد زيات مهربان و او دا رنګه سلوک يې د حکومت د کمزورۍ سبب شو. له بلې خوا بلبن او علاوالدين خورا سخته رويه کوله او جنايت کارو او باغيانو ته يې خورا شديدې سزاګانې ورکولې. خو ځای ناستو يې برعکس، خلکو ته بې حده ازادي ورکړه چې په نتيجه کې د دوی د لړۍ د واک ختمېدو ته لار پرانستل شوه. هم په نرمۍ او هم په سختۍ کې افراط واکمن په بلا اړوي.

په منځنيو پېړيو کې چې بزګران وحشي او بې کلتوره بلل کېدل نو د دوی غصه به چې د دوی د اجتماعي حيثيت په رڼا کې ورباندې قضاوت کېدۀ، بابېزه چاره حسابېدله. د بزګر قهر يو په ځای عکس العمل نه بلکې داسې کار بلل کېده چې اغتشاش، اړودوړ، بې نظمي

او بې قانوني زېږوي. د هغه وخت مورخانو د بزګرانو شورشونه د احمقانه قهر نتايج بللي او غندلي يې دي. نهم پاپ ګريګوري په ۱۲۳۳ ميلادي کال کې په بريمن کې د باغي بزګرانو په خلاف د جهاد اعلان وکړ او بزګران يې وحشي بلاوې وبللې. واکمنو طبقو د بزګرانو په شورشونو کې دې اړخ ته پام نه کاوۀ چې له استثماره په تنګ شوي او راپاڅېدلي دي بلکې د حکومت په خلاف بغاوت ورښکارېدۀ او د اطاعت نه کولو فتنه يې پکې ليدله.

پاول فريمن په خپله مقاله (په منځنيو پېړيو کې د بزګرانو قهر) کې ليکي چې: په هغه وخت کې چا دا نه ګڼله چې د بزګرانو شورش د بې عدالتۍ په مقابل کې عکس العمل دی او دا خو ډېره لرې خبره وه چې بامقصده اجتماعي غورځنګ وبلل شي. تصور دا و چې بزګران که سم کنټرول نه شي نو د دوی په شډل فطرت کې پروت قهر طغيان کوي. دا معمولا ناممکنه ګڼل کېدله چې بزګران دې د حيثيت د ساتلو يا بدل اخيستلو لپاره حساب شوی او سوړ قهر ولري.)

په طبقاتي اساس وېشل شوې ټولنه کې د بزګرانو بغاوت ته ځکه په سپکه سترګه کتل کېدل چې د بزګرو وظيفه خو خواري مزدوري وه او دا خو د شواليه وو حق و چې جګړه وکړي. د بزګرو غصه او د غصې په نتيجه کې بغاوت نادوده چاره ګڼل کېدله، همدا وجه وه چې په بې رحمۍ سره مقابله ورسره کېدله.

فرانسوي مورخ مارک بلچ په منځنيو پېړيو کې د خلکو د احساساتي حالاتو د علتونو په باب پلټنه کړې ده. دی وايي چې د دغو خلکو د قهر يو علت دا و چې مغذي خواړۀ نه ور رسېدل، بله دا چې دغو خلکو د نظافت شعور نه درلود. دغه دوه علته وو چې د منځنيو پېړيو اوسېدونکو په ورځني ژوند کې احساساتي چلند کاوۀ. په دې سربېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک له خاوندانو، له کاختیـ، له ساري ناروغیو، د تشدد له واقعیاتو او له شکنجې وېره د دې سبب شوې وه چې د منځنیو پېړیو اوسېدونکي د ناامنیـ له احساس سره واوسي.

رنسانس په اروپا کې بدلون راوست. په نوي بدل شوي چاپېریال کې د قهر کنټرول او نرم چلیدل په اخلاقي فضیلت او حسن بدل شول. په اوسني وخت کې د ټولنې په بدن کې د دیموکراسي د روح په داخلېدو سره د قهر په ماهیت کې نور تغییر هم راغی. اوس خلک نه بلکې دا چارواکي دي چې د خلکو له قهره وېرېږي.

د سترګو شهوت

د تجسس او کنجکاوي عنصر د تاریخ په جوړېدو، بدلېدو او تکامل کې لویه برخه لرلې ده، ځکه د تجسس او کنجکاوي شوق بشر همېشه هڅولی دی چې د طبیعت رازونه راڅرګند کړي، ناویلې خبرې راوسپړي او د منع شویو ساحو لټون وکړي.

لټون د نویو دنیاګانو د موندلو سبب کېږي او له نویو نظریو مو خبروي. لټون د پېړیو پېړیو زاړهٔ دودونه او تاریخ تېر ارزښتونه بې اعتباره کولای شي. همدا وجه ده چې ټولنې او ممتازې طبقې د تجسس د بهیر مخې ته خنډونه اچوي او د دې مخنیوي په کار کې له مذهبي او اجتماعي قوانینو چې وایي د موجود معرفت له پولو به نه ور اوړې، استفاده کوي.

په مقدس کتاب (بایبل) کې تجسس د سترګو شهوت بلل شوی دی او خبرداری ورکول کېږي چې بنیادم باید تر هغې پوهې چې خدای پر انسان لورولې ده، ورها خوا څه زده نه کړي. د ټولنې محافظه کارو او زورپالو کړیو د لټون او کنجکاوي پلویان باغیان بللي او غندلي یې دي.

خو تجسس دومره پیاوړی اشتیاق دی چې له ټولو تابوګانو او بندیزونو سره سره، ساینس پوهان، مورخان، ادیبان او هنرمندان همېشه په لټون بوخت دي او د معرفت په سین کې نوې مرغلرې مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو زمانو کې ښځې ملامتې وبلل شوې چې د معرفت په لټه کې يې پولې ماتې کړې، حد يې ونه پېژاند. په لرغوني ادب کې ايو (په عبري ژبه کې حوا) او پاندورا (په يوناني اساطيرو کې لومړنۍ ښځه) د سرغړوونکو مېرمنو په توگه مشهورې دي. په منځنيو پېړيو کې چې ښځې له فعال ژونده منع وې نو پخپله دوی د کنجکاوي او تجسس په موضوع بدلې شوې. په منځني پېر کې گومان کېدۀ چې ښځې له ځينو رازونو خبرې دي او په تېره بيا په اروپا کې ښځې د کوډگرو په نوم ونيول او وځورول شوې. دغه ښځې گويا د ځينو بوټو له طبي خواصو خبرې وې. د دوی د تعقيب مقصد دا و چې له دې شيطاني پوهې محرومې شي. خو په حقيقت کې دا د ښځو د اېلولو او په اجتماع کې يې د اهميت د کمولو لپاره د نارينه وو هڅه وه.

کله چې اروپايي قدرتونو نوې دنيا (امريکا) وموندله او د هغې د اوسېدونکو بدوي ژوند يې وليد نو دا د لټون او کنجاوي احساس و چې کاشفانو د امريکا د اصلي اوسېدونکو د تېر تاريخ او کلتور د پېژندلو هڅه پيل کړه. دغه پېژندنه د نوې دنيا په اصلي اوسېدونکو باندې د غلبې لپاره پکار راغله. د مستعمرو د خلکو د پېژندلو لپاره د انتروپولوجي او اتنوگرافي نوې ميتودونه وکارول شول او په دې ډول د لټون شوق له استعمار او امپرياليزم سره مرسته وکړه چې مختلفې ټولنې او د دوی کلتورونه وپېژني.

د لرغوني او منځني پېر سيلانيان چې به د نورو هېوادونو له سياحته راوگرځېدل نو د ليدليو وطنونو د جالبو کيسو د کولو له لارې به يې اورېدونکي په ځان راټولول او د هغوی د کنجکاوي حس به يې تخناوۀ. دغسې يو سيلاني مارکوپولو و چې چين ته په سفر کې يې ډېر ملکونه وليدل. د ده په سفرنامه کې د اسماعيليه وو په لاس په

الموت کلا کې د جوړ شوي جنت ذکر شوی چې په حقيقت کې د خاوريني دنيا په مخ د موجود جنت د اسطورې انعکاس دی.

مارکوپولو وايي چې په يوه دره کې د دنيا تر گردو لوی او ښکلی باغ و. په دې باغ کې د دنيا د تر گردو ښو مېوو ونې ولاړې وې، بې حده شانداره ودانۍ يې لرلې چې په سرو زرو او د دنيا په ټولو ښکلاوو ښکللې وې. په دې باغ کې ځلور وياله بهېدلې. يوه د شيدو، بله د شاتو، دريمه د شرابو، ځلورمه د اوبو. دلته د نړۍ د مخ تر گردو ښکلې پېغلې او مېرمنې شته وې چې په نڅا او په ساز او په سندرو کې يې مثل نه و.)

د سيلانيانو په راپورونو سربېره د خلکو د مشغولا لپاره د پردو ملکونو په باره کې کيسې هم ليکل کېدلې. په اسلامي دنيا کې سندباد او د هغه نکلونو د گڼو کسانو توجه جلب کړې وه ځکه چې د نورو وطنونو مفصل داستانونه پکې وو.

سوداگرو نه يوازې د نورو ملکونو هغه مالونه په بازارونو کې خرڅول چې د عامو خلکو پکار وو، بلکې ځينې نادر شيان يې هم راوړل چې شتمنو يې د پېرودلو وس درلود او شتمن يې په لرلو وياړېدل.

د لټون لېوالتيا وگړي خطرناکو سفرونو او د دنيا له گوټ گوټه د راز راز شيانو راوړلو ته هڅول. کله چې د لرغون پېژندونکو د هڅو په برکت د لرغونو تمدنونو په خاورو کې پټ اثار وموندل شول نو دې شي د موزيم جوړولو مفکوره راپيدا کړه چې د تېرو زمانو اثار پکې د پخواني ميراث په توگه وساتل شي.

لومړنی موزيم په ۱۵۸۱ کال کې د ايټاليا په يوفيزي مانۍ کې جوړ شو. واتيکان په ۱۷۴۰ کې د موزيم څښتن شو. برټش موزيم په ۱۷۵۳ کې تاسيس شوی دی. وروسته بيا نورو اروپايي هېوادونو هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزيم لرلو هڅه وکړه او له کابو هر ښار سره دا شوق پيدا شو چې خپل موزيم ولري.

د تجسس عنصر د يو شمېر کسانو په تېره بيا هغو لپاره چې ځينې پخواني اثار سپېڅلي ګڼي او ساتي يې، د مينې او ذوق په کار بدلېږي. دغسې اثار هم په شخصي کليکسيونونو کې او هم په کليسا ګانو، معبدونو او جوماتونو کې چې د ايمان خاوندان د خپلې روحي تندې د ماتېدو لپاره ورځي، ساتل کېږي.

شتمن او وسيالي په نادرو شيانو پسې ګرځي چې ويې مومي او له ځان سره يې وساتي، ځکه د نوادرو لرل يې په ټولنه کې اهميت ورزياتوي. هغوی چې په تاريخي شيانو خپل انحصار غواړي په حقيقت کې په نورو باندې د لاسبري لپاره د پوهې د انحصار په فکر کې دي.

کميوناليزم او تاريخ

د مولانا شبلي دود او سنت د هغهٔ شاګرد مولانا سيد سليمان ندوي جاري وساته. البته، د استاد او شاګرد يو توپير دا و چې شاګرد د هندوستان د تاريخ په باره کې ليکنې کولې.

سليمان ندوي د هنديانو او عربو د روابطو په اړه ژوره څېړنه کړې ده. د دهٔ دغه څېړنه د عربو هېوادونو او هند براعظمګي تر منځ په اجتماعي او کلتوري روابطو باندې رڼا اچوي.

په اردو تاريخ ليکنه کې عبدالرزا ق کانپوري هم د ستاينې کارونه کړي دي. د هغه دوه کتابونه، الابرامکه او نظام الملک توسي د خراسان په يوې اشرافي کورنۍ او يوهٔ سلجوقي وزير باندې بحث کوي.

په اعظم ګړ کې د مولانا شبلي په لاس جوړې شوې ادارې، دارالمصنفين، د هند او اسلام د تاريخ په موضوع باندې ګڼ کتابونه خپارهٔ کړل. که څه هم د دې انستيتيوت پوهانو عربي او فارسي ژبې ښې زده وې او د اول لاس ګڼې منابع يې لرلې چې استفاده ورنه وکړي خو دوی د تاريخ ليکنې د علم له بنيادي پرمختګونو ناخبره وو. د دوی بل مشکل دا و چې د اسلام د تاريخ په متنازع فيه موضوعاتو يې له دريځ خپلولو ډډه کوله او دا يې بهتره بلله چې د دغسې موضوعاتو له شننې تېر شي ، په مازې روايت او يادونه يې اکتفا وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نتيجه کې د دوی ليکنې په زړهٔ پورې نهٔ دي او لوستونکي يې هغه نتيجه ګيرۍ او کانکلوژنونه نهٔ شي منلای چې د دوی د وار مخکې قضاوت پيدا وار دي.

د پان- اسلاميزم په اساس تاريخ ليکنه ځکه دود شوه چې د هند مسلمان شخصيتونه د اسلام د شانداره ماضي د روښانولو شوقيان وو. دوی د هند په تېر تاريخ کې د سلطنت او مغولو د دوران حکومتونو ته پام نه کاوهٔ خو د ډيلي، اګرې او فتح پور سکري په ځای يې په پوره شوق او جذبه د بغداد ، قاهرې او قرطبې د شان و شوکت يادونې کولې. دوی مبهمې او ناڅرګندې ماضي ته مهاجرت تر دې غوره بالهٔ چې د خپل عصر شړ لو او معمولي واقعيتونو ته وګوري.

د دغه وخت اردو شاعرانو ، اردو ناول ليکونکو او مورخانو د هند مسلمانې ټولنې لپاره د منلو وړ چوکاټونو په منځ کې د خيالي ماضي د جوړولو په کار کې له يو بل سره سيالي کوله. عجبه دا ده چې دوی ته په خپل چاپېريال او شاوخوا کې د سلطنت او مغولو د وخت ورانو ويجاړو ودانيو او يادګارونو الهام نه شوای ورکولی.

دوی چې د اروپايانو په مقابل کې ځان وروسته پاتې ليدهٔ او د حقارت احساس يې کاوهٔ نو له دغه روحي حالت سره د مقابلې لپاره يې خپلو ګومانونو او فرضيو ته پناه يووړه. دوی وويل چې اروپايانو خپل تمدن او پرمختګ له مسلمانانو پور کړی دی او اسپانيا چې مسلمانانو، مسيحيانو او يهودو پکې په سوله کې ژوند کاوهٔ د خورا پرمختللي کلچر مرکز و منځۍ وه چې د پوهې مشالونه يې بل کړل او همدې مشالونو اروپا ته رڼا يي وروسته، اروپا يې د وروسته پاتې

والي له منګولو وژغورله. د دغه ليد طبيعي نتيجه دا وه چې دوی توقع لرله چې اروپايان خپله ګرده ترقي د مسلمانانو له برکته وګڼي.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په ابتدا کې په اردو تاريخ ليکنه کې يو نوی تمايل پيدا شو چې د نړۍ په حالاتو کې د تغييراتو په وجه و. دا هغه وخت دی چې د اروپا استعماري قوتونو يا اسلامي ملکونه نيولي يا يې د نيولو په حال کې وو. له بلې خوا عثماني امپراطوري په چټکۍ سره مخ په زوال روانه وه. په بالکان کې د شوررشونو د ځپلو لپاره د عثماني امپراطورۍ اقداماتو خونړۍ شخړې وزېږولې او دې پېښو هندي مسلمانانو ته انديښنه پيدا کړه چې د اروپايي قدرتونو د شريکو هڅو په نتيجه کې عثماني امپراطوري د ماتېدو په حال کې ده.

ځينو هندي مسلمانانو د بالکان ټکرونو ته د اسلام او عيسويت د ټکر په سترګه وکتل. له بلې خوا په همدې وخت کې ګڼو اروپايي مستشرقانو په اسلام او د اسلام په کلچر او تاريخ باندې حمله وکړه چې د ګڼو مسلمانانو د روحيې د کمزورۍ سبب شوه. دغه شي هم په اردو تاريخ ليکنه باندې اغېز وکړ.

په اردو تاريخ کې يو ځل بيا د هندوستان له تاريخه اسلامي تاريخ ته توجه واوښته. سرسيداحمد خان په خطبات احمديه کې يو شمېر مقالې وليکلې او شبلي خپل پام د مسلمانانو د حکومت د برياوو او د مسلمانو واکمنو د عملونو د دفاع موضوع ته واړاوهٔ.

د شلمې پېړۍ تر شلمو کلونو پورې د هند په تاريخ کې ځينې تغييرات راغلل. د خلافت او نه همکارۍ د نهضت ناکامي کميوناليزم وزېږاوهٔ چې په نتيجه کې يې تاريخ هم په يو ډول سره د فرقه واريت (کميوناليزم) ښکار شو. هندو فرقه پرستو مورخانو استدلال وکاوهٔ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مسلمانان تېریګر وو او په هند کې د دوی حکومت د پردو او بلوسګرو حکومت و. دوی هغه کسان وستایل چې له مسلمانو حمله کوونکو سره یې ډغرې وهلې وې. د دوی په نویو اتلانو کې پاراتوي راج، رانا پاراتاب او شیواجي یادولای شو. د هندي فرقه پرستو مورخانو په ځواب کې مسلمانو مورخانو محمد بن قاسم، محمد غوري او محمود غزنوي د خپلو نویو اتلانو او د اسلام د مدافعانو په توګه راوړاندې کړل.

کله چې د اورنګزیب په مذهبي پالیسي باندې نیوکه وشوه نو شبلي د اورنګزیب ناکامه دفاع وکړه. د تاریخ سیاسي کولو او د اجتماعي او مذهبي ډلو د تعصباتو په خم کې د تاریخ رنګولو ، هم د هندوانو او هم د مسلمانو په روحیې باندې خورا ژور اغېز وکړ.

جالبه دا ده چې دغه وخت د هند په مسلمانه ټولنه کې یو سوال راپیدا شو چې د مغولو د حکومت د زوال مسولیت د چا په غاړه دی؟ د اکبر که د اورنګزیب؟ د مسلمانو کمیونالیستو په اند، اکبر د هندي مسلمانانو د زوال ذمه دار دی ځکه دۀ په خپل حکومت کې ګڼ شمېر هندوان شامل کړل چې دا کار د دۀ له حکومته د مسلمانانو د څنډې ته کېدو سبب شو. په اردو تاریخ لیکنه کې دغه بحث اوس هم یو له تودو بحثونو څخه دی.

بهکتي غورځنګ

په دیارلسمه او څورلسمه میلادي پېړۍ کې په هندوستان کې ژور سیاسي، اجتماعي، کلتوري او مذهبي تحولات روان وو. د ترکو واک کوچیني حکومتونه ختم کړل او د داسې سلطنت بنیاد یې کېښود چې د هندوستان شمال یې په سیاسي لحاظ متحد کړ. له بلې خوا دیني علماوو، چې د مسلمانې دنیا له بېلو، بېلو برخو راغلي وو، د کافر او مسلمان تر منځ د دیني توپیر د رابرسېره کېدو هڅه کوله او پر حکومت یې فشار اچاوۀ چې شریعت عملي کړي. دغه راز، په دې زمانه کې د مختلفو سلسلو صوفیانو د مذهب دود شوې بڼه چلینج کړه او د مذهبي زغم تبلیغ یې وکاوه. چې ترک د واک په ګدۍ کېناستل هغه واکمن د واک له ګدۍ پرېوتل چې برهمن یې نازواو پالل. دې پېښې برهمن د ټولنې د سین څنډې ته ځپ وهل. چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت اهمیت ورسره کم شو او دې تحول برهمن نور هم کمزورې کړل.

په دې سربېره هغې تکنالوژي هم د هند ټولنه ډېره بدله کړه چې ترکو له ځان سره راوړه. دې نوې ټکنالوژي زراعتي پیداوار زیات کړل او د نویو کسبونو له رواجېدو سره یې مرسته وکړه چې ورسره د کسبګرو اجتماعي مقام لوړ شو.

د لوړو طبقو دا نه خوښېدل چې ټیټې طبقې دې د لوړو هغو ځای ته د ختلو امکان ومومي. همدا وجه ده چې د سلطنت د زمانې مورخ ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدين برني ټيټو طبقو ته په خورا سپکه سترګه ګوري او واکمنو ته نصيحت کوي چې دوی ته لوېې چوکۍ ورنه کړي.

بهکتي غورځنګ د ديارلسمې او څورلسمې پېړۍ د دغسې اجتماعي ـ کلتوري چاپېريال پيداوار و. ايا دغه نهضت د ټيټو طبقو او بې وسه خلکو اواز و چې هغه دودونه او رواجونه وګواښوي چې له دوی سره د تعصب او تبعيض سبب کېدل؟ او که يې نور سببونه لرل؟ مورخانو په دې اړه مختلفې خبرې کړې دي. د ځينو په نظر د نهضت مقصد دا و چې اسلام ته د هندوانو د اوښتلو مخه ونيسي او د هندوانو په ټولنه کې چې د اسلام له چلينج سره مخ وه، له لاندې خوا اصلاحات راولي. له بلې خوا ويل شوي دي چې بهکتي نهضت په هندوايزم کې د مسلمانانو د شاملولو هڅه وه. د مشهور مورخ کې اين پينکار په نظر، د مسلمانانو غلبې هند ژوبل کړ او بهکتي نهضت د هند د زخمي بدن لپاره ملهم و. روسي مورخانو دغه نهضت د فيوډاليزم په خلاف د خلکو پاڅون تعبير کړی دی. د ځينو نورو په اند دغه غورځنګ د هغو باورونو او مناسکو د پرېښودلو له لارې د هندو اومسلمان د وحدت نهضت و، چې د دغو دوو ديني ټولنو تر منځ يې اختلاف پيدا کاوه.

د بهکتي غورځنګ ټول ملاتړي او شارحان د ټيټو طبقو کسان وو او په دې ويارېدل چې له دغو طبقو سره اړه لري. دغه واقعيت دا راښيي چې په ټولنه کې تحرک پيدا شوی و او د کاست فولادي نظام د ماتېدو په حال کې و. د بهکتي نهضت بله ځانګړنه دا وه چې په مذهبي چارو کې يې د ملا او پنډت واکداري، د مذهب ظاهري او قشري تعبير او مذهبي شعاير چلينج کړل. دوی له خدای سره په بې واسطې او مستقيم ارتباط ډېر تاکيد کاوه. له خدای سره نېغې رابطې

په مذهبي ډله کې غړيتوب ته اړتيا نه لرله. د خدای مينې ټول تعصبات او اختلافونه ختمول او خلک يې طبقې، عقيدې او توکم ته له پامه پرته سره يو ځای کول. د دې نهضت دريمه لويه ځانګړنه دا وه چې مشرانو يې د خلکو د خوځولو او هڅولو لپاره د شعر مختلف ژانرونه وکارول. دا په نالوستې ټولنه کې خورا اغېزمنه او جذابه طريقه وه. دوی به کلي په کلي ګرځېدل او له خدای سره د مينې شعرونه به يې اورول. د دې غورځنګ بل مهم خصوصيت دا و چې لارويانو يې خپل فعاليت په کليو پورې محدود وساتۀ. د دوی په اند ښارونه د فساد او حرص ځالې وې. نو دوی د کليو عادي خلکو ته مخاطب شول. دوی د عادي خلکو په زړونو کې د ژغورنې د اميد زړې وکرل او د بدمرغيو د زغملو روحيه يې ورکړه.

بهکتي نهضت د سګونا او نيرګونا په دوو فکري مکتبونو ووېشل شو.

د سګونا په عقيده د خدايي قدرت د لمانځنې او عبادت لپاره يو شکل او فورم ته اړتيا ده. د دې فرقې پيروانو د بتانو او اصنامو عبادت اختيار کړ. د اصنامو د عبادت لپاره معبدونه پکار شول او په معبد کې د مقدسو کتابونو لوستل او اورول پکار راغلل. د دې مکتب په لويو استادانو او شارحانو کې د سر داس، تولس داس، ميرا بهايي، چايتينيا، او ويديا پي نومونه اخيستلای شو. دغه مکتب د هندوايزم په لوی سين کې حل شو.

په مقابل کې نيرګوما د خدای د عبادت لپاره په هيڅ ډول فورم عقيده نه لرله. دوی د خدای د عبادت لپاره نه کوم معبد ته تلل او نه يې مذهبي مناسک او شعاير تر سره کول. د دوی له عقيدې سره سم خدای له هر چا سره شته نو معبد يا جومات ته اړتيا نشته. کسبګر، کارګران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وړه کي سوداګر چې د د دې فرقې غړي وو د کتابونو په معرفت پسې به يې ټوکې کولې. کبيرجي، راى داس، اخو، بهګت، چرن داس او دادو ديال د دې مکتب ليډران وو.

بهکتي غورځنګ د هندو او مسلمان روحاني د ريا او تعصب په چلينجولو سره د هندوستان په ټولنه کې زغم زيات کړ او د بېلوبېلو مذهبي ډلو د ټکرونو او تناقضاتو په منځ کې يې هارموني راوسته. که څه هم دې فرقې په مذهب کې واکداري ونه منله خو په خپلو پيروانو يې ټينګار وکړ چې د مرشد او ګورو ومني.

په دې نهضت باندې دا نيوکه کېږي چې د وګړي په ژغورنه يې تاکيد وکړ خو د ټولنې د ژغورنې لپاره يې هڅه ونه کړه. بله دا چې د ژغورنې په چاره کې يې ډېر څه خداى ته حواله کړي وو او عقيده دا وه چې خداى به ظالمانو او مظلومانو ته سزا او جزا ورکوي.

خو په مهاراشترا کې، بهکتي نهضت چې رام داس خپور کړی و، مهاراشترا دهرم رامنځ ته کړ. رام داس له مغولو سره په مقابله کې د شيوا جي ملاتړ وکاوۀ او خپله امپراطوري يې جوړه کړه. په پنجاب کې ګورو نانک د نيرګونا مکتب پيروي وکړه خو پيروانو يې ورو ورو دا لاره پرېښوده او سيک ټولنه يې د مغولو پر خلاف پوځي کړه.

که څۀ هم بهکتي نهضت د تاريخ برخه ده، خو سندرې يې تر اوسه پورې خلک په هيجان کې راولي او د ورځني ژوند له هغه خشن او تريخ ماحوله يې چې پکې اوسي راباسي. خلک د سولې، روغې جوړې او هارموني دنيا ته وربولي.

په خوراکي نظام کې تحول

خوړو د ژوند په سټېج کې همېشه مهم رول لوبولی دی. نامتو انټروپولوجيسټ لويي سټراوس د بشر تاريخ د خوراک د طريقو د بدلانۀ په اساس په دريو دورونو وېشي: يو هغه دور و چې بنيادم ناپاخۀ شوي خواړۀ خوړل. بل هغه دور دی چې بشر اور کشف کړی او د غوښو وريتول يې پيل کړي دي. په دريم دور کې بشر ايشېدلي خواړۀ خوري. د ستراوس په نظر دغه هر دور د بشري تمدن د پرمختګ د يو پړاو او د خوړو په عادت کې د تحول څرګندونه کوي. چې د خوړو ذايقې وده کړې ده د بشرپه جسم او ذهن کې هم بهترې راغلې ده.

خوراک له بدن سره خاصه رابطه لري. د همدې رابطې په اساس غوښتنه کېږي چې د بدن د ضرورت تر اندازې زيات خواړۀ بايد ونه خوړل شي. کله چې انسان د ښکار له لارې خواړۀ تر لاسه کول نو ډاډه نه و چې په منظم ډول به خواړۀ ومومي. همدا وجه وه چې ډېره ډوډۍ يې خوړه ځکه نه پوهېده چې بل ځل به خواړۀ چېرته او څه وخت په ګوتو ورځي. چې زراعت وده وکړه د خوړو عادتونه نور شول. نور نو ډوډۍ په اسانه موندل کېدله او په ورځ کې د درې ځله خوراک کولو عادت پيدا شو.

کله چې ټولنه په طبقو ووېشل شوه، هغوی چې سخت کارونه کول، چاغ نه شول او ځانونه يې روغ وساتل خو هغوی چې د نورو د زحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوډۍ خوړله چاغ او لټ شول. دوی ته چاغښت او کار نه کول د نېکمرغۍ او شتمنۍ نخښې ښکاره شوې. په سند کې د تالپور میرانو چاغوالی د ښکلا سمبول ګاڼۀ.

د تمدن د انکشاف په یوه پړاو کې د بشر مسالو ته پام شول چې د خوړو خوند زیاتوي. اروپايي سوداګر په مسالو پسې اسيا ته راغلل چې استعمار ته يې لار پرانيستله. په دغو مسالو کې مالګه مهمه وه. مالګې نه يوازې ډوډۍ خوندوره کوله بلکې غوښه يې هم له ورستېدو ساتله. همدا د مالګې اهميت و چې حکومتونو د مالګې توليد انحصار کړی او ټکس يې ورباندې لګولی و. په ځينو هېوادونو کې مالګه د پيسې په توګه استعماليده او په تنخواه کې ورکول کېده.

خواړۀ په هر کلچر کې مقدس ګڼل کېږي او د ارباب النواعو او الهو د رحمت او حمايت د ترلاسه کولو لپاره هغو ته وړاندې کېږي. دا دود هم و چې خواړۀ د اوليا و الله ګانو او مقدسينو په نوم د خوارانو په منځ کې ووېشل شي. عقيده وه چې په زيارتونو کې پخه شوې ډوډۍ خپل چاپيريال مبارکه کړې ده او چې زيارت ته راغلي کسان يې وخوري شفا به ومومي. په مذهبي مراسمو کې د خاصو خوړو د پخولو دود تر ننه پورې پاتې دی. مثلا په محرم کې حليم (په افغانستان کې بيا شولۀ زرد پخېږي. ژباړن) او يا د برات په شپه حلوا نن هم معمول دي.

په ځينو دينونو کې ځيني خواړۀ منع دي. هغه خواړۀ چې په اسلامي کلچر کې ورباندې بنديز نشته حلال بالۀ شي او د يهودو حلال خواړۀ کوشر بلل کېږي. په هندو ټولنه کې د ډوډۍ د پاکۍ او ناپاکۍ مفهوم ژورې ريښې لري. پخوا د لوړې طبقې هندوانو د لاندې کاست له وګړيو سره ډوډۍ نه خوړه. د لوړې طبقې ځيني کسانو به غوښه بېخي نه خوړه، تر دې حده چې پياز او اوږه يې هم چې د غوښې په پخولو کې

پکارېدل، نه خوړل. د دوی په اند ، اشپزخانه مقدسه ساحه وه چې بل هيچا د ورتلو اجازه نه لرله. البته ، په اوسنۍ هندو ټولنې کې د دغو خبرو اهميت کم شوی دی.

د اشرافو لپاره پخلنځی د حيثيت يوه ذريعه هم وه. د اشرافي د کور اشپز د ډېر اهميت څښتن و ځکه دۀ داسې ډول ډول خواړۀ برابرولای شوی چې د بل چا د وس خبره نه وه. اشرافي به د خپل ثروت او مېلمنه پالنې د ښودلو لپاره خپل دوستان او خپلوان دعوتول او نوي نوي خواړۀ به يې ورته پخول چې مېلمانۀ تر تاثير لاندې راشي. په يوۀ دسترخوان باندې کېناستلو وګړي سره نژدې کول. د ډوډۍ د بلنې نه منل د کوربه د سپکاوي معنا لرله.

له بلې خوا ، وږی کس ټولنې ته خطر ګڼل کېدۀ. هغه د خپلې ګېډې د اور د وژلو لپاره هر جنايت ته تيار و. تاريخ دا هم راته وايي چې د کاختۍ په وختونو کې خلکو د خوړو په منځ کې د حلال او حرم فرق نه دی کړی. لوږې او کاختۍ اخلاقي اقدار هم له پښو غورځولي دي. په داسې حالاتو کې ميندو او پلرونو د يوې ګولې ډوډۍ لپاره ماشومان پلورلي دي. لوږې او کاختۍ ښځې تر نارينه وو زياتې ځورولې او فحشا او بې عزتۍ ته يې اړايستلې دي.

د جګړې، وچکالۍ يا کاختۍ په وختونو کې به خواړۀ په جيره ورکول کېدل. په دغسې حالاتو کې به د سوداګرو غوا لګنه شوه، ښې ګټې به يې وکړې.

په ځينو ديني عقيدو کې د معنوي پياوړتيا لپاره د لوږې ګالل هڅول شوي دي. ويل شوي دي چې بودا ځکه د معنويت لوړو مدارجو ته ورسېد چې لوږې يې وګاللې. موږ د صوفيانو په سلوک کې هم د بېوزلۍ ستاينه وينو ځکه عقيده ده چې يوازې وږی بنيادم ډېر ژور او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمرکز فکر کولای شي. د صوفيانو په اند، خواږۀ د جسم لپاره خو لوږه د روح لپاره اړين دي. همدا وجه چې صوفي بزرګانو بېوزلي ستايلې او شتمني غندلې ده.

د حيرانتيا خبره دا ده چې د هغو طبقو خلکو چې د تاريخ جوړوونکې يې ګڼو، خپلې ګېډې د بزګرو په اضافي توليداتو مړې کړې دي. د ښار د اوسېدونکو ډوډۍ د استثمار شويو کليوالو په لاسونو برابرېږي. دا هم د تاريخ يو حقيقت دی چې که ښارونو ته غلې دانې او نور خوارۀ ورنه شي، له وګړيو تشېږي، په ډاګونو بدلېږي.

د محصلانو غورځنګونه

نن سبا په ګرده نړۍ کې محصلان په سياسي، کلتوري او اجتماعي فعاليتونو کې فعاله برخه اخلي او د ځپونکي دوديز سيستم په خلاف اواز اوچتوي.

دا د ديموکراسي او د هغې د موسسو نتيجه ده چې محصلان او زده کوونکي د يوۀ فعال قشر په څېر را څرګند شول. تر ديموکراسي دمخه په منځنيو پېړيو کې محصلان له هر ډول سياسي او اجتماعي ارتباطاتو جدا په خپلو تعليمي ادارو کې ايسار وو.

د محصلانو په سياسي فعاليتونو کې درې عاملونو لوی لاس لرلی دی. اول بايد صنعتي انقلاب ياد کړو چې په انګلستان کې پيل او په نوره اروپا کې خپور شو او د فيوډاليزم کلچر يې ختم کړ. د دې کلچر د ختمېدو په نتيجه کې د فرد حيثيت د هغۀ په لياقت او تخصص پورې اړه پيدا کړه او دغه شي د يوې فعالې کارګرې طبقې له پيدا کېدو سره مرسته وکړه چې د ټولنې د جوړښت د بدلېدو سبب شوه.

صنعتي انقلاب په تعليمي نصاب هم اثر واچاوۀ، ځکه فابريکو ماهرو منيجرانو او ټکنيشنانو ته اړتيا لرله. دې شي منځنيو اقشارو ته يو چانس په ګوتو ورکړ چې خپل اولادونه د مناسبو دندو د تر لاسه کولو لپاره تعليمي ادارو ته واستوي.

دويم لوی عامل د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب و چې سلطنت او فيوډاليزم يې ختم کړل او د ملي دولت بنياد يې کېښود. ملي دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم کا ر د کلیسا له ګوتو وایست، ملي یې کړ. دې پېښې د منځنۍ طبقې ډېرو ماشومانو ته ګټه ورسوله.

د محصلانو په سیاسي کولو کې دریم لوی عامل د فیلسوفانو، مفکرانو، ناول لیکونکو، هنرمندانو، او شاعرانو وو چې ټولنې ته یې سیاسي او اجتماعي شعور ورکړ. ښوونکو او استادانو شاګردان وهڅول چې په عملي ژوند کې برخه واخلي او د سیاسي او اجتماعي بدلون لپاره مبارزه او مجاهده وکړي.

دغو پېښو په شریکه په اروپا کې د محصلانو د غورځنګونو پیلېدو ته لاره اواره کړه. کله چې ناپلیون جرمني، روسیې، ایټالیې او استریا ته ماته ورکړه او په نتیجه کې یې په مغلوبو ولسونو کې د خپلو ملکونو د ازادۍ لپاره نشنلزم غزونې وکړې نو د محصلانو په غورځنګونو کې لا ډېر قوت پیدا شو.

په ۱۸۱۵ میلادي کال کې د ناپلیون له ماتې وروسته، د استریا صدراعظم میترنیخ اروپا ته زوړ نظم (د اولډ ارډر) ستون کړ چې محصلانو ونۀ مانه. د میترنیخ له اقدام سره د مقابلې لپاره د جینا پوهنتون محصلانو یوه اتحادیه جوړه کړه چې د بورشن شافتن په نوم یادېږي. د دې اتحادیې څانګې د جرمني په کابو ټولو پوهنتونونو کې په لنډ وخت کې جوړې شوې. پخوا به محصلانو نشې کولې، بلواوې به یې جوړولې یا به یې د غیرت په نوم له یو بل سره ډغرې وهلې خو دلته د محصلانو بل ډول مبارزې پیل شوې. دا سیاسي مبارزې وې.

د اتحادیې غړیو د وطنپالنې جذبه لرله او شعار یې شرف، ازادي او وطن و. اتحادیې په ۱۸۱۷ کې په وارت بورګ کې د محصلانو عمومي غونډه راوبلله. راغونډېیو شویو محصلانو په خپلو کې ملګرتوب احساس کړ او د بورشن شافتن د شعار ملاتړ یې وکاوۀ.

دوی په ۱۸۱۹کې یو ځل بیا په جینا کې سره راغونډ شول او اتحادیې ته یې وفاداري څرګنده کړه. بالاخره د جرمن محصلانو لومړۍ اتحادیه جوړه شوه. دوی تور، سور او طلایي د جرمني ملي رنګونه وبلل. اتحادیې د محصلانو د ژوند په طرز کې تغییرات راوستل. دوی اوږدې څڼې او اوږدې ږیرې پرېښودې، د جرمني د منځنیو پېړیو زمانه یې ایدیاله وبلله او هوډ یې وکاوۀ چې یوه کلمه فرانسوي به هم نه وایي.

د محصلانو د اتحادیې محبوبیت جرمني دولتونه ووېرول او په ۱۸۱۹کې یې د پورشن شافتن د بندولو حکم وکاوۀ. د محصلانو د توندو حرکتونو د درولو لپاره ځینې قوانین نافذ شول. تعلیمي ادارو ته پټ جاسوسان واستول شول چې د محصلانو فعالیتونه وڅاري. د پروفیسرانو لکچرونو ته به جاسوسان ورتلل چې وګوري دوی څه وایي. ځارګرو به د هغو کتابونو لیستونه کتل چې محصلانو لوستل. دغو محدودیتونو محصلان پټو فعالیتونو ته اړ ایستل چې د ځار له ادارو خوندي وي.

د ۱۸۳۰ کال د انقلاب په درشل کې چې قانوني نظام غوښتنه کېدله، بورشن شافتن بیا فعالیت پیل کړ. که څه هم دغه انقلاب کامیاب نه شو خو محصلانو د انقلابونو نوې تجربه وکړه. محصلان څو کاله وروسته په ۱۸۴۸ کې په پاریس، ویانا او برلین کې د نورو انقلابي ګروپونو د تکړه شریکانو په توګه راڅرګند شول. د ۱۸۴۸ کال د انقلابونو اجندا دا وه چې په اروپا کې سلطنتي نظام ختم کړي او په ځای یې د اساسي قانون حاکمیت او دیموکراتیکې ادارې راولي. دوی له حکومتي قواوو سره چې پوره مسلح وې، مقابلې وکړې او په لارو کوڅو کې یې مورچې جوړې کړې چې د دغو قواوو د حرکت مخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونيسي. محصلان د لارو کوڅو په نښتو کې ډېر تکړه وو، تر اخره په ميدان کې ودرېدل.

دلته مهم ټکی دا و چې محصلانو د ديموکراتيک مقصد لپاره د عادي خلکو په خوا کې مبارزه کوله. که څه هم انقلاب ناکام او په درې وارو ښارونو کې وځپل شو خو محصلانو له خپلو تجربو عملي سبقونه زده کړل چې په راتلونکو غورځنګونو کې يې ورنه استفاده وکړه.

په ايټاليا کې محصلان په يوه ګروپ کې چې د کاربوناري (د سکرو لمبه) په نوم ټولنه يې جوړه وه، شامل وو. دوی واحده ايټاليا غوښته او په دې لړ کې يې د مازيني د هڅو چې د پردو له منګلو يې د ايټاليا د را ايستلو لپاره مبارزه کوله، ملاتړ کاوه.

وروسته بيا په روسيه کې هم د محصلانو اتحاديه جوړه شوه چې د زار له استبداد سره مقابله وکړي. دوی په روسيه کې ترور او تشدد ته مخه کړه چې واکمنه طبقه ووېروي او دا ورته ووايي چې د خلکو د منافعو په خلاف ګام مه اخلئ.

د دغو غورځنګونو تخم په اسيا، افريقا او لاتينې امريکا کې هم وکرل شو او هلته محصلانو د ازادۍ په مبارزو کې د مخکښو رول ولوباوه.

تاريخ او افسانه

کلاسيک مورخان خپله ټوله انرژي د جګړې او د هغې له پيله تر پايه پېښنو په تفصيلي بيان لګوي. خو د جګړو حالات ممکن له بېلو بېلو زاويو وڅېړل شي. نظامي ماهران او جنرالان به له دې چې د جګړې تباهيو ته اهميت ورکړي، ډېر پام د جګړې د تاکتيکونو او ستراتيژۍ څېړلو ته کوي خو د تاريخ خپل ماهران د جګړې په علتونو او نتايجو ډېر غږېږي.

معمولاً د فاتحانو د کړو وړو په وړاندې کولو کې مبالغه کېږي او د اتلانو په څېر انځورېږي. د جګړې په ذکر کې برې ملي احساسات پاروي. دغه برې په شور وشوق و ولوله لمانځل کېږي او کله نا کله خو د برې نېټې ان ملي ورځې شي او جشن يې جوړېږي.

تاريخ چې د غالبانو له ليده وليکل شي د مغلوبانو ليد ورکې له پامه وغورځي. په دغسې ليکنو کې د تېري او مداخلې د عادلانه ښودلو هڅه روانه وي او افتخار ورباندې کېږي. هر وخت چې په يوه ملک تېری شوی دی، د تېري لپاره اخلاقي توجيهات تراشل شوي دي. معمولاً ويل شوي دي چې د مداخلې په برکت ولسونه د پرځېدليو واکمنو له ظلمه ژغورل شوي او له انارکي او ګډوډي راوتلي دي.

د بابر د يرغل د عادلانه ښودلو لپاره، مغولو مورخانو ليکلي دي چې هغه وخت په هندوستان کې ګډوډي وه، وړې، وړې باچهۍ وې چې په خپلو کې سره جنګېدلې او هېواد په اجتماعي او اقتصادي بحران کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاهو و. مغولو په هند کې انارکي ختمه کړه او سیاسي ټيکاو يې راوست.

کله چې انګرېزانو د ایسټ انډیا کمپنۍ په ذریعه په هند کې سیاسي واک تر لاسه کړ نو ادعا يې کوله چې د مغولو د امپراطورۍ د زوال په نتیجه کې اداره فاسده شوه، په ملک کې ګډوډي و ناامني راغله، پرنګیانو ناسمه اداره ختمه کړه او (انګرېزي سوله) يې راوسته.

په دغو دواړو مثالونو کې د غالبانو لیدلوری بیان شوی خو د مغلوبانو لیدلوری هېر شوی دی. حقیقت خو دا دی چې هندي ټولنه نه د بابر تر یرغل دمخه او نه د انګرېزانو د مداخلې په درشل کې له بحران سره مخ وه. د مغولو او انګرېزانو د وخت مورخانو ځکه د هند منفي انځور وړاندې کړی دی چې یرغل او غلبې ته پلمې جوړې شي.

د هند د ټولو سیمو او صوبو په نیولو کې د انګرېزانو د مداخلې او غلبې لپاره د توجیه پالیسي دغه یو شان وه. کله چې انګرېزانو په ۱۸۴۳ کې سند ونیو او په ۱۸۴۹ کې يې پنجاب لاندې کړ نو د دغو سیمو د سیاسي بحران او اداري کمزورۍ په اړه يې دومره په قوت خبرې وکړې چې خلکو رشتیا وبللې، د تېریګرو نظر يې ومانهٔ او ان تر ننه پورې په هند باندې د انګرېز حکومت د خدای رحمت ګڼل کېږي.

خو همېشه داسې نه وي چې مغلوبان د غالبانو لیدلوری ومني. داسې هم شوي دي چې مغلوبانو خپله ماته نه ده منلې، هغه يې د دسیسې او خیانت نتیجه بللې او د لاسه وتلې ویاړ د ستنولو لپاره يې مبارزې ته ادامه ورکړې ده.

په دولسمه میلادي پېړۍ کې محمد غوري څو ځله په هند حمله وکړه. د هغه لویه جګړه په ۱۱۹۱ کال کې د تراین په میدان کې له پریتویراج سره وه چې ماته يې وکړه او د اجل له غشي په تصادف کې بچ شو. له دې

پېښې کال وروسته د تراین په دویمه جګړه کې محمد غوري خپل بدل واخیست. پریتویراج مات شو او ووژل شو، خو راجپوتو ماته ونه منله.

د پریتویراج راسا په نوم کتاب کې چې د دې جګړې بیان راغلی، تاریخ تحریف شوی دی.

د ځینو مورخانو په قول دا تاریخ هغه وخت و لیکل شو چې پریتویراج ژوندی و خو ځیني نور ادعا کوي چې دغه تاریخ څو سوه کاله وروسته په اوولسمه پېړۍ کې لیکل شوی دی. دغه کتاب د پریتویراج ماته نه مني او بلکې وایي چې راجا له ماتې وروسته محمد غوري ته بندي راوستل شو. د راجا چې سترګې ترل شوې وې، ورنه وغوښتل شول چې یوه نخښه وولي خو دهٔ محمد غوري وویشت، هغه يې وواژهٔ او بیا يې ځان وواژهٔ. دا کیسه چې له راجا يې اتل جوړ کړی دی او د پریتویراج راسا خورا مهمه برخه ده، په راجپوت قبایلو کې ډېره مشهوره شوه.

د تراین د میدان ماته په کتاب کې په بري واوښته. دا مثال راښیي چې کله د تاریخ او افسانې تر منځ ټکر واقع کېږي نو افسانه چې احساساتي روایت کوي، له تاریخه میدان وړي.

په ۱۳۸۱ کې صرب امیر، لالازار ته عثمانیانو ماته ورکړه خو صربانو د یوې جوړې کړې افسانې په ذریعه چې د دوی په ټولنه کې خورا مشهوره شوه، ماته په بري واړوله. افسانه وایي چې د جګړې تر پیلېدو دمخه امیر ته فرشته راغله، پوښتنه يې ورنه وکړه چې ایا دی په جګړه کې بری غواړي چې په فاني دنیا حکومت وکړي او که غواړي چې شهید شي، خپل قام ته جنت وګټي. لالازار د قام د خیر په خاطر شهادت غوره کړ. په دې ډول وینو چې د جګړې په میدان کې ماته د صربو لپاره په معنوي فتحې بدله شوه. لالازار د خپلې قربانۍ له برکته د کلیسا په بزرګانو او مقدسینو کې حساب شو.

نو د تاریخ او افسانې په روایت کې دومره فرق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو دولت

د اسيايي دولتونو په اړه ويل شوي دي چې استبدادي جوړښت يې درلود او زورورو واکمنو يې خپله اراده د قانون په چوکاټ کې نه ايساروله. خو سلطنتي نظامونه که په اروپا کې وو يا په اسيا کې، يو شان ځانګړنې يې لرلې. دغه نظامونه خورا متمرکز وو. سلاطينو ته چې اصلي قدرت له دوی سره وو، ځانونه د خدای له خوا ټاکل شوي ښکارېدل.

البته، دغو رژيمونو ځينې موسسې لرلې چې د سلاطينو د قدرت کاغذ باد ته يې چېلک وراچاوه. په اروپا کې فيوډالانو وخت په وخت د پاچا واک چلينج کاوه او د اداري په اډانه کې يې خپله برخه غوښته. دغه راز په اسيا کې، جاګيردارانو او ديني عالمانو هڅه کوله چې پاچا د دوی د ګټو او غوښتنو خيال وساتي او په دې برخه کې يې خود سرۍ ته پرې نه ږدي.

په اسلامي ټولنو کې د مراة الامرا په نوم يو ژانر و چې واکمنو ته پکې توصيه کېدله چې په عدل وچلېږي او د رعيت خيال وساتي. د نظام الملک سياست نامه د دې ژانر يو کتاب دی چې د منځنيو پېړيو د مسلمانو واکمنو او امراوو د خوښې اثر و. په سياست نامې سربېره د مسلمانو اميرانو د لارښودنې لپاره نور ګڼ کتابونه هم کښل شوي دي.

مورخانو د مغولو د دولت د جوړښت په اړه مختلفې خبرې کړې دي. يوه ډله وايي چې دا يو پياوړی مرکزي دولت و چې اداره يې د بيروکراسي په لاس کې وه. ځينو مورخانو ورته د (ميراثي بيروکراتيک دولت) عبارت کارولی دی. د مورخانو بلې ډلې ويلي دي چې په دغه دولت کې واک دومره متمرکز نه و بلکې په بېلوبېلو اداري واحدونو کې وېشلی و. د دغو اداري واحدونو اداره کوونکو مستقل واک درلود او له ځايي غوښتنو سره سم سياست يې کاوه. په دې منځ کې امپراطور د مرکز او ولايتونو تر منځ يوازې د ارتباط ذريعه وه.

د مغولو د دوران مورخانو خپل پام دربار او مرکز ته اړولی دی او د هغو په اړه يې رپوټونه ورکړي دي خو اوس د نوموړي دوران د تاريخ په مطالعه کې يو بل تمايل پيدا شوی دی. اوس پوهان غواړي چې د اداري په بدلونونو او د پاليسيو په جوړولو کې د هغه وخت د ولايتونو نقش او اهميت مطالعه کړي.

فرحت حسن په خپل کتاب کې چې (د مغولو په هند کې دولت او ولايتونه) نومېږي، وايي چې قدرت د دولت د موسسې يو مهم عنصر و. قدرت له يوې خوا، واکمنو او زورورو طبقو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره استعمالاوه او له بلې خوا د حکومتي مقاماتو او ځمکه والو له فشار او ظلمه د خلکو د ساتلو لپاره استفاده ورنه کېدله. دی دا هم وايي چې په منځنۍ پېر کې د اشرافيت د وفادارۍ مفکوره نه وه. اشرافو به د خپلو شتو او امتيازونو د ساتلو لپاره د وفادارۍ لوري بدلول رابدلول.

ځينې مغول اشراف د همايون (۱۵۳۰ – ۱۵۵۵) له درباره وتښتېدل، د ګجرات د پاچا بهادرشاه (۱۵۲۷ – ۱۵۳۷) په دربارکې يې پناه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخیسته. کله چې همایون ګجرات ونیو، د بهادر شاه اشراف سمدستي د همایون ملګري شول خو بزګرو او سوداګرو د همایون واک ونه مانهٔ او خپل پاچا ته یې د مالیې ورکول جاري وساتل. د دوی دغه چلند همایون په غصه کړ، خپلو عسکرو ته یې د لوټ، تالان او قتل عام امر وکاوهٔ. دا پېښه راښیي چې که به واکمن عادل و، عامو خلکو ورسره وفا کوله.

فرحت حسن له محبوب واکمنه د خلکو د ملاتړ یو بل مثال ورکوي. د ګجرات پاچا سلطان محمود دومره کمزوری و چې ان د خپل رعیت دوو اشرافو یې اطاعت نه کاوهٔ او همېشه یې ورته د سیسې جوړولې. سلطان یوه ورځ بازار ته ووت او په عوامو یې غږ وکاوهٔ چې له دغو دوو یې وژغوري. خلکو چې د سلطان شکایت واورېد، د دواړو کسانو په کورونو ورغلل، کورونه یې وروسځول، شتمني یې ورتالا کړه او مجبور یې کړل چې ښار پرېږدي، وتښتي.

له همایونه وروسته، نورو مغولو واکمنو د هغه له سیاسي تجربو ځینې درسونه زده کړل. فرحت حسن په نیول شویو سیمو کې د مغولو د بري په علتونوغور کړی دی. دی وایي چې د مغولو دولت محلي اشراف، علما او صوفیان په دولتي کارونو کې استخدام کړل او د دوی د وفادارۍ د ترلاسه کولو لپاره یې لقبونه او جاګیرونه ورکړل. له بلې خوا په هغه دوران کې بزګرانو ته هم خاصه توجه کېدله ځکه چې له دوی سره د عوایدو یوه لویه برخه غوټه وه.

حسن د سورت او کامبې مثالونه ورکوي چې مغولو والیانو هلته د ځایي اشرافو او سوداګرو په همکارۍ حکومت کاوهٔ. والیانو د مرکزي حکومت نماینده ګي کوله او ځایي اشرافیت ته په اداره کې برخه ورکړه شوې وه. دا ښیي چې د مغولو دولت مطلق العنانه نهٔ و

بلکې د ځایي خلکو په مرسته یې حکومت چلاوهٔ. د بازار خلکو او سوداګرو به د فاسدو او نالایقو چارواکو په خلاف مظاهرې کولې او د هغو د عملونو په اړه به یې پاچا ته معلومات ورکول. پاچا معمولا د خلکو غوښتنه منله او نامحبوب افسران یې تبدېلول.

خلکو له چارواکو د شکایت څرګندولو بېلې بېلې طریقې لرلې. یوه طریقه یې دا وه چې په چارواکي پسې به یې سپکې سپورې و ویلې، سپکه به یې ورواړوله او د خندا او د ټوکو به یې کړ.

په ۱۶۸۵ کال کې چې د مارکېټ د چارو مسوول شیخ عبدالوهاب د قیمتونو په کنټرول کې پاتې راغی، نو خلکو یې په ګاډۍ باندې تېرې وورولې او توهین یې کړ. په ۱۷۲۴ کې د کامبې د والي احسان الله په کاروان باندې هم خلکو همدا ټوکه وکړه، د تیږو باران یې ورباندې ووراوهٔ. احسان الله د خلکو خورا بد ایسېدهٔ.

د مغولو د دوران په هندوستان کې دا هم وینو چې سوداګرو او دوکاندارانو د حکومت د پالیسو خلاف خپل دوکانونه بند کړي او چارواکي یې د خپلو غوښتنو منلو ته اړ ایستلي دي.

تاریخ راته وايي چې عوامو د بې عدالتۍ او فساد پر خلاف همېشه اواز اوچت کړی دی او داسې نه وو چې دوی دې یوازې لاس تر زنه کښیني، د نورو د قدرت د لوبې ننداره دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قبرونو ډبرليکونه

د مړي خښول خورا پخوانی دود دی. دا عقيده چې مړي به يوه ورځ راپاڅي او ژوندي به شي، د دې سبب شوې ده چې ټولنه او خپلوان د مړي خپل شيان په قبرکې ورسره خښ کړي چې په بيا ژوندون کې يې پکار راشي. په دغو شيانو کې ختيين لوښي، ډوډۍ، وسلې، جواهر او زيورات شامل وو. په قبرونو کې اېښودل شويو شيانو لرغونپوهانو ته د پخوانو ټولنو د کلچر او تاريخ په اړه ډېر څه وروښودل.

کله چې په ګڼو ټولنو کې د شخصي جايداد د لرلو او ميراث مفکوره خپره او د مړي د اولاد او خپلوانو تر منځ د هغهٔ د جايداد د وېشلو چاره عامه شوه، په قبرونو کې د شيانو د اېښودلو رواج له پامه وغورځېد.

د قبر د پاسه ډبرليک ځکه رواج شو چې د قبر خاوند وپېژندل شي. ډبرليکونه مازې نخښې نه وې بلکې د مړي د ژوند په اړه معلومات، د هغهٔ برياوې، ورتياوې، ځانګړنې، او د هغه لپاره دعا چې په بله دنيا کې يې جنت په نصيب شي، دا ټول پکې راتلای شوی. کله نا کله به په ډبرليک باندې د فاني دنيا په اړه او د دنيايي خوندونو په ياد د مشهور شاعر اشعار ثبت شوي وو. په ډبرليکونو به دا يادونه هم راتله چې د ژوند وروستی منزل دغه دی.

مورخانو چې د مختلفو زمانو د قبرونو ډبرليکونه ولوستل، هڅه يې وکړه چې د بېلو بېلو زمانو د کلتوري او اجتماعي اقدارو او رواجونو

د تاريخ په تدوين کې ورنه کار واخلي. مثلا که ټولنې په قيامت عقيده لرلې ده نو د هديرو ډبرليکونو يې په بله دنيا کې د اجر و جزا په اړه د خلکو باورونه را اخيستي دي. که ټولنه بېخي بې دينه وه نو د قبرونو ډبرليکونو يې د خدايانو او د هغوی د غضب او جزا ګانو په اړه خبرې نه دي کړې.

په تاريخي لحاظ د بلې دنيا وېره هالهٔ را پيدا شوه چې لويو دينونو ظهور وکړ او د ښو چارو لپاره په جنت کې د اجر او د بدو چارو لپاره په دوزخ کې د جزا مفکوره وغوړېده. په بې دينو ټولنو کې د مرګ وېره نه وه. مړينه له اند ښتنې پرته طبيعي ښکارنده انګېرل کېدله.

د قبرونو د ډبرليکونو په بحث کې د روميانو د قبرونو ليکنې خورا جالبې دي. مورخانو او لرغونپېژندونکو د رومي قبرونو کابو سل زره ډبرليکونه لوستي دي. دغه ليکنې راښيي چې دوی په قيامت باندې چندان عقيده نه لرله او ان د مرګ په وخت يې هم د دې دنيا له چارو سره دلچسپي وه. دا د روم د اشرافو او شتمنو رواج و چې له ښاره راوتلې لارې په غاړه به يې قبر جوړاوهٔ. په دې کار کې مقصد دا و چې لارويان او مسافر قبرته ودرېږي او ډبرليک ولولي. د ډبرليکونو موضوعات د مړيو له شخصي مسايلو سره اړه لري. په ګڼو ډبرليکونو باندې دوستانو او خپلوانو ته د قبر د ښځتن ورمونه او لارښوونې او غليمانو ته يې کنځلې او غندنې لولو. لارويانو ته د ښه سفر هيله يوه بله هغه خبره ده چې په رومي ډبرليکونو کې يې ډېره وينو.

د يوهٔ رومي قبر په ډبرليک باندې لاروي ته ويل شوي دي چې: لارويه، ولوله هغه څه چې ما په دې دنيا کې کړي دي. او اوس چې تا ډبرليک ولوست نو ښه سفر درته غواړم.) په ځواب کې يوهٔ لاروي په دغه قبر باندې کښلي دي چې: ځان ته يې هم وغواړه.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسانو د خپلو قبرونو په ډبرو خلکو ته خپل پيغامونه پرې اينښي او ورته ويلي يې دي چې د دوی د ژوند له تجربو سبق واخلي. د يوه رومي قبر په ډبره کښل شوي دي: زما چې څومره ژوند و ټول مې په ذلت او کنجوسۍ کې تېر کړ. زه درته نصيحت کوم چې تر ما له ژونده ډېر خوند واخله. دا ژوند دی: تر دې ځايه راورسېدې او نور به يې وغځوې. ما د خپل استاد نصيحت ته هيڅوخت اعتنا ونه کړه. له ډاکترانو سره پام کوه. دوی زما په قاتلانو کې شامل دي.)

ځينو کسانو ان د قبر له منځه هم خپل غليمان او مخالفان نه دي هېر کړي او سپکې سپورې يې ورته ويلي دي. يوه اشرافي هغه څوک چې ده ازاد کړی او هغه ورسره خيانت کړی و، د خپل قبر په ډبرليک باندې قطاع الطريق او لاره وهونکی بللی دی. يوه پلار ويلي دي چې نه منونکې لور ته ميراث نه ورکوي. يوې مور په بلې ښځې تور لګولی چې د دې زوی ته يې زهر ورکړي دي. د يوه قبر په ډبرليک باندې د مړي دا ارزو کښل شوې ده چې د ده ګناهکار او شرير ملګری دې د اسمانونو د خدايانو په غضب ګرفتاره شي.

د ماشوم يا ځوان په مړينه د وير او خپګان خبرې هم د قبرونو په ډبرليکونو لوستلای شو. يو ځای لولو: باکس (په روم کې د شرابو خدای) دی وتښتاوه چې د ځان دوست او ملګری يې کړي.

د شخصي ژوند تاريخ په نوم کتاب مولف پاول وېن ليکي چې: موږ په دې باندې د يوه حقيقت په توګه پوهېدلي يو چې کله به يو رومي د يو څه مطالعې شوق وکړ نو له ښاره به ووت. د قبرونو د ډبرليکونو لوستل د بدخطو کتابونو تر لوستلو اسانه وو. هلته به هيچا د ويرجنو د وير خبره نه کوله، ټولو د مړي د اجتماعي رول او د کورنۍ او ملګرو په مقابل کې د هغه د وفا او تر سره کړيو کارونو ذکر کاوه. دا يو

اجتماعي عيب نه و چې د چا په مېلمستيا کې دې د هغه د قبر د ډبرليک په اړه خبرې وشي. د کوربه په ذهن کې به شايد غمجن فکرونه ورتېر شوي وای خو هغه به دا ډاډ تر لاسه کړی و چې له مرګه وروسته به يې هم د خلکو په خاطرو کې درناوی کېږي.)

د تېرو وختونو د ډبرليکونو مطالعه راښيي چې څنګه د مرګ مفکوره وخت په وخت بدله شوې ده. خو يو شی يقيني دی او هغه د انسان دا ژوره ارزو ده چې له مرګه وروسته هم هېر نه شي. ځينې کسان د لنډ وخت لپاره په حافظو کې پاتېږي، ځينې نور چې نېکمرغه دي، د ژغورونکو او اتلانو په حيث د ډېر وخت لپاره په يادونو کې پاتېږي. موږ د مړه بنيادم د ياد په ژوندي ساتلو کې د قبرونو د ډبرليکونو له رول له انکار نه شو کولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنباکو

په طبي لحاظ خو اوس دا معلومه ده چې سګرټ څکول د روغتيا لپاره د زهرو حيثيت لري او له همدې کبله د دې عادت د پرېښودلو او کمولو په مقصد قوانين تصويب شوي او اجتماعي بنديزونه لګېدلي دي چې عمومي ځايونه د تنباکو له لوګيو پاک وساتل شي.
خو داسې زمانه هم وه چې اروپايان د تنباکو په ليدو ګڼېی نيول او د زړۀ له تله يې غوښتل چې له امريکا څخه په دې نوي راوړل شوي بوټي عادت شي. تمباکو په لومړي ځل له امريکا څخه اروپا ته اسپانويانو راوړل.
په کيوبا کې د کولمبس ملګرو د ځايي خلکو تنباکو څکول ليدلي وو. دغه مشاهده په اسنادو کې دا رنګه ثبت شوې ده: دوی دا يو سر بلوي او دا بل سر زبېښي، ژدويي يې او هغه لوګی کشوي تېر ته يې ننباسي، چې ورسره يې بدن کرخت کېږي، ګواکې نشه کېږي، دوی وايي چې دا چم وکړي بيا نو ستړيا نه پېژني.)
تمباکو په اروپا کې ژر عام شول. پرتګاليانو تمباکو جنوبي هند ته راوړل او له همدې ځايه د اسد بېګ په نوم يوه اشرافي په لاس په (۱۶۰۴ – ۱۶۰۵) کې د اکبر دربار ته راوړل شول.
اکبر پاچا، اسد بېګ بېجاپور ته د خپل استازي په حيث استولی و. دلته دۀ تنباکو وليدل او څرنګه چې پوهېدۀ چې اکبر د نويو او نادرو شيانو شوقي دی نو فيصله يې وکړه چې تنباکو د سوغات په توګه

اکبر ته يوسي. د اسد بېګ په قول اکبر يې په ليدو تعجب څرګند کړ، د تمباکو په باره کې يې چې په پايپ کې و، پوښتنې وکړې، ويې ويل، دا څه دي، له کوم ځايه دې راوړي دي. نواب خان اعظم ورته وويل چې: دا تنباکو دي، په مکه او مدينه کې ورسره خلک ښه بلد دي. دغه طبيب تاسې معظم ته د دوا په توګه راوړي دي.)
اکبر کنجکاو شو او ويې غوښتل چې ويې څکوي. اسد بېګ ورته يو ښکلی چيلم راوړ. دا چيلم چې درې زرعې (د لاس د منځوی ګوتې له سره د څنګلی تر سره پورې فاصله چې په متوسط ډول نيم ګز کېږي. ژباړن) اوږد و، په ښه طريقه وچ شوی او رنګ شوی و. دواړه سرونه يې جواهر نشانه او مينايي شوي وو. د دربار طبيب هڅه وکړه چې پاچا د يوې نا اشنا دوا له څکولو راوګرځوي، ځکه شايد صحت ته خطر پېښ کړي خو اکبر ونه منله او د اسد بېګ د خوشحالولو لپاره يې لږ تمباکو وڅکول. وروسته بيا اکبر له دوا پېژندونکي څخه چې د تنباکو او د هغه د خواصو په اړه د معلومات ورکولو لپاره دربار ته رابلل شوی و، پوښتنې وکړې. دوا پېژندونکي وويل چې د دۀ په کتابونو کې د تنباکو په باره کې هيڅ نه دي راغلي. وروسته بيا د تمباکو په اړه يو جالب بحث وشو چې د اکبر په دربار کې د روشنفکری د چاپېريال ښودنه کوي. يوۀ طبيب وويل: دا يوه ناتجربه شوې دوا ده چې طبيبانو يې په باره کې هيڅ نه دي ليکلي. نو موږ تاسې معظم ته د داسې ناپېژندل شويو شيانو خواص څنګه بيا ن کړو؟ دا به ښه نه وي چې تاسې معظم يې امتحان کړئ.)
اسد بېګ طبيب ته ځواب ورکړ: اروپايان احمق نه دي چې تنباکو به نه پېژني خو څکوي به يې. په دوی کې عاقل کسان شته چې په ندرت سره تېروځي او خطا کوي. تاسې څنګه کولای شئ چې د يو شي تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه کولو او د هغه د خواصو تر معلومولو دمخه، د هغه په اړه قضاوت وکړئ، د داسې شي په باره کې چې ممکن له طبیبانو، پاچهانو، لویو کسانو، او اشرافو سره تعلق ولري؟ په شیانو باید د هغو د ښو یا بدو خصوصیاتو په اساس قضاوت وشي او فیصله باید د موضوع د حقایقو مطابق وي.

طبیب ځواب ورکړ: موږ د داسې عادت په منلو کې چې زموږ عاقلانو تجربه کړی او منلی نه وي، د اروپایانو پیروي نه کوو.

اسد بېګ ورته وویل: دا نو عجبه خبره ده. له ادمه تر دې دمه هر دود یو وخت نه یو وخت نوی و. عادتونه او دودونه ورو ورو پیدا شوي دي. کله چې په یوه ټولنه کې یو نوی شی پیدا کېږي او د دنیا خلک ورسره ښه بلد ېږي نو هر څوک یې مني. د یوۀ شي د ښه والي یا بد والي په اړه باید طبیبان او هوښیاران فیصله وکړي. د یوۀ شي ښۀ خصوصیات ممکن وار له واره معلوم راڅرګند نه شي.)

اکبر له دې مباحثې خوند واخیست او تبصره یې وکړه چې: واقعا موږ باید یو شی چې د نورو ملتونو هوښیارانو منلی دی، یوازې په دې دلیل چې دا خو زموږ په کتابونو کې نشته، رد نه کړو. کنه نو څنګه به پرمختګ کوو؟

اسد بېګ ډېر تمباکو او یو شمېر چلمونه راوړل چې خپلو ملګرو او اشرافو ته یې سوغات ورکړي. اکبر بل ځل تمباکو ونه څکول. د مآثر رحیمي لیکوال هم دغه تنباکو چې په اول ځل د اکبر په زمانه کې راوړل شول او د مغولو اشرافو په ټولنه کې په لنډ وخت کې رواج شول، وڅکول. البته، داسې ښکاري چې د تنباکو له څکولو سره کلک مخالفت هم شوی دی. جهانګیر پاچا په ۱۶۱۷ کې په خپل توزک کې یادونه کوي چې: څرنګه چې د تنباکو څکول د ګڼو خلکو په ذهن او

صحت بد اثر کړی و نو ما امر وکړ چې هیڅوک دې یې نه څکوي. زما ورور، شاه عباس، هم د تنباکو له ناوړه اغېزو خبر دی او د هغو استعمال یې منع کړی دی.)

داسې ښکاري چې په اوولسمه پېړۍ کې د تنباکو له څکولو سره پراخ مخالفت وشو. په هغه وخت کې د انګلستان پاچا لومړي جیمز هم د تنباکو استعمال منع کړ. عثماني امپراطور سلطان مراد (۱۶۲۳ – ۱۶۴۰) هم په تنباکو بندیز ولګاوه. له بندیزه د غاړه غړوونکي جزا اعدام وه.

انګرېز سفیر توماس رو ته چې د شپاړلس سوه پنځلس او شپاړلس سوه اتلس کلونو تر منځ موده کې د مغولو دربار ته تللی و، په هندوستان کې د تنباکو موندل مشکل شول، ځکه بندیز ورباندې لګېدلی و. دۀ په انګلستان کې خپل یار، پاپ ول ته ولیکل چې د هغه د خپل مصرف لپاره څلور، پنځه پونډه تنباکو ورواستوي. کله چې جرمن سیاح ماندېسلو د شاه جهان په زمانه کې هند ته لاړ، هلته یې ولیدل چې د تنباکو استعمال هم په اشرافي ټولنه کې او هم په عادي خلکو کې عام دی.

تاریخي اسناد راښیي چې وروستنو مغولو واکمنو د باندار خانې په نوم د تنباکو د څکولو لپاره بېله شعبه لرله. شاهانو، نوابانو او اشرافو به د چلیم د څکولو لپاره خاص ترتیبات نیول. کله چې انګرېزان هندوستان ته راغلل، دوی هم په اوله کې همداسې وکړل. چې یو څه وخت تېر شو، عوامو هم د چلیم د څکلولو لپاره پېچلي رواجونه په شوق سره ومنل. چیلم د خلکو او ولس د وروګلوۍ یو سمبول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي محمود

د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې چې د هند سياست د فرقه پرستۍ (کميوناليزم) ښکار شو، د هند په تاريخ باندې هم دغه تړکه وشوه. د دواړو غاړو مورخانو خپل اتلان وغتول او د نورو په اتلانو پسې يې بد و رد وويل. هندو کميونالستو غزنوي محمود (۹۶۸ – ۱۰۳۰) وحشي او د بربرۍ بنيادم وبالۀ چې هند ته يې تباهي راوسته، په شاهي خزانو او معبدونو کې راټوله شوې شتمني يې ولوټله او هند يې په سياسي انارکي او اقتصادي بحران دوڅاره کړ. د محمود له خوا د معبدونو ورانېدا او د بوتانو بې احترامي د هندوستان د خلکو مذهبي ژوند پرېشان کړ. د دغو کميونالستو په نظر، محمود يوه وژونکې بلا وه چې هند ته يې نه جبران کېدونکي تاوانونه واړول.

له بلې خوا مسلمانو کميونالستو مورخانو د محمود فتحې په ډېر شد و مد وستايلې او د بت شکن په لقب يې ولمانځۀ. ايم، ناظم په خپل کتاب (د غزنوي محمود ژوند او زمانه) کې هغه يو داسې لوی جنرال ياد کړی دی چې هيڅ وخت يې ماته ونه کړه، ټول ځنډونه يې له مخې لرې کړل او په خپلو ګردو پلانونو کې بريالی شو.

محمود شيراني په خپلو څو مقالو کې د دې تور د ردولو هڅه کړې ده چې غزنوي محمود له لوی شاعر فردوسي سره په خپله ژمنه ونه درېد او هغومره پيسې يې ورنه کړې چې ورته ويلې يې وو. شيرواني وايي چې محمود سخي سړی و، د علم او ادب د خاوندانو حامي و. د دۀ په قول، دا تورونه غلط دي چې محمود حريص او کنجوس و.

محمد حبيب په خپل کتاب (غزنوي محمود) کې د محمود نقش له سکيولر او غير مذهبي ليدلوري شنلی دی. د حبيب په نظر محمود د فتحه شويو سيمو د نيواک او له ځان سره ساتلو شوقي نه و. د دۀ دلچسپي دا وه چې له هنده ثروت يوسي او په مرکزي اسيا کې يې د خپلې امپراطورۍ په جوړولو ولګوي. دۀ له ځان سره له هنده د کسب او کمال خاوندان بوتلل چې خپل پايتخت، غزني ورباندې ښکلی ودان کړي. غزني د محمود په زمانه کې په لنډ وخت کې د علمي او ادبي فعاليتونو زړۀ او مرکز شو. محمود د مذهب په چارو کې متعصب نه و. د زغم څښتن و او په خپل پوځ کې يې هنديان هم شامل کړل. دۀ پنجاب له خپل قلمرو سره يو ځای کړ او لاهور يې ورته پايتخت وټاکۀ. لاهور په لنډ وخت کې په يو ۀ اسلامي ښار بدل شو. دې ښار ته له ګردې اسلامي نړۍ پوهان، ديني علما، صوفيان او شاعران راغلل.

د محمود پراخې او مظبوطې امپراطورې د بغداد د خليفه سياسي قدرت ته خطره پېښوله. په نتيجه کې د غزني د سلطنت او په بغداد کې د عباسي خلافت تر منځ اختلافونه پيدا شول. چې څومره محمود سلطنت پياوړی کاوۀ هغومره په بغداد کې د خلافت قدرت او اقتدار کمېدۀ. دغه حالت په اسلامي دنيا کې يو تغيير راوست او خلکو د خليفه په ځای له خپل سلطان سره چې د دوی ساتندوی او مدافع و، وفاداري څرګنده کړه. خليفه د اسلامي نړۍ تش په نوم مشر باندې بدل شو. سلاطين چې پوره مستقل شول نو د خپلو خلکو د هويت ځلولو او د ځايي کلچر غوړولو ته يې متې راونغښتې. د دې کار يوه نتيجه دا راووته چې اسلامي نړۍ ووېشل شوه او محلي واکمنو په خپلو ټولنو کې د خپل قدرت ربښې وځغلولې.

دغه سياسي تغيير، په غزنوي دربار کې د فارسي ژبې او کلچر د احيا سبب شو. دې کار دعربي ژبې سلطه وګواښله او فارسي يې د علم و ادب په ژبې بدله کړه.

محمود خپل دربار ته د لويو ادبي څېرو او پوهانو په وربللو سره د فارسي ژبې حمايت وکاوۀ. ابن سينا يو هغه څوک و چې د محمود بلنه يې ونه منله. خو نورو د محمود بلنه ومنله، د هغه دربار ته لاړل او له امتيازونو برخور شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستر شاعر فردوسي د شاهنامې په ليکلو سره د ايران لرغوني افسانوي تاريخ تدوين کړ. شاهنامه د ايراني نشنليزم لپاره د مقدس کتاب حيثيت لري. شاهنامه له عربي کلچر سره د مقابلې او د ايراني دودونو او ارزښتونو د ستايلو او غښتلو لپاره يوه پياوړې وسله وه چې له عرب امپرياليزم سره په مقابله کې د ايران نشنلستې غورځنگ ته په لاس ورغله. شاهنامې په فارسي ژبې سيمه کې د عربي کلتور وده ورو کړه او ويې دروله. د هند مسلمانې ټولنې هم تر عربي کلچر ايراني کلچر ډېر ورخپل کړ، ځکه اسلام د ايران له لارې هند براعظمگي ته ورسېد. د محمود زمانه د فارسي ژبې د رنسانس زمانه بلل کېږي.

د محمود په لاس د هند فتحې نامتو عالم البيروني ته هم دا چانس ورکړ چې هند ته راشي او هندي کلچر و تمدن له نژدې مطالعه کړي. د دهٔ تحقيق (کتاب الهند) د هند د مذهب، فلسفې، دودونو او شعايرو د پېژندلو لپاره تر گردو ښه او تر گردو دقيق سند دی. کتاب الهند د مسلمانې دنيا او هندوستان تر منځ د فاصلې په سين باندې د تفاهم او پوهاوي يو پل وتارهٔ.

دلته يو تاريخي درس دی چې زده کړه يې پکار ده: د غزنوي محمود په لاس لويه جوړه شوې امپراطوري د هغه له مړينې وروسته په لنډ وخت کې ونړېده خو په ذهنونو باندې د شاهنامې او کتاب الهند اغېز ان تر ننه پورې پاتې دی.

د انگرېزانو او افغانانو تر منځ د دويمې جگړې په زمانه کې برطانوي پوځ د هندوانو د خوشحالولو او د افغانانو د سپکاوي په خاطر د سومنات دروازې له غزني څخه هندوستان ته يوړې. خو مخکې تر دې چې په معبد کې ودرول شي، معلومه شوه چې دغه دروازې له خورا ورستيو وختونو سره تعلق لري. شايد مقاماتو به شرم او سپکاوی احساس کړی وي چې دروازې يې په اگره کې په يوه زېرخانه کې کېښودلې او د هغو په هکله يې بيا هيڅکله هيڅ ونه ويل. په دې ورستيو کې، روميلا تاپار د سومنات په اړه خورا عالي مقاله ليکلې او هغه ټوله افسانه يې راسپړلې چې په دې اړه موجوده ده.

حقونه او مقاومتونه

ستمگرو واکمنو طبقو د تاريخ په هر پړاو کې ولسونه استثمار کړي دي او چې ولسونو په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو، عدالت او مساوات غوښتنې کړې د دوی له غوښتنو سره مخالفت شوی دی.

د استبدادي سلطنتونو په زمانه کې چې ټول واک له ټولواک سره و، له هغه سره مخالفت بغاوت بلل کېدهٔ. بغاوت لوی جرم و او باغي ته په بې رحمۍ سره سزا ورکول کېدله. باغيان شکنجه کېدل، د دوی کولمې را ايستل کېدلې او په ښکاره اعدامېدل چې نور خلک سبق واخلي. خو له سختو سزاگانو سره سره، د خلکو چې هر وخت وس رسېدلی د ظالمانو په خلاف يې اواز اوچت کړی دی.

دا به شايد له ازادۍ، برابرۍ او عدالت سره فطري مينه وي چې خلک له رسمي او منل شويو رواجونو سره مقابلې ته وربولي. ډېر ځله وينو چې خلکو له هغې وروسته هم مبارزې ته دوام ورکړی او له سربښندنې بې لاس نه دی اخيستی چې د پوره مسلح دولتي قواوو په وړاندې يې د بري تمه شلېدلې ده. د خواشينۍ ځای دا دی چې مورخانو له خلکو سره خواخوږي نه ده لرلې. مورخانو د خلکو د مبارزو د ثبتولو په ځای پاځون کوونکي د ټولنې غليمان ياد کړي او د نظام د ثبات د ختمولو عاملان يې بللي دي. د تاريخ ليکونکو د دې سلوک نتيجه دا ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د اکثرو تېرو مقاومتونو په باره کې معلومات نه لرو او د ماضي په دوړو کې رانه پټ و ورک دي.

په معاصره زمانه کې مورخان هڅه کوي چې د تېرو مقاومتونو تاریخ راپیدا کړي. بزګرو د ډېرو ټکسونو او د اضافي حاصلاتو د نه ترلاسه کولو په وجه د ملاکانو په خلاف پاڅونونه کړي دي. غلامان د اجباري کار او ناوړه چلند په خلاف راپاڅېدلي او کسبګر، کارګر او دوکانداران د چارواکو کبر و کلانکاري، چې د دوی وس ته یې نه کتل خو پیسې ورنه غوښتې، پاڅون ته مجبور کړي دي. خلکو په ښارونو کې مظاهرې کړې او د بدې ادارې یا د خوړو د لوړې بیې په مقابل کې یې تحریکونه چلولي دي. دغو تحریکونو د اخوت یو احساس پیدا کړی او دغه احساس خلک د خپلو غلیمانو په مقابل کې یو موټی کړي دي.

د مقاومت له دغو تحریکونو سره په ټولنه باندې تلپاته اثرات پرېوتل ځکه د ټولنې حساس او مهم سیاسي، کلتوري او مذهبي مسایل رڼا ته راوتل او بېداري راتله نو تغییر ته متې رانغښتل کېدې.

البته دغه اغېز د ټولنې په ټولیزه حافظه کې پاتېږي او په راتلونکو نهضتونو باندې ژور اثر غورځوي. مثلا په اوولسمه میلادي پېړۍ کې په انګلستان کې د ډیګرز او لیولرز په نوم د مقاومت دوه نهضتونه رامنځ ته شول چې رادیکالې غوښتنې یې لرلې. دوی غوښتل چې بزګرو ته دې د ناکرل شویو ځمکو د کرلو اجازه ورکړه شي، شخصي ملکیت دې لغوه شي، په اجتماعي او سیاسي لحاظ دې له ټولو وګړیو سره برابر چلند وشي، د رایو حق دې لازیاتو کسانو ته ورکړ شي، او د لاردانو جرګه دې ختمه شي.

دغه تحریکونه له روحانیونو سره هم وران وو ځکه هغوی د منل شویو رسمي اصولو چې د عوامو له ګټو سره په ټکر کې وو، ملاتړ کاوه.

خو د مقاومت ځینې تحریکونه په دومره بې رحمۍ سره ځپل شوي چې په ټولنه یې هیڅ اثر ونه شینده. په هندوستان کې بزګرو او قبایلو د استعماري حکومت په خلاف بغاوت وکاوه خو د دوی هڅې په کامیابۍ سره وځپل شوې.

سنتالي په ۱۸۵۵-۵۷ کې، د نیلو کرونده ګرو په ۱۸۶۲ کې، په پونه کې مرهټه بزګرو په ۱۸۷۶ کې، او د شرقي بنګال بزګرو په ۱۸۷۲ کې د استعماري دولت خلاف بغاوتونه وکړل خو دغه ټول بغاوتونه وځپل شول.

د ۱۸۷۶ او ۱۸۹۶ کلونو په منځ کې د هند د جنوب د موپلا بزګرو د ملاکانو او برطانوي حکومت په خلاف دوه ویشت ځله پاڅون وکاوه.د دوی پاڅون هر ځل وټکول شو او په ۱۹۳۰ کال کې یو ځل بیا چحنې شو. خو هغه څه چې څرګند دي دا دي چې دغو باغیانو هیڅ وخت ماته ونه منله.

کله چې د مقاومت یو غورځنګ کامیابېږي، نو خلکو ته روحیه ورکوي چې له یوې نوې انرژۍ سره په ټولنه کې ریفورم راولي. خو که وځپل شي نو خلک تر څه وخته پورې په روحي لحاظ مړاوي وي. دې ته کافي وخت پکار وي چې خلک له کوما ډوله حالته راووځي او په ځان کې یو ځل بیا د مقاومت انرژۍ احساس کړي.

هغه لیډران چې په ماضي کې له سرونو تېر شوي د اتلانو په څېر راڅرګندېږي. مثلا د روم د امپراطورۍ په خلاف راپاڅېدلی غلام، سپارتاکوس چې په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د رادیکالو ګروپونو سمبول شو. نن ورځ زپاتا، چیګوارا، او بګت سینګ چې له ستمګرو رژیمونو سره وجنګېدل، د اتلانو مقام لري. که څه هم دوی په خپل وخت کې ناکام شول خو وروسته بیا د راتلونکو نسلونو لپاره د الهام بخښونکو په توګه وځلېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه

په یولسمه او دولسمه میلادي پېړۍ کې د هندوستان په شمالي سیمو باندې ترکانو حملې وکړې چې په نتیجه کې یې د ډیلي سلطنت تاسیس شو. مورخانو د دغو فتوحاتو د اغېز په اړه بېلې بېلې خبرې کړې دي. د تاریخپوهانو یوې ډلې دا حملې، فتحې او نیونې د هندوستان لپاره مصیبت او افت بللې دي ځکه د هند د تاریخ بهیر یې مختل کړی دی او د هندي ټولنې په وده او پرمختګ کې یې ګډوډې پېښې کړې ده.

د دوی په نظر د دغو فتوحاتو په نتیجه کې یو بهرنی عنصر د هند د سیاست، ټولنې او اقتصاد په میدان کې لاسبری شو. دغه عنصر د هندوستان خپل خلک د خپل وطن په چارو کې له فعال رول لوبولو راوګرځول او په دویم درجه کسانو یې بدل کړل. بله دا چې د یرغلګرو او مدافعانو تر منځ جګړې د ګڼو هندیانو د وژلو سبب شوې او د هند خلک یې بې سپکې کړل. دغو حملو هندوستان ته په کلتوري او معنوي لحاظ لوی تاوانونه ورسول.

خو ځینې نور مورخان وایي چې د ترکو حملو هندیان له درانه خوبه راپاڅول او دوی یې له نویو چیلنجونو سره مقابلې ته چمتو کړل. دوی چې خطر ولید نو وسله یې راواخیسته او خونړۍ جګړې یې وکړې. د مقاومت روحیې په هندي ټولنه کې نوې سا پوه کړه او د لید ونظر ساحه یې ورپراخه کړه.

دغه مورخان دا هم وایي چې د ترکو تر فتوحاتو دمخه شمالي هند په ورو، بې اهمیته دولتونو وېشلی و چې کمزورو خو مستبدو واکمنو ورباندې حکومت کاوه. دغه واکمن به له خپلو غلیمانو سره په جګړو بوخت وو او

خپل قوت او امکانات یې د هیڅ لپاره لګول. د ترکو د استیلا یوه مهمه نتیجه دا وه چې دا ورې واکمنۍ ختمې او په یوه واحد سیاسي سیستم کې چې سوله او ثبات یې راوړ، مدغمې شوې.

ترکو له ځان سره یو نوی کلچر راوړ او هندي ټولنه یې په لنډ وخت کې په ځو کلچرواله ټولنه بدله کړه. د کلچر تنوع د هندي ټولنې په رګونو کې چې یوازې شوې وه او نویو نظریو ته یې اړتیا وه، تازه وینه جاري کړه. یو مثال به راواخلو: د ترکو تر نیواک دمخه پوځي خدمات یوازې په کشتریا طبقې پورې محدود وو، نورو طبقو د وسلو لرلو اجازه نه لرله. د ترکانو استیلا دغه انحصار ختم کړ او ټولو طبقو ته یې د پوځي خدمت اجازه ورکړه.

څرنګه چې نویو فاتحانو په ښارونو کې واړول او خپل پوځونه یې د ښار په کلاګانو کې دېره کړل نو له دې سره ښاري انقلاب راغی چې د ښار ټول جوړښت یې بدل کړ. نوي ښارونه ودان او پخواني ښارونه پراخ و بهتره شول. د علیګړ د نامتو مورخ، محمد حبیب په نظر، دغه ښاري انقلاب په هندي ټولنه کې عظیم تغییرات راوستل.

نجس او د ټیټو طبقو خلک چې د ښار په چاردیوالي کې یې د اوسېدا اجازه نه لرله، د ښار په داخل کې له نورو طبقو سره اوسېدلو ته پرېښودل شول. د محمد حبیب په نظر دې نوې پالیسي ښاري جوړښت مظبوط او د تېري په مقابل کې د ښارونو د مقاومت قوت زیات کړ. په ښار کې ژوند د دې سبب شو چې کسبګر او صنعتګر خپل مهارتونه لا زیاتو خلکو ته وروښیي.

اشرافو او شاهي کورنیو ښې جامې، پسولونه، جواهر، فرنیچر او د اسونو او هاتیانو لپاره وسایل پکار وو. دغه صنعتګر په شاهي کارخانو کې استخدام شول چې د اړتیا وړ شیان جوړ کړي. د صنعتګرو اقتصادي سوکالي په ټولنه کې د دوی قدر زیات کړ. حال دا چې دوی په پېړیو پېړیو په بې قدرۍ کې ژوند کړی و.

کله چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت ژبې او برهمن طبقې چې د سانسکریټ زده کړه یې په انحصار کې وه، اهمیت کم شو. برهمنانو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ورته په دربارونو کې ځای و ډوډۍ نه وه، نورو کارونو ته مخه کړه. دوی له سوداګرو سره کاتبان و محاسبان شول او په دې ډول یې په ټولنه کې قدر کم شو. لکه څنګه چې البیروني وایي، ځینې برهمنان د محمود له یرغله وروسته کشمیر ته او د هندوانو نورو واکمنیو ته ولېږدېدل چې په دربارونو کې ډوډۍ پیدا کړي او بې قدره نه شي.

خالق احمد نظامي په خپل کتاب (د دیارلسمې پېړۍ په هند کې د مذهب او سیاست ځینې اړخونه) کې لیکلي چې: له اتمې پېړۍ را په دې خوا هندوستان له بهرنۍ دنیا سره بې ارتباطه پاتې و. په شمالي هندوستان باندې د ترکو د غلبې یوه لویه بریا دا وه چې دغه انزوا یې ختمه کړه او هند د هغې زمانې په پېژندل شوې دنیا کې خپل ځای ومونډ.

په ستراتېژیکو ځایونو کې د کلاګانو جوړولو تجارتي لارې له غلو وساتلې او د هند مارکیټونه له خارجي مالانو مالامال شول. سوداګرۍ د دې سبب شوه چې یو قانوني سیستم وده وکړي او د تعرفو لپاره مقررات جوړ شي. کله چې ترکو پاچایانو خپلې پیسې را وایستلې، اقتصاد پولي شو او داخلي و خارجي تجارت یې وغوړاوه.

لوی مورخ عرفان حبیب وایي چې د ترکو د غلبې په وجه هند ته نوې تکنالوجي راغله او د صنعتګرو په لاس یې لا ښې وسیلې ورکړې چې د دوی تولیدي ورتیا یې لوړه کړه. د دې شي په نتیجه کې د ټیټو طبقو ټولنیز حیثیت بهتره شو او په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو په لټه کې شول.

د دې لټون په وجه پیدا شوی اجتماعي ټکر د هغه وخت په ادبیاتو کې منعکس شوی دی. لوړې طبقې او خواص د ټیټ ذاتو له لاسه، چې په ټولنه کې یې د محترم ځای د لرلو هڅه کوله، شکایت کوي چې کلانکاره شوي دي. دغه ټکر د بلبن په زمانه کې (۱۲۸۷-۱۲۴۶) چې په لوړو دولتي څوکیو کې یې د ټیټ ذاتو مقررول منع کړل، ډېر څرګند دی. خو، کله چې د بدلون بهیر پیل شو، دا مشکله شوه چې مخه یې ونیول شي. نو، کوم بدلون چې په هند کې له ترکو سره راغی په دې ټولنه یې دایمي اثر وکړ.

د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه

د اسیا او افریقا هغه هېوادونه چې د استعمار دوران یې لیدلی دی د استعماري قوتونو په لاس د خپل تاریخ او کلتور د شکل د بدلېدو او مسخه کېدو ترخه تجربه لري. له خپلواکۍ وروسته د دغو هېوادونو یو لومړی کار دا و چې خپل تاریخ له سره ولیکي او هغه ځایونه پکې سم کړي چې استعمار د خپلو سیاسي ګټو په خاطر بدل کړي او یا له قلمه غورځولي وو.

له استعماري ماضي سره چلند د دوی لومړی مشکل و چې ورسره مخ شول. خپلې دې ماضي دوی ته ماته، بې حیثیتي او وروسته پاتې والی وریادول. دغو هېوادونو له خپل ماضي سره دوه ډوله چلند وکړ: یو دا چې د مستعمره کېدلو له بهیره څه زده کړي او د خپلو ټولنو په وروسته پاتې حال ځانونه پوه کړي. دوی وغوښتل چې د هغه شاته پاتې حال چې په نتیجه کې یې د نورو تر لاس لاندې شول، علتونه ومومي او له تاریخه دا درس واخلي چې بیا هغسې حال ورباندې رانه شي.

دویم چلند دا و چې د خپلې ماتې د هېرولو او د استعماري قوتونو په لاس د خپلې غلامۍ د هېرولو لپاره یې په استعماري ماضي ځانونه ناګاره واچول. دغه کار اسپانیاوالو هم کړی و. د اسپانیا مورخانو د خپل ملک د تاریخ د لیکلو په وخت عرب له پامه وغورځول، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عرب چې ښځې اسپانيا ته راغلي نه وو. دغه پاليسي د بالکان مسيحي دولتونو هم خپله کړه. دوی د نيواک د دوران د هېرولو لپاره له خپل تاريخه د عثماني دوران خاطرې وايستلې.

د براعظمګي مورخان هم له دې مشکل سره مخ دي چې د بريتانيا د واک دوران څنګه تحليل کړي او څه معامله ورسره وکړي؟ په دې دوران سترګې پټول ممکن نه دي. دا يو داسې تاريخي حقيقت دی چې مورخ ورنه په اسانه ټوپ نه شي اچولی. پوښتنه دا ده چې: ايا د انګرېز دوران د هند د تاريخ په بهير کې مداخله وه او که له دخالت او لاس وهلو سره سره يې د داسې دور په توګه تحليل کړو چې د هند د تاريخ پيوستون او اتصال پکې په خپل حال پاتې شو؟

يوه بله فرضي پوښتنه دا ده چې که په هند کې برطانوي راج نه وای، د براعظمګي بڼه به څنګه وه؟ بې شکه چې د انګلستان راج په هند کې تغييرات راوستل او د نويو اقدارو موسسې يې جوړې کړې چې له پخوا سره يې رابطه وشلوله او د تاريخ تداوم يې ونه ساته. لا مهمه دا چې ټولنه يې په دوو ډلو ووېشله: يوه د غربي شويو ډله وه چې د اروپا په طرز يې د هند عصري کول غوښتل. دويمه ډله په وطني اقدارو پورې ونښته او له هر ډول تغيير سره يې مخالفت وکړ. لومړۍ ډله په خپله ماضي شرمېدله خو دويمه ډله پې وياړېدله. دا وېش تر اوسه پورې په هند و پاکستان کې وينو.

هغوی چې د پردو د واک پلويان دي، استدلال کوي چې که يو پرمختللی قدرت په يوه وروسته پاتې هېواد واکمني وکړي، نو د عصري کېدو بهير به يې چټک شي او کنه نو په ترقي به يې ډېر وخت ولګېږي. د دغه استدلال په اساس، بريتانيا پلوي ډلې وايي چې د انګرېزانو د واک په وجه هنديان له نويو فکرونو سره بلد شول او

سياسي ګوندونه يې جوړ کړل. د مستشرقانو څېړنو د هند د ماضي په اړه پټ او ناڅرګند معلومات رڼا ته راوايستل. د اروپايانو ساينس او فلسفې د هند په تعليم يافته طبقه کې نوی شعور او معقوليت پيدا کړ. د لويديځ مادي کلچر اقتصادي سوکالي او اسوده ګي راوړه او وګړيو هڅه وکړه چې له ژونده خوند واخلي او مزې پکې وکړي.

سياسي او اجتماعي موسسو ټيټو طبقو ته د تعليم کولو امکان برابر کړ او د عزت څښتنان يې کړل، حال دا چې په پېړيو پېړيو د دوی له محترم ګڼلو انکار شوی و. استعمار نوې کاري څانګې لکه ډاکترۍ او وکالت وزېږولې چې منځنۍ طبقه يې پراخه او په ټولنه کې يې د هغې رول پياوړی کړ.

دغه دلايل په دې اساس رد شوي دي چې انګرېزانو دا هر څه د خپلو ګټو لپاره وکړل. البته، تاريخ شاهدي ورکوي چې د انګرېزانو حکومت د ټولنې د بنيادي جوړښت او سټرکچر د بدلولو هڅه نه کوله. انګرېز حکومت لوړو طبقو ته اجازه ورکړه چې له حکومت سره د همکارۍ په بدل کې خپل امتيازات وساتي.

جې، الويسيوس په خپل کتاب (په هند کې بې ملته نشنليزم) کې ليکي چې د بريتانيا واکمني د هند ټولنه په چټکۍ سره بدله نه کړه. د بريتانيا د راج عصر له ماضي سره د انقلابي پرېکون عصر نه بلکې تر ډېره حده د ماضي د ادامې عصر بللای شو. دی دا ادعا هم سمه نه ګڼي چې انګرېزانو هند واحد کړ. دی ليکي چې: د يوالي پروسه نيمګړې وه. د براعظمګي کابو دريمه برخه خاوره د نوابانو تر کنټرول او ادارې لاندې پاتې شوه چې له مرکز سره يې تفاوتونه لرل...

د الويسيوس استدلال دا دی چې په حقيقت کې برتانوي حکومت هندي ټولنه بدله نه کړه او بلکې د سياسي ثبات په خاطر يې د هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زارۀ اقدار او دودونه په ځای وساتل. مثلا کله چې انګلیسي سرکاري ژبه شوه، د برهمنو په څېر لوړو طبقو زده کړه او خپل پخوانی موقف یې وساته. په تجارت او سوداګرۍ کې مرواریس او بنیاس د شرقي هند کمپنۍ ته د نماینده ګانو په څېر کار کاوۀ او ډېرې ګټې یې وکړې. په کلیوالو سیمو کې فیوډالانو له انګرېزانو سره همکاري لرله او د دوی ملاتړ ورته حاصل و. د دې حالت په نتیجه کې دغه طبقې ونه توانېدې چې د بدلانۀ د نماینده ګانو رول ولوبوي او ټولنه لږ و ډېر په خپل حال پاتې شوه.

د انګرېزانو د دوران په اړه د مطالعې یو بل اړخ وایي چې په دې دوران کې هندي او اروپایي تمدنونه سره غاړه غړې شول او دې شي د هند په بې حرکته کلچر کې نوې سا وغړوله. نویو وسایلو او میتودولوژۍ له هندي منورینو سره مرسته وکړه چې د خپلې ټولنې د زوال علتونه وڅېړي او وپلټي او دغه راز مرسته یې ورسره وکړه چې دا وڅېړي چې نویو چلینجونو ته د ځواب ورکولو لپاره باید څنګه پخپله ټولنه کې ریفورم راولي. د راجا رام موهن رای نهضت او د سرسید ریفورمونه د دې پروسې نتایج دي. د ریفورم دغه حرکتونه د دوګم په ځای تر ډېره حده د عقلانیت په رڼا کې د ارزښتونو او دودونو قضاوت ته لاره پرانیستله.

نو موږ نه دا ویلی شو چې استعماري دوران بې تاثیره و او پخوانۍ ټولنه په خپل حال پاتې شوه او نه دا ویلی شو چې انقلابي بدلونونه یې راوستل او ټولنه یې ګرد سره بدله کړه. البته دا یقیني ده چې د بریتانیا رول په ځینو اړخونو کې بدلونونه راوستل خو په زوړ سټرکچر یې غرض ونه کړ. نو موږ د هند په تاریخ کې د استعمار په نتیجه کې هم اتصال او هم پرېکون وینو. دغه شی له موږ څخه د بریتانیا د وخت د هند د تاریخ دقیقه مطالعه غواړي له ټولو پېچلتیاوو او ضمني اړخونو سره.

د مغولو د زوال برطانوي روایت

باور عام دا دی چې بریتانیا ځکه د هند واکمنه شوه چې د مغولو امپراطورۍ د غروب په حال کې وه. دغه وخت هندي ټولنه ټوک ټوک شوې وه او د وحدت ځای ورکې تفرقې نیولی و. د هند اقتصاد شړېدلی و، اخلاقي و معنوي ارزښتونه یې بې سبکه شوي او په دودونو او موسسو کې یې اعتبار و اقتدار پاتې نه وو. د دغو کمزوریو په وجه پیدا شوې خلا د شرقي هند کمپنۍ په اسانۍ سره ډکه کړه. کمپنۍ چې قدرت ته ورسېده، په هند کې نوې دوره پیل شوه، کورنۍ جګړې ختمې شوې، قاتلان و داړه مار وځپل شول، سوله او سوکالي بیا راغله او د یوه داسې حکومت تېره یې کېښوده چې سیاسي او اقتصادي ثبات ورسره مل و.

د مغولو د دوران د ختمېدو او د انګرېزانو د دوران د پیلېدو په اړه دغه پاسنی تعبیر ډېره موده منل شوی و او شک پکې نه کېدۀ. خو دې زمانې ته ژوره کتنه او نوي اسناد د نوموړي تعبیر نیمګړتیا او یو اړخیزوالی راښیي. اوس دا خبره کېږي چې برطانوي مورخانو او سیاستوالو په هند باندې د انګرېزانو د سلطې د توجیه کولو لپاره د مغولو د زوال په باره کې له مبالغې سره اخښلي تیوري جوړه کړې وه.

په دې کې شک نشته چې د مغولو امپراطورۍ د اورنګزیب له مړینې وروسته (۱۷۰۷) مخ په ځوړ وه. په دربار کې توطیو او دسیسو اشرافیت په مخالفو ډلو سره ووېشۀ او دولت یې کمزوری کړ. دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت د کمزورۍ نتيجه وه چې نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي په هندوستان حملې وکولې او د مغولو راټوله کړې شتمنې يې خپلو ملکونو ته يووړه. په اخر کې امپراطور ته اهميت و پرستيږ پاتې نه شو او د مرهټه وو يا د کمپنۍ رحم و کرم ته کېناست. د امپراطور د شان و شوکت په ختمېدو سربېره د شاهي کورنۍ غړي او اشراف مفلس او په مالي تنګسه کې ګرفتار شول. هغوی چې د دربار او اشرافو دغه حال ته د ډيلي له ليدلوري کتل، دې زوال ته يې د ټولنې د زوال په توګه کتل. خو حقيقت بېخي بل شان و. ډيلي چې له خپل تېر برم سره خدای پاماني وکړه نو په ولايتونو کې حکومتونه د خپل رول د لوبولو لپاره له نوي ځواک او انرژۍ سره راڅرګند شول.

لکنهو، بنګال، حيدراباد، بکانر، جيپور او پونه د کلتوري فعاليتونو مرکزونه وو. د پونې دولتي اسناد د پونې د حکومت په قلمرو کې په ښارونو او کليو کې د ژوند حال په تفصيل سره راکوي. دغه اسناد مو پوهوي چې د هغه وخت په ټولنه کې ګډوډي يا ناخوښي نه وه. جالبه دا ده چې د بريتانيا د حکومت په زمانه کې مورخانو اجازه نه لرله چې دغه اسناد وګوري، ځکه له حکومت سره وېره وه چې د زوال په افسانه باندې به شک وشي. په ۱۹۱۷ کې د بمبۍ ګورنر، سي، اې، کنکاډ ته خوښه ورنه کړه چې په مرهټه وو باندې خپل ليکلی کتاب خپور کړي. له ګورنر سره تشويش و چې دغه کتاب به د حکومت په رسمي ليدلوري باندې لوستونکي بې باوره کړي.

نوې څېړنې دا هم ښودلې ده چې د مغولو د امپراطوري زوال د هغې د موسسو زوال نه و. راوروسته حکومتونو لکه په بنګال کې د مرشد قلي خان او علي وردي خان ادارو په خپل قلمرو کې د مغولو سيستم

ته ادامه ورکړه او ان د نولسمې پېړۍ په منځ کې رنجيت سينګ د مغولو ډېری موسسې په خپل حال وساتلې.

دغه راز، نه سياسي سقوط او نه د واحد حکومت په ځای د څو حکومتونو ظهور، له هندي ټولنې خپله خلاقه انرژي واخيستلی شوه. په دې ټول دوران کې هندي ټولنې په پوره شوق و جذبې کلتوري و اجتماعي نوښتونه وکړل.

هرمان ګوتز په خپل کتاب کې چې: په اتلسمه پېړۍ او د نولسمې پېړۍ په سر کې د هندي تمدن بحران نومېږي، ليکلي چې: ايا ممکنه ده چې د جيپور، جودپور، ډک، اوديپور، لاهور، لکنهو، مرشد اباد، اوپونې خيال ته ورته قصرونه او باغونه له پامه وغورځوو؟ ايا د هغې زمانې له بې شمېرو ظريفو، ښکلو انځورونو انکار کولای شو؟ ايا د اردو، بنګالي او مرهټه ادب زرين عصر د هېرېدو دی؟ ايا د هغو وختونو د موزيک و نڅا په عظمت کې شک کولای شو؟ او يا په هغې ټولنه کې د ښځو مهم مقام او د اجتماعي ژوند مهذب والی د دې دی چې سترګې ورباندې پټې شي؟ ايا موږ بايد دې نتيجې ته ونه رسېږو چې د اتلسمې پېړۍ او د نولسمې پېړۍ د ابتدا پېر نه يوازې د سياسي او اقتصادي زوال پېر نه و بلکې د هندي کلچر د ظرافت و لطافت د اوج مهال و؟)

د مغولو د زوال يوه مثبته نتيجه دا وه چې د دربار او اشرافو په کړۍ کې ايسار شوی عالي کلچر د درباريانو او اشرافو له انحصاره راووت، په ټول هند کې خپور شو. هنرمندان، شاعران، مورخان او د کسب و کمال خاوندان د حاميانو او پالونکو د موندلو په نيت په ټول هندوستان کې خپارهٔ شول. دوی چې د ډيلي له درباره راوتلي وو، نوی ژوند يې تجربه کړ او نوې تجربې يې خلاقيت ور زيات کړ. دوی د کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوی چاپېریال وموند او د اظهار لپاره نوي موضوعات په ګوتو ورغلل چې په نتیجه کې هندي کلچر لا شتمن شو.

په دې دوران کې د اقتصاد ولاړ او ساکن حالت د دې سبب نه شو چې ټولنه وشړېږي. سوداګرو خپل کار ته ادامه ورکړه او د ټول هند مارکیټونو ته یې مالونه ورسول. موږ په دې اړه ډېر جزییات موندلای شو چې په ښارونو او ښارګوټو کې څنګه نوي مارکیټونه ودان او تجارتي فعالیتونه پکې وار په وار زیات شول. سي، اې. بېلي په خپل کتاب کې (بازاریان او بازارونه: د ۱۷۷۰ او ۱۸۷۰ کلونو تر منځ د بریتانیا د نفوذ د خپرېدو په وخت د هند د شمال ټولنه) د دغو بازارونو په اړه ډېر اسناد خوندي کړي دي.

د دې وخت یو بل مهم خصوصیت دا و چې د خلکو مذهبي تعصبات کم شول. یو عام پسنده، ولسي مذهب چې د ټولو مذهبونو د خلکو یو ځای کولو ته مایل و، د راڅرګندېدو په حال کې و. مقبرې او زیارتونه به له معمولي خلکو ډک وو. دلته به خلکو خپل مذهبي توپیرونه خاورو ته وسپارل او سره ګډ او مخلوط به شول.

نو، ویلی شو چې د مغولو د زوال او د هغو په ځای د انګرېزانو د راتلو ټوله تیوري برطانوي مورخانو جوړه او په دومره قوت یې خپره کړه چې د تاریخ په ثابت حقیقت بدله شوه. د افسانو شاربل او د واقعیت او دروغو بېلول، وخت غواړي. په هندوستان کې د قدرت ګدۍ ته د انګرېزانو د ختلو او د مغولو د راکوزېدلو په اړه دغه شاربل تر سره شوي دي او اوس دا ثابته شوې ده چې د مغولو زوال په مجموع کې په هندي ټولنې اثر ونه کړ. سیاسي بلواوې ونه توانېدې چې له دې ټولنې ژوند، تحرک او انرژي واخلي.

قهوه خانه اوس نشته

پخوا به خلکو د تفریح او وزګارتیا وخت له یارانو سره په ناسته او ورځنیو مسایلو په اړه په خبرو اترو تېراوهٔ. د دغو ناستو اسانتیا په میخانو کې مهیا وه. د شرابو نشې به بحثونه تاوده او احساساتي کړل. کله کله به نشه شویو ډلو یو بل ته لاس واچاوهٔ، اخ و ډب به یې جوړ کړ او ګډوډي به راغله. په دغسې وختونو کې د میخانې چلوونکي ته د خشمېدلیو مشتریانو کنټرول مشکل و.

همدا وجه وه چې سپین روبو او درنو کسانو دا رنګه ځایونو ته له تلو ډډه وکړه. په فرانسه کې اشرافي مېرمنو د داسې ناستو لپاره سالونونه جوړ کړل چې منورین او فرهنګیالي به ډېر ورتلل او د مهذبو ملګرو له ملاقاته به یې خوند اخیست. په نورو هېوادونو کې هم کله دلته او کله هلته شخصي غونډې جوړېدلې چې د لوړو طبقو او لوړو سویو کسانو به په مهذبه طریقه له یو بل سره بحثونه کول او نظرونه شریکول.

نو د قهوه خانو رواج د لوړو طبقو او منورینو په کلتوري ژوند کې یو نوی تغییر راوست. قهوه خانې د لیکوالو، هنرمندانو، مهندسانو، ښوونکو، ډاکترانو، سوداګرو او حقوقپوهانو په څېر اقشارو لپاره په اول ځل د ناستې او د خپلې خوښې په موضوعاتو د بحث کولو ځای برابر کړ.

د قهوه خانو او میخانو ډېر توپیر و. په قهوه خانه کې نشې نه کېدلې. دلته راټول کسان نه بېسده کېدل. څرنګه چې دلته معمولاً منورین او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهارتونو ځښتنان راغونډېدل نو ان په ډېرو شدیدو بحثونو کې هم د ادب و درناوي خیال ساتل کېده. د قهوه خانو مالکانو هم د خپلو مشتریانو د اسوده ساتلو او ښه خدمت په وسیله د هغو لپاره د طبعي چاپېریال برابر کړی و. معمولا به د قهوه خانو فرنیچر ښه په سلیقه اېښودل کېدل او له یو بله به یې دومره فاصله وه چې د راز د خبرو او د خواله امکان به موجود و. د ژمي په موسم کې به د قهوه خانې د منځ د هوا د ماتولو لپاره د سکرو منقلونه ایښي وو. که به د خبرو لپاره څوک نه وو نو یوازې کس د قهوې له څښلو سره په یوه وخت کتاب لوستلای یا شعر، کیسه، یا لیک لیکلای شوی.

ستیوراټ لي الین په خپل کتاب کې چې (د شیطان پیاله) نومېږي، د قهوه خانو په تاریخ غږېدلی دی. دی لیکي چې لومړنۍ قهوه خانه په استانبول کې په ۱۵۵۵ کې پرانستل شوه. دغه نوښت د ډېرو کسانو خوښ شو او ورو ورو د ترکیې په بېلو بېلو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په هره قهوه خانه کې به یو بېل کلتوري فعالیت و. مثلا ځینې یې په دې مشهورې وې چې مشتریان پکې شعرونه وایي. په ځینو نورو کې به تمثیلي پروګرامونه وو او یو شمېر نورو قهوه خانو د موسیقۍ په خپرولو کې نوم درلود. د قهوه خانې دود مصر و ایران ته لاړ او په دغو هېوادونو کې په لنډ وخت کې هر ځای قهوه خانې جوړې شوې. د استریا مرکز ویانا د اروپا لومړنی ښار و چې په اوولسمه پېړۍ کې قهوخانه پکې جوړه شوه. دلته له قهوې سره شیدې او پیروی هم یو ځای شول چې د قهوې تریخوالی کم کړي. وروسته بیا په نورو اروپایي ملکونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په لندن کې په لومړي ځل اکسفورډ قهوه خانه په ۱۶۵۲ کې یوه یهود جوړه کړه. په انګلستان کې د دې نوښت هرکلی وشو نورې قهوه خانې پرانیستل شوې او تر یو زر او اوولس سوه کاله پورې یې شمېر دوه زرو ته ورسېد. دغو قهوه خانو د

انګلستان د ټولنې په سیاسي، کلتوري او روښنفکري پرمختګ کې مثبت رول ولوباوه. مثلا په ترکس هیډ کافي هاوس کې مشتریانو ته د رایو یو صندوق ایښی و چې د روانو حالاتو په اړه خپل نظر په یوه ټوټه پاڼه ولیکي او صندوق ته یې واچوي. دا یوه نوې روده او طریقه وه چې وګړیو ته یې اجازه ورکوله چې د استخباراتو د ادارو له وېرې پرته په پټه د زړه خبره له زړه راوباسي. ځینو مشهورو کمپنیو هم خپلو کارکوونکو ته قهوه خانې جوړې کړې، لکه ایل، لویډس کافي هاوس، بالتیک کافي هاوس، او د شرقي هند کمپنۍ یورشلیم کافي هاوس. د قهوه خانو ارام او خلوت چاپېریال کاروباریانو ته اجازه ورکوله چې په خپلو پرابلمونو باندې په سړه سینه غور وکړي.

په انګلستان کې ځینې خاصې قهوه خانې وې چې لیکوالو، هنرمندانو او ساینسپوهانو ورته تګ راتګ کاوه. اسحاق نیوټن به یوناني قهوه خانې (ګرشن کافي هاوس) ته همېشه ورته. جاناتان سویفت او الکساندر پوپ (ویل کافي) خوښوله. ریچارډ سټیل چې په کافیانو کې جالبو خبرونو او اوازو ته پام شو نو یوه ورځپاڼه یې خپره کړه. ده خپل خبریالان په بېلو بېلو قهوه خانو کې کښېنول چې ده ته له هغو ځایونو د تازه خبرونو په اړه معلومات ورکړي. د ده ورځپاڼه چې ټاټلر نومېده، ډېره ژر د خپلو جالبو موضوعاتو په خاطر مشهوره او محبوبه شوه.

په فرانسه کې کافي په لومړي ځل د څورلسم لویي د دربارترک سفیر نورو ته وروپېژندله او چې فرانسویانو ته یې خوند ورکړ نو په فرانسه کې یو شمېر قهوه خانې پرانیستل شوې چې د دغه هېواد اشرافي کړۍ یې جذب کړې. د پروسوپیو دل کولتیلي په نوم د سیسل د ټاپو یو سړی چې په دې پوه شو چې د فرانسې د اشرافو او منورینو په ختہ کې له زرق و برق سره مینه ده نو په پاریس کې یې د شاهانه سلیقې قهوه خانه پرانستله. د دې قهوه خانې مېزونه د مرمرو وو، خورا ظریفې چوکۍ یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلې، چت او دیوالونه یې په هیندارو پوښلي وو، چلچراغونه پکې ځوړند وو او پیاده ګانو یې داسې ارایش کاوه لکه د شاهي دربار نوکران چې وي. دا قهوه خانه د والتیر، روسو، ناپلیون او ارستو کراتو د خوښې قهوه خانه شوه. دغه ځای اوس هم شته او سیلانیان په ګڼ شمېر کې ورځي.

په هندوستان کې شواهد ښيي چې د مغولو د اشرافو یوې محدودې کړۍ قهوه څښله. قهوه د ډېرو کسانو د خوښې څښاک نه وه. د انګرېزانو د واک په زمانه کې قهوه د منورینو او متخصصانو په قشر کې رواج شوه. په نولس سوه څلوېښتمو کلونو کې انډیا کافي بورډ د هندوستان په ټولو لویو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستلې. په کراره او دوستانه چاپېریال کې د قهوې ارزانه پیاله د دې سبب شوه چې قهوه خانې په لنډ وخت کې د منورینو د تلو راتلو ځایونه شي. په ډهلي او لکنهو کې قهوه خانو ته مشهور شاعران لکه مجاز، جوش، سلام، علي سردار جعفري او نورو تګ راتګ کاوه. د لاهور قهوه خانې هم د ادب د خاوندانو د مباحثو او خبرو اترو په خاطر مشهورې وې. د هند او پاکستان له بېلېدا وروسته په کراچي کې زیلین کافي هاوس او ایسټرن کافي هاوس داسې ځایونه وو چې محصلان، سیاستوال، او لیکوال به ورتلل او له یو بل سره به یې نظریات مبادله کول.

د خواشینۍ ځای دی چې د قهوه خانو په زړه پورې او ارزانه کلچر اوس نشته. امریکایانو د چټکو خوړو په شان دا دود هم راوایست چې یوه پیاله کافي ژر ژر وڅښه او لاړ شه. نور نو دومره وخت نشته چې تر ډېرو پورې له یارانو سره کښېنې او له ناستې یې خوند واخلې.

البته خورا ګرانبیه قهوه خانې اوس هم شته چې یوازې شتمن کسان ورتللی شي.

ترکان

عربو مرکزي اسیا په نهمه میلادي پېړۍ کې ونیوله. د دې پېښې په نتیجه کې ترک قبایل ورو، سوکه او وار په وار مسلمان شول. دوی د اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره لایق او پیاوړي پاچایان، زړه ور عسکر او وفادار غلامان وړاندې کړل. دوی څوک دي؟

د مورخ اندرې وینک په قول، یوازې له شپږمې میلادي پېړۍ راهیسې وینو چې د مرکزي اسیا کوچي قبایلو ته د ترک کلمه کارول شوې ده. د چین خلکو دوی توکوی، یونانیانو تورکوی، عربو اتراک، ایرانیانو ترکان او د هند خلکو توروشکا بللي دي. هغه قامونه چې له ترکو سره مخ شوي دوی یې بد خلک معرفي کړي دي.

دا طبیعي خبره ده چې غلیمان یو بل بد بولي. ترکان د مریيونو په توګه د ټیټې درجې خلک، د عسکرو په توګه د پیسې او ټنګې لپاره جنګېدونکي کسان او د واکمنو په حیث غاصبان ګڼل کېدل.

مثلا په اسلامي ټولنه کې دوی اوله پلا د غلامانو په توګه راڅرګند شول. په هره هغه ټولنه کې چې خلک په لوړو او ټیټو طبقو وېشل شوي وي، هلته غلام ته په درنه سترګه نه کتل کېږي. همدا وجه ده چې د هغه وخت په ادبي اثارو کې ترکان د تحقیر له مخې احمقان بلل شوي دي. دوی ته هغه وخت یوڅه په درنه سترګه وکتل شول چې د غلامانو په توګه د عباسي خلفاوو په شخصي ګارد کې شامل شول. چې عباسي خلفا په زور کې وو، دوی یې په اخلاص خدمت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی د کمزورۍ او زوال په وخت يې بد نوم وګاټه او د خليفه جوړوونکو په توګه ياد شول. همدا وجه ده چې د عباسي دورې په وقايع نامو او پيښليکونو کې د ترکو منفي انځور وړاندې شوی دی.

دغه انځور ايرانيانو ، چې له ترکو سره يې ان له هغه وخته خصومت درلود چې اسلام نه و راغلی، لا بد رنګی کړ. ايرانيانو ته ځان خورا مهذب او با کلتوره ښکارېدۀ خو ترکان يې شډل، وحشي او بې رحمه ايسول. له ترکو سره د ايرانيانو او عربو همدا مشترک تعصب دوی رخنه ګر او د خلفاوو وژونکي معرفي کړل.

طيب الهبري په خپل کتاب کې چې اسلامي تاريخ ليکنې ته بيا کتنه نومېږي، ليکي: د اسلامي امت په بېلو بېلو ټولنو کې له يوې سره هم دومره خصمانه سلوک نه دی شوی لکه له ترکو سره. د ايرانيانو ښکاره تعصب د دې سبب شو چې ترکان د مسلمانانو په تاريخونو او روايتونو کې په بد نوم ياد شي.

په بل پړاو کې ترک د واکمنو په حيث راڅرګند شول. دوی هندوستان په يولسمه او دیارلسمه پېړۍ کې ونيو. په سانسکريټ ليکنو او ادبياتو کې چې په ټول هندوستان کې خوارۀ دي، د ترکو نوم خورا بد دی. چاټوپېډيايا په خپل کتاب (د نورو معرفي) کې د سانسکريټ يو روايت رانقل کړی چې په هغه کې ترکان تباه کوونکي او قاتلان بلل شوي دي.

د توروشکا حکومت او د دوی د غلبې نتايج داسې توصيف شوي دي : معبدونه چې عبادت پکې بس شو، له پامه وغورځېدل. د معبدونو په منځ کې د ميريدانګا (د موسيقي يوه آله) د خواږه اواز په ځای د شغالانو وېروونکې انګولاوې اورېدل کېږي. د بتۍ د لوګي د

خوشبويي ځای اوس د بوټيو د کباب توږم او د ترکو رذيلانو بد شورماشور نيولی دی.

اروپايان هغه وخت له ترکانو سره بلد شول چې عثمانيانو کنستنتينوپول او د بالکان مسيحي ملکونه ونيول. کله چې سليمان په ۱۶۸۳ کې ويانا محاصره کړه، غربيانو ته ترکان لوی خطر وبرېښېدل. د ترکو په خلاف په ټوله اروپا کې دا خبرې خپرې شوې چې وحشي، جګړه مار او غيرمتمدن خلک دي.

ايچ، اې، ايل فيشر په خپل کتاب (د اروپا تاريخ) کې د ترکو په باب ليکلي دي چې: ترکان د افکارو څښتنان نه وو. دوی ان تر همدې اوسني کهوله پورې د غرنۍ اسيا د کوچيانو له ژوند او فکر سره مناسبې شيوې ساتلې وې.

اکسفورډ ډکشنري نن هم، ترک وحشي، ستمګر او نه ايلېدونکی کس تعريفوي.

د اوسني هند په تاريخ ليکنه کې دا بحث څو ځله تود شوی دی چې ايا مسلمانانو هندوستان د اسلام لپاره ونيو که د سياسي ګټو لپاره.

هغوی چې په دې باور دي چې د غزنوي محمود يا شهاب الدين غوري په شان مسلمان واکمن د اسلام په خاطر هند ته راغلل، دوی ته دغه واکمن مقدس جنګيالي ښکاري چې اسلام يې خپور کړ او په هند کې يې اسلامي دولت تاسيس کړ.

جالبه دا ده چې د سيد سليمان ندوي په شان مذهبي عالم وايي چې د ترکو په لاس د هندوستان نيواک د اسلام لپاره نه و، ځکه نيواکګرو پخپله د اسلام په اړه کافي معلومات نه لرل. دوی نومسلمانه کسان وو چې خپل غير اسلامي قبايلي عادتونه يې لا نه وو پرې ايښې. د دۀ په نظر د عربو په لاس د سند فتحه د اسلام لپاره وه ځکه عرب سوچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان وو او د اسلام د تبلیغ لپاره سند ته راغلي وو. د مولانا ندوي په نظر د هندوستان په شمال باندې د ترکو غلبې دنیایي مقصدونه لرل، نه دیني. وروسته بیا د علیګړ پوهنتون خالق احمد نظامي هم د مولانا ندوي خبره وکړه. دی دا استدلال نه مني چې د هندوستان نیولو دیني انګېزې لرلې. دی وایي چې ترک جنګیالي مجاهدین نه بلکې مازې تیریګر وو.

په دغو دوو تعبیرونو کې د لید لوري توپیر وینو.

سلیمان ندوي چې دغه فتوحات د سیاسي انګېزو په اساس ګڼي، غواړي د اسلام په اړه تصور د دغو فاتحانو له کړو، چې لوټ یې وکړ، تالان یې وکاوۀ او د خلکو وینې یې وبهولې، بېل کړي. مولانا پوښتنه کوي چې یو مجاهد نو څنګه داسې ظلمونه کولای شي؟ دی وایي چې دوی سم، سوچه مسلمانان نه وو. د دوی ستمونه د اسلام لپاره نه بلکې د خپلو ګټو لپاره وو. تاریخ ښیي چې دوی د مفتوحه سیمې منابع او لوټ کړي ثروتونه د خپلو شخصي اړتیاوو لپاره وکارول نه د عامو مسلمانانو لپاره.

د خالق احمد نظامي تعبیر و تفسیر له سکیولر هندوستان سره سمون خوري. د ده په نظر، ترک تیریګر د نورو تیریګرو او بلوسګرو غوندې وو چې هر ډول جرمونه یې ځانونو ته روا ګڼلي وو. دوی په نوم مسلمانان وو مګر عملونو یې له اسلام سره تعلق نه درلود. دې ته ضرورت نشته چې دوی وستایو او د اسلام اتلان ورنه جوړ کړو.

د تمدن په نوم

د تمدن د کلمې تعریف ډېر مشکل کار دی او چې داسې ده نو دا هم مشکله ده چې څوک متمدن وبولو، څوک ونه بولو. معمولاً پیاوړي ملتونه ځانونه متمدن بولي او له دې شي د کمزورو هېوادونو د لاندې کولو لپاره استفاده کوي. لرغوني یونانیان د نړۍ په هغو لومړیو خلکو کې شامل دي چې د تمدن په نوم یې د ګاونډیو نیولو ته متې راونغښتې. له هغه راهسې نړۍ په متمدنو او وحشي خلکو باندې وېشل شوې او له تمدنه د نورو هېوادونو د نیولو او د هغو د طبیعي منابعو د استثمارولو لپاره یوه پلمه جوړه شوې ده.

د فرانسوي مورخ براډل په قول، د سولایزېشن (تمدن) کلمه په لومړي ځل په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې تر انقلاب لږ دمخه فرانسوي اشرافي میرابو وکاروله. تر دې دمه به دغه مفهوم د پولس، پلیس، یا پولایټ د کلمو په ذریعه ادا کېدۀ. کله چې د سولایزېشن کلمه جوړه شوه، ورو ورو له فرانسې، هالنډ، بیا جرمني او وروسته انګلیسي ژبو هېوادونو ته ورسېده. جرمنیان د کلچر او سولایزېشن د کلمو تر منځ توپیر کوي. د دوی لپاره کلچر تر سولایزېشن ډېر بامعنا دی.

اروپایان ولې ځانونه متمدن بولي او په نورو ملتونو د وحشي او بربر ټاپه لګوي؟ د لویدیځو مفکرانو په بېلوبېلو تعبیرونو کې د دې سوال ځواب موندلی شو. مثلاً، فرانسوي مورخ جیزوت، د اروپایي تمدن په جوړولو کې درې عناصره ویني: په پیل کې اروپایي تمدن له رومي تمدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي موسسو، لکه سنا، ښاروالي، قضا، قوانینو او حکومت چلولو میراث تر لاسه کړ. وروسته بیا اروپایي تمدن دین او سیاست سره بېل کړل. ورپسې یې د فردیت او ازادۍ مفاهیم خپل کړل چې د خلاق ذهنیت له ودې سره یې مرسته وکړه. دغو ټولو عواملو د لویدیځ تمدن په جوړېدو کې برخه واخیسته. جیزوت باوري دی چې مذهب د تمدن په وده کې لویه برخه لري او د اروپا په مورد کې وایي چې مسیحیت د تمدن په وده کې لویه ونډه واخیسته.

له بلې خوا توکم پال مفکر ګوبینو د تمدن په جوړېدو کې د مذهب له نقشه منکر دی. د ده په نظر مذهب له بلې دنیا سره تعلق لري نه د دې دنیا له چارو سره. د دهٔ په نظر یو سوچه توکم د یوهٔ پیاوړي، روغ او شتمن تمدن لوی عامل دی. کله چې د توکم سوچه والي ته زیان ورسي، تمدن یې زوال مومي او بې اهمیته کېږي. نو دا د سوچه توکمونو حق دی چې په ناسوچه او ختمېدونکو توکمونو حکومت وکړي. دې توکم پالې تیوري اروپایانو ته چې د وروسته پاتې او کمزورو هېوادونو د نیولو او په هغو باندې د حکومت کولو په لټه کې وو، یوه بله وسله او پلمه په لاس ورکړه.

هربرت سپنسر یو بل مفکر و چې توکم پاله نظریه یې د داروین د بقای اصلح د تیوري په مرسته پیاوړې کړه. دهٔ خپلې نظریې ته د اجتماعي داروینېزم نوم ورکړ او د اروپایانو استیلا یې په اسیایي او افریقایي هېوادونو باندې چې اوسېدونکي یې ګویا په توکمیز لحاظ پریوتي خلک وو، توجیه کړه.

په دوی سربیره دلته ځینې نور مفکران وو چې د تمدن منشا او وده یې وڅېړله. فروید په خپل کتاب کې چې تمدن او مخالفان یې نومېږي، استدلال کوي چې د تمدن د ودې وجه د شک و بې باوري هغه حالت دی چې انسان پکې ژوند پیلوي. د طبیعت په مقابل کې د ځان د حفاظت لپاره انسان خپله ټوله انرژي کاروي چې په خپله ګټه د طبیعي منابعو د

استعمالولو په مقصد په چاپېریال برلاسی شي. له طبیعت سره د مقابلې په بهیر کې بشر هم وده کوي او هم له تباهي و تخریب سره مخ کېږي. خو دغه ټکرونه انسان د تمدن د ودې لپاره خلاقیت، ابتکار او فعالیت ته اړباسي.

نوربرت الیس په خپل کتاب کې چې د تمدن بهیر نومېږي، لیکي چې دهر تمدن یو مهم شاخص دا دی چې خلک خپل احساسات او د بدن حرکات څنګه کنټرولوي. د دهٔ په نظر یو څوک هغه وخت د یوې ټولنې په باره کې قضاوت کولای شي چې د هغې ټولنې عادتونه او رواجونه وڅېړي او په دې ځان پوه کړي چې د دې ټولنې اوسېدونکي څنګه ډوډۍ خوري، څنګه خبرې کوي او چلند یې څه ډول دی.

دی په خپل یو بل کتاب کې چې د دربار کلچر نومېږي، وایي چې دا د درباري آدابو برکت و چې درباریان په دې پوهېدل چې څنګه د پا چا په وړاندې د خپل بدن حرکات کنټرول کړي. دغه کلچر ورو ورو له اشرافو او درباریانو عامو خلکو ته ورسېد او د ټولنې په عادت بدل شو. دی د تمدن په خپرېدو کې پیاوړي دولت او د هغه موسسو ته هم اهمیت ورکوي چې د اشرافو او فیوډالو ملاکانو نفوذ یې کم کړ او بورواژي یې وهڅوله چې را مخکې شي. په نتیجه کې تمدن یوازې د اشرافو په ولکه کې پاتې نه شو بلکې نورو طبقو ته هم خپور شو.

د خندا خبره دا ده چې په نړۍ کې ډېرې جګړې د تمدن په نوم شوي دي. په دې جګړو کې د نړۍ د متمدن کولو په ځای د مغلوبو ملتونو مدنیتونه تباه او دوی اړ ایستل شوي دي چې د غالبو هېوادونو اصول او ارزښتونه ومني. دغه پروسه ان تر ننه پورې روانه ده مثلا د امریکا امپریالیزم د تمدن په نوم نور هېوادونه نیسي چې لویدیځ اقدار وساتي او د مغلوبو هېوادونو ارزښتونه ختم کړي. له خپلو ارزښتونو او کلتوره بې برخې شوي مغلوب ملتونه بې کلتوره او غیر مهذب شي. دا حالت د عراق، افغانستان او فلسطین په پېښنو کې وینو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاريخ کشف

تاريخ چې په خپل وخت ونه ليکل شي يا دروغ پکې شامل شي او د حقيقت د معلومولو اصلي منابع له ګوتو ووځي، نو په داسې حالت کې د موادو راغونډول او د ورکو کړيو موندل اسانه کار نه وي. خو له دې سره سره له ازادۍ وروسته د هند براعظمګي مورخانو هڅه وکړه چې د ۱۸۵۷ کال د پېښو څرک ولګوي او له نشنلستې ليدلوري يې نوى تاريخ وليکي. د براعظمګي مورخانو په اول قدم کې د انګرېزانو هغه اسناد ولوستل چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په اړه سرکاري پاليسي پکې بيان شوې وه.
د برطانوي ليکوالو په ليکنو کې د ځينو پېښو ذکر شوى دى چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په دوران کې مو له هنديانو سره د انګرېزانو له قهرجن چلنده خبروي. په دغو ليکنو کې د هنديانو د کليو د سوځولو، په مازي شک د وګړيو د اعداماولو، بې له پوښتنې او تحقيقه د وګړيو د وېشتلو، د مسلمانو او هندوانو په بدنونو باندې د سرکوزي او غوايي د وازدې د مښلو له لارې د خلکو د ځورولو، ا و د اعدام د حکم د اورولو په وخت د وګړيو د سپکولو له پېښو خبرېږو. دغسې ټول موردونه دا راښيي چې انګرېزانو د نوموړي کال د پېښو په دوران کې بې رحمۍ او شقاوت ته مخه کړې وه.
د ۱۸۵۷ کال د تاريخ د ليکلو بله منبع د هغه وخت هندۍ ورځپاڼې دي. د جګړې په دوران کې دا ورځپاڼې ازادې وې چې د باغيانو په ګټه

خبرونه او اعلاميې هم خپرې کړي. مثلا د مولوي باقر، دهلي اردو اخبار د باغيانو د هڅو ملاتړ کاوه او دوى يې له بهرنيانو سره جګړې ته هڅول. په دې اخبار کې د نورو ښارونو خبرونه هم خپرېدل. د هغه زوى، محمد حسين ازاد، د کمپنۍ او د هغې د حکومت په خلاف يو نظم وليکئ.
بله ورځپاڼه صديق الاخبار وه چې جميل الدين هجر چلوله. دې اخبار هم خپلو لوستونکو ته د باغيانو په اړه خبرونه خپرول. دغه اخبار د انګرېزانو په خلاف د بهادرشاه ظفر شاعري خپروله. صديق الاخبار د کافرانو په خلاف د ديني علماوو د جهاد مشترکه فتوا هم خپره کړه.
پيام ازادي يوه بله ورځپاڼه وه چې د امپراطور لمسى ميرزا بيدار بخت يې چلوونکى و. د نانا صاحب يو نژدې ملګرى عظيم الله د پيام ازادي په چلوولو کې د ميرزا بيداربخت همکار و. په دې اخبار کې د عظيم الله يو مشهور شعر چې د هندوستان خلک يې د خپلې خاورې د ازادۍ لپاره له انګرېزانو سره مقابلې ته رابلل، خپور شو. په اردو سربېره ځينې فارسي خپروونو لکه ګلشن نوبهار، سلطان الاخبار، او سراج الاخبار د جنګ په دوران کې په منظم ډول خبرونه خپرول.
په دې دوران کې د پاچا ځينې فرامين، ځينې پامفليټونه او پوسترونه هم خپاره شول چې خلک يې له پردو واکمنو سره په مقابله کې يو والي ته رابلل.
ظهير دهلوي په خپل کتا ب (داستان غدر) کې، تر بغاوت پخوا دهلي کې د کلتوري او اجتماعي ژوند انځور او دغه راز د هغه وخت انځور چې باغي پوځ دهلي ته راننوت او هر څه بدل شول، په زړه راښکونکي انداز کښلى دى. دۀ د خلکو د لوټېدلو، وژلو او له ښاره د شړلو بدمرغۍ په تفصيل سره بيان کړې دي. دغه اثر د هغو خلکو يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوندی داستان دی چې د کورنۍ غړې يې له لاسه ورکړي او له خپلو کورونو او جايدادونو محروم شوي دي. دی ليکي: د انګرېزانو فاتح پوځونو د کورونو لوټ پيل کړ. که به دوی له وګړيو تش کور وليد سمدستي به ورغلل چې لوټ يې کړي، که به يې په کور کې څوک ومونډل، بې له ځنډه به يې و واژه. په يوه محله کې يو سلو څوبښت کسان ونيول شول او راجګړ ته راوستل شول. هلته په دوی ټولو د توپکو باړونه وچلېدل او مړي يې سين ته وغورځول شول. ښځې دومره پرېشانه شو ې چې له ماشومانو سره له کورونو راووتې او کوهيانو ته يې ځانونه واچول. د کوچۀ چيلان ټول کوهيان د دوی له مړيو ډک شول... زما قلم نور وړاندې نه شي تلی.)

ډيلي د کلتوري فعاليتونو مرکز و او تباهي يې په اوسېدونکو باندې د غم، خپګان او مړاويتوب توپان راوست. مېرزا غالب خپلو نژدې دوستانو ته په خپلو مختلفو ليکونو کې د ښار په تباهي اوښکې تويوي. په هغو شاعرانو کې چې په ديلي باندې يې مرثيې کښلي دي غالب، حالي، داغ، صدرالدين ارزو، ظهير دهلوي، ميرزا قربان، علي بېګ سالک، منير شکوه ابادي، او مير مهدي مجروح شامل دي. ماتې، چې د هند د مشرانو د وژنې، اعدام يا جلاوطنۍ سبب شوه، د هنديانو زړونه مات کړل. د انګرېزانو د بري جشن ډېر شانداره و. پې، سي جوشي په خپله يوه ليکنه کې هغه ولسي سندرې او کيسې را اخيستې دي چې له همدې پېښو سره تعلق لري. دا له احساساتو مالامالې سندرې عوامو جوړې کړې او په ولسونو کې خپرې شوې وې. په يوه ولسي سندره کې د ميرټ د خلکو قيام په دغو الفاظو بيان شوی دی:

واه، راشه او وګوره !

د ميرټ په بازار کې
پرنګي ته لاره نيول شوې ده، لاس ورلوېدلی دی
د ميرټ په بازار کې، په رڼا ورځ
وګوره، واه، وګوره، پرنګی وهل کېږي، ټوپک ورنه تښتول کېږي
د هغه اس مړ پروت دی
د هغه تمانچه ټوک ټوک شوې ده
د ميرټ په بازار کې په رڼا ورځ

د جانسي د رانۍ (د جانسي ملکه) لپاره هم ګڼې سندرې ويل شوې دي. يوه سندره وايي چې څنګه : هغه د نارينه په شان زړۀ وره وجنګېدله، اه، د جانسي رانۍ (خوب لړې مرداني، اري جانسي والي راني !) دغه راز کنور سنګ، رانا بيني مدو، تانتيا ټوپ، ګلاب سنګ، او حضرت محل په سندرو کې ياد شوي دي. دغه سندرې د ازادۍ لپاره د دوی قرباني ستايي. په دغو سندرو کې د انګرېزانو د حکومت غندنه او ورنه کرکه وينو. سندرو د ولسونو احساسات څرګند کړي دي. که څه هم د هندوستان خلکو سياسي او پوځي ماته وخوړه خو دغو سندرو د دوی ماته په بري بدله کړه او د بغاوت کوونکو ياد يې ژوندی وساتۀ. ويل کېږي چې د هغه وخت خلکو د مليت مفکوره نه لرله خو دا سندرې راښيي چې د هند خلکو د خپلو او پردو واکمنو تر منځ پوره فرق کاوۀ. دوی انګرېزانو ته نه بلکې ځايي ليډرانو ته وفاداره وو.

وروسته بيا خواجه حسن نظامي او راشد الخيري له ژغورېدليو کسانو سره د مرکو او د هغو د توضيحاتو په اساس د ۱۸۵۷ کال د پېښو په اړه مواد راغونډ کړل. دا د هغې ټولنې د حال بيان و چې د بغاوت د ناکامۍ په وجه يې اډانه تباه شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د براعظمګي له ازادۍ راهيسې مورخانو د ۱۸۵۷ کال په پېښو باندې مسلسل کار کړی دی. کله چې په ۱۹۵۷ کال کې د بغاوت سليزه وه، په دې اړه د هنديانو د ليدلوري څو کتابونه خپارهٔ شول. سږ کال (۲۰۰۷) د خپلواکۍ د جګړې د يوسلوپنځوسم کال په مناسبت يو شمېر کتابونو او مقالو د ۱۸۵۷ کال هير شوي اړخونه رڼا ته راوايستل.

د براعظمګي تر وېشلو دمخه هندوستاني اکتور او فلم جوړوونکي سهراب مودي د جانسي په رانۍ باندې يو عالي فلم جوړ کړ چې د انګلستان حکومت يې په ښودلو سمدستي بنديز ولګاوهٔ. په دې وروستيو کې په منګل پنډې باندې يو فلم چې اصلي نقش پکې اميرخان لوبولی دی، د سينما په پرده راښکاره شو. دغه فلم که څه هم له تاريخي حقايقو سره پوره سمون نه خوري خو د راج (په هندوستان باندې د انګرېزانو حکومت) په خلاف يې د خلکو احساسات ښه څرګند کړي دي.

په دې وروستيو کې مورخانو د ۱۸۵۷ قيام ، د امپرياليزم او توکم پالنې په خلاف مقاومت سره غوټه کړی دی. دا به مشکله وي چې د ۱۸۵۷ حادثه يوازې پوځي بغاوت وبولو او دا ونه وايو چې د انګرېزانو د کلتوري، مذهبي، سياسي، اقتصادي او اجتماعي غلبې په مقابل کې يو عکس العمل هم و. هغه تاريخ چې ورک شوی دی، د کشف کېدو په حال کې دی. نور نو په تاريخ ليکنه باندې د انګرېزانو غلبه ختمېدونکې ده.

هندوستان داسې ونيول شو

دا د هند په تاريخ کې يو جالب خو مهم سوال دی چې انګرېزانو څنګه او ولې د هندوستان سياسي واګې په اسانۍ سره او بې درد سره تر لاسه کړې؟ ايا وجه دا وه چې د هندوستان سياسي، اجتماعي او اقتصادي نظام دومره وروست و کاواکه شوی و چې د انګرېزانو د غلبې مخه يې نه شوای نيولی؟ اياهغو تحولاتو چې په انګلستان کې راغلل او ټولنه يې بدله کړه، انګرېزانو ته په هندوستان باندې د ځان برګنلو او غلبې روحيه وبخښله؟ او کنه، دا هسې يو چانس و چې انګرېزانو ته په ګوتو ورغی او استفاده يې ورنه وکړه؟

دا هم يو مهم سوال دی چې ايا انګرېزانو واقعا هندوستان په اسانۍ سره ونيو او که له مقاومت سره مخ شول؟ په دې کې شک نشته چې په لومړي پړاو کې د شرقي هند کمپنۍ او د هغې مامورينو سياسي جاه طلبۍ او بلند پروازۍ نه لرلې. د دوی مقصد يوازې تجارت و. دوی غوښتل چې د لا زياتې ګټې لپاره له واکمنو امتيازات واخلي.

د شرقي هند کمپنۍ په داسې وضعيت کې نه وه چې ډېر عسکر ولري. دې ادارې د خپلو فابريکو او کاروباري مرکزونو د ساتلو لپاره محدود عسکر لرل. خو د مغولو دامپراطورۍ د شړېدو په وجه چې مسلح بريدونه پيل او د قطاع الطريقو ګروپونه فعال شول، نو د دې ادارې د عسکرو شمېره زياته شوه. مثلا شيوا جي څو ځله سورت ښار چې تجارتي مرکز و ، لوټ کړ. د کمپنۍ د مسلح کېدو بل علت له فرانسويانو سره رقابت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتلسمې پېړۍ تر اواسطو پورې د بریتانیا حکومت او کمپنۍ د دغه پوځ مصارف ورکول خو تر دې وروسته حکومت دې نتیجې ته ورسېد چې د نومورې پوځ مصارف دې یوازې د کمپنۍ په غاړه وي. کمپنۍ تر دې مودې پورې په هندوستان کې په کافي اندازه د منابعو کنټرول تر لاسه کړی و او دا یې په وس کې وه چې د انګلستان له مرستې پرته په خپلو پیسو یو لوی پوځ وساتي.

د پلاسي په جګړه کې بري،کمپنۍ له یوې تجارتي ادارې په یوهٔ سیاسي ځواک بدله کړه. کمپنۍ د سیاسي ځواک په توګه له هندي دولتونو او ایالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله. دغو ځایي دولتونو ته به یې په سود پیسې ورکولې او عسکر یې وراستول چې دفاع یې وکړي. که به دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود نو په بدل کې یې ورنه خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې یې مالیه ورنه ټولوله. د بکسر (۱۷۷۰) له جګړې وروسته کمپنۍ د بنګال، بیهار او اوریسې د مالیاتو د غونډولو حق تر لاسه کړ.

د مصارفو د پوره کولو بله طریقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف غوښتل چې د هندي نوابیو او حکومتونو دفاع یې کوله. په ۱۷۷۰ کې د اود حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخیستي وو چې د اود په سیمه کې دېره وو. د پوځي قدرت د لرلو په نتیجه کې کمپنۍ په ځایي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره یوازې د دې ادارې په پوځ تکیه وکړي. دې شي د ځایي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار یې د کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل.

تاریخ شاهد دی چې هیڅ امپریالیست ځواک یوه ساحه او یوه خاوره تر هغو پورې سمه نه شي لاندې کولای چې د سیمې خلک ورسره همکار نهٔ شي. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداګرو،

کسبګرو، صنعتګرو او اجنټانو همکاري وکوله ځکه د کمپنۍ په کاروبار کې دوی ته هم ګټه رسېدله. تاریخ د هغو کسانو نومونه ثبت کړي دي چې په دې سلسله کې یې ډېره ګټه وکړه او په سیټانو بدل شول. د پلاسي په جګړه کې جګټ سیټ او اومیچند د انګرېزانو ملګرتیا وکړه ځکه له دوی سره یې کاروباري تعلقات وو.

په دویم پړاو کې چې کمپنۍ په شمالي او مرکزي هند کې په سیاسي قدرت بدله شوه، هغه بیروکرات ورسره یو ځا ی شول چې د مغولو د حکومت د رنګېدو په وجه په کور ناست وو او په اداره کې یې لویه تجربه وه . مولانا فضل الحق خیرابادي او سرسیداحمدخان د همدې بیروکراتو دوې مشهورې څېرې دي چې په اخلاص سره یې د کمپنۍ خدمت وکړ.

کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له مشکل سره مخ نه وه. په هند کې د هغو کلیوالو او بزګرو کمی نه و چې کورنیو جګړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو یې کروندې وروېجاړې کړې وې. دوی بېلو بېلو جګړه مارو ډلو ته مالیې ورکولو بې وزلي کړي وو او دې ته تیار وو چې کمپنۍ غوندې یوې اداره کې کار وکړي. دغه کلیوال په غالب ګومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نیولو کې له یوهٔ خارجي قدرت سره همکاري کوي. دا ناخبري بې دلیله نه ده. اول دا چې انګرېزان خورا لرې وو او چې د کمپنۍ هندي عسکرو ته به له خپلو منصبدارانو سره د رابطې اړتیا پیدا شوه نو له ځایي منصبدارانو سره به یې رابطه نیوله، نه له خورا عالي رتبه منصبدارانو سره چې انګرېزان وو. هندي عسکرو ته د ځایي منصبدارانو د اوامرو منل مشکل نه پرېوتل.

د ناخبرۍ بل دلیل به ممکن دا و چې د هندوستان په تاریخ کې پخوا هم همداسې شوي وو. یوازینی فرق دا ښکاري چې د غزنوي محمود او بابر په څېر کسان له خپلو ملکونو له پوځونو سره راغلي وو خو انګرېزان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورا کم شمېر کې راغلل او د خپل پوځ قشلې یې په هندي عسکرو ډکې کړې. البته، انګرېزانو د جګړې خورا نوي تخنیکونه لرل چې هندیان ورسره بېخي بلد نه وو. د هند ځایي خلکو په دې تمه هم د انګرېزانو ملاتړ وکاوهٔ چې ګوندې د کوچنیو حکومتونو له خپلمنځي جګړو به وژغورل شي او انګرېزان به د مغولو د وخت په څېر هندوستان واحد کړي او امن به راوړي.

د هندیانو تېره تجربه دا وه چې بلوسګرو به د هند له نیولو وروسته له خپل اصلي وطن سره رابطه غوڅه کړه، د همېشه لپاره به په هند کې دېره شول. عربو او ترکو همداسې کړي وو خو د انګرېزانو کیسه بل ډول وه. دوی د پخوانو پوځي یرغلګرو غوندې نه وو. دوی تر ډېره حده د تجارتي ادارو مامورین وو او چې په هند کې به یې د کار موده پوره شوه، انګلستان ته به ستنیدل.

البته، دا خبره سمه نه ده چې انګرېزانو له هر ډول مقاومته پرته هندوستان نیولی دی. انګرېزان دلته د هرې سیمې د نیولو لپاره جنګ ته مجبور شوي دي. مقاومت هم فردي و او هم ډله ییز. د مغولو له زواله وروسته په هند کې ځینو ځایي حکومتونو د بریتانیا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره یې نیواک ته غاړه کېښوده. د حیدراباد او اود حکومتونه همداسې وو. خو ځینو نورو لکه د سیکانو، مرهټه وو او میسور واکمنیو له انګرېزانو سره خونړۍ جګړې وکړې او له شدید مقاومته وروسته یې ماتې ومنله.

د بریتانیا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاریخي بصیرت راکوي چې یو خارجي قدرت څنګه د داخلیانو په همکارۍ یوهٔ هیواد ته داخلېږي او نیسي یې. دا خبره که پرون سمه وه نن هم سمه ده.

اورنګزیب عالمګیر

د مغولو وروستی لوی امپراطور اورنګزیب عالمګیر په ۱۷۰۷کې ومړ. دهٔ یوه لویه امپراطوري په میراث پرېښوده چې د دهٔ له مړینې سمدستي وروسته یې تجزیه پیل شوه. داسې څکه وشول چې د اورنګزیب ځای ناستي بې کفایته کسان وو.

اورنګزیب د هند په تاریخ کې یو متنازع فیه شخص دی. د دهٔ په باره کې متضادو قضاوتونو د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې زور واخیست. دا هغه زمانه وه چې په هند کې کمیونالیزم خپور شو او تاریخ لیکنه یې هم تر اغېز لاندې راغله.

د اورنګزیب په غندنه کې ویل کېږي چې متعصب او توند لاری سړی واو دا دی و چې د مغولو امپراطوري یې د زوال لوري ته تاو کړه. د اورنګزیب ستایونکي هغه د تقوا څښتن او د عالي استعداد خاوند بولي. دوی وایي د اورنګزیب په زمانه کې ځینې لوی بحرانونه راغلل خو دهٔ بیا هم، امپراطوري اداره کړای شوه.

که څه هم په پاکستان کې د مغولو د وروستي لوی امپراطور په باره کې اکاډیمیک تحقیق نه دی شوی مګر ځینې کړۍ چې د ټولنې د اسلامي کولو په اړه خپل فکرونه لري، له اکبر او دارا شکوه سره د اورنګزیب د مقایسې په وخت دې نتیجې ته رسېږي چې اورنګزیب د دوی لپاره د لارې د مشال او اعلی مثال په شان دی، خو هغه نور دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام په لار برابر نه دي او د هند د مسلماني ټولنې ګټو ته يې تاوان رسولی دی. په هندوستان کې له جدونت سرکاره وروسته د هند په تاريخ کې د اورنګزيب د نقش په اړه ځينې مقالې او کتابونه ليکل شوي دي.

له يوۀ نوي تحقيق سره سم، اورنګزيب عالمګير بايد د قدرت د سياست په رڼا کې مطالعه شي. دی يو پراګماتيک واکمن او د عمل سړی و چې خپلو سياسي هدفونو ته د رسېدو لپاره يې له دينه استفاده کوله. دۀ د خپلو ورونو د اعدامولو لپاره سياسي نه بلکې مذهبي دلايل وموندل ځکه دا يې په ګټه وه. دا د ملايانو يوه شورا وه چې د شهزاده داراشکوه د اعدام حکم يې وکاوۀ او دليل يې ورته دا راوړ چې شهزاده له خدايه منکر دی. د اورنګزيب د ورور د اعدام لپاره د قصاص له حکمه استفاده وشوه. ديني علما د اورنګزيب تر اغېز لاندې وو او دۀ له خپلو مقصدونو سره سمې فتواګانې ورباندې جاري کولې.

مثلاً، د ستارا د محاصرې په دوران کې ځلور مسلمانان او نهۀ هندوان د جنګي اسيرانو په توګه راوستل شول. اورنګزيب له قاضي د اسيرانو د جزا پوښتنه وکړه. د قاضي فتوا دا وه چې هندو اسيران که ايمان راوړي خوشي دې شي او مسلمان اسيران دې بنديان وي. په اورنګزيب باندې دا فتوا ښه ونه لګېده. قاضي يې سپک کړ او ورته ويې ويل چې يوازې حنفي فقه خو نه ده، نورې هم شته. قاضي په خبره ورسېد او د ټولو اسيرانو د وژلو فتوا يې ورکړه.

خو له بلې خوا، د دربار سني اشرافو له اورنګزيبه خواهش وکړ چې شيعه اشراف له لويو دولتي مقامونو لرې کړي. اورنګزيب يې

غوښتنه ونه منله، ورته ويې ويل چې سياست و مذهب له يوبله بېل دي.

ځينې کسان په ګجرات، بنارس، ټاټا او ماتورا کې د اورنګزيب په لاس د هندوانو د يو شمېر معبدونو د ړنګولو خبره کوي خو د اورنګزيب پلويان وايي چې دغه معبدونه په هغه وخت کې د سياسي دسيسو مرکزونه وو. البته، داسې سند نه لرو چې د اورنګزيب د پلويانو دغه ادعا ورباندې ثابته شي. په حقيقت کې د معبدونو تخريب د اکبر پاچا د صلح کل له پاليسۍ د مخ اړولو په معنا و. د صلح کل د سياست په اساس د امپراطورۍ له ټولو اتباعو سره د مساوي کسانو په توګه د چلند غوښتنه کېدله. د معبدونو په ړنګولو سره اورنګزيب غوښتل چې خپل زور وښيي او د اکبر د سياست پيروي ته د پای ټکی کېږدي.

په دې وروستيو کې د اورنګزيب ځينې فرامين موندل شوي چې د هندوانو، سيکانو او جين فرقې د مختلفو معبدونو د ودانولو په کار کې مو د حکومت له مالي مرستې خبروي. اورنګزيب په دکن کې، چې د عمر وروستي کلونه يې هورې وو، هيڅ معبد ړنګ نه کړ. ځکه هلته د دۀ په ګټه نه وه چې د خلکو مذهبي احساسات وپاروي.

د اورنګزيب د جزيې د حکم په باره کې مورخ ساتيش چندرا وايي چې امپراطور دغه حکم د خپلې پاچهۍ په دوه ويشتم کال په ۱۶۷۹ کې وکړ او دا هغه وخت و چې امپراطور د دکن د امارتونو له واکمنو او راجپوتو سره په جګړه بوخت و او غوښتل يې چې د جزيې په جاري کولو سره د مسلماني ټولنې خواخوږي تر لاسه کړي. البته، وروسته معلومه شوه چې د جزيې د ټولولو مامورين په درغلۍ بوخت دي.

همدا وجه وه چې اورنګزيب په ۱۷۰۴ کې د جزيې ټولول منع کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اورنګزيب د حکومت چارې پخپله کنټرولولې. په جامو او آرايش کې يې ساده ګي خوښوله. د لوکسې زنده ګۍ شوقي نه و. دۀ هغه ټکسونه چې اسلامي نه وو او خلک ورسره په تکليف وو، لغوه کړل. په دربار کې يې په ساز او نڅا بنديز ولګاوۀ. خو د هغه له تقوا او امساک سره سره، واکمنې طبقې بېخي بل ډول ژوند کاوۀ. کابو ټول عالي رتبه مقامات په درغلۍ بوخت وو. د اورنګزيب قومندانانو به د مرهټه وو د کلاګانو محاصره بې موجبه اوږدوله چې رشوت ورکولو ته يې مجبور کړي. خلکو د اورنګزيب د حکومت چارواکي چې په استثمار بوخت وو، بد ايسول. د دۀ په وخت کې ان قاضي عبدالوهاب هم په درغلۍ مشهور و. د دۀ د زمانې په اشرافي ټولنه کې شراب څښل او زنا کول عام وو. اورنګزيب د دغه حالت په کنټرولولو يا اصلاح کولو کې ناکام و.

د اورنګزيب په کرکټر کې ځينې کمزورۍ وې. دۀ په هيچا او ان خپلو زامنو باور نه کاوۀ. دۀ نهه څلوېښت کاله پاچهي وکړه خو په دې ټوله موده کې يې خپلو اولادونو ته اجازه ورنه کړه چې په سياست او اداره کې تجربه تر لاسه کړي. دی دغه راز د راجپوتو، مرهټه وو او جټانو د راڅرګند پدونکو هويتونو په پېژندنه کې پاتې راغی. دغو خلکو غوښتل چې په خپلو سيمو کې مستقل رول ولوبوي او اورنګزيب يې په غوښتنو سم پوه نه شو. دۀ د دکن په سيمه کې د جنوبي هند له واکمنو سره په جګړه کې اوولس کاله تېر کړل او په دې ډول يې د خپلې امپراطورۍ انرژي ورباندې ختمه کړه. په دکن کې اوږدې استوګنې په اورنګزيب باندې د هند شمال هېر غوندې کړ، حال دا چې د هند شمال د امپراطورۍ اصلي مرکز و.

ايا اورنګزيب د مغولو د واکمنۍ د زوال ذمه وار دی؟ د دې امپراطورۍ په زوال کې د دۀ برخه شته خو يوازې دی نه بلکې نور عوامل هم وو.

د وروستيو مغولو مالي مشکلات

کله چې شاه عالم (۱۸۰۶-۱۷۸۸) د انګرېزانو تر حمايت لاندې ډيلي ته ستون شو، د دۀ واکمني په سري کلا پورې محدوده شوه. دی مجبور و چې د خپلو نيکونو د کورنيو ګڼ شمېر غړيو ته چې په سرې کلا کې اوسېدل، خرڅ ورکړي.

د شاه عالم محدود شوي عوايد دومره نه وو چې د مغولو د سردارخېلو چاره ورباندې وشي خو د مغولو د امپراطور په توګه د دوی ساتندوی و او دا د دۀ دنده وه چې د هغوی مصارف برابر کړي.

د مغولو د زوال په زمانه کې د دربار د مالي مشکلاتو يو مثال دا دی چې کله مرهټه په قدرت کې وو نو امپراطور ته هغوی د مياشتې اوولس زره روپۍ ورکولې، حال دا چې د امپراطور لګښتونه پنځه څلوېښت زره روپيو ته رسېدل.

کله چې اکبر شاه (۱۸۳۷-۱۸۰۶) په تخت کېناست نو سلطنتي غړيو ته د ډوډۍ برابرولو لپاره کافي پيسې نه وې. دوی مجبور وو چې په بېوزلۍ او مشکلاتو کې ژوند وکړي. په ۱۸۰۹ کې ګورنر جنرال ويلزلي د سرې کلا واکمن او دربار ته د مياشتې اويا زره روپۍ مستمري وټاکله خو ان دا پيسې هم د سردارخېلو د کورنيو چې د غړيو شمېر يې ورځ په ورځ ډېرېدۀ، نه بس کېدلې. دغه وخت د امپراطور يوازينۍ اندېښنه دا وه چې د خپل دربار او اړوندانو لګښتونو ته مدارک ومومي. له هغه وخت راهيسې چې د شرقي هند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپنۍ د اداري چارو ټول کنټرول په خپل لاس کې اخيستی و ،امپراطور نه سياسي واک او نه اداري صلاحيت درلود. د سرې کلا څښتن يوازې په نوم پاچا و.

اکبر شاه د خپلو مالي مشکلاتو د اوارولو په فکر کې و او خواجه فريد يې وزير وټاکه چې له مالي بحرانه د راوتلو لپاره د عوايدو نورې منابع پيدا کړي. وزير د عوايد و د زياتولو او د مصارفو د کمولو لپاره درې لارې وموندلې : يو دا چې د سلطنتي کورنيو د غړيو معاشونه يې لس فيصده کم کړل بله دا چې ځينې سلطنتي کارخانې او د سلطنتي پخلنځي ځينې څانګې يې بندې کړې . دريم دا چې د عام دربار د سالون د چت سرۀ زر او مس واخيستل شول چې په ضرابخانه کې په سکو واوړي. د ډيلي خلکو به ويل چې د چتونو سپين زر نادرشاه افشار لوټ کړل او سرۀ زر و مس يې خواجه فريد يوړل. خو د خواجه فريد حل لارې دايمي نه وې ، د لنډ وخت چاره ورباندې کېدله.

بهادر شاه (۱۸۵۸-۱۸۳۷) د خپل سلطنت په ټوله موده کې له کمپنۍ د نورو پيسو غوښتنه کوله. دۀ ته کمپنۍ د مياشتې سل زره روپۍ معاش ټاکلی و. جالبه دا ده چې د مغولو دربار دغه پيسې باج بللې خو کمپنۍ د تنخواه نوم ورکړی و. د دغو دوو اصطلاحاتو په حقوقي معنا کې ډېر توپير و. زورور له کمزورو باج اخلي خو تنخواه تر لاس لاندې او مامور ته ورکوله کېږي .کله چې کمپنۍ بهادرشاه د خاين په حيث محاکمه کاوۀ نو د تنخواه او باج په معنا کې همدا حقوقي تفاوت د محاکمې بنياد و.

مالي پرابلمونو د سلطنتي کورنيو په ژوند ډېر اثر غورځولی و. پاچا ، د هغه مېرمنو او شهزاده ګانو د وروستۍ ذريعې په توګه د خپلو زيوراتو او د کور د سامان خرڅولو ته مخه کړه.

سره کلا د مرهټه وو، جټانو، روهيله وو، او د نادرشاه افشار او احمدشاه ابدالي عسکرو لوټ کړه . لوټمارو نه يوازې د مغولو پاچايانو راغونډه کړې خزانه يووړه بلکې د سرې کلا د ديوالونو چتونه او ديوالونه يې سوري کړل چې ګوندې پټې شوې خزانې په ګوتو ورشي. غلام قادر روهيله خو ان د سلطنتي کتابتون په کتابونو هم صرفه ونه کړه ، په بازار کې يې وپلورل.

د دغو پېښو نتيجه دا وه چې د سلطنتي کورنۍ غړيو په بېوزلۍ کې ورځې شپې تېرولې. دوو خارجي مېرمنو چې سرې کلا ته ورغلې او د سلطنتي کورنۍ غړې يې ليدلي، د هغوی د تريخ ژوند په باره کې ځينې معلومات راکړي دي. مېرمن فني پارک ليکلي دي چې د سرې کلا په هغه ځای کې چې سلطنتي کورنۍ اوسېده ، د پخوانۍ عظمت پته نه لګېده. د سالون له ديوالونو خپګان ورېدۀ. شهزاده ګۍ هدايت النسا د قيمتي ملغلرو د غاړه کۍ په ځای د ګلونو امېل په غاړه و چې د لويو مغولو دود يې بېخي نه وي هېر کړی.

مېرمن حسن علي هم چې په اصل کې انګرېزه وه او د لکنهو له يوۀ مسلمان نواب سره يې وادۀ کړی و ، سرې کلا ته ورغلې وه.دې ليکلي دي چې: زه د ملکې لخوا د ګلدوزۍ شوي ټکري د سوغات په راکولو خوابدې شوم ځکه په دې پوه وم چې هغه تر دې ډېره بې وسه ده چې سوغاتونه ورکړي او د مېلمنو توقعات پوره کړي.البته ما يې تحفه چې زما د وياړلو په نيت راکړه شوې وه، ومنله. ما يې تحفه قبوله کړه خو د هغو احساساتو د ژوبلېدو په بيه چې ډېر ورته درناوی لرم. ملکې يوه وړه ارزانبيه ګوتې راپه ګوته کړه او ويې ويل: چې درپه ياد مې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويې امپراطورۍ د برم و برې په وختونو کې د خپل وياړ و عظمت د ښودلو لپاره لوی يادګارونه جوړوي . کله چې امپراطوري زوال ومومي او واکمنان يې د مالي مشکلاتو په وجه په ساتلو کې پاتې راشي، نو د شاندارو ماڼيو ويجاړېدا پيل شي. له مغولو سره همداسې وشول. شاه جهان آباد چې د شاه جهان پاچا د خوبونو تعبير و ، او ډيلی چې د تېرونسلونو ماڼۍ، مقبرې او باغونه پکې وو ، د مغولو د حکومت په وروستيو کې يې حال ابتر و.

د ډيلي د دغه وخت بد حال د ګڼو خارجي سيلانيانو په ليکنو کې انځور شوی دی. ريجلنډ هيبر د پاسني هند ولايتونو ته د خپل سفر (۱۸۲۵-۱۸۲۴) په يادښتونو کې د ډيلي په باب ليکلي چې: د اګرې له دروازې رانيولې د همايون تر مقبرې پورې په ډېرينه ، سپېره، ناکرل شوې ځمکه چې ان يوه ونه پکې نه وه ولاړه، هر ځای او هره خوا د ورانۍ او تباهۍ بوړنوونکې منظره ليدل کېدله. په کنډوالو پسې کنډوالې، په مقبرو پسې مقبرې، ماتې خښتې، د توږل شويو تيږو پارچې، د مرمرو خورې ورې ټوټې. يوازې دوه ځايه د ځمکې وړه ساحه اباده وه.)

دلته د تاريخ درس دا دی چې کله د زوال وخت راشي نو نه يوازې بېوزلي خلک بلکې واکمنې او زوروړې طبقې هم تحقير، بېوزلي او بدمرغي احساسوي.

د اتلسمې پېړۍ هندوستان

د هندوستان د اتلسمې پېړۍ تاريخ په زړۀ پورې دی. دغه دوران له جالبو پېښو او د هند په سياسي او اجتماعي جوړښت کې له چټکو تغييراتو مالامال دی .د دې زمانې مورخانو نه يوازې سياسي پېښې ليکلې بلکې هغه اجتماعي، کلتوري، او اقتصادي حالات يې هم کښلي دي چې دوی يې پخپله شاهدان وو.

د مغولو د قدرت د زوال او د واکمنو او اشرافو د مالي بحران په وجه مورخانو ته مشکله شوه چې په دربارونو کې کار او تنخواه پيدا کړي. مورخان له دربارونو راووتل او د حالاتو په باره کې يې د خپلې خوښې مستقلې ليکنې پيل کړې.

د دغه وخت د تاريخ ليکنې لويه ځانګړنه دا ده چې د لويو شخصيتونو له محوره نه راتاوېږي بلکې د ټولنې په نورو خواوو خبرې کوي. البته ، دغه مورخان د دربار په تباه کېدونکي حالت او د اشرافو د شخصيت په کمزوريو پټه خوله نۀ دي پاتې شوې، په دې اړه يې څرګندونې کړې دي. دوی په واکمنو سختې نيوکې کړې او په فساد او دسيسو لړلي اشراف يې په کلکه غندلي دي. ځينې مورخان چې په دربار کې ورته ځای نه و ، نورو ولايتونو ته لاړل او د کاميابو واکمنو دربارونو ته يې ځانونه ورسول چې مالي حمايت تر لاسه کړي . ځينې نور ، خپلو ښارونو ته ستانۀ شول او د خپلو ښارونو او کورنيو تاريخونه يې وکښل. په دې ډول ، د تاريخ ليکنې ساحه او موضوع پراخه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا، د منځنۍ طبقې د مورخانو يوه طبقه راڅرګنده شوه چې په اصل کې صرافان يا مثلا منشيان وو. دوی د ليکلو طرز بدل کړاو د پخواني پېچلي طرز په ځای يې چې د مورخانو لوړې طبقې يې پيروي کوله، ساده ژبه خپله کړه. موږ د همدې طبقې د مورخانو له برکته د هندوستان د اتلسمې پېړۍ په اړه ډېر معلومات لرو.

شاعران هم د خپل عصر په انځورولو کې تر مورخانو وروسته نهٔ وو. د دوی شاعري د هماغه وخت د اجتماعي، سياسي او کلتوري حالاتو څرګندويه ده. ميرتقي مير(۱۸۱۰-۱۷۰۲)، سودا (۸۱-۱۷۱۳) ، درد (۸۵-۱۷۲۰)، نظير اکبرابادي (۱۸۳۰-۱۷۴۰) او د اردو ژبې نورو شاعرانو په خپله شاعري کې د همدې دوران په اړه خپل احساسات بيان کړي دي. د دغو شعرونو غمجن انداز د هغه وخت د خلکو بېوسي او مايوسي رانبيي. مذهبي عالم، شاه ولي الله (په ۱۷۶۲ کې مړ) چې د حالاتو شننه کوي، د بحران د اواري لپاره د مغولو د قدرت د احيا په فکر کې لوېږي . البته، د دهٔ اصلي دلچسپي دا وه چې هندوان مات او تابع شي.

د اوس وخت مورخان هڅه کوي چې د اتلسمې پېړۍ مهم تحولات وپېژني. مثلا په دې زمانه کې نوي سيمه ايز هويتونه راڅرګند شول. کله چې جټان ، راجپوت، مرهټه، سيکان او روهيله پخپلو سيمو کې ځواکمن شول، نو خلک د خپلو سيمو له جنګسالارانو سره ودرېدل او مغولو واکمنو ته وفاداري يې بس کړه. خو څرنګه چې دغه نوي حکومتونه د مغولو د حکومت په نقشه جوړ وو او هماغسې استثماري اداري يې لرلې، نو د خلکو په ژوند کې بهتري رانغله. شمالي هندوستان د امپراطوري نظام له شړېدو سره مخ شو او د کورنيو جګړو او د مغولو اشرافو د تربورګلويو په ميدان بدل شو. لېږدېدونکو عسکرو کلي ويجاړ کړل او په دې ډول کرنې صدمه وليده. له کر، کروندې لاس په سر

شوي بزګر د غلو له ډلو او غديو سره ملهٔ شول. غلو او قطاع الطريقو لارې نا امنه کړې چې په نتيجه کې يې سوداګري تباه شوه.

اشين داس ګوپتا په خپله مقاله کې چې (د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې سياست او تجارت) نومېږي، ليکي چې هندوستان په دوو برخو ووېشل شو: ساحلي هند او په وچه کې ايسار هند. په ساحلي هندوستان کې د تجارت کاروبار وغوړېد خو په وچه کې ايسار هندوستان له تجارتي فعاليته بې برخې شو. په ا وله مرحله کې سورت او هوګلي مهم بندرونه وو چې په وچه کې ايسار هندوستان ته ورنه مالونه لېږدېدل. د سورت سوداګر خورا مشهور وو. په ۱۷۰۰ ميلادي کال کې انګرېز کونسل په خپل ليک کې انګلستان ته ليکلي دي چې د سورت سوداګر بېخي ډېرې بېړۍ لري، که د اروپا سوداګر ورسره مقابله ونه کړي نو اروپايان به په دې وطن کې ميدان پرېښودلو ته مجبور شي.

خو په وچه کې ايسار هندوستان کې چې لارې لازياتې نا امنه شوې، نو ساحلي سوداګري هم صدمه وليده. د ساحلي سيمو سوداګرو ته د هند له شماله د نيلو او ټوکرانو تر لاسه کول مشکل شول. مرهټه غلو په ګجرات حملې کولې او شتمنۍ يې لوټلې. دغو پېښو د ساحلي ښارونو اهميت وار په وار کم کړ. دغه وخت د شرقي هند کمپنۍ مدراس، کلکتې او بمبۍ ته وده ورکړه. دلته چې امنيت و، هندي سوداګرو هم ورمخه کړه او په دې ډول تجارتي ګټو ځينې هنديان د انګرېزانو ملګري کړل چې وروسته بيا کمپنۍ له دې ملګرتوبه او ګډو ګټو د سياسي استيلا لپاره هم ګټه واخيسته.

هغه کسان چې پيسې به يې په پور ورکولې ، په دې زمانه کې يوه مهمه طبقه شوه. د واکمنو او اشرافو چې د عوايدو چينې وچې شوې او د ماليې په ټولولو کې ورته مشکلات پيدا شول نو د خپلو ورځنيو اړتياوو د پوره کولو لپاره يې پور ورکوونکو ته لاس ونيو. که څه هم د پور د نه ورکولو خطر موجود و، خو پور ورکوونکي وار په وار شتمن شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن کرين ليونارد په خپله څېړنه کې چې (د لوی شرکت تيوري) نومېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د بانکدارانو د کورنيو په راڅرګندېدا او اهميت خبرې کړې دي. سلطنتي نظام چې د خپلو مالي چينو د وچېدو په وجه له تنګسې سره مخ شو، د پور د اخستلو لپاره يې بانکدارو کورنيو ته مخه کړه. دغو کورنيو هم پورونه ورکول او هم يې د ماليو د ټولولو او د سکو د ضربولو کار په غاړه واخيست. دوی د خزانه دارانو نقش ولوباوۀ. مېرمن کرين ليونارد د يوۀ شرکت خاصه يادونه کوي چې د جن له دين سره اړوند يوۀ سوداګر يې بنسټ کېښود. دغه شرکت په راجپوتانه، پټنه، دکن او بالاخره په مرشد اباد کې پرانيستل شو. په بنګال کې د دې شرکت مشر جګت سيټ و چې د خپلو تجارتي ګټو په خاطر يې په پلاسي جګړه کې د سراج الدوله په ځای د انګرېزانو ملا تړ وکړ. د شرقي هند کمپنۍ د خپل کار په لومړي پړاو کې د نورو بانکدارانو مرسته تر لاسه کړه خو د سياسي واک له حصوله وروسته يې له ټولو شرکتونو سره رابطه غوڅه کړه.

که موږ د اتلسمې پېړۍ هندوستان له اوسني پاکستان سره پرتله کړو نو، ځيني مشابهتونه پکې مومو. د پاکستان سياسي حالت د هغه وخت د هندوستان غوندې دی. په اوسني پاکستان کې د اتلسمې پېړۍ د هندوستان په څېر بې نظمي او ګډوډي وينو. وضعيت له کنټروله وتلی ښکاري. اداره شړېدلې ده او جګړه ماري ډلې پخپلو منځو کې په نښتو بوختې دي. د دغو حالاتو په نتيجه کې د پاکستان مالي نظام د شړېدو په خوا روان دی. د پاکستان حکومت د مصارفو د پوره کولو لپاره د اوسنۍ زمانې پور ورکوونکو لکه آی، ايم، ايف او نړيوال بانک ته مخه کړې ده. د دې زمانې د شرقي هند کمپنۍ د پاکستان سياسي حالات پخپله ګټه کنټرولوي او د دې ملک چارواکي د ګوډاګيو نقش لوبوي.

البته، د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې مذهبي افراط نه و خو اوسنی پاکستان دا مشکل هم لري.

د کسات اور

د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې چې مرکزي حکومت کمزوری شو، واکمنو طبقو د خپلو شخصي ګټو په خاطر د سيسو او توطيو ته لاس واچاوۀ چې پای يې نه و. د قادر روهيله جنجالونه د دې زمانې د بې پايه جنجالونو يوه برخه او بېلګه ده چې د ټولنې زوال او فساد ورنه څرګندېږي.

غلام قادر د ضابطه خان زوی و. ضابطه خان د شاه عالم په خلاف بغاوت وکاوۀ او شاه عالم هغه څوک و چې دی يې مير بخشي ټاکلی و. د ضابطه خان په بغاوت کې شاه عالم پخپله د جګړې ميدان ته لاړ. په جګړه کې د ضابطه خان کورنۍ ونيول شوه او اګرې ته واستول شوه.

په بنديانو کې اتۀ کلن غلام قادر هم و. اوازه شوه چې دغه هلک ته ډېره سپکه واوښته او امپراطور پخپله ورسره لواطت وکړ. قادر هغه وخت له بنده خوشې شو چې د ضابطه خان او شاه عالم تر منځ د سولې موافقه وشوه. قادر پلار ته ورغی او چې پلار يې په ۱۷۸۵ کې ومړ، د هغه جاګير دۀ ته پاتې شو.

دغه وخت نو مغول امپراطور شاه عالم ته واک و ځواک نه و ورپاتې. شاه عالم د سيندهيا نومې مرهټه ليډر د متو په زور ځان ساتۀ خو کله چې سيندهيا له خپلو عسکرو سره له ډيلي ووت، امپراطور بې دفاع پاتې شو. غلام قادر له فرصته استفاده وکړه په ډيلي يې يرغل وکړ. شاه عالم هغه ته د ميربخشي لقب او د وياړ چپنه ورکړه او قهر يې ورکښناوۀ. قادر د څه مشکل له جوړولو پرته ستون شو. خو دا د هغه وروستی يرغل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۷۸۸ پورې دهٔ د سرې کلا دننه ځینې ملګري ومو ندل . ملګرو له سلطنتي سلاکوټه مرمۍ او باروت ورکړل. د کلا یو مقام منصور علي خان دروازې ورته پرانیستلې او قادر او د هغه عسکرو ته یې اجازه وکړه چې په کلا باندې سخته حمله وکړي او ویې نیسي.

کله چې شاه عالم ، غلام قادر ته راوستل شو ، غلام قادر ورنه وغوښتل چې د شاهي خزانې د پټېدو ځای وروښيي. شاه عالم منکر شو او غلام قادر یې د بندي کېدو امر وکړ. شاه عالم، د هغه خدمتګارانو او خواجه سرايانو ته شکنجه ورکړه شوه. دغه وخت د محمد شاه (۱۷۴۸-۱۷۱۹) کونډو غلام قادر ته وړاندیز وکړ چې که د محمد شاه زوی بیداربخت په تخت کېنوي ، لس لکه روپۍ به ورکړي. غلام قادر وړاندیز ومانهٔ او بیداربخت یې نوی امپراطور اعلان کړ. (۱۷۸۸)خو کله چې کونډو د لس لکه روپیو له ورکولو انکار وکړ، نو دوی هم شکنجه او د شاهي کورنۍ د نورو غړیو په څنګ کې په زندان کې کېنول شوې.

د عبرتنامې د لیکوال فقیر خیرالدین محمد په قول، غلام قادر یو رسام وروغوښت، ورته ویې ویل چې: (انځور مې وباسه چې چاړه مې په لاس کې وي ، د شاه عالم په سینه ناست یم، سترګې ورنه باسم.) البته، غلام قادر دغه بوږنوونکې صحنه تر دې دمخه په رشتیا جوړه کړې او عملي کړې وه. د دهٔ ساتیري دا وه چې د خپلو بندیانو د سپکاوي په باره کې فکر وکړي. یو ځل یې امر وکړ چې شهزاده ګان دې ورته ونڅېږي او بدلې دې وبولي خو شهزاده ګانو داسې ونه کړل او دهٔ پخپلو اردلیانو د شهزاده ګانو د پوزو د غوڅولو امر وکړ. شهزاده ګانو چې بله لاره ونه لیده، نڅېدلو او بدلو ته حاضر شول. وروسته بیا غلام قادر اردلیانو ته وویل چې له کوټې ووځي. هغوی ووتل او دهٔ خپله توره اوجمدر یوې خوا ته کېښودل، سترګې یې پټې کړې، شېبه نیمه پس یې پرانیستلې، شهزاده ګانو ته یې وویل: (ایا دغسې نامرده کسان د پاچهي په فکر کې دي؟ که

په تاسې کې نوکې غیرت وي، ما به زما پخپله توره، زما په خپل جمدر ووژنئ.)

غلام قادر د سلطنتي کورنیو د نجونو او مېرمنو د ځورولو او بې عزته کولو کوشش هم وکړ خو له دې کاره خپل سیک قومندان موير سينګ راوګرځاوهٔ. موير سينګ توندې خبرې ورته وکړې. غلام قادر په قهر شو ، ورته ویې ویل چې امپراطور د دهٔ د پلار د کور له مېرمنو سره همداسې بد سلوک کړی و. غلام قادر دا هم وویل چې نیت یې دی چې مغولې شهزادۍ په خپلو افغانو سرتېرو ووېشي چې ګوندې غیرتمن زامن ورنه وزېږي.

د سلطنتي کورنۍ د عذاب عمر هغه وخت پای ته ورسېد چې غلام قادر د امپراطور د ژغورنې لپاره د مرهټه وو د قومندان رانا خان له راتلو خبر شو. غلام قادر له لوټ کړې خزانې او څو کسه یرغمل شویو شهزاده ګانو سره له ډیلي ووت. رانا خان په قادر پسې ورغی، ویې نیو. شاه عالم له رانا خانه وغوښتل چې هغه ته بې رحمانه سزا ورکړي. رانا همداسې وکړل او د غلام قادر شونډې، پوزه، سترګې او غوږونه یې په یوه وړه صندوقچه کې شاه عالم ته د تحفې په توګه واستول. د وقایع اذفري لیکوال چې پخپله یو مغول سردار و ، له څو نورو شهزاده ګانو سره د غلام قادر په محاکمه کې حاضر و. شاید دوی ټولو به د هغه له ختمېدو سره د کرارۍ ساه ایستلې وي.

د غلام قادر د زمانې ټولنه که د خپل وخت له ټولنې سره پرتله کړو ، ګڼ مشابهتونه به پکې ووینو. په غلا او په رشوت، په ظلم او په خیانت ، په هره طریقه د پیسو پیدا کول، د مېرمنو بې عزته کول، زبرزنا (په زور زنا)، د مېرمنو لوڅول او لوڅې لغړې په کلي کې ګرځول، په بدیو کې د نجونو ورکول، دا هغه څه دي چې هغه وخت هم وو، اوس هم شته. د کسات اخیستل کسات پیدا کوي او وحشت و بې رحمي زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زوال د ورځو غټان

د هندوستان د منځنيو پېړيو ټولنه په ښکاره ډول په دوو طبقو وېشل شوې وه. يوې خوا ته د امتياز خاوندان وو او بل لوري ته عام خلک. د امتياز خاوندانو ځان تر نورو زيات او تر قانون برباله. لويو ملاکانو د خپلو جاګيرونو په منځ کې ، په خپلو خدمتګارانو او بزګرو پوره کنټرول درلود او دوی ته به يې په وړو تېروتنو يا سرغړوونو جزاګانې ورکولې. دوی د خپلو لاس لاندې کسانو د ايل ساتلو لپاره له هر ډول وحشيانه طريقو استفاده کوله او دا يې خپل حق ګاڼه چې تر لاس لاندې کسان شکنجه کړي، زندان ته يې واچوي يا يې حتی په دار وځړوي.

داسې څوک نه و چې خواران او نوکران ورشي او د نواب و جاګيردار د ناروا وو په خلاف شکايت ورته وکړي. يو مثال به راوړو. د اود د سيمې نواب وزير شجاع الدوله يو زورور اشرافي و چې په خپل حرم کې يې ګڼې ښځې لرلې . يو ځل يې د خاتري خلکو يوه ښکلې ښځه وتښتوله، خپلې ماڼې ته يې بوتله، د زور زنا يې ورسره وکړه او له ماڼې يې وشړله. خاتري خلکو د دې بې عزتۍ په خاطر اعتراض وکړ خو اعتراض يې ځای ونه نيو ، ځکه د کمزورو خلکو د اواز د اورېدو ځای نه و.

اشرافو پخپلو کې هم له يو بل سره ستم کاوۀ. د دوی په خپلو کړيو کې هم زور بالای زور و. د مغول پاچا احمد شاه (۱۷۵۴-۱۷۴۸) په زمانه کې د دۀ د خوښې خواجه سرا جاويد خان، د ډېر اثر و رسوخ څښتن

شو. د پاچا د حرم د دغه خصي شوي نوکر دومره ډېر نفوذ د ځينو غټانو طبعه خټه کړې وه. صفدرجنګ نومي اشرافي جاويد خان د مېلمستيا په پلمه بوت او ويې واژۀ. پاچا په قهر شو خو څرنګه چې د صفدر جنګ زور يې نه دلود ، د جاويد خان د قتل په خبره يې ځان غلی کړ.

چې د نظام اداري وشړېدې او پاچا کمزوری شو، مغولو اشرافو د رقيبانو د وهلو او د ځان د ګټلو لپاره په توطيو او د سيسو تکيه وکړه. د دوی لپاره د رقيبانو امتيازونه او لوړ مقامونه د زغملو نۀ وو او په هره وسيله يې د رقيبانو مخه نيوله. مثلا د محمد شاه په دوران کې (-۱۷۱۹ ۱۷۴۹) سعادت خان برهان الملک د اميرالاعمارې مقام ته يو کانديد و خو کله چې دغه چوکۍ نظام الملک ته ورکړه شوه، برهان الملک ، نادرشاه افشار ته ځان ورساوۀ. دا نو داسې وخت و چې مغول پاچا له نادرشاه افشار سره د سولې موافقه کړې وه او نادر دې ته تيار و چې بېرته ستون شي. سعادت خان برهان الملک ،نادرشاه ته وويل چې دوه کروړه روپۍ چې پاچا د سولې په مقابل کې درته منلي دي، هيڅ روپۍ نه دي، دا خو زه هم چې يو مغول سردار يم، له خپلې خزانې درکولی شم. برهان الملک په دې ډول نادرشاه افشار د ډيلي نيولو او د سلطنتي خزانې لوټلو ته وهڅاوۀ. نادرشاه د هغه له خبرو وروسته ډيلی ونيو او د مغولو د عمرونو غونډه کړې خزانه يې ايران ته يووړه.

اشراف او غټان چې هرڅومره د شخصيت په لحاظ راپرېوتل او واړۀ کېدل هغومره يې زړونو د غټو لقبونو هوا کوله. د دوی له لقبونو سره د خان، بهادر، جنګ، دوله او ملک غوندې کلمې غوټه وې. د لقبونو معنا د دوی له شخصيت سره اړخ نه لګاوۀ. هغوی چې د امين او اعتماد لقبونه لرل، د خپلو شخصي ګټو لپاره له دولت سره خيانت ته چمتو ناست وو. جالبه دا ده چې د مغولو د حکومت د کمزورۍ په وخت کې د غټانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لقبونه لا شانداره او درانهٔ شول او داسې وخت راغی چې په لقبونو کې واقعي اهمیت پاتې نه شو.

که څه هم د اشرافو او غټانو سپکو عملونو په ټولنه کې د هغوی قدر خورا کم کړی و مګر دوی به د خپل زور او ثروت د ښودلو له لارې کوشش کاوهٔ چې خلک ورته په درنه سترګه وګوري.دوی به خپلو جامو ته خاصه توجه کوله. د وربښمو او نورو قیمتي ټوکرانو جامې یې اغوستې. په پګړیو کې به یې الماس ټومبل چې خلکو ته شتمن ښکاره شي او ډول ډول زیورات یې استعمالول چې د خلکو پام ورواوړي. له کورونو چې په وتل په هاتیانو به سپارهٔ وو یا به په تخت روان باندې ناست وو. ګڼ نوکران به یې په مخ کې روان وو چې لار ورته پرانیزي. غټانو دغو خوشامندګرو نوکرانو ته هغه منلې تنخواه هم په منظم ډول نه ورکوله.

د غټانو له دا رنګه چلنده په دې پوهېږو چې هغوی د خپل مقام او حیثیت د ساتلو په مساله کې ډېر حساس وو او په خلکو باندې د اثر غورځولو لپاره یې له ټولو ظاهري وسیلو استفاده کوله.خو خلکو دوی ته په بل نظر کتل، په ثروت او لقبونو یې نه غلطېدل.

شاعر جعفر زټلي به په خپلو شعرونو کې پاچا او نور غټان غندل چې شرمېدلي خویونه لري. دغه شاعر د فرخ سیر (۱۷۱۹-۱۳۱۷) د تاجپوشۍ په جشن کې د طنزیه او کنایي شعرونو د ویلو په جرم د پاچا په امر اعدام شو.

مورږ چې اوس خپلو غټانو ته ګورو د مغولو د زوال د زمانې غټانو ته ورته عادتونه پکې وینو.دوی ځانونه تر قانون بر ګڼي. خپلې کمزورۍ د خپل ثروت په جامه کې پټوي او د خواصو د کلچر د خپلولو له لارې له عادي خلکو ځان لرې ساتي خو په دې خبر نه دي چې عام خلک ورته درناوی نه کوي او بلکې ذلیل یې ګڼي.

د یوهٔ مغول شهزاده کیسه

د مغولو امپراطورانو اولاده به په سره کلا کې اوسېدله. دوی ته اجازه نه وه چې کلا پرېږدي. د امپراطورۍ د زوال په زمانه کې د دوی لپاره د کلا ژوند په زړهٔ پورې نه و خو اکثرو یې تقدیر ته غاړه ایښې وه او ټول عمر یې له نورې دنیا لرې، د سرې کلا د دیوالونو په منځ کې تېراوهٔ. البته، ځینو کسانو د کلا د منځ ستومانوونکی ژوند قبول نه کړ او د نوي ژوند د پیل کولو لپاره له کلا وتښتېدل. د تېښتې د مخنیوي لپاره په کلا کې څو چک پوستونه وو چې تګ راتګ وڅاري. د تښتېدلیو د بېرته نیولو او په کلا کې خپل کورته راوستلو لپاره به پوره پوره هڅه کېدله.

خو هغه کسان چې له کلا ووتل او ونه نیول شول، په خپلواکو شویو ولایتونو کې ځایي واکمنو د درنو مېلمنو په توګه ومنل. دا په هغه وخت کې د ځایي واکمن لپاره یو امتیاز و چې په دربار کې یې مغول شهزاده واوسي.

محمد ظهیر الدین علي بخت اذفري ګورګاني یو هغه شهزاده و چې له کلا وتښتېد او د هند مختلفو خپلواکو شویو دربارونو ته ورغی. دهٔ وروسته بیا خپله بیوګرافي ولیکله چې واقعات اذفري نومېږي. په دې بیوګرافي کې د لیکوال د زمانې د مهمو پېښنو یادونه هم شوې ده. دغه شهزاده په ۱۷۶۰ کال کې په سره کلا کې دنیا ته راغی، همدلته یې لومړۍ زده کړې وکړې ، همدلته رالوی شو، واده یې وکړ او د اولادونو څښتن شو. دهٔ د غلام قادر روهیله د حملې په وخت کې له شاه عالم سره په دې تمه مرسته وکړه چې له کلا د وتلو اجازه به ورکړي، خو امپراطور د تېښتې اجازه ورنه کړه او دی د تېښتې په فکر کې شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په ۱۷۸۹ کې په تېښتنه بريالی شو او کيسه يې جالبه ده. کيسه داسې ده چې شهزاده څو کسه نوکران وموندل چې په دسيسه کې ورسره ملګري شي ، بيا يې له خپلې ارادې خپل ورونه خبر کړل او له ورځنۍ حاضرۍ د بچېدو په خاطر يې پلمه وکړه چې سخت ناروغ دی، له هيچا سره نه شي ليدلی. د تېښتې په شپه يې په مخ باندې ترياک وموښل چې تور ښکاره شي او د يوه سقاو جامې يې واغوستې. ورروسته بيا له څو کسه نوکرانو سره يو ځای روان شو، چا ونه پېژاند او له کلا ووت.

دی د ګوجرو په مرسته جيپور ته ورسېد او هورې خبر شو چې د جيپور راجا ته د دهٔ د تېښتې په باره کې يو مکتوب رسېدلی دی. د شهزاده په تېښتنه باندې د مقاماتو له خبرېدو وروسته د سرې کلا او ډېلي ټولې دروازې بندې شوې وې او ناظر يعنې د کلا د چارو سنبالګر ورپسې ډېره لټه کړې وه چې ويې نيسي.

په جيپور کې شهزاده وقدرول شو او راجا يې په حضور کې د مغولو آداب رعايت کړل. شهزاده ته جيپور يو ښکلی او پاک ښار په نظر ورغی چې اوار او پراخ سړکونه او سترې مانۍ لري. دی له جيپوره جودپورته لاړ. د دې ځای راجا يې هم هرکلی وکړ. په واقعات اذفري کې لولو چې د جودپور راجا په خپله سيمه کې امن و نظم راوستی و او لارې خوندي وې. د راجا په قلمرو کې ښکار منع و. شهزاده د سنبهار، اجمير، رامپور او بريلي په لار کې لکنهو ته ورسېد. په لکنهو کې يې شاندارې ودانۍ وليدې مګر کوڅې او سړکونه چټل وربنکاره شول.

شهزاده په لکنهو کې کابو اووهٔ کاله دېره و او نواب آصف الدوله چې نور مغول سرداران يې هم پاللي وو، د دهٔ ښه عزت وکړ. دی په ۱۷۹۲ کې د دکن په نيت له لکنهو ووت. په دې سفر کې يې بنارس، سهسرام، عظيم آباد، مرشد آباد، بارداون، کلکته او مکچلي پټان وليدل. بالاخره مدراس ته ورسېد. د مدراس واکمن نواب عمدة الملک والاجاه د هغه رسمي هرکلی وکړاو تنخواه يې ورته وټاکله.

د شهزاده د خاطراتو له کتابه پوهېږو چې د ژورې مشاهدې خاوند و او د مختلفو موضوعاتو په باره کې يې ازادانه نظريات څرګندول. دهٔ چې هم د هندوانو او هم د مسلمانو حاکمانو په دربارونو کې وخت تېر کړ، د هند کابو ټول واکمن عياش او درغل وليدل چې بس موسيقي اورې او د نڅا ګرو سيل کوي. د جيپور د راجا په باره کې وايي چې د ورځې ويدهٔ وي او شپه يې له يوه ډله ښځو سره وېښه تېرېږي. د آصف الدوله وخت د نويو ودونو په کولو او تفريح تېرېدهٔ. د هند حاکمانو د خپل رعيت د ژوند ښه کولو ته پام نه و.

خو برعکس، کله چې شهزاده انګرېزان ليدلي او د هغوی ادارې ته يې کتلي دي، ډېر اثر يې ورباندې کړی دی. دی وايي په هندوستان باندې مختلفو قامونو لکه افغانانو، مغولو، او مرهټه وو حکومتونه کړي دي او دا دی اوس د انګرېزانو نوبت دی. د دهٔ په نظر انګرېزان تر نورو قامونو ممتاز دي ځکه خو په هندوستان باندې د حکومت کولو حق لري.

په واقعات اذفري کې د مغولو د عصر او په تېره بيا د ابدالي احمد شاه په باره کې ځينې نادر معلومات موندلای شو. ابدالي احمد شاه په هندوستان باندې د دويمې حملې په وخت ډېلي ونيو او د مغول واکمن محمد شاه لور حضرت محل يې په زور ځانته په نکاح کړه او ډېر جهيز يې واخيست. احمد شاه ابدالي نه يوازې ناوې بلکې د هغې مور او څو نورې ښځې هم افغانستان ته ورسره بوتلې. حضرت محل په افغانستان کې نولس کاله ژوند وکړ. کله چې مړه شوه مور يې د لور تابوت ډېلي ته ورساوهٔ او هورې يې خاورو ته وسپارله.

د شهزاده خاطرات د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې د واکمنو طبقو د سياسي او اجتماعي ژوند په باره کې ډېر څه راته وايي.

موږ له تاريخه دا درس اخلو چې عام خلک سوله او سوکالي غواړي. که د دوی خپل واکمن سوله او سوکالي ورنه کړي، دوی د ځان د ژغورلو لپاره د خارجيانو هرکلی کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library